T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI'DA MODERN KOLLUK TEŞKİLATININ KURUMSALLAŞMASI VE KOLLUK FAALİYETLERİ (1826-1846)

Yunus Emre ÇAKIR

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN

Çankırı – 2023

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI'DA MODERN KOLLUK TEŞKİLATININ KURUMSALLAŞMASI VE KOLLUK FAALİYETLERİ (1826-1846)

Yunus Emre ÇAKIR
ORCID: 0000-0002-9075-7458

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN

Çankırı – 2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER I
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ II
TEZ KABUL VE ONAY III
ÖNSÖZ IV
ÖZET V
ABSTRACT VI
KISALTMALAR VII
ŞEKİLLER LİSTESİ IX
1. GİRİŞ 1
1.1. Tezin Kaynak, Yöntem ve Sınırları 6
2. MODERN KOLLUK ÖNCESİNDE OSMANLI GELENEKSEL KOLLUK SİSTEMİ 10
2.1. Geleneksel Sistemde Kolluğun Temel Motivasyonu; Cerime Akçesi 13
2.2. Osmanlı Kolluğuna Yöneltilen Eleştiriler 17
2.3. Asayiş ve Anarşi Arasında Yeniçeriler 19
2.3.1. Taşrada Yeniçeri Yasakçıları 22
2.3.2. İstanbul'da Yeniçeri Kolluk ve Yasakçıları 30
2.3.3. İstanbul'un Kollukları 32
2.3.4. Karakullukçu mu Karakollukçu mu? 38
2.4. İstanbul Subaşı ve Asesbaşı 43
2.5. III. Selim ve İstanbul'un Asayişi 48
3. VAKA-İ HAYRİYE'YE KADAR II. MAHMUD DÖNEMİNDE İSTANBUL ASAYİŞİ 58
3.1. Devlet-Yeniçeri İlişkileri Arasında İstanbul Asayişi 60
3.2. Endişeli Bekleyiş: Mora İsyanı Sırasında İstanbul'da Asayiş 75
4. İSTANBUL KOLLUĞUNUN YENİDEN YAPILANDIRILMASI 92
4.1. Vaka-i Hayriye'den Tanzimat-ı Hayriye'ye 92
4.2. Seraskerlik ve Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'nin Kolluk Görevleri 98
4.2.1.Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Talimnamesi'ne Göre İstanbul Kolluk Görevleri 101
4.3. Suçlar Suçlular ve Karakol Vukuat Jurnalleri (Defterleri) 105
5. İHTİSAP NEZARETİ'NİN KOLLUK GÖREVLERİ 116
5.1. Ağalıktan Nezarete İhtisap Kurumu ve İstanbul Asayişi 116
5.1.1. İlk İhtisap Ağalığı Nizamnamesi 118
5.2. Bir Kolluk Kurumu Olarak İhtisap Nezareti 121
5.3. İhtisap Nezareti'nin İlgası, Polis Meclisi ve Zabtiye Müşirliği'nin Kuruluşu 129
5.3.1. Kapitülasyonlar, Müstemenler ve 1845 Tarihli Polis Nizamı 134
6. SONUÇ 146
KAYNAKÇA 153
EKLER 169
ÖZGEÇMİŞ 170

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Doktora tezi olarak hazırladığım *Osmanlı'da Modern Kolluk Teşkilatının Kurumsallaşması ve Kolluk Faaliyetleri (1826-1846)* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

20 / 06 / 2023

İmza

Yunus Emre ÇAKIR

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yunus Emre ÇAKIR tarafından hazırlanan *Osmanlı'da Modern Kolluk Teşkilatının Kurumsallaşması ve Kolluk Faaliyetleri (1826-1846)* başlıklı bu çalışma, 20.06.2023 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *[oybirliği/oy çokluğuyla]* başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

DOKTORA TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN	İmza: ……..
Üye	: Doç. Dr. Ayşe ÖZKAN	İmza: ……..
Üye	: Doç. Dr. Emrah ÖZDEMİR	İmza: ……..
Üye	: Doç. Dr. Erol KARCI	İmza: ……..
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇAPAR	İmza: ……..

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../..../ 201.. tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Coşkun POLAT
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu çalışma birçok kişi ve kurumun desteğiyle tamamlanabildi. Doktora bursiyeri sıfatıyla eğitimim sürecinde maddi destek sağlayan Türk Tarih Kurumu'na ve kaynak temini konusunda yardımlarını gördüğüm Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Çankırı Karatekin Üniversitesi Kütüphanesi'nin yardımsever personeline teşekkür ederim. Tez çalışmasının bitmek bilmeyen arşiv araştırma safhasının bir kısmı, Covit19 pandemisinden duyulan endişenin en şiddetli olduğu günlere tesadüf etti. Bu süreçte arşivi çevrimiçi erişime açarak araştırmacılara büyük bir kolaylık sağlayan Devlet Arşivleri Başkanlığı'na teşekkür ederim.

Tezin öneri aşamasından savunma gününe dek yönlendirici eleştiri ve öneriyle kıymetli katkıları için Doç. Dr. Emrah Özdemir ve Doç. Dr. Ayşe Özkan'a, tezi değerlendirme zahmetinde bulunarak aydınlatıcı eleştiri ve önerileriyle sağlamış oldukları değerli katkıları için Doç. Dr. Erol Karcı ve Dr. Öğr. Üyesi Ali Çapar'a şükranlarımla birlikte minnettarlığımı ifade etmek isterim. Teşvik edici desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen Doç. Dr. Türkan Polatcı Demirkol'a, araştırma sürecinde her yeni bulgunun heyecanını paylaştığım Doç. Dr. Gökhan Demirkol ve dostum Usame Yasin Acar'a teşekkür etmek bir zevktir. Eğitim hayatımın her safhasında mensubu olmaktan sevinç duyduğum Çankırı Karatekin Üniversitesi Tarih Bölümüne, Bölüm Başkanı Prof. Dr. İsmet Üzen'in şahsında tüm hocalarıma şükranlarımı arz ederim. Gerek tezin gerekse hayatın zorlukları karşısında desteğini daima hissettiğim, yaptığım hatalar karşısında büyük bir sabırla doğrusunu gösteren kıymetli danışmanım Prof. Dr. Ahmet Özcan'a teşekkürden çok daha fazlasını borçluyum. Danışmanım olarak seferber etmiş olduğu bütün imkânlar için kendisine bir ömür minnettarım.

Aileme olan şükran borcum her şeyin ötesindedir. Tezin en büyük zahmetini hiç şüphesiz değerli eşim *Hülya Karababa Çakır* çekti. Fakat kendisi bu süreçteki sabır ve anlayışıyla çekilen tüm zahmetleri rahmete dönüştürdü. Bu vesile ile bir kez daha değerli hayat arkadaşım ile yarım saatlik mesafede olmalarına rağmen bazen haftalarca yüzlerini göremediğim *annem* ve *babamın* affına sığınıyorum.

Elbette beşer olmanın doğası gereği ortaya koyulan bu tez çalışması da kusursuz değildir. Çalışmanın tüm hata, kusur ve eksiklerinin sorumluluğu bana aittir, tüm eleştiri ve öneriler memnuniyetle karşılanacaktır.

Yunus Emre Çakır

Çankırı - 03.07.2023

ÖZET

Tezin Başlığı : Osmanlı'da Modern Kolluk Teşkilatının Kurumsallaşması ve Kolluk Faaliyetleri (1826-1846)
Tezin Yazarı : Yunus Emre ÇAKIR
Danışman : Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN
Anabilim Dalı : Tarih
Tezin Türü : Doktora
Kabul Tarihi : 20.06.2023

Bir devlet organizasyonunun temel enstrümanlarından biri otoritesini toplumun geniş kesimleri üzerinde hissettirecek kolluk gücüdür. Fakat bu öneme rağmen bahse konu kolluk kurum ve uygulamaları tarihçilerin ilgisini çok az çekmiştir. Bu çalışma, konu hakkında hissedilen bir eksikliğin mümkün olduğunca giderilmesi amacıyla 1826-1846 yılları arasında İstanbul'da kolluk örgütlerinin kurumsal gelişmelerini kent asayişi üzerinden ele almaktadır. Konu hakkında az sayıda çalışmadan müteşekkil mevcut literatürde, Yeniçeri Ocağının kaldırılması ile 1845 yılında Polis ve 1846 yılında Zaptiye örgütlerinin kuruluşları arasında kestirme yoldan bir bağlantı kurulmaktadır. Fakat arada bulunan yaklaşık yirmi yıllık sürecin etrafından dolaşılmakta ya da basit bir yaklaşımla bu süreç görmezden gelinmektedir. Oysa çalışma sonucunda görüldüğü gibi söz konusu yirmi yıl, bilgi ve istatistik üzerinden şekillenen modern devlet aygıtları ve iktidar teknolojilerinin ortaya çıktığı bir dönemi ifade etmektedir. Tez çalışmasının temel odak noktası olan kolluk kurum ve uygulamaları ise bahse konu modern devlet aygıtları içerisinde oldukça hayati bir konum işgal etmektedir. Dönemin kısıtlı imkân ve kapasiteleri çerçevesinde kolluk hizmetleri konusunda girişilen kurumsal gelişmelerin ele alınan dönemde toplumsal düzeni nasıl etkilediği, güvenlik için duyulan endişe kaynaklarının nasıl dönüştüğü ve bu endişeler ile nasıl başa çıkıldığı gibi sorulara yanıt aranmıştır. Bu amaç çerçevesinde karşılaştırmalı bir perspektif sunabilmek ve 1826 yılı sonrası düzenlemeler hakkında anlamlı bir takım çıkarımlar yapabilmek adına ilk adımda geleneksel dönemde yürütülen kolluk ve asayiş uygulamaları değerlendirilmiştir. İkinci adımda ise 1826 düzenlemelerini müteakiben İstanbul kolluğunun iki temel aktörü olan Seraskerlik ve İhtisap Nezareti'nin uygulamalarına odaklanılmıştır. Üçüncü aşamada İhtisap Nezareti'nin görev ve sorumluluklarını Zaptiye kurumuna devir ve ilga süreci mercek altına alınmıştır. Çalışmada ağırlıklı olarak arşiv kaynakları ve dönemin kronikleri kullanılmış, bununla birlikte yabancı gözlemcilerin eserlerinden de istifade edilmiştir. Çalışma sonucunda İstanbul kolluğunun iki önemli paydaşı olan Seraskerlik ve İhtisap Nezareti'nin kolluk hizmetlerinin niteliği ve her iki kurumun ilişki ve işbirliğine dair tespit edilen çıkarımlar paylaşılmıştır. Ayrıca Zaptiye teşkilatının kuruluş girişimlerinin geri planında yer alan temel motivasyon kaynakları hakkında tespit edilen bulgular ileri sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kolluk, Zaptiye, İstanbul Asayişi, II. Mahmud

ABSTRACT

Thesis Title : Institutionalisation of Modern Law Enforcement Organisation and Law Enforcement Activities in the Ottoman Empire (1826-1846)
Author : Yunus Emre ÇAKIR
Supervisor : Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN
Department : History
Thesis Type : Ph.D.
Date : 20.06.2023

One of the most crucial instruments of a state organisation is a law enforcement force that can make its authority felt by large segments of the society. However, despite this, these law enforcement institutions and practices have received little attention from historians. This study addresses the institutional developments of law enforcement organisations in Istanbul between 1826-1846 through the lens of urban public order in order to fill this gap as much as possible. In the existing literature, which consists of a small number of studies on the subject, a connection is established between the abolition of the Janissary Corps and the establishment of the Police in 1845 and Zaptiye in 1846. However, the intervening period of approximately twenty years is skirted around or, more simply, ignored. However, as the study shows, the twenty years in question represent a period in which modern state apparatuses and technologies of power, shaped by information and statistics, emerged. Law enforcement institutions and practices, which are the main focus of this thesis, occupy a crucial position within these modern state apparatuses. The thesis seeks to answer questions such as how the institutional developments undertaken within the framework of the possibilities and limited capacities of the period affected the social order in the period under consideration, how the sources of concern for security were transformed and how these concerns were dealt with. In order to provide a comparative perspective within the framework of this purpose and to make some meaningful inferences about the post-1826 regulations, the law enforcement and public order practices carried out in the traditional period were evaluated in the first step. In the second step, the practices of the Seraskerlik (commander in chief) and the Nezaret of Ihtisap, the two main actors of Istanbul law enforcement following the 1826 regulations, are focused on. In the third step, the process of transferring the duties and responsibilities of the Nezaret of Ihtisap to the Zaptiye institution and its abolition is analysed. Archival sources and the chronicles of the period were mainly used in the study, while the works of foreign observers were also utilised. As a result of the study, the nature of the law enforcement services of the two important stakeholders of Istanbul's police force, the Seraskerlik and the Nezaret of Ihtisap, and the relationship and cooperation of both institutions are shared. In addition, the findings on the main motivations behind the attempts to establish the modern Police (Zaptiye) Organisation have been put forward.

Keywords: Law Enforcement, Zaptiye, Public Security of İstanbul, Mahmud II,

KISALTMALAR

A. DVN. d.	Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayun Kalemi Defterleri
A. DVNSMHM.d.	Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayun Kalemi Mühimme Defterleri
A. MKT.	Sadaret Mektubî Kalemi
A.{DVNSKNA.d.	Bâb-ı Âsafî Kanunname-i Askeri Defterleri
A.{DVNSMHM.d.	Bâb-ı Âsafî Mühimme Defterleri
A.{DVNSNMH.d.	Bâb-ı Âsafî Name-i Hümayun Defterleri
A.}MKT.MVL.	Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı
AE. SABH.I.	Ali Emirî Sultan Abdülhamid I
AE. SMHD.I.	Ali Emirî Sultan Mahmud I
AE. SMHD.II.	Ali Emirî Sultan Mahmud II
AE. SOSM.III.	Ali Emirî Sultan Osman III
AE. SSLM.III.	Ali Emirî Sultan Selim III
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
BEOAYN.d.	Bâbıâli Evrak Odası Ayniyat Defterleri
Bkz.	Bakınız.
BOA.	Başkanlık Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
C. AS.	Cevdet Askeriye
C. BLD.	Cevdet Belediye
C. DH.	Cevdet Dahiliye
C. ML.	Cevdet Maliye
C. SM.	Cevdet Saray
C. ZB.	Cevdet Zabtiye
Çev.	Çeviren
D. BŞM. İSA. d.	Bâb-ı Defterî Başmuhasebe İstanbul Ağalığı Defterleri

D. BŞM. ZMT. d.	Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Zimmet Halifeliği Defterleri
D. CRD. d.	Bâb-ı Defterî Ceride Defterleri
D. YNÇ. d.	Bâb-ı Defterî Yeniçeri Kalemi Defterleri
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
HAT.	Hatt-ı Hümayun
Haz.	Hazırlayan
HR. MKT.	Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi Evrakı
İ. DH.	İrade Dahiliye
İ. MVL.	İrade Meclis-i Vâlâ
MD.	Mühimme Defteri
ML. MSF. d.	Maliye Nezareti Masarifat Defterleri
NFS. d.	Nüfus Defterleri
s.	Sayfa
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TS. MA. d.	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri
TS. MA. e.	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı
Vd.	Ve diğerleri

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: İstanbul Meyhanelerinin Semtlere Göre Dağılımı (1790) 35

1. GİRİŞ

Bu çalışma, 1826'da Yeniçeri Ocağının ilgasıyla başlayan süreçte merkezî bir genel kolluk kurumu olarak 1846 yılında kurulan Zaptiye Müşirliği'ne kadar başkent İstanbul'da asayiş konusunu, kolluk tarihi çerçevesinde ele almaktadır. Kolluk kurum ve faaliyetlerine odaklanan çalışma, farklı bir deyişle bahsi geçen zaman diliminde Osmanlı Devleti'nin *zapt etme*[1] (policing) pratiklerinin dönüşümünü konu edinmiştir. Kolluk tarihi çalışmaları oldukça yeni bir araştırma alanıdır. Özellikle Türk kolluk tarihi söz konusu olduğunda akademinin bu konuya oldukça ilgisiz kaldığı açıkça belirginleşir. Mevcut çalışmalar ise daha çok Tanzimat Dönemi ve sonrasını içeren teşkilat tarihi merkezli araştırmalardır. Türk kolluk tarihinde günümüzde de varlığını sürdüren modern kolluk teşkilatlarının düşünce ve kuruluş zeminin hazırlandığı 1826-1846 arası dönemle ilgili akademik araştırmalar yok denecek kadar azdır[2]. Bu tarih aralığının büyük kısmı II. Mahmud'un saltanat dönemini içermektedir. Dolayısıyla Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla tarihlenen dönemin II. Mahmud'un tahta çıkmadan önceki ve sonraki gelişmelerle bağlantısı dikkate alınmadan dönemi ortaya konulması bir eksiklik olacaktır. II. Mahmud dönemini ele alan araştırmalarda bu tezde

[1] Kastedilen olgu esasında *polislik* olsa da anakronizm olarak algılanabileceği düşüncesiyle çalışma boyunca bu ifadenin kullanımından bilinçli olarak kaçınılmıştır. Halbuki, batılı gözlemcilere göre 1845 öncesinde de kamu güvenliği çerçevesinde kolluk görevi yapan kamu görevlileri, devletin resmi kayıtlarında adı ister Kavas ister Yasakçı ister İhtisap Neferi olsun özellikle polis olarak adlandırılmışlardır. Bkz.: Bölüm 5.; Aynı şekilde kimi zaman yürütülen uygulamaların polislik işi olduğu, 1845'ten çok önce devletin resmî gazetesi *Takvim-i Vekâyi*'de dahi zikredilmiştir. Bkz. Dipnot: 16.; Konuyu Osmanlı Jandarmasının kuruluşuna dair problemler üzerinden ele alan Özcan da benzer tespitleri ileri sürmektedir; "*jandarma statüsündeki bir kuvvetin doğrudan bu adı almış olmaması onun jandarma olmadığı anlamına gelmez*." Ahmet Özcan, "Osmanlı Jandarmasının Kuruluşu ile İlgili Bazı Problemler", *Türk Tarihçiliğine Katkılar; Mustafa Kafalı Armağanı,* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Üçler Bulduk, Abdullah Üstün (Ed.), Ankara 2013, s. 159.

[2] Konu hakkındaki akademik literatür çoğunlukla son yirmi yıla aittir. Konuya duyulan akademik ilginin çok yeni olduğu, haliyle de henüz başlangıç seviyesinde olduğu neredeyse istisnasız olarak tüm çalışmalarda vurgulanmıştır. Ferdan Ergut, *Modern Devlet ve Polis; Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 11.; Noemi Levy-Aksu, *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş (1879-1909)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 24, 166.; Nureddin Van, *İstanbul Polis Müdüriyet-i Umûmiyyesi; Kuruluşu, Teşkilâtı ve Faaliyetleri (1909-1918)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012.; Ahmet Özcan, "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 32, S. 53, s. 173-194.; Ahmet Özcan, "Osmanlı Jandarmasının Kuruluşu ile İlgili Bazı Problemler", *Türk Tarihçiliğine Katkılar; Mustafa Kafalı Armağanı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Üçler Bulduk, Abdullah Üstün (Ed.), Ankara 2013, s. 153-162.

odaklanılan konu satır aralarında bulunabilecek sınırlı bilgi kırıntılarından ibarettir[3]. II. Mahmud dönemini askeri modernleşme üzerinden ele alan literatür ile kıyaslanamayacak derecede el değmemiş, askeri modernleşmenin gölgesinde kalmıştır. Oysa bahse konu zapt etme süreçleri ve meşru şiddet araçları, merkezî ve modern devlet aygıtları içerisinde *Usûl-ı Nizâm-ı Müstahsene*[4] kavramıyla formüle edilen modern devlet inşa sürecinin önemli bir aşamasını oluşturmaktadır. Dahası, dönemi askeri modernleşme paradigmaları üzerinden ele alan araştırmalarda, yeni ordunun İstanbul asayişinin önde gelen aktörlerinden biri olduğu hususu ya göz ardı edilmiştir ya da "zaten malûm" yaklaşımıyla ele alınmıştır[5]. İstanbul asayişi ve kolluk kurumlarının tarihlerini doğrudan ele alan çalışmalar II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemlerine yoğunlaşmıştır.[6] Bunun elbette bir çok nedeni bulunmaktadır; fakat dönemlerin farklı disiplinlerin ilgisini çekecek popülaritesinin azımsanmayacak bir önemi olması öncelikli nedendir. 1826-1846 arası dönemin kolluk kurumsallaşması ve faaliyetleri hakkındaki az sayıdaki çalışmadaysa konu Gülhane Hatt-ı Hümûyunu

[3] Bu duruma Gültekin Yıldız'ın II. Mahmud devrindeki askeri modernleşme ve yeni orduyu dönemin sosyo-politik atmosferi üzeninden ele alan eseri istisnai bir örnek olarak ileri sürülebilir. Bkz.: Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok; Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devletinde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839),* Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009.

[4] "Nizâm-ı Müstahsene" kavramı Yeniçeriliğin ortadan kaldırılmasından sonra yapılan reformların genel adı olarak kullanılmıştır ve dönemin diplomatikasında sık sık "*usûl-ı nizâm-ı müstahseneyi tatbiken*" ifadesi yer almaktadır. Bkz.: Enver Ziya Karal, "Ragıp Efendi'nın Islahat Layihası; II. Mahmud Devri", *Tarih Vesikaları*, I/5, 1942, s. 356-368. Müstahsene kelimesi; 'istihsân edilmiş, güzel görülmüş, beğenilmiş, herkes tarafından uygun bulunmuş' gibi bir anlama sahiptir.

[5] Bu duruma örnek olarak ileri sürülebilecek en somut kanıt, *Kanunname-i Askeri Defterleri*dir. 1826 tarihli bir numaralı Kanuname-i Askeri Defterinde yer alan ilk iki kanun, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun İstanbul'daki kolluk görevleri hakkındadır. A.{DVNSKNA.d. 1, s.-3-4.; Bkz. Bölüm 4.2.; "Zaten malûm" yaklaşımı tanımlaması Yıldız'a aittir ve bir başka konu için kullanmıştır. Yıldız, *a.g.e.*, s. X.

[6] Konu hakkında yayınlandığı zamana dek mevcut birikimi yansıtan üç derleme eser özellikle zikredilmelidir. Nadir Özbek, Alexandre Toumarkine, Noemi Levy (Der.), *Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2009.; Noemi Levy, Alexandre Toumarkine (Der.), *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.; Yücel Yiğit (Ed.), *Türk Polis Tarihinin Kökenleri*, Polis Akademisi Yayınları, Ankara 2017.; Jandarma özelindeyse son yıllarda Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi'nin düzenlemiş olduğu kurumsal tarihi masaya yatıran sempozyumlar halihazırdaki mevcut birikimi göstermesi açısından ayrı bir öneme sahiptir. 02-04 Mayıs 2018 tarihli "Uluslararası Dünden Bugüne Türkiye'de Jandarma ve Sahil Güvenlik Sempozyumu" ve 13-15 Haziran 2019 tarihli "Asayişten Cepheye: Milli Mücadelede Jandarma" sempozyumları dikkat çekici birer örnektir. Bkz.: İsmail Hakkı Demircioğlu, Ahmet Özcan, Yücel Yiğit (Ed.), *Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, Berikan Yayınevi, Ankara 2018.; Süleyman Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma; Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2020.; Yine jandarma özelinde modern kolluk kurumlarının en problemli alanlarından olan kuruluş dönemleri hakkında müstakil incelemeler için bkz. Ahmet Özcan, "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 32, S. 53, s. 173-194.; Ahmet Özcan, "Osmanlı Jandarmasının Kuruluşu ile İlgili Bazı Problemler", *Türk Tarihçiliğine Katkılar; Mustafa Kafalı Armağanı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Üçler Bulduk, Abdullah Üstün (Ed.), Ankara 2013, s. 153-162.

ile başlayan Tanzimat düzenlemeleri çerçevesinde değerlendirilmiştir[7]. Bu bağlamda tez konumuzun seçiminde ve sınırlarının belirlenmesinde literatür azlığı oldukça belirleyici olmuştur. Literatürü meydana getiren eserlerin ortak özelliği, tez konumumuzun sınırlarını oluşturan Vaka-i Hayriye ile Zaptiye Müşirliği'nin kuruluşu arası dönemi çoğunlukla ya görmezlikten gelmeleri ya da bahse konu dönem hakkındaki klişeleşmiş söylemleri irdelemeksizin tekrar etmeleridir. Bu durum, söz konusu dönem ilgili araştırmalarda kolluk konusunun doğrudan ele alınmamasından kaynaklı olarak görülebilir[8]. Bu noktada bir konuya daha dikkat çekme zarureti doğmaktadır. Literatürde kolluk faaliyetleri çoğunlukla Zaptiye teşkilatı çerçevesinde ve Osmanlı coğrafyasının bütününü kapsayacak şekilde genel özellikleriyle ele alınmakta ve genellemeler yapılmaktadır. Bu tezin araştırma konusu ise yalnızca İstanbul ile sınırlanmıştır ve yüzeysel genellemelerin birçoğu dikkate alınmamıştır.

Ele aldığımız dönemde İstanbul her şeyden önce kozmopolit yapısı itibariyle suç ve kargaşanın da başkentiydi[9]. Üstelik söz konusu dönem Osmanlı tarihinin herhangi bir dönemi de değildir. Vaka-i Hayriye'yi takip eden dönemde İstanbul'un geçirdiği sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi değişim ve dönüşümleri uzun uzadıya izaha girişmek çalışmanın sınırlarını fazlasıyla aşacaktır ve zaten çalışma kapsamı dışındadır da fakat şu kadarını eklemek bir zorunluluktur. Konu itibariyle odaklanılan dönem, bütün imkânların seferber edildiği bir geçiş dönemidir. Çalışmada odaklanılan zaman aralığının kavramsal çerçevesi çoğunlukla 'modernleşme' ekseninde çizilmektedir. Modernleşme süreçlerine dair açıklamalar ve tartışmalar ise genellikle hukuki düzenlemeler ve yapısal reformlar üzerinde şekillendirilmektedir. Dönemin resmi

[7] Ali Sönmez, *Zaptiye Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.; Ufuk Kılınç, *Tanzimat Dönemi İstanbul'unda İç Güvenlik ve Suçla Mücadele,* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2021.; Ali Sönmez, "Tanzimat Fermanının İlanı Sonrasında Zaptiye Teşkilatının Düzenlenmesi ve 1846 Tarihli Asâkir-i Zaptiye Nizamnamesi", *Miras ve Değişim: Osmanlı 'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, Ed., İ. Demircioğlu, A. Özcan, Y. Yiğit, Berikan Yayınevi, Ankara 2018, s. 1-19.

[8] Zikredilen yaygın bilgilerin kökenleri 1937 yılında kurulan Polis Enstitüsü'nde meslek tarihi derslerinde okutulmak üzere hazırlanmış eserlerdir. Aynı zamanda bu eserler konu hakkında Türkçe literatürdeki en erken tarihli yayınlar olma özelliğine sahiptir. Bkz. Derviş Okçabol, *Türk Zabıta Tarihi ve Teşkilat Tarihçesi,* Ankara Polis Enstitüsü, 1940 (Güncel Baskısı: Polis Akademisi Yayınları, Ankara 2016), Hikmet Tongur, *Türkiye'de Genel Kolluk; Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, İçişleri Bakanlığı-Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1946 (Güncel Baskısı: Polis Akademisi Yayınları, Ankara 2016), Halim Alyot, *Türkiye'de Zabıta;* (*Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*), İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1947 (Güncel Baskısı: Türk Polis Tarihi Araştırma Merkezi, Ankara 2008).

[9] Ahmet Refik Altınay, *Eski İstanbul,* Haz.: Sami Önal, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s.47-51.; Fariba Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul,* University of California Press, 2010.

yazışmalarında *nizâm-ı müstahsene* olarak tanımlanan söz konusu tüm çabalar, Foucault'nun *yönetimsellik* kavramını çağrıştırmaktadır[10]. Bu bağlamda hakkında literatürdeki bilgilerin oldukça kıt olduğu *nizâm-ı müstahsene* olgusunu bütüncül bir *yönetimselleştirme* çabası olarak değerlendirmek mümkündür. Bu kavram tez konusuyla ilgili verilerin analizinde ufuk açan bir araç olarak kullanılacaktır. Foucault, yönetimsellik kavramı kısaca davranışları yönlendirebilen ve belirleyen bir ilişkiler ağı, güç ilişki ve teknikleri dizisi olarak ileri sürmektedir[11]. 1826 sonrası dönemde neredeyse her alanda girişilen reformların arka planında yatan düşüncenin merkezi devlet egemenliği ve hatta tahakkümünü pekiştirici uygulamalar olduğu bilinen bir olgudur. Devletin değişim ve dönüşüm gayretlerinin, Vaka-i Hayriye öncesi dönemde defalarca denenmiş olmasına karşın belirli bir sistematiğe oturtulamamasında belki de en büyük engellerden biri de bütüncüllükten yoksun olmasıydı. Örneğin III. Selim zamanında yapılan sistematize etmeyi kolaylaştıracak bir takım istatistik girişimleri yalnızca esnaflar ile sınırlı kalmıştır[12]. Oysa Vaka-i Hayriye ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile başlayan Tanzimat düzenlemeleri arası dönemde görülen ve *Usûl-ı Nizâm-ı Müstahesene* olarak kavramsallaştırılan düzenlemeler devletin teknik imkân ve kapasitesini maksimize etmek üzere kurgulanmış kapsamlı girişimler olarak dikkat çekmektedir ve bu girişimlerin ağırlık merkezi doğal olarak İstanbul'dur. Bu noktada sadece nüfusun kayıt altına alınmaya başlanmasının bile başlı başına devletin imkânlarını artıran ve uygulamalarını güçlendiren bir girişim olduğu ileri sürülebilir. 1831'de tamamlanan ilk genel nüfus sayımının zorunlu askerlik ve vergi gelirinin tespiti gibi son derece pratik amaçlar doğrultusunda yapıldığı araştırmacılar tarafından genel olarak kabul edilmektedir. Fakat söz konusu İstanbul olduğunda bu tarihi yaklaşık on yıl geriye götürmek gerekmektedir. 1821 yılında İstanbullu Gayrimüslimleri kapsayan genel bir nüfus tahriri yapılmıştır. Mora İsyanı ile ortaya

[10] Yönetimsellik/*governmentality* kavramı hakkında detaylı bilgi için Bkz. Irmak Coşkun, *Michel Foucault'nun Yönetimsellik Çözümlemesi: Modern Devletin Soykütüğü*, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 2023.

[11] Foucault, "*"Yönetimsellik" derken, temel hedefi nüfus, baskın bilgi biçimi ekonomi politik, temel teknik aracı da güvenlik düzenekleri olan bir bütünü, bu son derece belirli fakat karmaşık iktidar biçiminin uygulanmasını sağlayan kurumlardan, usullerden, çözümleme ve düşüncelerden, hesap ve taktiklerden oluşan bütününü*" kastetmektedir. Michel Foucault, *Güvenlik, Toprak ve Nüfus; Collége De France Dersleri (1977-1978)*, Çev. Ferhat Taylan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 97-98.

[12] Cengiz Kırlı, "Devlet ve İstatistik: Esnaf Kefalet Defterleri Işığında III. Selim İktidarı", *"Nizâm-ı Kadîm"den "Nizâm-ı Cedîd"e III. Selim ve Dönemi*, (ed.) Seyfi Kenan, İSAM Yayınları, İstanbul 2010, s. 183-212.

çıkan bazı riskler üzerine bir refleks olarak doğan bu sayımın verileri nüfus kütüklerinin oluşumuna genellikle konu edinilmemiştir. Oysa bu sayımda uygulanan -tahrir yöntemi daha çok kefalet defterleri ile benzerlik taşımaktadır ve "İstanbul'da ne kadar reaya var" sorusuna bir cevap vermektedir. Bu noktada dikkatlerden kaçmaması gereken detay, İstanbul gayrimüslim nüfus sayımının; İstanbul asayişi için alınmış bir tedbir niteliğinde olmasıdır. Öncelikli konular arasında bulunan güvenlik ihtiyacı örnekte görüldüğü üzere bilgi ve istatistikten geçmektedir. Benzer bir anlayış, söz konusu örnekten yaklaşık yirmi yıl sonra aylık düzenlenen nüfus raporlarına da yansımıştır. Başkentte bulunan yabancı ülke vatandaşlarının sayımlara dahil edilip edilmeyeceği sorusu, nüfusun bilinmesinden güdülen pratik amacın "*iktizâ-yı usûl-ı zabita-yı mülkiyeden*" olduğu gerekçe gösterilerek dahil edilmesi yönünde yanıtlanmıştır[13]. Güvenlik kaygısıyla gerekçelendirilen söz konusu bilgi elde etme uygulaması yukarıda ileri sürülen yönetimselleştirme çabalarından yalnızca biridir. Amacına ulaşıp-ulaşamaması her ne kadar tartışmalı olsa da ciddi bir teşebbüs olması vesilesiyle özel bir önem atfedilebilir[14]. Bu noktada çalışmanın ilerleyen bölümlerinde sık sık zikredilecek olan "mürur tezkeresi" ve çeşitli jurnal yöntemleri hem bir özneleştirme hem de bütüncül bir yönetimselleştirme çabası olarak değerlendirilebilir. Takvim-i Vekâyi'nin 15 Ramazan 1250 (15 Ocak 1835) tarihli nüshasında yayınlanmış bir habere göre Avrupa'daki polisin Osmanlı'da karşılığı jurnal demekti[15]. Bu kayıt kamu güvenliği çerçevesinde yürütülen uygulamaların devlet nezdindeki algısını göstermektedir ve anlaşılan odur ki bahse konu tüm yönetimselleştirme düzenekleri bir bütün içerisinde değerlendirilmektedir. Söz konusu uygulamalar, modern devlet aygıtları içerisinde gözetleme yeteneğini artırdığı gibi bu gözetleme faaliyetlerinden elde edilen bilginin depolama kapasitelerini de artırarak 'modern devlete' güç vermiştir[16]. Bu çerçevede ele alındığında 1826 sonrası dönem,

[13] HR. SYS. 2927/18.

[14] 1845 yılında, başlangıcından on beş yıl sonra dahi nüfus kayıtları birtakım zafiyetler sergilemeye devam etmiştir. Tobais Heinzelmann, *Cihaddan Vatan Savunmasına; Osmanlı İmparatorluğu'unda Genel Askerlik Yükümlülüğü 1826-1856*, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009, s. 160.

[15] "*… bir mahalden bir mahalle gidip gelen tüccar ve seyyah ve sairin hal-i keyfiyetleri malum olmak üzere makarr-ı vilayet ve mutasarrıfın mütesellimin olan mahallerde Avrupa'da cari ve meri olan polis usulü Memalik-i Mahrusede cari olan jurnal demek olduğundan külli yevm jurnal tutulmak için memurlar tayin olunması velhasıl cem-i memalik ve bilâd ve ahali ve ibad haklarında hayr u menfaat ve vikaye-i refah ve hıfz-ı zendegâni ve sıhhat misillü mesail-i hayriyeye dair…*" *Takvim-i Vekâyi*, 15 Ramazan 1250, Sayı: 94, s.3.

[16] Gözetleme ve depolama kapasitelerinin, topyekûn bir ortamda sürekli gözetleme maruz bırakılmasının modern devlet ile ilişkisine dair değerlendirme için Bkz.: Anthony Giddesn, *Ulus Devlet*

her alana nüfuz etmeye çalışan bilgi ve istatistik temelli bir modern devletin inşasıyla ilgili düşünce ve kurumsallaşmanın ortaya çıktığı bir zamanı göstermektedir.

1.1. Tezin Kaynak, Yöntem ve Sınırları

Bu tez her ne kadar Vaka-i Hayriye sonrası dönemde İstanbul'da kamu gücü dahilinde zapt etme pratikleri ve dönüşümlerine odaklanmış olsa da Vaka-i Hayriye öncesinde yürütülmekte olan uygulamalar ve geleneksel dönem kurumlarına da temas edilmesi zorunlu olmuştur. Bunun temel gerekçesi literatürde İstanbul'da kamu düzeni ve güvenliğini sağlamakla sorumlu kurumlar hakkındaki araştırmaların eksikliğidir. Örneğin geleneksel dönem subaşılık kurumu hakkında ileri sürülebilecek onlarca çalışmanın neredeyse tamamı taşra subaşılıkları hakkındadır ve İstanbul Subaşılığını ele alan edinen müstakil bir incelemeye rastlanmamıştır. Bu konu ancak bazı eserlerin satır aralarında yer bulabilmiştir. İstanbul'da kamu düzenini sağlamakla yükümlü geleneksel kurumların birbirleri ile ilişkileri hakkında, örneğin İstanbul Subaşı ve Asesbaşı hakkında yazılan bilgi ve yorumlarda da benzer eksiklikler görülmektedir.

Tezimizde tarihsel araştırma yöntemi çerçevesinde arşiv araştırması, dönemin yazılı basılı kaynakları ve çağdaş literatür taraması ile veri toplanmış ve doküman analizi yapılmıştır. Çalışmanın kuramsal çerçevesi içerisinde, iktidar erkinin başat tahakküm araçlarından olan kolluk kuvvetlerinin kurumsal gelişimine odaklanmış olsa da kaynakların tanıdığı imkân nispetinde zaman zaman toplumsal tarihin ilgi alanına giren konulara da temas edilmiştir. Örneğin 1821 yılında Mora'da meydana gelen ayaklanma başkentin gündelik hayatında önemli etki yaratmıştır. İstanbul'un nüfus kompozisyonu göz önüne alındığında İstanbul asayişi için bu dönemin temel dinamiğinin gayrimüslim nüfusu gözetim altında tutmak olduğu yukarıda ifade edilmişti. Tezin 1821-1826 yılları arasını ele alan üçüncü bölümü, bir toplumsal tarih yazımı denemesi olarak değerlendirilebilir. Dördüncü bölüm ise 1826 yılında meydana gelen Vaka-i Hayriye sonrası düzenlemeleri ele almaktadır ve haliyle teşkilat tarihi ağırlıklıdır.

---

ve Şiddet, Çev. Cumhur Atay, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2008, s. 25.; Jurnal uygulaması hakkında detaylı bilgi için Bkz. Yunus Emre Çakır, "Modern Devletin Gözetleme Pratiği Olarak Jurnal ve Yakınçağ Tarihi Kaynağı Olarak Jurnal Defterleri", *Halil İnalcık Armağanı IV; Tarih Araştırmaları,* Ed. Ahmet Özcan, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2017, s. 343-380.

Tezde kullanılan arşiv kaynakları arasında Hatt-ı Hümayun (HAT.) tasnifinin özel bir önemi bulunmaktadır. Padişahların ve özellikle de II. Mahmud'un çoğunlukla kendilerine arz edilen metinler üzerine görüş ve emirlerini bizzat kaleme aldığı söz konusu belgelerden kimi zaman olay ve olgular hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler edinmek mümkün olmuştur. Fakat II. Mahmud'un ölümüyle birlikte konuyu Hatt-ı Hümayunlar üzerinden takip edebilmek imkânsız hale gelmektedir ve bu dönemde konu daha ziyade Meclis-i Vâlâ gibi çeşitli meclis evrakından takip edilebilmektedir. Arşiv kaynakları arasında özellikle vukuat raporlarından biraz detaylı bahsetmek gerekmektedir. Suç kayıtlarını içeren 1830'ların son çeyreğine ait (H.1253-1255/M.1837-1840) 26 vukuat jurnal defteri tespit edilerek değerlendirme konusu edinilmiştir. Suç kayıtlarından hareketle, her ne kadar suçların niceliksel dağılımlarına temas edilmiş olsa da temel odak noktası suç karşısında kolluk tarafından gösterilen reaksiyon ve yürütülen prosedürlerdir. Kayıtların analizinde nicel/kantitatif yöntemlere de müracaat edilmiştir. Kayıtlarının değerlendirmesinde nicel yöntem, bazı çıkarımların yapılabilmesine olanak tanımıştır. Örneğin suç ve kabahatlerin yaklaşık dörtte birlik bir oranının şikâyet; geri kalan dörtte üçlük oranın ise kolluk görevlilerinin, devriye başta olmak üzere önleyici faaliyet ve gözetleme çalışmaları neticesinde takibe konu olduğu görülmüştür. Bu oran kolluğun önleyici faaliyetlerinin önemine ciddi bir vurgu yapmaktadır. Jurnallerin cevap verdiği sorulardan biri de bu dönemde İstanbul'da karşılaşılan suç türleri, sıklığı ve çeşitli etkileridir. En sık karşılaşılan suç türü yaklaşık %30'luk bir oranla cinsel suçlardır. Ayrıca söz konusu defterlerden İstanbul asayişi hakkında İhtisap Nezareti ve İstanbul Kadılığı ile yapılan işbirliğinin izleri de sürülebilmektedir[17]. Hemen eklemek gerekmektedir ki ele alınan defterlerdeki tüm kayıtlar içerisinde yalnızca iki hadise İstanbul Kadılığına aksetmiş, bunun dışındaki tüm uygulamalar Seraskerliğin kendi idari tedip ve tecziye mekanizması içerisinde yürütülmüştür. İhtisap Nezareti ile ilişkiler ise daha sıkı bir görünüm arz etmektedir. Bu durum ise son derece doğaldır neticede her iki kurum İstanbul asayişini sağlamak görevli aktörlerdir.

İhtisap Nezareti'nin şehir asayişi konusunda zapt etme amaçlarına uygun bir biçimde adli ve idari yetkilere donatılmış bir silahlı kolluk kuvveti olduğu tezin hareket

[17] Bölüm 4.3.

noktalarından Hz. Ömer'e atfen 'hisbe' kavramı çerçevesinde isimlendirilmesinden ötürü konu hakkında hâkim görüş bir İslam devlet geleneği uzantısı olduğu yönündedir. Oysa tez çalışmamızda nezaretin hisbe kavramı çerçevesinde isimlendirilmesinin politik bir hamle olduğu ileri sürülmüştür. Kurumların isimlendirilmesi üzerinden güdülen politik hamlelerin en bilinen örneği Vaka-i Hayriye'den sonra kurulan yeni ordunun Hz. Peygamber'e atfen *Asâkir-i Mansûre-i 'Muhammediye'* olarak isimlendirilmesidir. İsimlendirme konusunda ileri sürülebilecek bir başka örnek ise jandarma teşkilatının *asâkir-i zabtiye* adıyla isimlendirilmesidir. Konuyu Namık Paşa ve Muhlis Bey'in raporları üzerinden ele alan Özcan'ın ifade ettiği üzere, jandarma adının doğrudan kullanılması için teşkilatın kurulmasının üzerinden uzun bir zaman geçmesi gerekmiştir[18]. Ağalık olarak teşkil edilen İhtisap Nezareti'nin hem 1826 tarihli ilk nizamnamesinde hem de kapatılmasından kısa bir süre önce kurumun iştigal ettiği konular hakkında Meclis-i Vâlâ'ya talep üzerine sunulan bir rapor değerlendirildiğinde; adli ve idari konularda İstanbul asayişi için oynadığı kilit rol daha iyi anlaşılabilir[19]. Son olarak şu hususunda altı özellikle çizilmelidir; İhtisap Nezareti, kolluk kurumlarının askeriyeden özerkleştirilmesi konusunda literatürde ileri sürülen tespitlerin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini gösterir niteliktedir.

Çalışma giriş dahil olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Girişi takip eden ikinci bölüm, kolluğun geleneksel dönemi olarak ele alınmıştır. Dönemin "geleneksel" olarak nitelendirilmesindeki temel gerekçe, kolluk ve asayiş uygulamalarının neredeyse hiç değişim göstermeksizin Vaka-i Hayriye'ye dek geleneksel yöntemler ile yapılagelmesidir. İlgili bölüm, mühimme defterleri, yayınlanmış kadı sicilleri ve çeşitli konulardaki arşiv evrakı başta olmak üzere konu hakkında yayınlanmış ikincil kaynaklardan hareketle XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıl başlarına kadar genel bir çerçeve içerinde giriş niteliğinde ele almaktadır. Taşradaki kolluk hizmetlerine ve taşraya yeniçeri yasakçılarının yerleşmesine kısaca temas edildikten sonra İstanbul'daki yeniçeri kollukları, asesbaşı-şubası ilişkisi ve karakullukçu gibi bazı bazı yeniçeri rütbelerinin isimlerinden hareketle kolluk görevlisi olup olmadıkları gibi temel konular tartışılmıştır. Kolluk kavramı hakkında tartışmalar yine bu bölümde

[18] Özcan, *a.g.m.*, s. 158
[19] Bölüm 5.

yapılmıştır. Üçüncü bölüm, II. Mahmud'un saltanatının ilk yıllarını ve bu dönemde iktidar-yeniçeri ilişkilerini İstanbul asayişi üzerinden ele almaktadır. Vaka-i Hayriye'ye uzanan süreç ve bu süreç içerisinde Mora Yarımadası'nda patlak veren Yunan İhtilali'nin İstanbul asayişini nasıl etkilediği, İstanbul asayişi için duyulan endişe kaynaklarını nasıl değiştirdiği ve bu endişeler ile nasıl başa çıkıldığı gibi konular hakkında bir takım çıkarımlar yapılmıştır. Dördüncü bölüm, yeniçeriliğin ortadan kaldırılmasını takip eden süreçte İstanbul kolluk organizasyonunun yeniden yapılandırılmasını, yeni ordu ve Seraskerlik makamı üzerinden konu edinmektedir. Karakol vukuat (jurnal) defterleri bu bölümde ele alınmış ve meydana gelen hadiseler karşısında kolluk görevlileri tarafından nasıl bir prosedür yürütülmekte olduğu gibi konular elde edilen tespitler çerçevesinde ortaya konulmuştur. Beşinci ve son bölümde İhtisap Nezareti'nin kuruluşundan ilgasına dek, diğer fonksiyonlarının yanında İstanbul kamu düzeni ve kent güvenliği konularındaki rolü değerlendirilmiştir. Anglosakson ve Fransız polislik modelleri yahut daha doğru bir ifadeyle Londra ve Paris Polisi ele alınarak İhtisap Nezareti ile karşılaştırılmış ve nezaretin İstanbul asayişinde oynadığı rol bu bölümde tartışılmıştır.

2. MODERN KOLLUK ÖNCESİNDE OSMANLI GELENEKSEL KOLLUK SİSTEMİ

Sabah namazına Balkapanı Camii'ne gitmekte olan birisi, kapan bekçilerinden birinin hırpalanmış ve eli kolu bağlanmış bir halde yerde öylece yattığını görerek bekçinin yanına koştu ve ne olduğunu sordu. Bekçi, 'gece vakitsiz bir zamanda kol uğradı, niye uyursun diye beni bağladı' dedi. Yardımsever, bekçiyi bağlarından çözerek serbest bıraktı. O bekçi de civarda aynı durumda olan diğer bekçileri… Fakat bekçilerin içine gece kendilerini bağlayanların sahiden de kol olup olmadığı üzerine bir şüphe vardı. Bu şüphe üzerine kapandaki dükkânları dolaştılarsa da olağandışı bir şey dikkatlerini çekmedi. Dükkânını açmak için anahtarı anahtar deliğine sokmasıyla kapının kilitli olmadığını anlayan Yahudi bezirgânın çığlığını işitene kadar bekçiler hala gece kendilerini denetlemeye gelen yeniçeri kolcularını konuşuyorlardı. Çığlık üzerine diğer kapan esnafı gibi bekçiler de Yahudi'nin dükkânına koştular. Görünen manzara ise kelimenin tam anlamıyla bir felaketti. Dükkânda ve mahzende ne var ne yoksa yerinde yeller esiyordu. Birbirinden değerli ipek ve atlas kumaşlarla birlikte dükkândaki paradan da eser yoktu. Elden ne gelir diyerek herkes kendi işine gücüne dönmek üzereyken, mahzende üzeri damgalı bir hamam peştamalı bulundu. Yahudi, peştamalı kaptığı gibi soluğu sadrazamın konağında aldı ve şikâyetçi oldu. Görünen manzara oydu ki, bu işi yapanlar ya natır ya tellak hamam erbabı kişilerdi. Eldeki peştamaldan hareketle sadrazamlıktan subaşı ve asesbaşına olayı soruşmaları yönünde emir gitti. Onların da ilk işi hamamcılar kethüdasının ifadesine başvurmaktı. Kethüda, peştamalın hamam peştamalı olduğu ve üzerindeki nişanın da Sırt Hamamı'na ait olduğunu söyledi. Bunun üzerinde Sırt Hamamcısı çağrıldı ve peştamalın kendi hamamına ait olduğunu ifade etti. Hamamda ikamet edenler var mı sorusuna da 'iki nazır ile birkaç tellak geceleri hamamda kalır' yanıtını verdi. Hamamcıya, içlerinden itimat ettiğin birine dün gece dışarıda kalan olup olmadığını bir sor ve bu soruşturmayı da aşikâr etme denilerek serbest bırakıldı. Hamamcı, hamama vardığında nazırlardan birine 'dün gece dışarıda kalan var mıydı' diye sorunca, 'tellaklardan Sinan, dün gece akrabama gideceğim diyerek çıktı, sabah geldi' cevabını aldı. Hamamcı da gidip durumu bildirince, asesbaşı ve yoldaşlarından birkaçı tebdil kıyafet hamama gelerek, Sinan'ı derhal zindana uçurdular. Zindanda, 'dün gece Balkapanı'nda Yahudi bezirgânın dükkânını açan kaç kişiydiniz, doğru söyle ki vücuduna işkence etmeyelim'

dediklerinde, Sinan'ın eli ayağı gibi dili de çözülüverdiğinden; inkâra mecali kalmamış ve suç ortaklarını bulmayı taahhüt etmişti. Sinan'ın yanına yirmi kadar sivil ases verilerek, İstanbul sokak sokak aranmış ve o gün içerisinde suç ortakları yakalayarak zindana tıkılmıştı. Zindanda hepiniz bu kadar mısınız sorusuna ise, 'henüz başımız olan ele girmedi', demişler, kim olduğu sorulduğunda da "*Devlet-i 'aliyye şehr-i Kostantiniyye'de olmadukça her bir şehr-i mezbûrda subaşılık hizmetinde istihdam olunan Atuğrusıoğlu dimekle ma'ruf olan şahs kadimden yatağımızdur ve ser-çeşmimiz olan Cin Ali dahi hâliya Atuğrusıoğlı'nın hanesinde mihmandur ve mahzen-i Yahudiden garet olunan esbab dahi Atuğrisinin hanesinde mevcuddur*" dediler. Böylelikle soruşturma yeni bir boyut kazandı ve Topkapı civarında Odabaşı Çarşısı semtindeki ev basıldığında hem Atuğrısıoğlu hem de Cin Ali çalıntı eşyalar ile yakalandı.

Elebaşların da ele geçmesiyle olayın iç yüzü aydınlanmış oldu. Sipahi emektarlarından Atuğrısıoğlu, padişahların İstanbul yerine Edirne'de ikametlerinin oldukça popüler olduğu zamanlarda, Üsküdarî'nin ifadesiyle "*Devlet-i 'Aliyye Şehr-i Konstantiniyye'de olmadığı zamanlarda*" aralık-aralık ocaklık olarak İstanbul subaşılığını uhdesine alır imiş. Fakat meğerse İstanbul'da ne kadar hırsız, yankesici, haramzade varsa hepsi Atuğrısıoğlu'nun malumu olduğu gibi hepsine de yataklık etmekte ve her kim kendinden habersiz, yankesicilik eder ise bulur, cerime ile hakkından gelirmiş. Kendisi de zaten İstanbul'un meşhur Subaşılarından Hacı Subaşı gibi haramzadeyi gözünden teşhis eder imiş. İşte bu Yahudi bezirgânın soyulmasında da parmağı varmış. Şöyle ki soygundan önce soygunun failleri Atuğrısıoğlu'nun hanesinde toplanıp bu Yahudi'nin mahzeninde Karun hazinesi misali ağzına kadar değerli malla dolu olduğundan bahsederek birbirlerinin iştahlarını kabartmış ve bu mahzeni nasıl soyacaklarını tartışmaya başlamışlar. Fakat her öneri reddedilip bir uzlaşıya varamamışlarken, sabıkası epey kabarık Cin Ali söz alarak bu maddenin sanatı budur ki deyip planı anlatmaya başlamış. Gece birimiz kolluk çorbacısı gibi giyinip, dört beş adet büyük fener ve on beş yirmi kadar sırdaşımız da yeniçeri keçeleri ile yoldaş şeklinde giyinecek. Gece kollar dağıldıktan sonra biz de Balkapanı'na varıp, civardaki bekçileri niçin layığı gibi bekçilik etmiyorsunuz bahanesiyle pataklayıp, cezalandırmak yollu bağlayıp, kapanı tertemiz ettikten sonra gerisi kolay diyerek bu plan üzerine uzlaşmışlar. Belirlenen vakti gelip çatınca da gece kol dolaşan yeniçeriler

suretine bürünerek soygunu gerçekleştirmişler. Tüm bulgular yukarıya iletildiğinde, şahıslarında zaten inkâr edecek durumları olmadığı ve ikrarları sabit olduğundan hepsinin idamına hükmedilmiş, kul taifesinden olanlar hükmün icrasına müteakip denizi boylarken; diğerleri Tahtakale ve Sırt Hamamı karşısında, bir diğeri de Parmakkapı'da boyunları vurulup ibret-i âlem için cezaları verilmiştir[20].

Bu hikâye satır aralarında konuya bir giriş niteliğinde birçok detay barındırmaktadır. İlk dikkat çekilmesi gereken husus, olayın yaşandığı dönem ve "*Devlet-i 'Aliyye Şehr-i Konstantiniyye'de olmadığı zamanlar"* ifadesidir. Devletin İstanbul'da bulunmaması olarak ifade edilen olgunun aynı zamanda devletin padişahın şahsıyla özdeşleştirilmiş olduğuna da vurgu yapmaktadır. Bu ifadeden, on sekizinci yüzyıl başlarında geçen olayda Viyana bozgunu sonrasında devletin içerisine düştüğü siyasi bunalımların izlerini görmek mümkündür. II. Mustafa'nın İstanbul yerine Edirne'de ikamet etmeyi tercih etmesi ve vaktinin çoğunu avla geçirmesi, bu sırada devlet işlerine Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin müdahalesi neticesinde oluşan muhalefetle birlikte meydana gelen 1703 Edirne Vakasına kadar olan dönemin yarattığı krizlerin bir tür ifadesidir[21]. Bu durum siyasi istikrarsızlık ve kargaşa zamanlarının şehir asayişine etkileri hakkında dolaylı yollardan da olsa bir fikir vermektedir. İlerleyen sayfalarda İstanbul Subaşılığı hakkında tespit edilen bulgular tartışılacaktır fakat burada şunu hemen eklemek gerekmektedir ki, İstanbul Subaşılığını ihale ederek iltizama vermek yaygın bir uygulama olmadığı gibi kurumsal geleneğe de aykırıdır. Siyasi kaos ortamların kurumsal geleneğe etkileri yalnızca bu döneme has değildir. Söz konusu olaydan yaklaşık bir asır sonra, II. Mahmud'un saltanatının ilk yıllarındaki kargaşa ortamında, yeniçeri ağasının "*böyle yeniçeri ağası olmakdan ise, İstanbul'da bokluk subaşısı olmak a'ladır*" sözü bu vahameti aşikâr etmektedir[22]. Dolayısı ile ele alınan örnek, geleneksel dönem kamu düzeni ve şehir asayişi konularının da devletin diğer organları gibi siyasi istikrardan bağımsız düşünülemeyeceğini göstermektedir.

---

[20] Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'ât-ı Rûz-Merre*, Cilt: II, Haz.: M. Doğan, R. Ahıskalı, E. Afyoncu, M. Ak, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara 2017, s. 216-218.

[21] Rifa'at Ali Abou-l-El-Haj, *1703 İsyanı; Osmanlı Siyasanın Yapısı*, Çev. Çağdaş Sümer, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara 2009, s. 15; Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt: 1, E Yayınları, İstanbul 2008, s. 279-280.

[22] Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi; (Tarih-i Sultan Selim-i Salis ve Mahmud-ı Sanî),* Cilt:1, Haz.: Mehmet Ali Beyhan, TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 701.

Olayın soruşturulması ve suçluların ele geçirilmesi süreçlerinde sivil toplum (lonca sistemi) örgütü olarak değerlendirilebilecek esnaf kethüdalığının aktif bir biçimde işletilmekte olduğu görülmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde özellikle esnafların kefalet sistemi çerçevesinde zapturapt alına alınacak olmaları, uygulamanın klasik dönem örnekleri arasında gösterilebilir. Soruşmada tebdil görevlilerin kullanılması, yakalanan ilk fail Sinan'ın sorgusunda açıkça işkenceyle korkutularak konuşturulması ve faillerin hırsızlığı *yoldaş kılığına* girip gece yeniçeri kolcuları kola çıktıkları vakit gerçekleştirmeleri gibi detaylar dönemin ruhunu doğrudan yansıtmaktadır. Fakat öyle bir detay vardır ki klasik dönem kolluk gücünün temel motivasyonudur. Ele alınan olayda işbirlikçi Subaşı için kullanılan İstanbul'un ünlü subaşılarından Hacı Subaşı gibi suçluyu gözünden tanıyıp, kendisinden habersiz haramzadelik edenlerin *cerime ile hakkında gelirmiş* ifadesinin üzerinde durmak gerekmektedir.

2.1. Geleneksel Sistemde Kolluğun Temel Motivasyonu; Cerime Akçesi

Bilindiği gibi Osmanlı klasik dönemi güvenlik ve asayişin muhafazası konusu, iktidarın dolaylı idaresi olarak, özellikle tımar ve iltizam sistemleri çerçevesinde mali birtakım uygulamalar üzerinden kendini göstermektedir. Bunun yanında ehl-i örf görevlileri olarak tayin edilen beylerbeyi, sancakbeyleri ve sancakbeylerinin de yetkilerinin bir kısmını devrettikleri taşra subaşıları da klasik dönem kamu düzeninin temel aktörlerindendir. Beylerbeyi ve sancakbeylerinin sorumlu bulundukları sancaklarda birincil öncelikli görevleri iyiliği emretmek kötülükten menetmek olarak kavramsallaştırılan *emr-i ma'rûf ve nehy-i münker*'dir, hiçbir ferde zulmedilmesine müsaade edilmemesi; huzuru bozanların, fesat çıkaranların gereği gibi haklarından gelinmesi, kısacası memleketi her bakımdan koruyup-kollamaktır[23]. Sancakbeylerine gönderilen hükümlerde onlara bu görevleri kimi zaman sert üsluplarla hatırlatılmakta, reayanın korunup kollanması ve sancağın düzeninin sağlaması konularındaki özürlerin

[23]"*Her diyara beglerbegi ve sancakbegi nasb olunub her birine müstâkil hâsslar tâyin olunmaktan murad, vilâyet üzere çıkub cem'-i emval eyleyub memleket ve vilâyeti viran eylemek içün değildür. Belki vâli olduklari vilâyette emr-i ma'rûf ve nehy-i münker idüb hilâf-ı şer'-i şerîf ve mugâyir-i kanun-i münîf bir ferde zulüm ve teaddi ittürmeyüb zuhur eyleyen ehl-i fesadı hüsn-i tedarik ile ele getürüb muhtac-ı 'arz ise habs ve 'arz eyleyüb değil ise şer' ile gereği gibi hakkından gelüb memleket ve vilâyeti her vechile hıfz ve hirâset* [etmektir]". Halil İnalcık, "*Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1300-1600, C. 1*", Çev.: Halil Berktay, 3. Baskı, Eren Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 220.

kabul olmayacağı, ihmalleri durumunda azille yetinilmeyip siyaset olunacakları tembihlenmektedir[24].

Geleneksel tımar uygulamasında belirli bir toprağın vergi gelirinin sipahiye tahsisiyle, askeri birtakım yükümlülükler ile beraber tahsis edilen toprağın korunup-kollanması da tımarı tasarruf eden görevliye (Sancakbeyi, Sipahi vs.) ihale edilmiş oluyordu[25]. Tımarı tasarruf eden görevli, sabit vergi gelirleri bir yana, zuhura dayalı olarak tanımlanan *Bâd-ı Hevâ* gelirlerini de toplamakta ve buradan da ciddi kazançlar elde etmekteydi. *Bâd-ı Hevâ* vergilerinin konumuz açısından şüphesiz en dikkat çekici kalemi *Cürm ü Cinayet* yahut *niyabet-i vilayet* veya zaman zaman *niyabet-i cürüm ve cinayet* olarak adlandırılan[26] *cerime akçesi*dir. Suç ve kabahat anlamlarına gelen 'cürm' kelimesinden türetilmiş olan cerime kavramı, sövmekten adam öldürmeye kadar geniş bir yelpazedeki suçlara karşılık ceza olarak tahsil edilen bedeli ifade etmektedir[27]. Cerimeyi kimin tahsil edeceği ise suçun meydana gelmiş olduğu toprağın hukuki durumuna ve suçluyu kimin ele geçirdiğine göre değişiklik göstermektedir[28]. Örneğin 1487 tarihli Hüdavendigar Livası Kanunnamesinde serbest tımarlarda cerimenin tamamı tımar sahibine aitken, serbest olmayan tımarlarda ise tımar sahibi ve sancakbeyi (ya da sancakbeyi adına subaşı) arasında yarı yarıya paylaşılması hükmü kayıtlıdır[29]. Cerimenin tahsilini engelleyen tek şey ise öldürme gibi ağır

---

[24] Muhammed Yazıcı, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'da Kamu Düzeni ve Subaşılık Kurumu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2010, s. 159.

[25] Halil İnalcık, *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*, İSAM Yayınları, İstanbul 2011, s. 121.; Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yayınları, 16. Baskı, İstanbul 2011, s. 116.

[26] Halil İnalcık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, TTK Yayınları, Ankara 1987, s. xxvıı.

[27] Fatih Sultan Mehmed Kanunnamesinde, "*bir kişi bir kişiye fuhş ile söğse şer' ile ta'zir olunub, kırk akçe cerime alına*" hükmü amirdir. *Kanunnâme-i Âli Osman*, Haz. Abdülkadir Özcan, Kronik, İstanbul 2018, s. 20.

[28] "*Has topraklarda, serbest vakıf, zeâmet ve timarlarda bâd-ı hevâ toprak ve vakıf sahibinindir; buna subaşı ve sancak beyi karışamaz. Vakıf toprak yanında mîrî toprak da varsa bu defa bâd-ı hevâ devlet adına tahsil edilir. Serbest olmayan timarlarda ise yarısı timar erinin, yarısı da sancak beyinin olurdu*." Halil Sahillioğlu, "Bâd-ı Hevâ", *TDVİA*., Cilt: 4, s. 416.

[29] Ömer Lütfü Barkan, *XV ve XVIıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları; Kanunlar,* Cilt: 1, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1943, s.5.; Aynı zamanda I. Selim'e ait Kanunname-i Osmanî'de serbest olan tımarlarda cürm ve cinayet bad-ı hava toprağa tabidir hükmü amirdir. Yaşar Yücel, Selami Pulaha, *I. Selim Kanunnameleri (1512-1520)*, TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 71.; XVII. Yüzyıl ortalarında kaleme alınmış olan Ali Çavuş Kanunnamesinde de aynı durum caridir. *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi*, Haz.: Midhat Sertoğlu, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 10.;

suçlarda, katilin suçu sabit görülür ve kısas edilirse, katilden ve köy ahalisinden cerime alınamaz. Cerime alınabilmesi için suçlunun kısastan affolunması gerekmektedir[30]. Kısacası cerime konusu ciddi bir kamu gücünün de finansörüdür[31].

XV. yüzyıldan XVII. yüzyıl başlarına kadar kanunnameler üzerinden ele alınmış olan cerime konusu aynı zamanda ilerleyen süreçte iltizama da konu olmuştur[32]. Özellikle mali buhranlar ile birlikte daha sık başvurulur olan iltizam sistemi, tımar sisteminin aksine merkezi hazineye fayda sağlamak amacını taşımaktaydı. Peşin ya da taksitle bir bölgenin cerimesinin iltizama alınması uygulaması suiistimale oldukça açık bir konu olduğundan ilerleyen sayfalarda de görüleceği üzere klasik dönem Osmanlı siyaset kuramcıları başta olmak üzere tarih yazarları ve seyyahlara kadar pek çok müellifin eleştiri konusu olmuştur.

Mevcut literatürde iltizamın her ne kadar XVI. yüzyıl sonlarında yaygınlaşmaya başladığı belirtilse de bu uygulamanın erken dönemlerdeki örneklerine rastlamak mümkündür. Özellikle bir kamu gücü olarak beratla tayin edilen *yasak kulları*ndan bahsetmek gerekmektedir. *Yasaknamel*erde görülen yasak kullarının çok daha özel ve kısıtlı konularda iktisadi hayatı düzenleyici bir vasıfla görevlendirilmekte oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin XV. yüzyılın ikinci yarısına ait bir yasaknamede, yasak kulu İstanbul'da kaçak balık avı yapılmasını önlemekle görevlendirilmiştir, kaçak balık avı yapanların 'gereği gibi hakkından gelme' yetkisi verilmiş ve bu konuda Kadı ve

"20 000 akçaya kadar olan tımarların çoğunun serbest olmadığı bu nedenle bu gibi serbest olmayan tımarların, sancakbeyinin kendi adına tayin ettiği sancak subaşına bağlı köy subaşıları tarafından asayiş sağlanmakta ve cerime alınmaktadır". Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Cilt: 2, 2. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul 1979, s.77.

[30] Halil İnalcık, "Adâletnâmeler", *Belgeler*, Cilt: II, Sayı: 3-4, 1965, s. 124.

[31] Metin M. Coşgel, Boğaç Ergene, Haggay Etkes, Thomas J. Miceli, "Crime and Punishment in Ottoman Times: Corruption and Fines", *Journal of Interdisciplinary History*, 43:3, 2013, s. 354.

[32] Muhammed Yazıcı, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'da Kamu Düzeni ve Subaşılık Kurumu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2010, s. 199-201.

Subaşının kendisine yardımcı olması emredilmiştir[33]. Benzer biçimde tahıl yasağı[34], mum yasağı[35], susam yasağı[36], çeltik yasağı[37] gibi konularda örnekleri çoğaltmak mümkündür. Sancak Kanunnamelerinde de yasak-kulu örneklerine rastlanmaktadır. Kanunname-i Bazar-ı Gelibolu'da; Gelibolu Pazarına yasak etmeğe gönderilen *filâna* mukataaya verildiği ve her kimin bu pazar dışında at alıp-satacak ve vergisini kaçıracak olursa söz konusu yasakçı-kulun bulup haklarından gelmesi emredilmektedir[38]. Selanik Tuzlası Kanunnamesinde ise daha da dikkat çekici bir madde vardır. Yasak-kuluna kadılar tarafından yardımcı olunması emredilirken, padişahın *mal benimdir, amilin değildir* sözlerinden yasak-kulunun iltizam çerçevesinde bu görevi yerine getirmekte olduğu görülmektedir[39]. İktisadi hayatı düzenleyici fonksiyonları ile sultan adına kamu gücü olarak görev yapan beratlı yasakçıların, İstanbul ve Selanik gibi ticaretin ve ekonomik hayatın canlı olduğu şehirlerde görevlendirilmekte olduğu göz önüne alındığından icra etmiş oldukları fonksiyon daha iyi anlaşılabilir.

---

[33] "*İstanbul'un Dalyan Yasağı Hüküm Sureti […] Dârende-i misâl-i şerif kulum fulân İstanbul'un ve Boğazkesen'ün dalyanı yasağını etmeye gönderdüm, varub bundan öndin olub gelmiş kanun üzere yasak ede, öte yakada ve berü yakada kime gerekse balık avlatdurmaya, her kim ugurlayın balık avlarsa dutub balığın elinden alup kendünün gereği gibi hakkından gele, kimesne mâni' olmaya ve balıkçılara yasak ede ki her birisi avladukları balıkları getürüb 'âmilün ve eminun manzuru olmayunca satmayalar ve illa satacak olurlarsa ki mezbur kulum bula gereği gibi hakkından gele fi'lcümle bu bâbda mezbur kuluma kadı ve subaşı gereği gibi mu'âvin olalar, şöyle bileler, 'alâmate i'timâd kılalar."* Halil İnalcık, Robert Anhegger, *Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örf-i Osmani; İkinci Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasakname ve Kanunnameler*, TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 55.

[34] "[…] *Mevlâna Zihne kadısı ve Mevlana Karasu-Yenice kadısı dahi göreler gözedeler, mezkûr kuluma yasağum mucibince yardım edeler kimesneye benim destûrumsuz tahıl satturmaya, her kim benim destûrumsuz denize tahıl sata, kadıları marifetiyle döğüp sakalını kesüb tahılını elinden alub kendünün hakkından gele […] ol tarafın kadıları ve subaşıları ve yerlerinde duran adamları ve naibleri ve kethüdaları bu bâbda mezkûr kuluma yardım edeler*". Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri 1. Kitap Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnâmeleri,* Cilt: 1, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1990, s. 539.

[35] İstanbul'da olan Mumhane Hükmi Sureti başlıklı, "*Kulum … İstanbul mumhanesinde yasak etmeye gönderdim ve buyurdum ki mumhanemden gayri yerde mum dökülmeye ve satılmaya*" şeklinde özetlenebilecek olan bir diğer yasak-namenin sonunda "*her kim emrime muhalefet edecek olursa kulum dutub yolundan hakkından gele ve kadı ve subaşı malum babında muavenet edeler kimesne mani olmaya*" İnalcık, Anhegger, *a.g.e.*, s. 56.

[36] İnalcık, Anhegger, *a.g.e.*, s. 67-68.

[37] İnalcık, Anhegger, *a.g.e.*, s. 68.

[38] Akgündüz, *a.g.e.*, c.1, s. 489.

[39] "*zira ki mal benümdür, âmilin değildür. Ana göre ihtimam edeler. Ve mezkûr emin gerekdür ki, gereğince emân ile olub dakika fevt etmeyeler. Sonra unutmışam demek özr olmaz, azîm belâya uğradırım."*Akgündüz, *a.g.e.*, c. 1, s. 515.

2.2. Osmanlı Kolluğuna Yöneltilen Eleştiriler

Kâtip Çelebi, *Düstürü'l-Amel li-Islahi'l-Halel* adlı eserinde rüşvet meselesini sert bir üslupla eleştirmektedir. Taşranın harap bir hale gelmesinde vergilerin misliyle artışının önemli bir sebep olduğunu, bunun nedeninin de görevlerin ehline verilmediğinden kaynaklandığını belirtmektedir. Dahası makamların yüksek fiyatlara satılmasının reayanın üzerine hayli külfete neden olduğunu; görevi satın alan kişinin verdiği parayı çıkarmak ve kâr etmek için türlü mücadeleler verdiği, sonra da bu görevi bir başkasına sattığını bu sefer de yeni gelen görevlinin halka baskı yaptığını ifade etmektedir[40]. Rüşvet konusunda zaman zaman eleştiri okları veziriazamlara kadar uzanmaktadır. Anonim Osmanlı Tarihi'nde Kavanoz Ahmet Paşa, "*akçayı her kim ziyade ve peşin verir ise imzâsın koyup kaftan giydirirler*" sözleri ile eleştirilirken, paşalık, beğlik, ağalık, alay-beğilik, çörçöp subaşılığına varıncaya kadar mezada verildiğinden şikâyet edilmektedir[41]. Meşhur veziriazamlardan Sokullu Mehmed Paşa da bu eleştirilerin hedefi olmuştur. Alman seyyah Gerlach, iyi gelir getiren bir tımar ya da zeamet sahibi olmak isteyenlerin, Sokullu'ya yüklü bir bedel ödemek zorunda olduklarını kaydetmektedir. Bunlara sahip olduktan sonra azil korkusundan kısa zamanda verdikleri bedelleri fazlasıyla tahsil edebilmek için halkı olabildiğince sömürdüklerini, birkaç yıl sonra azledildiklerinde bu paralarla paşaya yüklü armağanlar vererek yeniden bir diğer yere atandıklarını, bu yolla halkın giderek yoksullaştığını öne sürmektedir[42].

Kâtip Çelebi ile ölümleri arasında neredeyse yarım asırlık fark bulunan Hezarfen Hüseyin Efendi de *Telhîsü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân* adlı eserinde ümeranın kendisine bir müddet yetecek kadar mal toplamak için fukaraya musallat olduğunu, "*bir adem suya gark olsa, niçün oldu deyü karye halkını zincüre çekip akçaların alur. Nicesin öküzün satup borca girer hissesine düşeni verir ve bir fakirin oğlu ağaçtan düşse, babasını habs eder akçasın alur*[43] sözleriyle ifade etmektedir. Eleştirilere

[40] Kâtip Çelebi, *Düstûru'l-amel li-ıslahi'l-halel*, Haz. Ali Can, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s.24

[41] Abdülkadir Özcan (Haz.), *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, TTK Yayınları, Ankara 2000 s.226-227.

[42] Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, Cilt: 2, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2010, s.725

[43] Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, Haz.: Sevim İlgürel, TTK Yayınları, Ankara 1998, s. 113.

katılanlardan bir diğeri de *Kitâbu Mesâlihi'l-Müslimîn ve Menâfi'i'l-Mü'minîn* adlı eserin müellifidir. Edirne ve İstanbul'a yakın yerlerde birçok fesadın ortaya çıktığını, bunun sebebinin de köy subaşılarının halkının evinde ok, yay ve kılıç görse; "*bunlar haramzadedir, haramilik ederler Türkün evinde silah ne gezer*" diye bunlardan cerime aldıklarını, bundan dolayı da beş-on silahlı kâfirin yüz haneli köyü basabildiklerini ifade etmektedir. Bu sebeple Rumeli yakasındaki Türklerin silah bulundurmasının yasak olmamasını önermektedir[44].

Bu türden tekil örnekleri çoğaltmak mümkündür. Fakat aşağı yukarı hepsi aynı genel duruma işaret etmektedir. Makamların (subaşılık, sipahilik de dâhil olmak üzere) parayla satılması, makam için tabiri caizse sermaye bağlayan grubu, yatırmış olduğu sermayeden daha fazlasını kazanarak kâr edebilme dürtüsüyle hareket ettirmektedir. Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü gibi zuhura dayalı vergi türleri arasında olan cerime bedelini tahsil etmek için adeta bahaneler aranıldığına işaret etmektedir. İlerleyen bölümlerde söz konusu cerime bedelinin ehl-i örf ile kapıkulları arasında nasıl bir yetki çatışmasına dönüştüğüne temas edilecektir. Fakat *Kavânin-i Yeniçeriyân*'da yeniçerilerin de ehl-i örften pek farklı olmadıkları ve yeniçeri kolluklarının rüşvetle alınıp-satıldığından yakınılmaktadır. Dokuz ay için aldıkları kollukları daha altıncı ayında başkasına satıldığını, yeni gelenin de hemen kısa zamanda kesesini doldurmak için vilayeti harap ettiği esefle anlatılmaktadır[45].

XVIII. yüzyıl gündelik hayatını kendine has renkli bir üslupla ele alan *Risale-i Garibe*'nin müellifi bir sanat sahibi olmayıp, rençperdik etmeyip, ases, muhzır, yasakçı ve kul oğlanı olanları, fuhşa aracılık edenlerle bir tutarak eleştirmektedir[46]. Bu kayıt, bahse konu edinilen kolluk güçlerinin halk nezdinde nasıl algılandıklarına kısmi bir ışık tutmaktadır.

---

[44] Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar, Kitâb-ı Müstetâb, Kitâbu Mesâlihi'l-Müslimîn ve Menâfi'i'l-Mü'minîn, Hırzü'l-Mülûk*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 101-102.

[45] Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, Cilt:9, s.186-187.

[46] *XVIII. Yy. İstanbul'a Dair Risâle-i Garîbe,* Haz.: Hayati Develi, Kitabevi, İstanbul 1998, s. 25.

2.3. Asayiş ve Anarşi Arasında Yeniçeriler

Tez konumuzun sınırlarından sapmamak adına bu başlık altında yeniçerilerin yalnızca kolluk görevlerine temas edilecektir. Yeniçerilik bir yana ve yeniçerilerin icra etmiş oldukları pek çok fonksiyon bile başlı başına bir inceleme konusu edinilebilecek niteliktedir. Dört asırdan uzun bir süre varlığını sürdürmüş ve en sade şekliyle, kul sistemi çerçevesinde, daimî yaya ordusu olarak tanımlanmakta olan yeniçerilik olgusu şüphesiz ki bu tanımdan çok daha fazlasıdır. Kafadar'ın yeniçeri tanımı, çalışma konumuz açısından en isabetli olanıdır. Kafadar, yeniçeriyi; "*İstanbul'da şehirli halkın önemli bir bölümünü oluşturmuş, kendine has adetleri, yaşam tarzı, siyasi kimliği ile 19. yy'ın başlarına kadar şehir hayatına damgasını vurmuş sosyal bir zümre*"[47] şeklinde tanımlamaktadır. Yoldaşlık mevhumunun cari olduğu dolayısı ile dışa kapalı bir zümre olduklarından[48], haklarında çoğunlukla kısmi yargılarla bezeli bölük pörçük izlenimler üzerinden üretilen yaygın kanaatler; yerlerini özellikle son birkaç yılda üretilmiş müstakil telif eserler ve doktora tezi seviyesindeki ciddi araştırmalara bırakmaktadırlar. Klasikleşmiş eserler arasında Uzunçarşılı[49], Ahmet Cevad Paşa[50] ve Marsilli'nin[51] eserleri zikredilebilir. Reşad Ekrem Koçu[52] tarafından popüler bir üslupla kaleme alınan eseri ve çağdaş yazarlar arasında Godfrey Goodwin[53] ve Orhan Sakin'in[54] telif eserleri yeniçerilerin tarihi konusundaki Türkçe literatürün neredeyse tamamını teşkil etmektedir. Ayrı ayrı Akgündüz ve Toroser tarafından yayına hazırlanan, XVII. yüzyıl başlarına ait *Kavanin-i Yeniçeriyan*'ı da zikretmek

---

47 "*16. yy'ın ikinci yarısından itibaren zanaat ve ticaretle de içli dışlı oldukları için İstanbul'da şehirli halkın önemli bir bölümümü oluşturmuş, kendine has adetleri, yaşam tarzı, siyasi kimliği ile 19. yy'ın başlarına kadar şehir hayatına damgasını vurmuş sosyal bir zümre*" Cemal Kafadar, "Yeniçeri", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt:7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, İstanbul 1994, s.472. (s.472-476.)

48 Kemal Beydilli, "Yeniçeri", *TDVİA*, Cilt: 43, s. 458.

49 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Teşkilatında Kapıkulu Ocakları I, Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı,* TTK Yayınları, Ankara 1998.

50 Ahmed Cevad Paşa, "*Târîh-i Askerî-i Osmânî: Devlet-i Aliyye'nin ibtidâ-yı teşekkülünden bugüne kadar vukūa gelen tertîbât-ı askeriyye ve vukūât-ı harbiyyesini şamildir, Kitâb-ı evvel [1. kitap], "Yeniçeriler" : Yeniçerilerin ihdâsından ilgāsına değin ahvâl-i târîhiyyelerini bâhistir*", Cilt:1, Kırk Anbar Matbaası, İstanbul 1299.

51 Graf Marsilli, *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti*, Çev.: M. Kaymakam Nazmi, Büyük Erkan-ı Harbiye Matbaası, Ankara 1934.

52 Reşad Ekrem Koçu, *Yeniçeriler*, Koçu Yayınları 1964 (Güncel Baskısı; Doğan Kitap, İstanbul 2004.)

53 Godfrey Goodwin, *Yeniçeriler*, Çev.: D. Türkömer, Doğan Kitap, İstanbul 2001.

54 Orhan Sakin, *Yeniçeri Ocağı; Tarihi ve Yasaları*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2011.

gerekmektedir[55]. Abdülkasim Gül tarafından hazırlanan *18. Yüzyılda Yeniçeri Teşkilatı* isimli doktora tezi ise yeniçerilik konusuna büyük katkılar yapmış ciddi bir emek ürünü olarak dikkat çekmektedir[56]. Benzer bir doktora tezi de Naime Yüksel Kayaçağlayan tarafından hazırlanmıştır[57]. Türkçe literatür içerisinde değerlendirilemese de iki çalışmayı özellikle zikretmek gerekmektedir. Cemal Kafadar'ın yeniçeri-esnaf ilişkilerine odaklandığı master tezi[58] ile ocağın yaklaşık son yirmi senesinde bir 'muhalefet kazanına' dönüşümünü ve ilgasını ele alan Mehmet Mert Sunar'ın "*Cauldron of Dissent: A Study of the Janissary Corps, 1807-1826*" isimli doktora tezini de zikretmek gerekmektedir[59]. Müstakil telif eser ve doktora tezi haricinde kitap bölümü, makale ve bildiri olarak, özellikle son dönemlerine dair ve askeri tarih disiplini çerçevesinde, nicelikçe daha fazla çalışmaya konu olmuş olan yeniçeri ocağı tarihi hakkında bilinenlerin yaygın kanaatin aksine kısıtlı olduğunu ifade etmek mümkündür. Yeniçeri kolluklarıyla ilgili tespit edebildiğimiz kadarıyla bulunan tek yazı, Süheyl Ünver'in Tarih Dünyası Dergisi'nde yayınladığı bir buçuk sayfalık bir yazısından ibarettir[60].

Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşu hakkında kesin bir tarih belirmek zor olsa bile, Çandarlı Kara Halil'in yönlendirmesi ile I. Murad zamanında Gelibolu'da kurulan Acemi Ocağı referans alınmaktadır[61]. Beş savaş esirinden birinin vergi olarak alınması prensibine dayanan pençik sistemi Yeniçeri Ocağının ilk insan kaynağını meydana getirmiştir[62]. Ankara Savaşı mağlubiyeti akabinde insan kaynağı temini, pençik uygulamasından, gayrimüslim tebaanın çocuklarından toplamak yöntemine dönüşmüş, bu amaçla bir

---

[55] Tayfun Toroser (Haz.), *Kavanin-i Yeniçeriyan*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri,* Cilt: 9, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1996, s. 127-268.

[56] Abdülkasim Gül, *18. Yüzyılda Yeniçeri Teşkilatı*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Erzurum 2020.

[57] Naime Yüksel Kayaçağlayan, XVIII. *Yüzyılın İlk Yarısında Yeniçerilerin Politik ve Sosyo-Ekonomik Rolleri: İstanbul Örneği*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlamamış Doktora Tezi, Ankara 2018.

[58] Cemal Kafadar, *Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict*, M.A. Thesis, McGill University, Montreal 1981.

[59] Mehmet Mert Sunar, *Cauldron of Dissent: A Study of the Janissary Corps, 1807-1826*, Ph D. Thesis, State University Of New York At Binghamton, 2006.

[60] Süheyl Ünver, "Yeniçeri Kullukları", *Tarih Dünyası*, Cilt: II, Sayı: 18, 31 Aralık 1950, s. 781-782.

[61] Kemal Beydilli, "Yeniçeri", *TDVİA*, Cilt: 43, s. 450.

[62] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapukulu Ocakları I; Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, 3. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1988, s.

devşirme kanunu çıkarılmıştır[63]. Belirli kıstaslara göre seçilen gençler arasından bazıları saray için ayrıldıktan sonra kalanları Türkçe ve İslam dinini öğrenmek üzere Türk ailelerin yanlarında birkaç yıl hizmet ederler daha sonra Acemi Ocağına alınırlardı. Acemi Ocağında geçirilen birkaç yıllık hizmetin ardından yeniçeri ocağı başta olmak üzere kapıkulu ocaklarında görevlendirilirlerdi[64].

Yeniçerilerin ordunun temel gücü haline gelmesinin II. Mehmed zamanında olduğu zikredilmektedir. Fatih, yeniçerilerin maaşlarını artırıp, sayılarını iki katına, on bin civarlarına çıkarmış, bu sayede şahsına doğrudan mutlak itaatle bağlı olan ocağı bir denge unsuru haline getirmiştir. Fethettiği kimi kalelere bölgenin valilerinden bağımsız, olarak doğrudan şahsına bağlı yeniçeri garnizonları konuşlandırarak otoritesini ve nüfuzunu artırmış; yeniçerileri taşrada merkezin doğrudan otoritesinin bir temsilcisi haline getirmiş olduğu çağdaş araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir[65]. Beylerbeyi, Sancakbeyi gibi yerel yetkililerden tamamıyla bağımsız olarak yeniçerilerin eyaletlerde bir denge unsuru olarak konuşlandırılma stratejisinin Kanuni Sultan Süleyman henüz hayatta iken Şehzadeler Selim ve Bâyezid arasında Konya Ovasında yaşanan muharebe ile zirveye çıktığı öne sürülmektedir. Zira taşrada ehl-i örfü temsil eden tımarlı sipahi, subaşı ve sancakbeyi gibi görevlilerin mağlup Şehzade Bâyezid'i desteklemeleri bu siyasetin sebebi olarak gösterilmektedir[66]. Bu tarihe kadar taşrada asayişi sağlama, suçluları mahkeme önüne çıkarma ve ceraim bedelini tahsil etme görevlerinde sancakbeyleri ve sancakbeyleri tarafından tayin edilen subaşılar tabiri caizse tekel iken; taşrada yeniçeri varlığının ehl-i örf aleyhine artışıyla durum değişmiştir.

---

[63] Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları I*, s. 13.

[64] Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Askeri Teşkilatı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarih*, Cilt: 1, Ed.: E. İhsanoğlu, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 1994, s. 339.

[65] Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – I*, 32. Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 116.

[66]Mustafa Akdağ, "Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu*", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 3, 1947, s.299.; Cafer Çiftçi, "Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetleri", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, Sayı: 27, Bahar 2010, s.30.

2.3.1. Taşrada Yeniçeri Yasakçıları

Geleneksel dönem kanunnamelerinde, taşrada koruma-kollama (*hıfz u hiraset)* ve ceraim bedelinin tahsili gibi görevlerin sancakbeyi, subaşı ve tımarlı sipahi gibi ehl-i örf görevlilerine verildiği önceki bölümlerde zikredilmişti[67]. Takriben, on altıncı yüzyıl ortalarından sonra yeniçerilerin, taşra garnizonlarında askerlik hizmeti dışında yasakçılık ile de görevlendirilmiş olmaları, taşradaki dengeleri oldukça sarsmış görünmektedir. Bu durumun, gelişen ve değişen süreçlerin bir sonucu mu, yoksa değişimin bizzat sebebi mi sorusu çalışma konumuz dışındadır. Fakat şu kadarını eklemek bir zorunluluktur, II. Selim dönemindeki kayıtlarda taşrada yeniçeri yasakçılığının bu dönemde adet-i kanun olarak anılır olduğu görülmektedir[68]. Haliyle taşradaki yeniçeri - ehl-i örf sürtüşmesi, mağlup şehzade ile galip sultanın taraftarları arasındaki hizipleşme olarak bile değerlendirilebilecek niteliktedir. Fakat burada taraftarlıktan daha önemli bir olgu vardır ki o da ortada gözden çıkarılamayacak boyutta bir gelir kalemi olan cerime bedelidir.

Taşrada yeniçeri yasakçıları ile tımar erbabı arasındaki çatışmalardan arşiv kayıtlarına yansıyanlar durumu olanca çıplaklığı ile aşikâr etmektedir. Tespit edebildiğimiz ilk örnek 1564 yılında Budin'de meydana gelmiştir. Divan-ı Hümayun'a, Budin Yeniçeri Ağası İskender tarafından yazılan bir şikâyet mektubunda, yöre tımarlı sipahilerinden Veli adlı bir sipahinin hizmetkârları ile birlikte, üstelik de sarhoşken, bölgede yasakçılık görevinde bulunan yeniçerilere saldırdığı ve bir yeniçerinin bıçakla yaralanmasına sebep olduğu ifade edilmiştir. Dahası savurduğu tehditler arasında "*ya siz bunda turmak gereksiz, veyâhûd biz turmak gereğiz*" sözleri ile yeniçeri yasakçılarının varlığından duyduğu rahatsızlığı açıkça dile getirmiştir. Bu söz ve tehditler yeniçerileri oldukça tedirgin etmiş olacak ki, mektupta 'kimseye zulmedilmemesi için müstakil asesbaşı ve yasakçı tayin edilip yöre her veçhile zapt olunurken' bu saldırının gerçekleştiği, üstelik bu görevin *adet-i kadime* olarak icra

---

[67] Halil İnalcık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet,* Eren Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2005, s. 114.; Yaşar Yücel, Selami Pulaha, *I. Selim Kanunnameleri (1512-1520),* TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 53 vd.

[68] "*… yeniçerilerden yoldaş taleb idüp ve bu makûle hâric-i kazâda olan masâliha yasakcı irsâl olınmak âdet ü kānûn olmağın mahmiyye-i mezbûre yasakcılarından Ali nâm yeniçeri irsâl olınup …*" *3 Numaralı Mühimme Defteri 966-968/1558-1560*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın Nu: 12, Ankara 1993, s. 549.

edilmekte olduğu vurgulanma ihtiyacı hissedilmiştir. Haliyle bu görevin kendilerine ait olduğu mesajı kadim âdete referansla hak iddia etme anlamına gelmekte ve açıktan olmasa da yeniçerilerin de tımar erbabından duyduğu rahatsızlığa işaret etmektedir. Sonuçta Budin Muhafızı Arslan Bey'e yazılan hükümde, Veli'nin tımarının elinden alınması ve adamlarıyla birlikte güzellikle ele geçirilerek hapsedilmesi emredilmiştir[69].

1573 yılında Selanik'te yaşanan yine benzer bir sürtüşme de mühimme defterine yansımıştır. Bu sefer liste biraz daha kalabalıktır ve kayda göre yine mağdur olanlar yeniçeri yasakçılarıdır[70]. Her ne kadar olayın sebebine dair bir detay verilmemişse de bu meselenin de yukarıdaki örnekle benzer bir sebepten kaynaklanmış olduğunu tahmin etmek zor değildir. Olayın failleri yine tımarlılardan bir gruptur. Hasan ve Sinan isimli iki sipahi yeniçerilerin canlarına kast maksadıyla harp aletleri ile odalarını basmışlar fakat yeniçerileri odada bulamayınca hınçlarını odadaki eşyalardan ve yeniçerilerin koyunlarından çıkarmışlardır. Güpegündüz böyle bir saldırının yapılması padişah tarafından açıkça kınanmakta ve hükmün muhatabı olan kadılara "*imdi memleket ve vilayete sancakbeği ve kâdî nasb olunmakdan murad eyyam-ı adaletimden cümle halk âsûde-hâl olup dua-yı devam-ı ömr-i saltanatıma iştigalde olunmak içindir*" sözleriyle vazifeleri hatırlatılmaktadır. Olayın detaylıca soruşturularak olaya karışanların tımarlarının ellerinden alınması, isimlerinin bildirilmesi ve haklarında bilahare verilecek karara göre amel edilmesi emredilmiştir[71]. Ehl-i örf idarecisi olan sancakbeyi ile yasakçı yeniçeriler arasındaki bir başka çekişme yine ilk örneğin de yer aldığı 6 numaralı mühimme defterinin farklı bir hükmüne yansımıştır. Bu defa Anadolu'da meydana gelen bir hadisenin aktarıldığı kayda göre Aksaray halkı, güvenliği için yasakçı talep etmiş ve bu talep üzerine altı yeniçeri yasakçısı görevlendirilmiştir. Kayda göre önceden halkın yasakçılardan

---

[69] *6 Numaralı Mühimme Defteri*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1995, s. 90, Hüküm: 127.

[70] "*Karaferye'de yasakçı olup Dergâh-ı Mu'allâ'm yeniçerilerinden olan Hasan ve Sinan nam yeniçeriler meclis-i şer'e gelip nefs-i Karaferye'den erbâb-ı tîmârdan Çanakçı Mehmed ve Ferhad oğlu Ahmed ve Batakgöygüs Mustafa ve Fahreddin oğlu Hasan ve şehirli ta'ifesinden Serraç İbrahim oğlu Ali ve Yağcı Yusuf oğlu Ali ve Ahmed bin Kaya ve Mehmed bin Mustafa ve Memi ve Süleyman ve Çanakçı Mehmed'in gurb-ı ilkindinden sonra alat-ı harb ile gelip mezbûran yeniçerilerimden…*"

[71] Rahman Şahin, "*22 Numaralı Mühimme Defterinin (H.981/M.1573) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s.1-107),*" Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2014, s. 156.

memnun olduğu, "zalimlerin zulmünden berî olduk" diyerek memnuniyetlerini ifade etmiş olmalarına rağmen; Aksaray sancakbeyinin, Aksaray kadısı ve yasakçı yeniçerilerin halka zulmettikleri yönündeki şikâyeti üzerine 'bu hususun aslı nedir, fukara taifesi yasakçılardan razı iken neden şikâyet edilir' diye sorularak cevap yazılması emredilmiştir[72]. Kanaatimizce buradaki sorun muhtemelen taşradaki yeniçeri yasakçılarının varlığından sancakbeyinin duyduğu rahatsızlıktır ve bu kayıt da taşradaki yeniçeri yasakçısı ehl-i örf rekabetine işaret etmektedir. Şikâyetçilerin muvaffak olarak yeniçeri yasakçılığının kaldırılmasını sağlandığı bir örnek ise yine aynı mühimme defterinde yer almaktadır. Fener kazasında Maşkolar Pazarında yasakçılık yapan yeniçerilerin pazar ehline ve sair halka hadlerini aşarak zulmettikleri şikâyeti üzerine zikrolunan yasakçıların görevden alınmaları ve söz konusu kazaya bir daha yasakçı tayin edilmemesi yeniçeri ağasına emredilmiştir[73]. Bu örnekte, her ne kadar hükümde detay bulunmasa da şikâyetçilerin muhtemelen ehl-i örf taifesinden oldukları tahmin edilebilir. Bu türden örnekleri çoğaltmak mümkündür[74]. Fakat ortada, işlenen suçlar karşısında suçludan alınan cerime bedeli gibi göz ardı edilemeyecek bir çıkar olduğu hatırlanırsa bu tür çatışmaları anlamlandırmak daha makul bir zeminde mümkün olabilir[75].

Fakat kimi zaman, yeniçeri yasakçılarının cerime ile yetinmeyip başka adlar altında ahaliden para tahsil etmeye niyetlendiği zamanlar olmuştur. Bu durum da yasakçıların merkeze şikâyet edilmesini beraberinde getirmiştir. Örneğin 1618 yılı başlarında Samakov, Dubniçe, Razlık, Radomir ve İhtiman kazaları kadılarına gönderilen bir hükümde, yeniçeri yasakçılarının gayrimüslim reayadan 'yasakçı harcı' ve 'peşkeş' olarak akçe talep ettiklerinin şikâyet edilmesi üzerine bu uygulamanın ahaliye zülüm

---

[72] 6 Numaralı Mühimme Defteri, s. 192. Hüküm: 317.

[73] 6 Numaralı Mühimme Defteri, s. 253. Hüküm: 437.

[74] Şikâyet ve Ahkâm Defterlerinde de bu gibi yetki çatışmalarına dair örnekler görmek mümkündür. Bkz. Seniha Şen, *30 Numaralı Atik Şikâyet Defteri (1110/1698) (İnceleme-Metin),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.

[75] Cerime akçesi meselesi, oldukça büyük bir öneme sahiptir. Adam öldürmek, göz çıkarmak, kol kırmak gibi suçlar karşılığında ödenmesi gerecek ceraim bedeli, zaman zaman yayınlanan kanunnameler ile belirlenmiştir. Büyük suçlar şöyle dursun, örneğin Fatih Sultan Mehmed Kanunnamesinde, "*bir kişi bir kişiye fuhş ile söğse şer' ile ta'zir olunub, kırk akçe cerime alına*" hükmü amirdir. (*Kanunnâme-i Âli Osman*, Haz. Abdülkadir Özcan, Kronik, İst. 2018, s. 20.) Bu açıdan bakıldığında bahse konu ceraim bedeli, kapıkulu ile ehl-i örf arasında paylaşılamayan bir gelir kalemi olmuştur.

olduğundan bahisle defedilmesi ve asla izin verilmemesi emredilmiştir[76]. Kimi zaman da şakilerin yeniçeri suretine bürünerek ahali üzerine musallat olmaları şikâyetlere konu olmuş, bu da yöredeki yeniçeri yasakçılarının görevden alınmalarına sebep olmuştur. 5 Ca. 1027 (30 Mayıs 1618) tarihli Sofya kadısına yazılan hükümde levend taifesinden bazı eşkıyanın burma astar, yakalı dolama ve yağmurluk giyip, tüfek taşıyarak yeniçeri ve acemi oğlan suretine bürünerek yeniçeri namına fukara üzerine eşkıyalık yapmakta oldukları teşhisiyle yörede görevli yeniçeri zabiti ve yasakçıları görevden alınmışlardır. Yerine Sofya ve civarında kolluk ve yasakçıbaşılık etmek üzere sekizinci cemaatten Vekilharç Kurt adlı yeniçeri tayin olunarak bahse konu eşkıyanın hakkından gelmesi emredilmiştir[77]. Fakat Kurt adlı yeniçeri görevinde başarısız olmuş olacak ki, yaklaşık beş ay sonra 13 Ş. 1027 (3 Ekim 1618) tarihinde görevden alınarak yerine elli altıların kıdemlilerinden Hasan zabit olarak tayin olunmuştur. Ve bu görevlendirme emrinde de yeniçeri suretine bürünen levend eşkıyasının zulümlerinin önlenmesi yine özellikle tembih edilmiştir[78].

Yeniçeri ve ehl-i örf çekişmesi bir yana; kimi zaman yeniçerilerin kendi aralarında dahi yasakçılık görevini paylaşamamakta oldukları ileri sürülebilir. Varna İskelesi, Kapan, Galata ve Bağlar mahallelerinin yasakçılığı ocak kethüdası mektubuyla ocak çorbacılarından Hasan Subaşı'ya verilmişken, söz konusu görev Sekbanbaşı mektubuyla bir başka Hasan'a verilmiştir. İki yeniçeri ve dahası iki Hasan arasındaki bu çekişme Divan-ı Hümayun'a aksetmiş ve ilgili görev Hasan Subaşı'ya zapt ettirilip Sekbanbaşı referanslı Hasan'ın ve diğer bir kimsenin müdahale ettirilmemesi emredilmiştir[79]. Bir diğer ilginç örnek de Gelibolu'dandır. Hora, Mürefte, Ganos, Milan ve Şehirköy'de yeniçeri zabitliği emektarlardan Mahmud Ağa'nın uhdesinde

---

[76] *82-1 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1027-1028 / M. 1618-1619),* Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Yayın No: 7, Ankara 2020, s. 79.

[77] "*…ve kolluk beklenen yirlerde üslûb-ı sâbık üzre kemâl-i istikâmet ile istihdâm olunup ve ba'zı eşkıyâ tâyifesi burma astar ve yakalu tolama ve yağmurluk giyüp kürde vü varsak u tüfenk taşıyup yeniçeri vü acemî-oğlanı nâmında ve şeklinde gezüp fukarâya zulm ü te'addî üzre olan eşkıyâ dahı mezbûra ahzitdürilüp şer'le haklarında lâzim geleni icrâ itdüresin….*" *82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027 / 1617-1618),* Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 47, Ankara 2000, s.178.

[78] "*…levend tâifesinden ba'zı eşkıyâ dahi burma astar ve yakalı dolama ve yağmurluk giyip kürde ve varsak ve tüfenk taşıyıp yeniçeri ve acemîoğlanı nâmında ve şeklinde gezip fukarâya zulmeden eşkıyâyı dahi mezbûra ahz etdirilip şer'le haklarından geldirilip…*" *82-1 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1027-1028 / M. 1618-1619),* s. 292.

[79] *82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027 / 1617-1618),* s. 72

iken, kırk dokuzun hasekilerinden Murad adlı bir şahıs elinde bir mektup ile çıkıp gelerek görevi devralmak istemiştir. Fakat Murad'ın yeniçeri olup-olmadığı bile malum olmadığına yönelik itiraz üzerine Mahmud Ağa'nın göreve devam etmesi emredilmiştir[80].

Birkaç mühimme defteri üzerinden ele alınan taşra yeniçeri yasakçılığı konusunda yukarıda sıralanan örnekler gibi çok sayıda örnek ileri sürmek mümkündür. Fakat hepsi de aynı somut gerçekliği göstermektedir. O da yeniçeri yasakçılığı, taşraya iyiden iyiye yerleşmiştir. Akdağ, Ankara mahkeme sicillerinde, Ankara Sancakbeyi ve Anadolu Beylerbeyinin müştereken yeniçeri yasakçılarından şikâyetçi olduklarına dair bilgiler paylaşmaktadır. III. Murad döneminde ise taşrada yeniçeri yasakçılığının kaldırılmasına dair fermanlar yazılmışsa da bunda başarı gösterilemediğini ifade etmiş fakat bu tespitine herhangi bir kaynağı referans göstermemiştir[81].

Özellikle taşrada tımar sisteminin çözülmesi ile yeniçeri yasakçılığının taşraya yerleşmesi arasında bir ilgileşimden söz etmek, makul bir yaklaşım görünmektedir. Nitekim XVI. yüzyılın ilk yarısından önce, seferlerde yararlılık gösterenlere tımarlar tahsis edilirken; XVII. yüzyılda seferlerde yararlılık gösteren yeniçerilere yasakçılık görevinin birer ödül olarak tevcih edildiği görülmektedir. Örneğin çeşitli yeniçeri bölük ve cemaat mensuplarına Yenice-i Karasu[82], Debri[83], Midilli, Molova ve Kalonya[84], Vidin[85], Karasu Kazası'nın Taya köyü[86], İsmail[87] ve Tırnovi[88] yasakçılıkları Bağdad Seferi'ndeki yararlılıkları sebebiyle verilmiştir. Zikredilen örnekler arasında Yenişehr-i Fenar kazasına bağlı Tırnovi kasabası yasakçılığına atanan Yirmi Yedinci Cemaat yoldaşlarından Şaban'ın göreve başlaması kaza kadısı

---

[80] *82-1 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1027-1028 / M. 1618-1619),* s. 291.
[81] Akdağ, *a.g.m.,* s. 299-300.
[82] *85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041 (1042)/ 1630-1631 (1632))*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 60, s. 95-96.
[83] *85 Numaralı Mühimme Defteri,* s.88.
[84] *85 Numaralı Mühimme Defteri,* s. 110.
[85] *85 Numaralı Mühimme Defteri,* s. 279-280.
[86] "*Taya(?) nâm karyede bir değnek kulluk, Bağdâd'da uğur-ı hümâyûnumda cân u baş ile çalışup küllî hıdmet idüp ol hıdmeti mukâbelesinde Dergâh-ı Mu'allâm yeniçerilerinden İkinci Cemâ'at'den Mustafâ nâm yeniçeriye yasakçılık virilüp…" 85 Numaralı Mühimme Defteri,* s. 375.
[87] *85 Numaralı Mühimme Defteri,* s. 376.
[88] *85 Numaralı Mühimme Defteri,* s. 379.

tarafından kolluğuna sokulmamak suretiyle engellenmiştir. Olay Divan-ı Hümayun'a yansıdığında, bahsi geçen yasakçılık hizmetinin Bağdad Seferinde serdengeçti olan Şaban'a hizmeti mukabelesinde verildiği ve üstelik Fatih Sultan Mehmed zamanından beri bu uygulamanın devam ettiğinden bahisle ilgili kadıya ikinci bir emir yazılmıştır[89].

On yedinci yüzyıla ait yukarıdaki örneklerden sonra on sekizinci yüzyılın hem ilk hem de ikinci yarısına dair taşrada yeniçeri yasakçılarının görevlendirilmelerine dair örnekler ileri sürmek mümkündür. 3 Cemaziyülevvel 1126 (Mayıs 1714) tarihinde Maltepe'ye on yedinci cemaat yoldaşlarından Ahmet Beşe, bir değnek yasakçılıkla görevlendirilmiştir[90]. Şaban 1178 (1765) tarihinde Yeniçeri Kethüdası tarafından Pendik Kadısına gönderilen mektupta hâlihazırdaki yasakçı yoldaşın yerine atmış birinci bölükten Ali Beşe adlı yeniçeri yoldaşının atandığı tarihten itibaren on iki ay süre ile iki değnek verilerek yasakçı tayin olunmuştur[91]. Fakat 1178 Zilkade (Mayıs 1765) ayında henüz Ali Beşe'nin görev süresi dolmadan gönderilen bir başka Kethüda Bey mektubu ile yerine bir başka yeniçeri bir değnek ile yasakçı tayin edilmiştir[92]. Pendik, Kartal ve Adalar kadı sicillerine yansıyan bu atama kayıtlarına dair örnekleri

---

89 *Yenişehr ü Fenar kâdîsına hüküm ki:*
"*Taht-ı kazânda Tırnovi nâm kasabada yasakçılık hıdmetini el-ân Dergâh-ı Mu'allâm yeniçerilerinden Yiğirmiyedinci Cemâ'at'den olan Şa'bân nâm yeniçeri Bağdâd'da serdengeçdi olup hıdmeti mukâbelesinde virilüp sefer-i hümâyûnumda yeniçeri kethudâsı tarafından mühürlü mektûbı virilüp ol cânibe gönderilmişidi. Varup dâhıl oldukda, kulluğına dahlitdürmemişsin. Fâtih Sultân Mehmed Hân tâbe serâhü zamânından berü kulluk olup dahlitdürmemeğe bâ'ıs nedür? Mezbûr Şa'bân Yeniçeri'ye hıdmeti mukâbelesinde virilmişdür. Olıgeldüği üzre elinde olan mühürlü mektûb mûcebince sadâkat ü istikâmet üzre zikrolunan yasakçılık hıdmetinde istihdâm olunmak ve hılâf-ı şer'-ı şerîf kimesneye rencîde vü remîde itdürilmemek" içün iftihâru'l-emâcid ve'l-ekârim Sekbânbaşı olan Kâsım dâme mecdühû tarafından mühürlü mektûb virilmeğin buyurdum ki: Vusûl buldukda, bu bâbda mûmâ-ileyh tarafından virilen mühürlü mektûb mûcebince mezbûr Yeniçeri Şa'bân'ı sefer-i hümâyûnumda hıdmeti mukâbelesinde virilen hıdmet-i mezbûrede sadâkat ü istikâmet ile istihdâm idüp âharı dahl ü ta'arruz itdürmeyesin. Şer'-ı şerîfe ve emr-i hümâyûnuma ve mûmâ-ileyh tarafından virilen mektûba muhâlif kimesneye iş itdürmeyesin*." *85 Numaralı Mühimme Defteri,* s. 321-322.

90 *Kartal Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1128-1133 / M. 1716-1721)*, cilt: 62, sayfa: 86, Hüküm no: 60.

91 "*Kadîmü'l-eyyâmdan bâ-hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn dergâh-ı âlî yeniçerilerinden postal-baha ta'yîn ve ihsân buyrulan kolluk hâlâ taht-ı hükûmetimizde vâki' yasakçı olan ref' olunup yerine üslûb-ı sâbık üzere dergâh-ı âlî yeniçerilerinden altmış bir bölüğün Ali Beşe nâm yoldaş işbu bin yüz yetmiş sekiz senesi mâh-ı Şa'bân-ı şerîfi gurresinden on iki ay tamâmına değin yalnız bir değnek verilüp yasakçı zâbit nasb ü ta'yîn olunup işbu mektûb tahrîr ve irsâl-i huzûrları kılındı inşâallâhü te'âlâ vusûlünde eğer gerekdir ki merkūmu yasakçılık umûrunda kıyâm ve istihdâm eyleyüp âharı müdâhale etdirmeyesiz ve tarafınıza mürâca'at eylediği umûr ve husûslarında bi-hasebi'ş-şer' i'ânet eyleyüp mugāyir-i kānûn bir kimesneye rencîde etdirmeyesiz ve's-selâm*" Adalar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1178-1184 / M. 1764-1771), cilt: 75, sayfa: 46, Hüküm no: 24.

92 *Adalar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1178-1184 / M. 1764-1771)*, cilt: 75, sayfa: 49, Hüküm no: 32.

çoğaltmak mümkündür. Yasakçı atamalarına dair kayıtlardan çıkarımı yapılabilecek başka ayrıntılar da bulunmaktadır. Kavanin-i Yeniçeriyan'a göre taşra kollukları dokuz ay süre ile kethüda bey mektubuyla verildiğinden bahsedilmektedir[93]. Atama kayıtlarında görev sürelerine dair bir ayrıntı ancak XVIII. yüzyıldaki kayıtlarla görülmeye başlamaktadır. Daha erken tarihli görevlendirme kayıtlarında herhangi bir süre kısıtlaması tespit edilememiştir. Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere on iki ay süreyle atanmış olmalarına rağmen, Kavanin-i Yeniçeriyan'da bu süre dokuz ay olarak belirtilmiştir. Aynı şekilde erken tarihli örneklerde sekbanbaşı, turnacıbaşı gibi yüksek rütbeli yeniçeri zabitleri mektubuyla görevlendirmeler yapıldığı da görülmektedir. Bu durum, zaman içerisinde taşra yasakçılığının değişim ve dönüşümlerine işaret etmektedir.

1730 tarihli bir mühimme kaydında ise Rumeli, Anadolu, İstanbul ve çevresinde kolluklara nöbetleşe tayin olunan yeniçeri yasakçılığının kaldırılmasına dair ferman çıkarılmış olsa da yeniçeri zabit ve ihtiyarlarının itirazıyla bundan vazgeçildiği görülmektedir. *Muhtes,* sonradan zuhur etme birtakım kişiler tarafından yeniçeri yasakçılığının kaldırılmasına ferman çıkarılmış olması ve *garazen* çıkarılan bu fermanın yeniçerileri zarara uğrattığından bahisle Yeniçeri eskilerine *merhameten* postal pahası olarak üçer aylık dönemler halinde nöbetleşe verilmeye devam edilmesi emredilmiştir[94]. Ayrıca hükmün tarihi oldukça manidardır. Patrona Halil İsyanı olarak meşhur hadisenin başlangıcından yaklaşık bir ay sonrasına denk gelmektedir (10 Rebiyülahir 1143-23 Ekim 1730). Her ne kadar konu hakkında fazla bir detay bulunmasa da 1730 isyanı ile sonlanan Lale Devri'nde yeniçerilerin yasakçılık imtiyazlarından mahrum edilmiş oldukları çıkarımı yapılabilir. İsyandan hemen sonra yeniçeri yasakçılığının pazarlık konusu edinilmiş olması ise ayrıca dikkat çekicidir. Neticede bir müddet bu uygulama kaldırılmış olsa da taşra yeniçeri yasakçılığının ocak ilga edilene dek devam etmiştir. On dokuzuncu yüzyılda da bu uygulamanın örnekleri ile karşılaşılmaktadır. Konuyu uzatmamak adına 1825 yılında, ocak ilga edilmeden

---

[93] *Kavanin-i Yeniçeriyan*, Haz.: Tayfun Toroser, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.75

[94] *"[...] lî-gazazî ref' olunan kolluklar vaz'-ı kadimine icra ve mutad-ı kadimi üzere kul kethüdaları mektubuyla zabt için üç ayda bir defa yeniçeri kullarımın eskilerine tevzi ve taksim olunmak üzere tembih eylemek babında ferman-ı 'âlişânım sadır olmuşdur."* Mühimme Defteri: 136, Hüküm: 996. (A. DVNSMHM.d.); AE.SMHD.I. 264/21377.

hemen önce, Adana'ya beş değnek ile yapılan yasakçı atamasını zikretmek gerekmektedir. Ocak kaldırılmadan hemen öncesine ait olan söz konusu kayıtta kullanılan üslup da neredeyse geçen yüzyıllardaki kalıp ile aynıdır[95].

Kolluklara yasakçı görevlendirilirken kullanılan değnek ifadesi üzerinde biraz durmakta fayda vardır. Tahminimiz o dur ki, değnek ifadesi; tıpkı parçalanamaz tımar birimlerinin 'kılıç' olarak adlandırılması[96] gibi birim bildiren bir ifadedir. Elbette değnek kelimesi, kavramı ya da terimi klasik dönemde oldukça geniş anlamlarda kullanılmıştır. Muhtemelen, yeniçeri dünyasında hemen her şeyin taşıdığı sembolik anlamlar kümesinde değnek ifadesi de özel bir yer işgal etmektedir. Tıpkı ortalarda yemek pişirilen kazanların *şerif* olması, zabitlerin çorbacı olarak adlandırılması, kaşıkların üsküf börklerin önündeki metal haznede taşınması ve daha sayılamayacak pek çok anlam gibi.

Babinger'e göre Kanuni döneminde casusluk amacı ile İstanbul'a gelen 1532 ve 1540 yılları arasında İstanbul'da bulunan Bassano'nun *Osmanlı İmparatorluğunda Gündelik Hayat* adıyla Türkçe yayınlanan seyahatnamesinden edinilen bilgiler arasında padişahın Cuma selamlığı törenlerinde kortejin en önünde ellerindeki değnekler ile yolu açan görevliler dikkat çekmektedir[97]. Benzer bir biçimde, 1579 yılında III. Murad döneminde yolu İstanbul'a düşen Alman seyyah Breüning de uzun boylu, iri yapılı yeniçerilerin ellerindeki uzun bir değneği yanlarından hiç eksik etmediklerini ifade etmekte ve eli değnekli bir yeniçeri gravürü paylaşmaktadır[98]. Bassano, ilerleyen bölümlerde Türklerdeki mahkeme ve ceza uygulamalarından bahsederken, falaka uygulamasını ve mahkeme görevlilerinin Hindistan'dan getirildiğini iddia ettiği son derece sert ve sağlam sopalarından bahsetmekte, Türklerin mahkeme görevlilerinin neredeyse tamamının ellerinde bu tür değnekler gördüğünü ifade etmektedir. İlerleyen sayfalarda da Bassano, Türklerin silah taşımadıklarını,

---

[95] C. ZB. 80/3984.

[96] Halil İnalcık, "Tımar", *TDVİA*, Cilt: 41, s. 169.

[97] Luigi Bassano, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, Çev.: Selma Cangi, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2020, s. 40.

[98] "*Bizdeki saray görevlilerinin ellerinde tuttukları asaya benzer uzun bir değneği yanlarından hiç eksik etmezler. Bu değnek yeniçerilerin yaptığı görevin bir simgesidir. Benim anladığım kadarıyla, halk arasında düzen ve huzuru sağlamak için ellerinde tuttukları bu değnek, yeniçerilere herkesin itibar ve saygı göstermesini sağlamaktadır.*" Hans Jacob Breüning, *Breüning Seyahatnamesi; Doğu Ülkelerine Yolculuk 1579*, Çev.: Selma Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2020, s. 97.

hatta kamu düzenini sağlamakta görevli olanların dahi kılıç vs. taşımadığını; bunun yerine kalın değnekler taşıdıklarını bildirmektedir[99]. XVI. Yüzyıla ait söz konusu örnekler fiili birtakım pratiklerin yanında değneğin, bazı semboller taşıdığını hissettirmektedir. Her ne kadar bu örnekleri çoğaltmak mümkünse de konuyu uzatmamak adına doğrudan on yedinci yüzyıl devlet teşkilatı hakkında önemli kaynaklar arasında sayılan Abdurrahman Abdi Paşa Kanunnamesine göz atmakta yarar vardır. Adı geçen kanunnamede, Veziriazamın Çarşamba Divanı sonrasında, şehir teftişi hakkındaki bilgilerin önemi büyüktür. Buna göre İhtisap Ağası, elinde değneği ile Veziriazamın sağ ön tarafında yürür ve veziriazam teftiş (yoklamak) için atından indiğinde; Yeniçeri Ağası, İhtisap Ağasının elindeki değneği alarak Veziriazama verir. Şayet divana Veziriazam yerine Kaymakam Paşa katılırsa aynı protokol yürütülür fakat Yeniçeri Ağası yerine Sekbanbaşı katılır ve değneği Sekbanbaşı verir[100]. Örnekte değneğin taşımış olduğu anlam, kısmi bir şekilde de olsa kendini ifşa etmektedir. Evliya Çelebi, İstanbul hakimleri arasında Sekbanbaşı'ndan bahsederken "*ona falaka ve değnek verildi, cellad verilmedi*" bilgisini paylaşmaktadır[101]. Burada kastedilen kavramın maddi bir değnekten ziyade falaka atabilme yetkisi olduğu açıktır. Burada doğrudan doğruya değnek verilmek olarak kavramsallaştırılan olgunun; kamu gücü olarak meşru şiddet kullanma yetkisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu noktada değnek ifadesinin bir tür iktidar sembolü olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

2.3.2. İstanbul'da Yeniçeri Kolluk ve Yasakçıları

On yedinci yüzyıl devlet teşrifat ve teşkilatına ait kanunların derlemesi niteliğini taşıyan, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa emriyle Tevki Abdurrahman Paşa tarafından kaleme alınan kanunnameye göre tüm şehrin korunup-kollanması yeniçeri ağasının görevidir. Daima kol dolaşıp uygunsuz işleri engellemek ve suçluları yakalayıp cezalandırmak, kısacası şehir asayişini sağlamakla görevlendirilen ağa, bu göreve

[99] Bassano, *a.g.e.*, s. 137.
[100] *Abdurrahman Abdî Paşa Kanunnamesi*, Haz. H. Ahmet Arslantürk, Okur Kitaplığı, İstanbul 2012, s. 27.
[101] Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Cilt:1, Haz.: R. Dankoff, S. A. Kahraman, Y. Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, s. 50.

padişah tarafından vekil tayin edilmiştir[102]. Yine on yedinci yüzyıl devlet adamlarından IV. Murad ve I. İbrahim'e musahiplik, sırdaşlık ve bir nevi danışmanlık yapmış olan Koçi Bey de İstanbul'un her kapısını nöbetleşe üçer ay süreyle bekleyen yeniçerilerden bahseder ve onlara yasakçılar dendiğini zikreder[103]. Evliya Çelebi de yeniçerilerin İstanbul'daki kolluk görevlerinden uzun uzadıya bahseder ve yeniçeri ocağının ikinci en yüksek dereceli komutanı olan sekbanbaşını veziriazamdan sonra şehrin ikinci hâkimi olarak zikreder. Ayrıca Asesbaşı ve şehrin çeşitli bölgelerinde görevli olan çorbacılardan bahisle, her gece on iki çorbacının beşer altışar yüz yeniçeri ile kol dolaşarak suçluların haklarından geldiklerini ekler[104].

Malumun ilamı olan bu bilgilerden sonra bu başlık altında esas temas edilecek meseleden bahsetmek gerekirse, takip eden alt başlıklarda, yeniçerilerin İstanbul'da yürütmekte oldukları bahse konu kolluk uygulamalarının detaylarının irdelenmesi amaçlanmaktadır. Mevcut literatür en basit ifadesiyle ve yaygın kanının aksine, yeniçerilerin kolluk görevlerinin ve görevlilerinin detaylarına dair bilgilerin oldukça kıt olduğunu göstermektedir. Haliyle üç temel problematik üzerinden mevcut literatür sorgulanacak ve elde edilen yeni bulgular ortaya konulacaktır. Kolluklar (karakollar), asesbaşı-subaşı ilişkisi ve bazı yeniçeri rütbelerinden hareketle kolluk göreviyle ilişkili olduğu öne sürülenler sahiden de kolluk görevlisi olup-olmadıkları gibi temel problemleri ele alınacaktır.

---

[102] "*Yeniçeri ağası cümle ağalardan mukaddem ve mükerremdir şehirde ve etraf ve cevânibinde neyh-i münkerat edip ahz ettiği sarhoşun dirliği yoğ ise hadd-i şer'î urur eğer dirliği var ise zabitine gönderip döğdürür erâzil-i şer'le ta'zîr ve habs eder ve daima kol dolaşıb gezer ahz ettiği mücrimlerden şer'en salb ve siyaset olanları ocaktan değilse sadrazam hazretlerine gönderir amma eğer ocaktan ise kendi habs edip katli lazım geldikte sadrazamdan istizan belki ferman talep eder ve bi'l-cümle şehrin hıfz u hirâseti ve ocağın tedbir-i umûr-ı cumhur ve tevcihât ve siyâseti kendine müfevvazdır bu yukarıdan beri zikr olunan umûrun icrâsına yeniçeri ağası taraf-ı sultâniden tevekkül olunmuştur şehrin bir hâkimi dahi yeniçeri ağasıdır lâkin umûr-ı mu'azzamayı sadrazam hazretlerine arz etmeye memurdur…" Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi*, Haz.: H. A. Arslantürk, Okur Kitaplığı, İstanbul 2012, s. 46.

[103] "*Benim devletlû hünkârım, yeniçeri odalarında sekbanlar otuz dört odadır. Yeniçeri ağası sefere gittiği vakit, sekbanbaşı İstanbul'da yeniçeri ağası yerine kalıp, zapteder. İstanbul'un her kapısında yeniçeri bekler, bunlara yasakçılar derler, üç aydan üç aya değişir. Ve yerlerine başkaları gelip bekler. Bâzı yerlerde çorbacılar oturur. Birisi kavga etse, tutup, çorbacıya götürürler. Kötek vurulur. Sıkı beklerler. Subaşı, asesbaşı, gece gündüz, İstanbul'u dolaşıp, hırsız, haramzâde uğru tutarlar. Zindana korlar, İstanbul'u muhafaza eden onlardır."* Koçi Bey Risalesi, Haz. Zuhuri Danışman, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s. 102.

[104] Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Cilt:1, Haz.: R. Dankoff, S. A. Kahraman, Y. Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, s. 50.

2.3.3. İstanbul'un Kollukları

Yeniçeri terminolojisine ait olan kolluk kavramı, çağdaş tarih araştırmacıları tarafından ilgi gösterilmeyen bir konudur. Bu ilgisizliğe bağlı olarak kolluk kelimesinin bile başlı başına bir soruna kaynaklık ettiğini ileri sürmek mümkündür. Kimi çalışmalarda, esasında kastedilen olgunun kolluk olmasına rağmen, 'kulluk' olarak kullanıldığı görülmektedir[105]. Takdir edilebileceği gibi kelimenin eski harfli yazımı, bu duruma imkân sebep olabilmektedir. Fakat örneğin, tez konumuz açısından, bahis konusu edinilen döneme ait sözlüklere nazaran kelimenin hiçbir şekilde kulluk olarak kullanılmasının mümkün olmadığı öne sürülebilir. Rhasis 1828 tarihli sözlüğünde kolluk kelimesinin, günümüzde devriye olarak tanımlanan Fransızca *patrouille* sözcüğüne karşılık olarak açıklamaktadır. Kolluk kelimesinin telaffuzunu da Latin harfleri ile yazılmıştır; *"(koullouk) faire la patrouille, kol dolâshemak, kola tchikmak (kol dolaşmak, kola çıkmak)*"[106]. Artin Hindoğlu'nun 1838 tarihli sözlüğünde de benzer bir biçimde kol dolaşmak, *patrouille* kelimesinin karşılığı olarak verilmiştir[107]. Thomas Xavier Bianchi'nin eserlerinde de aynı durum görülmektedir[108]. Haliyle kavramın kullanımının çağdaşı bir dönemde Fransızca-Türkçe sözlüklerde yer alan örnekler, kimi araştırmacılar tarafından öne sürüldüğünün aksine kolluk ve kulluğun birbiri ile ilişiği olmadığı iddiamızı kuvvetlendirmektedir. Öte yandan şayet arada bir bağıntı kurmak gerekirse klasik devirdeki kul sisteminden hareketle böyle bir nitelendirme yapılmış olması ihtimali bulunmaktadır. Fakat burada da akıllara gelen soru, kul yahut daha genel ifade ile kapıkulu sınıfının görevleri arasında kolluk hizmeti ne kadar bir alan işgal etmektedir? Tekrar ifade etmek gerekirse Osmanlı klasik döneminde kolluk hizmetini kulların yaptığını ifade etmek mümkündür ve evet kul sınıfı kolluk görevini kapsayıcı nitelikte olabilir fakat her iki kavramın birbirine karıştırılması hatalı bir yaklaşımdır.

---

[105] Pakalın'a göre, karakol anlamına gelen "kulluk", *kul yeri* manasına gelmekte ve yeniçerilerin kökenlerine (kulluklarına) vurgu yapmaktadır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt: II, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s. 319,

[106] Georges Rhasis, *Vocabulaire François-Turc*, Imprimerie de l'Académie imperiale des sciences, Saint Petersburg 1828, s. 81.

[107] Artin Hindoglu, *Dictionnaire abrégé français-turc (turc-français)*, 1838, s. 376.

[108] Thomas Xavier Bianchi, Jean Daniel Kieffer, *Dictionnaire turc-français: à l'usage des agents diplomatiques et consulaires, des commerçants, des navigateurs, et autres voyageurs dans le Levant*, 2. Cilt, Paris 1850, s. 526.

Kamus-ı Türki'de kolluk kelimesi 'emniyet ve asayişe memur asker bölüğünün mahal-i ikameti', 'karakol' olarak tanımlanmıştır[109]. Arşiv belgelerinde Kamus-ı Türki'deki ikamet mahalli tanımlamasının örneklerine sıkça rastlanmaktadır. Örneğin Langa Kolluğu yahut Üsküdar Kolluğu doğrudan doğruya birer mekâna işaret etmektedir. Buradaki görevliler ise sıklıkla kolluk neferi, kollukçu yahut yasakçı tabir edilmektedir. Günümüzde kolluk kavramı ise doğrudan doğruya icra edilen fiili vurgulamaktadır ve bu fiil daha kapsayıcıdır. Türk Dil Kurumuna göre kolluk, 'güvenliği sağlamakla görevli polis veya jandarma' olarak tanımlanmıştır. Benzer şekilde kollamak fiili günümüzde neredeyse korumakla eş anlamlı kullanılmakta olmasına karşılık Kamus-i Türki'de araştırmak ve yoklamak manasına gelmektedir[110]. Son olarak yine Kamus-i Türki'den 'kola çıkmak' deyimi emniyet-i amme için askerlerle gezmek olarak tanımlanmıştır bu da kolluğun, önleyici bir tedbir olarak algılandığı göstermektedir.

Yeniçerilerin kolluk görevlerine dair ilk elden bilgi edinme olanağı ne yazık ki oldukça sınırlıdır[111]. İstanbul'da kaç kolluk noktasının bulunduğu ve bu kollukların isimleri bile, mali kaygılarla tutulan yangın tulumbalarına ait kayıtlardan öğrenilebilmektedir. Olası bir yangın durumunda müdahale edebilmek adına İstanbul'un çeşitli semtlerine dağıtılan bu tulumbalar özellikle kolluk noktalarında konuşlandırılmıştır. Buna göre 1179 (1765) yılında İstanbul'da Üsküdar ve Galata dâhil olmak üzere elli bir kolluk

[109] Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, İkdam Matbaası, Dersaadet 1317, s. 1111.
[110] *A.g.e.,* s. 1110.
[111] Arşiv araştırmalarında doğrudan doğruya bir yeniçerinin kaleminden dökülmüş, kolluk görevi ile ilgili, biri dolaylı olmak üzere, yalnızca iki belge tespit edilebilmiştir. Her iki belge de yeniçerilerin kolluk görevleri esnasında yaşamış oldukları birtakım zorlukları ifade etmektedir. 1214 (1800) tarihli ilk belgeyi kaleme alan yeniçeri otuz birinci bölük yoldaşlarından Haffak el-Hacc İbrahim'dir. Sultan Mehmed Arastasında ayakkabıcılık yaptığını ifade eden İbrahim, Saraçhane kolluğunda görevli iki yeniçerinin, bir fahişe ile birlikte ele geçirilen bir şahsın kolluğa götürülürken, kadının oğlu ve şahsın yeniçerilere mukavemet ederek karşı koydukları, bu esnada çıkan hengâmede yeniçerilerin darp edildiğini ifade etmektedir. Olaya şahit olan arasta esnafı da hadiseyi kendisine bildirmişler ve böylece esasında esnaf bir yeniçeri olan İbrahim olaya müdahil olmuştur. Şahısların peşine düşen İbrahim, olayı soruşturarak şahısların Topkapı Mahallesindeki ikametlerini tespit etmiş, şahısların durumlarını mahalleliden sorup soruşturarak, daima kötü hal üzere bulunduklarını, mahallelinin kendilerinden şikâyetçi olduğunu bildirerek, İznik'e sürülmeleri yönünde görüş beyan etmiştir. C. ZB. 2/75.; 1185 (1771-72) tarihli diğer belge ise doğrudan kollukçu olan bir yeniçerinin kaleminden çıkmıştır. Yüzüncü cemaat mensubu olarak kolluk neferi olduğunu beyan eden Mehmed ibn-i İbrahim, Beyazıd'da etrafa korku salarak ahali üzerine musallat olmuş ve sabıkası epey kabarık bir şahsı yakalamak isterken, şahsın karşı koyması üzerine aralarında meydana gelen mücadelede sağ elinin üç parmağının aldığı kılıç darbesi sebebiyle koparak iş göremez hale geldiğini ifade etmiştir. Kendisinin geçimini sürdürebilecek başka bir işle iştigal etmediğini ve sağ elinin üç parmağını kaybetmesinin de çalışacak güçten kendisini alıkoyduğunu belirttikten sonra geçimine yetecek bir miktarda kendisine maaş bağlanmasını talep etmektedir. C. ZB. 77/3831.

noktası; haliyle elli biri kolluklarda ve yedisi kışlalarda olmak üzere elli sekiz yangın tulumbası bulunmaktadır[112]. Belgede otuz altı semt adı altında elli bir kolluğun varlığından bahsedilmesi; bazı semtlerde birden fazla kolluk olduğu anlamına gelmektedir. Üstelik listede elli beş kolluk adı zikredilmiştir[113]. Aradaki farkın bazı tulumbaların farklı kalemde (tecdit ya da tamir) farklı tarihlerdeki masrafları sebebiyle kaynaklandığı ileri sürülebilir. Fakat şurası muhakkaktır ki İstanbul'un dört bir yanında konuşlu bulunan kolluk ve tulumbalar, İstanbul asayişi ile birlikte yangınlara karşı da yeniçeri kolluklarına emanet edilmiş olduğunu aşikâr etmektedir.

İstanbul kollukları arasında kimilerinin *başkolluk* olarak nitelendirilmekte oldukları görülmektedir. Bunlar, Galata, Balat, Fener, Bahçekapı, Kumkapı, Langa, Samatya ve Yedikule Kapısı kollukları olmak üzere sekiz kolluktur. Bu nitelemeden daha ilginç olanı bu kollukların nemalarının hayli yüksek olduğu için oldukça rağbet gördüğü ve çoğu kez anlaşmazlıklara konu olmuş olmasıdır. 1213 (1798) tarihinde, zikredilen kolluklara görevlendirmelerde rica ve rüşvet gibi olumsuzluklar üzerine bundan böyle, diğer bölüklere haksızlık yapılmaması adına yeni bir nizama konulacaktır. Yeni nizama göre, başbölükbaşılardan başlamak üzere her orta üçer ay adı geçen kolluklar görev yapacaklardır[114]. Kimi çorbacılarının türlü yolsuzluklarla aldıkları bu iyi kolluklarda kolluk bekleyerek diğerlerini zararlara uğrattıkları teşhisi, iyi kolluk-kötü kolluk ayrımının neye göre yapılmakta olduğu sorusunu akıllara getirmektedir. Bahsi geçen kollukları almak için rüşvetler verildiğine göre, verilen bu rüşvetlerin fazlasıyla çıkarılabildiği anlamına yormak mümkündür. Yeniçeri yasakçı ve salmalarının özellikle meyhanelerden aldıkları gelirler ile geçinmekte oldukları bilinen bir durumdur[115]. Meyhanelerden alınan meblağın yanında bir Müslümanı sarhoş

---

112 *"[…]Asitane-i Sa'adet ve havalisinde vaki' dergâh-ı 'âli yeniçerileri ocağı tarafından mevzu' elli bir aded kollukların her birine birer tulumbadan elli bir aded tulumba […]* C. AS. 52587.; C. BLD. 13/622 (15 S. 1174)

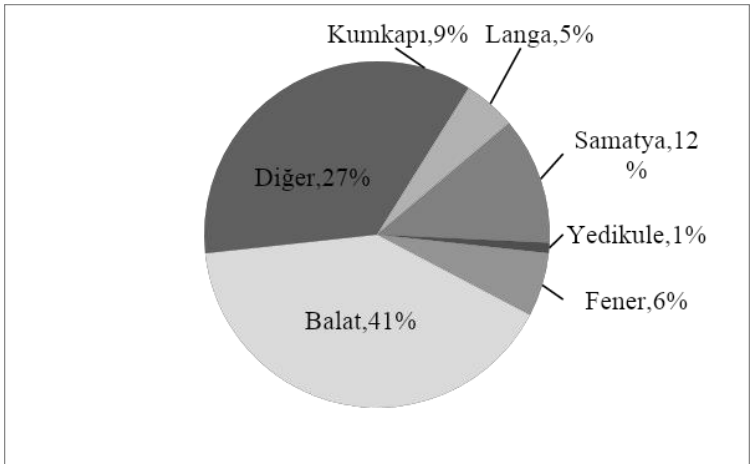
113 Belgedeki sıralaması ile Eğri Kapı, Lütfi Paşa, Aya Kapı, Aksaray, Silivri Kapı, Galata, Macuncu, Küçük Mustafa Paşa, Edirne Kapı, Koca Mustafa Paşa, Ayazma, Kum Kapı, Parmak Kapı, Ayvansaray, Silivri Kapı, Fener, Sultan Bayezid, Mevlevihane-i Yeni Kapı, Altmış Bir Kapısı, Yeni Kapı, Cebe Ali, Balık Pazarı, Avrat Pazarı, Ayasofya, Üsküdar, Yedi Kule, Altı Mermer, Hasköy, Horhor, Sultan Selim, Üsküdar, Kumkapı, Zindan Kapısı, Salma Tomruk, Şehremini, Samatya, Sultan Selim, Kara Gümrük, Çırçır, Sultan Beyazıd, Acı Çeşme, Üsküdar, Parmak Kapı, Aya Kapı, Çırçır, Eğri Kapı, Aya Kapı, Küçük Mustafa Paşa, Edirne Kapı, Mevlevihane-i Yeni Kapı, Lütfi Paşa, Edirne Kapısı, Kumkapı, Küçük Mustafa Paşa, Lütfi Paşa. *[…]* C. AS. 52587.; C. BLD. 13/622 (15 S. 1174).

114 C. AS. 955/41527

115 Bkz: HAT. 189/9020. Bu durum III. Selim döneminin ele alındığı başlıkta detaylı olarak tartışılacaktır.

yakalamak ve cerime almak da oldukça kârlı bir iştir[116]. Meyhanelerin yoğun olduğu bir muhitte bir Müslümanı sarhoş yakalayarak cerime alma olasılığı da haliyle oldukça yüksektir. Tam da bu noktada İstanbul meyhanelerin dağılımına bakıldığında -Galata hariç olmak üzere- İstanbul'da bulunan 105 meyhanenin yaklaşık dörtte üçü zikredilen kollukların bölgelerinde bulunmaktadır.

Şekil 1.1. İstanbul Meyhanelerinin Semtlere Göre Dağılımı (1790) [117]

Elbette bahsedilen sekiz başkolluğun tümünün cazibesi meyhaneler değildir. Özellikle Yedikule'nin yüzde birlik bir meyhane yoğunluğuna sahip olduğu göz önüne alınırsa; başka bir cazibesinin olduğu aşikârdır. Fakat bu konuda çıkarım yapabilmek için somut bir veri tespit edilememiştir.

Fakat yukarıda zikredilen söz konusu kolluklarda üçer ay sırayla nöbetleşe görev yapılmasına yönelik düzenlemenin çok da uzun ömürlü olmadığı görülmektedir. Nizam-ı Cedid'in ilgasını müteakip süreçte, zikredilen düzenlemeden yaklaşık dokuz yıl sonra, ocak içerisinde huzursuzlukların dile getirildiği bir toplantıda yeniçeri ileri gelenleri tarafından, dönemin Sekbanbaşı Balat, Kumkapı, Langa, Yenikapı gibi "*nemalı olan kollukları*" caize ve rüşvet alarak vermeye devam ettiği için eleştiriliyordu. Üstelik Sekbanbaşı "*kolluklardan câize almazsam ne gûne ta'ayyüş edeyim, kolluklar benim irâdımdır*" sözleri ile durumu savunmaktadır[118].

[116] Ebru Boyar, Kate Fleet, *Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi*, Çev. Serpil Çağlayan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 211.
[117] HAT. 211/11470
[118] *Tüfenkçibaşı Arif Efendi*, s. 421.

İfade edildiği gibi yeniçerilerin kolluk görevlerine dair bilgiler oldukça kıt ve eksiktir. Dolaylı olarak kolluk defterlerinin varlığına işaret eden bazı belgelerin varlığına rağmen bir kolluk defteri bulunamamıştır. Haliyle bu durum, kolluklar hakkında alternatif kaynaklara yönelmeyi ve elde edilen belge ve bilgileri azami verimlilikte kullanmayı bir zorunluluk haline getirmektedir. Bu arayışları neticesinde bazı yeniçeri ortalarının masraf defterlerine ulaşılmıştır. Bunlar arasında birbirinin devamı niteliğinde iki defterin varlığı sebebiyle Kırk Dördüncü Ağa Bölüğü[119] örneklem olarak seçilmiştir. Bahse konu defterlerin aksine kolluk konusunda daha fazlaca malumatı barındıran kaynaklar daha ziyade yangın tulumbaları ile ilgili defterler ve belgelerdir.

Kırk Dördüncü Ağa Bölüğü masraf defterlere göz atıldığında, bir yeniçeri bölüğünün gündelik rutinleri hakkında ilgi çekici detaylar bulunmaktadır. 1224-1231 yıllarına ait olan ilk defteri 1231-1241 yıllarını kapsayan ikinci defter takip etmektedir. Ve türünün, tespit edebildiğimiz kadarı ile bir elin parmağını geçmeyen örnekleri arasında birbirini takip eden defterler çalışma açısından bir talih sayılabilecek denli kıymetlidir. Defterlerin içeriğinden kısaca bahsetmek gerekirse, aylık mum, tuz, saman, ekmek, zerde, pirinç, soğan, odun, kömür gibi temel ihtiyaç maddeleri için yapılan harcamalara dair kayıtlar çoğunluktadır. Nadiren ahır kapısına kilit, kıyma tahtası, kalaycıya verilen kap vs. gibi açıklamalar ile yapılan harcamaların yanı sıra; örneğin terfi eden bir yoldaşlarını '*tebriğe giderken'* alınan hediyeler -ki çoğunlukla kahve olmazsa olmazdır- de defterlerde yer bulmaktadır. Benzer şekilde "*mütevelli hasta oldukda hatır sormaya gider iken yapılan masraf*" veya "*Turnacıbaşı ağaya mübareğe giderken alınan kumaş*" gibi açıklamalarla yapılan harcamalar da kaydedilmiştir. Gelir kısmı ise biraz daha ilgi çekicidir. Sabit gelirlerin yanı sıra burada özellikle dikkat çeken orta sandığındaki paranın borç verilmesinden kazanılan faiz gelirleridir. Örneğin, "*Sahhaflar Kahvesinde Bostanî Ahmed Ağa'dan alınan faiz*" açıklaması ile şahıslardan elde edilen meblağlar ayrı bir başlık altında kaydedilmiştir. Yılsonlarında

[119] Kırk Dördüncü Ağa Bölüğü kışlası, eski odalar olarak tabir edilen Şehzadebaşı'nda bulunmaktadır. Eski Odaların dışarı ile bağlantısını sağlayan iki kapıdan biri Kırk Dördüncü Ağa Bölüğü uhdesinde olduğu için Kırk Dört Kapısı olarak adlandırılmıştır. Seğirdim ustalarının gösterilerini izlemek üzere II. Mahmud'a, kırk dört kışlasında bir oda tahsisiyle "taht-ı Padişahi oda tanzim" edilmiş olması dikkat çekici bir detaydır. Câbi Ömer Efendi, Padişahın kız kardeşi Fatıma Sultan'ın vefat haberini kırk dört kışlasında iken aldığını aktarmaktadır. *Câbî Tarihi,* I, s. 512. (23 C. 1224).

ise orta sandığında bulunan nakit ve alacaklar tutanağa bağlanarak bölük rütbelilerince mühürlenerek imza altına alınmıştır[120].

Bahse konu iki defterden konumuz açısından önemi bölük kışlası ile birlikte kolluk hakkında da bilgileri barındırmasıdır. Tüm yıl boyunca kışlanın yanı sıra kolluğa da odun ve ekmek sarfiyatı yapıldığı. Kışla ve kolluk için ödenen ekmek masrafının ortalama 1/3 olduğunu kolluk-kışla eksenindeki hareketliliğe de bir nebze ışık tutmaktadır[121]. Bu durumda bölük mensuplarının üçte birinin kollukta görev yaptığını tahmin etmek mümkündür. Muhtemelen de kolluktaki görevliler kışladakiler ile nöbetleşe görev yapmaktadır. Kollukla ilgili ilk kayıt, Ramazan 1224 (Ekim-Kasım 1809) tarihinde "*Ramazan-ı şerifte kollukta neferata ta'am masrafı için odabaşına verilen*" açıklaması ile kaydedilmiş ve başka herhangi bir detay verilmemiştir[122]. Receb 1225 (Eylül 1809) tarihine ait bir diğer kayıtta ise bu sefer Odabaşının adı da anılmıştır ve "*Ocak marifetiyle Hüseyin Odabaşının kolluk masrafına verilen: 178*" notu düşülmüştür[123]. Bu kayıtlarda kolluğun amirinin odabaşılar olduğuna dair bir çıkarım yapmak oldukça zordur. Fakat 1222 (1807) tarihli, ilerleyen satılarda yeniden ele alınacak olan bir belgede, küçük yahut parça olarak adlandırılan kollukların odabaşıların uhdesinde olduğu açıkça görülmektedir[124]. Bu açıdan ele alındığında kolluğun amiri konusunda temkinli olunması gerektiği açıktır. Kayıtlardan odabaşının kolluğun yetkili amiri mi olduğu yoksa yetkisinin yalnızca satın almaya yönelik mi olduğu sorusu yanıtsızdır, haliyle kolluk amirinin odabaşı olup olmadığına dair çıkarım yapmak yanıltıcı olabilir.

Her iki defterin satır aralarından, Kırk Dördüncü Ağa Bölüğünün, Samatya[125], Kocamustafapaşa[126], Üsküdar[127] ve Galata'da[128] çeşitli tarihlerde kolluk gücü olarak hizmet ettiği ortaya çıkmaktadır. Burada açıklıkla itiraf etmek gerekmektedir ki; söz

[120] D. YNÇ.d. 34881.
[121] D. YNÇ.d. 34881
[122] D. YNÇ.d. 34881, s. 8.
[123] D. YNÇ.d. 34881, s. 18.
[124] TS. MA.e 452/26.
[125] D. YNÇ. d. 34881, s. 48. (Safer 1229: Ocak-Şubat 1814)
[126] D. YNÇ. d. 34881, s. 56. (Safer 1230: Ocak-Şubat 1815)
[127] D. YNÇ. d. 34954, s. 7. (Şevval 1231: Ağustos-Eylül 1816)
[128] D. YNÇ. d. 34954, s. 38. (Recep 1235: Nisan-Mayıs 1820)

konusu mahaller, ele alınan her iki defterden adeta tesadüf eseri öğrenilmiştir. Kolluğun nerede görev yapmakta olduğu bilgisini paylaşmak, kayıtları tutan kâtibin inisiyatif ve hatta insafıyla olmuş görünmektedir. Örneğin, Şevval 1231 (Ağustos-Eylül 1816) tarihinde kolluğun Üsküdar'da bulunduğu, "*Üsküdar kolluğuna alınan tuz*" açıklaması ile sadece bir kuruşluk bir gider kaydından öğrenilmiştir. Fakat bu kaydın aksine 1234 Ramazan (Haziran-Temmuz 1819) ayında "*kolluğa giden odun ve bakır hamaliyesi*" olarak gider gösterilen bir buçuk kuruşluk kayıtta, kolluğun nerede olduğuna dair bir bilgi verilmemiştir. Dolayısıyla Kırk Dördüncü Ağa Bölüğünün kolluk görevleri yukarıda zikredilen mahaller ile sınırlı olmadığı kolaylıkla dile getirilebilir. Gözden kaçırılmaması gereken detay; zikredilen bölüğün, Samatya ve Kocamustafapaşa gibi sur içi ve birbirine komşu semtlere kolluk gücü olarak tayin edilebildiği gibi Üsküdar ve Galata örneklerinde olduğu gibi sur dışı ve kendi kadılıkları olan beldelerde görevlendirilebildiğidir. Sonuç itibariyle yeniçeri ortalarının, İstanbul ve Bilâd-ı Selase'nin çeşitli semtlerinde dönüşümlü ve belirli tarih aralıkları içerisinde kolluk gücü olarak görevlendirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen bu değişiklikler, bir ortanın belirli bir semtte aidiyet peyda ederek, belirli çıkar ilişkilerine girememeleri adına yapılmış bir uygulama olmalıdır. Fakat elbette ileride ortaya çıkarılacak yeni kaynaklar ışığında bu konu hakkında daha isabetli yorumlar yapılabilecektir. Son olarak ele alındaan defterlerden ortay çıkan dikkat çekici bir detayı daha paylaşmak gerekmektedir. Recep 1234 (Nisan-Mayıs 1819) tarihli gider kaydından kolluk görevlilerine verilecek *kolluk sopası* masrafının da orta sandığından karşılanmakta olduğu görülmektedir. Bu maksatla yaptırılan 15 adet kolluk sopası için 11,5 kuruş masraf kaydedilmiştir[129]. Kolluk sopası kullanımı ise gayet anlaşılabilir bir durumdur. Bu bilgi de yeniçerilerin kolluk görevi hakkındaki kıt bilgiler arasında yerini almaya adaydır.

2.3.4. Karakullukçu mu Karakollukçu mu?

Kavânin-i Yeniçeriyân'a göre acemi ocağından bir nefer, kapıya çıkmak olarak tabir edilen bir nevi mezuniyet akabinde ocakta göreve başladığında *karakullukçu* olarak istihdam edilmekteydi. Karakullukçunun hizmeti, odayı silip süpürmek, ihtiyar yoldaşlarının ve odaya gelen misafirin pabucunu silmek, yemek pişen kapları

[129] D. YNÇ. d. 34954, s. 30.

yıkamak, odada yakılacak odunu kırmak, kandilleri yakmak, pazardan lazım olanı alıp getirmek olarak tanımlanmıştır[130]. Karakullukçu'nun bir sonraki kariyer basamağı ise küçük müteferrikalıktır[131]. Müteferrikalık ise küçük, orta ve baş müteferrikalık olmak üzere üç basamaklıdır. Kavânin-i Yeniçeriyân müellifi, müteferrikaların, yeni yoldaşların gelişleriyle birlikte tüm hizmetlerden kurtulup kendisine hizmet edilen mertebesine eriştiklerinden müteferrika olarak adlandırıldığını ifade etmekte ve "*küçük müteferrikadan aşağı olanlar hizmetkârlardır*" demektedir[132]. Bu durum kabaca şöyle örneklendirilebilir. Kapıya çıkarak ocakta göreve başlayan bir karakullukçu gelişen zamanla birlikte kendinden sonra, tabiri caizse, 'alt devreleri geldikçe' odayı silmek-süpürmek, kandilleri yakmak, çarşı pazar alışverişini yapmak gibi hizmetkârlık işlerini yeni gelen kıdemsizlere devrederek küçük müteferrika olmaktadır.

Fındıklılı Süleyman Efendi, Fatih Sultan Mehmed zamanında yapılan nizama göre; her yüz bekâr nefere karşılık on nefer karakullukçu ve karakullukçulara da baş karakullukçu verildiğini ifade etmektedir[133]. Bu rivayet konunun ayrıca bir pedagojik boyutuna da işaret etmektedir. Ortalara beşer-onar görevlendirilen bahse konu karakullukçular, burada usta-çırak ilişkisine benzer bir eğitimle "benzeştirme" görerek tabiri caizse pişmektedir. "*Ta kim yol ve kanunu bilüb belaya mu'tad ola*[134]" şeklinde ifade edilen bu durum göz önüne alındığında acemi ocağından henüz yeni çıkan bu gruba İstanbul gibi bir başkentin asayişini yüklemek isabetsiz bir varsayım gibi görünmektedir. Ayrıca burada yeri gelmişken, önceki bölümlerde bahsedilen

[130] Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, Cilt: 9, s. 174.; Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları I*, s. 64.

[131] Abdülkadir Özcan, "Karakollukçu", *TDVİA*, Cilt: 24, s.438-439.

[132] Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, Cilt: 9, s. 173-174.

[133] Fındıklılı Süleyman Efendi, ocağın zamanla gereğinden fazla büyüdüğünü, bazı ortaların -epey abartılı olsa da- yirmi bine yaklaştığından ve yeni bir nizama sokulması gerektiğinden bahsetmektedir. Kimi ortalardaki nefer sayısının binlerce olmasına rağmen "*yine zâbitleri yüz nefer zabitidir. Bu ise aklen ve âdeten gayr-i kabildir"* tespitiyle birlikte yüz nefere yeten karakullukçunun iki yüz nefere de yettiğini belirtmektedir. Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, "*Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi Mür'i't-Tevârih*", Cilt: 2, Çev. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1980, s. 7.

[134] Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, Cilt: 9, s. 173-174.

kollukçuluk/yasakçılık hizmetinin yeniçeri eskilerine (kıdemlilerine) ek gelir olmak üzere verilmekte olduğunun altını tekrar çizmek gerekmektedir[135].

III. Selim döneminde Nizam-ı Cedid düzenlemeleri kapsamında dahi birliklerde görevlendirilen karakullukçuların, aşçı ve sakalar ile birlikte zikredilmeleri bu dönemde dahi geri hizmet görevlisi olduklarını gösterir niteliktedir[136]. Eşkinci Ocağı layihasında, her nefere bir tüfek ve bir kılıç verilmesi öngörülür iken, karakullukçulara yalnızca birer kılıç verildiği görülmektedir[137]. Saf düzeninde her dokuz nefere bir karakullukçu verilmesi; safta yüz otuz beş eşkinci neferine on beş nefer karakullukçu ve bir nefer karakullukçu-başı verilmesi, dahası bu karakullukçuların esas görevinin safların arkasında durarak saf düzeninin bozulmaması ve askerin firar etmesinin önlenmesi olduğu açıkça ifade edilmiştir[138]. Bu anlamda talimli ordu kurma teşebbüsleri esnasında karakullukçuluk bir tür onbaşılık olarak kurgulanmış görünmektedir. Bir adım daha ötesine göz atılacak olursa Asâkir-i Mansûre ordusu kurulduktan sonra yeni bir nizama konulmaya çalışılan Tophane-i Amire ve Top Arabacıları hakkındaki bir belgede karakullukçuların görevinin çorba dağıtmaktan ibaret olduğu ifade edilmektedir[139]. Kısacası karakullukçuların bir nevi geri hizmet görevlisi oldukları öteden beri bilinen bir durum iken onları kolluk görevlisi olarak

---

135 *"[…] lî-gazazî ref' olunan kolluklar vaz'-ı kadimine icra ve mutad-ı kadimi üzere kul kethüdaları mektubuyla zabt için üç ayda bir defa yeniçeri kullarımın eskilerine tevzi ve taksim olunmak üzere tembih eylemek babında ferman-ı 'âlişânım sadır olmuşdur."* Mühimme Defteri: 136, Hüküm: 996. (A. DVNSMHM.d.)

136 "*…ve her bir tüfengcibaşıya onar akça yevmiyye ile yirmi beşer tüfengci neferâtı ve kezâlik her birine birer aşçı ve birer sakkā ve birer karakullukçu tertîb olunup…"* s.497.

"*Her ortaya [Topçu ortaları] aşçı ve başkarakullukçu ve sakkādan mâ'adâ, on beş nefer kullukçu ve ağa ortasına otuz beş nefer karakullukçu tahsîs olunup, mâ'adâ kisve-bahâ yevmiyyeleri otuzar akça ola. Ve bunlar ortalara mülâzım olmalarıyla, karakullukçu koşulduğu günden, beher hâl top atmak fenninde mahâret kesb eylemeleri meşrût olup, bi'l-münâvebe ale'd-devâm tahsîl-i fenn etmeğe sa'y eyleyeler*." S. 523.; Karakullukçuların, kariyer basamaklarının silsilesi kuruluşundan itibaren hiç değişmemiştir. Abdülkasim Gül, 18. Yüzyılda Yeniçeri Teşkilatı, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Ensititüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzumun 2021, s. 18.

137 Talip Ayar, "*Sahhaflar Şeyhi-Zade Mehmed Es'ad Efendi'nin "Üss-i Zafer" Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2005, s.67.

138 Talip Ayar, *Sahhaflar Şeyhi-Zade Mehmed Es'ad Efendi'nin "Üss-i Zafer" Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, s. 65.*

139 *"[…] aşçı, usta ve baş karakullukçu namıyla mevcud olanların hidmetleri kulluklara şorba vermekten ibaret olup Elhamdülillah şimdi neferat şorbalarını kışlalarından ekl ile yirmi dört saatte bir tebdil olunmakda hür olduklarından bunlara bir hidmet-i mahsusa olmayub […] mahall-i 'ahere nakl ve istihdam olunmak üzere ihraç…"* "*topçu sıralarında on ve arabacı sıralarında yedişer karakullukçu mevcud ise de bunlarında dahi hidmetleri kaz'ğan ile şorba dağıtmak ibaret olarak elhâlet hâzihi ol makule hidmet kalmadığından…* " HAT. 589/28938.

değerlendirmek yanıltıcıdır. Muhtemelen karakullukçuların kolluk görevlisi olduklarına dair kanaat, karakol kavramıyla ilişkilendirilmelerinden ileri gelmektedir. Fakat bu durumda dahi bu kanaat isabetsizdir çünkü karakol kavramının günümüz anlamındaki kullanım alanına ancak on sekizinci yüzyıl sonlarında kavuşmuştur. Karakol hizmeti klasik dönem literatüründe düşman hududunda beklenmedik bir baskına uğramamak için alınan bir dizi tedbire işaret etmektedir. Tahminimizce burada bir anlam kayması oluşmuş durumdadır. Kulluk ve kolluk kavramları birbirinden tamamen ayrı anlamlara sahiptir. Karakullukçuları kul sınıfı olmalarından ötürü kulluklarına vurgu yapılmak amacıyla bu şekilde isimlendirilmiş olunmaları kuvvetle muhtemeldir[140]. Kulluk etmek ve kolluk beklemek kavramlarının anlamları ne kadar farklı ise bahse konu edinilen kavramlar arasındaki ayrım o derece şiddetlidir.

Fakat burada karakullukçuların yukarıda zikredilen görevlerinin yanı sıra kolluk hizmeti yapmadıkları gibi bir anlam çıkarmak da yanıltıcı olabilir. Burada esas ayrıntı *meyane* olarak da tabir edilen yeniçeri ortalarının/cemaatlerinin görevleridir. Söz gelimi aseslik hizmeti sırası gelen bir yeniçeri ortasının en kıdemsiz neferleri olan karakullukçularının, kolluk olarak değerlendirilebilecek olan ve en basitinden kol gezmek görevlerden geri kalmadıkları, ortalarındaki kıdemli yoldaşlarıyla birlikte görev yaptıkları tahmin edilebilir.

Kavânin-i Yeniçeriyân'da, diğer bazı fonksiyonlarının yanı sıra Yeniçeri Ocağının yargı işlerinin de görüldüğü Ağalar Divanında asesbaşının hazır bulunduğu ifade edilmektedir. Asesbaşının karar organından ziyade icra organı olarak bulunduğu, "*asesbaşının dahi anda hazır olmasına sebeb oldur kim, eline katil veyahud hırsız mı verilmek lazımdır, ana göre icra olunur*" ifadelerinden anlaşılmaktadır[141]. Bu durumda şayet karakullukçunun mensup olduğu ortanın yayabaşı rütbesine sahip olan çorbacısına asesbaşılık nöbeti gelmiş ise bu durumda karakullukçunun da kolluk hizmeti de yapmakta olduğu ileri sürülebilir. Öte yandan sabit kolluklar olarak yukarıda ele alınan nokta kolluklarında görev yapmakta olan karakullukçuların da

[140] Osmanlı'da kul tartışmalarını yeniçeri ocağı üzerinden ele alan bir çalışma için bkz. Nazlı Esim Mergen Türk, *The Notion of Hassa Soldiery And Kul Identity in The Early Ottoman State - Example of The Janissary Corps - A Comparative Study*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2022.

[141] Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, Cilt: 9, s. 177.

kolluk görevi yapabildikleri ileri sürülebilir[142]. Çardak Çorbacılığı ya da Kethüda Beyin devamlı kolluğu olan Sarmaşık Kolluğu ve Karagümrük Kolluğu buna örnek olarak ileri sürülebilir[143].

Yeri gelmişken *başeski* olarak adlandırılan kıdemlilerin de karakol (kolluk) kumandanı olarak görev yapmakta oldukları iddiasına da göz atmakta fayda vardır. Uzunçarşılı, İstanbul'da bulunan kollukların (karakolların) karakollukçubaşının başeskilerden olması gerektiğini Marsilli ve Ahmet Cevad Paşa'ya atfen ifade etmektedir[144]. Fakat hem Marsilli hem de Ahmed Cevad Paşa'nın ilgili eserlerine bakıldığında bu konu hakkında her iki eserin de konu ile alakalı bir bilgi vermedikleri görülmektedir[145]. Başeski Kolluğuna dair en doyurucu bilgi 1203 tarihli ve Velâdet-i Hümâyun için İstanbul ve civarında bulunan kolluklara hediye dağıtılması ile ilgili bir belgede yer almaktadır. I. Abdülhamid'in *ocaklu ve cebe ve topçu kaç kulluk ise defterini aldıracaklarını* ve defterdeki sayıya göre tebdil gezerken haftada iki ila dört kere o kolluk tarafına gittiğinde kimisi beş kimisi on kuruş değerindeki hediyeleri bizzat dağıtacağını, "*parça kolluk tabir olunan başeski kolluklarına dahi*" üçer kuruş değerinde atiyeler vereceğini bildirmektedir[146]. Dikkat çektiği üzere parça kolluk olarak değerlendirilen *başeski kollukları* zikredilmektedir. Bu kayıt açıkça geçmişten beri Çorbacı Kolluğu olarak adlandıran unsurların yanında daha ufak/parça olarak

---

[142] Bu anlamda sınırları kesin ve net bir şekilde çizmek oldukça zordur. Fındıklızade Süleyman Efendi'nin Fitne-i Garibe olarak anlattığı bir hadiseye göre, 1731 Ağustos ayında Cebeciler Ocağından beşinci ortanın karakullukçusu Süleyman adı bir şahıs, Haseki hamamından geçerken, Cebeci Kürt Mehmet ve Yeniçeri Çalık gibi on beş kadar şahsı konuşurken görür. Bunun üzerine şahıslar Karakullukçu Süleyman'ı da aralarına davet ederler. Planın terzide on dokuz adet bayrak diktirmek suretiyle bir çeşit kalpazanlık olduğu anlaşılmaktadır. Süleyman görünürde bu grupla işbirliği içindeymiş gibi gözükse de ilk fırsatta durumu çorbacısına iletir, çorbacısı da Cebecibaşıya Cebecibaşı da Yeniçeri Ağasına iletir. Belirlenmiş zaman geldiğinde şahıslar suçüstü yakalanır ve karakullukçu Süleyman doksan akçe tekaüdlük ile ödüllendirilir. Görüldüğü gibi hadiseye müdahalede silsile yolu takip edilmiştir. Bu örnek üzerinden bakılacak olursa karakullukçuları istihbarat görevlisi olarak değerlendirmek ne kadar sağlıklı sonuçlar vereceği müphemdir. Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, "*Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi Mür'i't-Tevârih*", Cilt: 1, Çev. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976, s. 22-23.

[143] Çardak Kolluğu/Çorbacılığı, ocak ilga edilene dek 56. Ortanın uhdesinde olmuştur.

[144] Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları,* I, s. 236.

[145] Graf Marsilli, "*Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti*", Çev. Kaymakam Nazmi, Büyük Erkânıharbiye Matbaası, Ankara 1934, s. 81.; Ahmed Cevad Paşa, "*Târîh-i Askerî-i Osmânî: Devlet-i Aliyye'nin ibtidâ-yı teşekkülünden bugüne kadar vukūa gelen tertîbât-ı askeriyye ve vukūāt-ı harbiyyesini şamildir, Kitâb-ı evvel [1. kitap], "Yeniçeriler" : Yeniçerilerin ihdâsından ilgāsına değin ahvâl-i târîhiyyelerini bâhistir*", Cilt:1, Kırk Anbar Matbaası, İstanbul 1299, s. 26.

[146] AE. SABH.I. 7-688.

Başeski Kolluğunun varlığına işaret etmektedir. Tüm kolluk amirlerinin başeski rütbesinde olduğunu ifade etmenin isabetsiz olduğu açıktır.

2.4. İstanbul Subaşı ve Asesbaşı

İstanbul Asesbaşı ve Subaşını doğrudan konu edinen müstakil bir çalışma bulunmamaktadır[147]. Dolaylı olarak asesbaşı ve subaşının zikredildiği çalışmalarda ise çoğunlukla bu iki kavramın birbiri ile karıştırıldığı, birbirinin yerine kullanıldığı hatta subaşının gündüz polisi, asesbaşının gece bekçisi olduğu yönünde varsayımların ileri sürüldüğü görülmektedir[148]. Subaşının yeniçeri subaylarından olduğu gibi iddialar ise oldukça su götürür cinstendir[149]. Tahminimizce bu duruma yol açan başlıca unsur, Osmanlı kamusal düzenine dair tespitlerin sabit bir düzlemde kurgulanmış olması olmalıdır. Oysa durum varsayılandan daha esnektir[150]. Bu iddiayı şu şekilde somutlaştırabiliriz: Mantran, on yedinci yüzyıl İstanbul'unu ele aldığı eserinde asesbaşının, subaşının sarhoşlardan ve suçlulardan aldığı para cezasının onda birini

---

147 İstanbul'un aksine taşra subaşıları hakkında müstakil çalışmalardan bahsetmek mümkündür. Bkz. Muhammed Yazıcı, "*XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'da Kamu Düzeni ve Subaşılık Kurumu",* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2010.; Mücteba İlgürel, "XVII. Yüzyıl Balıkesir Şer'iyye Sicillerine Göre Subaşılık Müessesesi", *VIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler,* Cilt: II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1976, s. 1275-1281.

148 Fariba Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul: 1700-1800,* University of California Press, 2010, s.136.; Betül Başaran, *Selim III, Social Control and Policing in Istanbul at the End of the Eighteenth Century Between Crisis and Order,* Brill, Leiden 2014, s. 49.; Muhtemelen aseslerin gece bekçileri oldukları yargısı, Gibb ve Bowen tarafından 1899'da yayınlanan *Islamic Society and the West* adlı eserde, *ases*in Arapça gece anlamından hareketle, "*night watchman: gece bekçisi*" olarak tanımlamalarından kaynaklanmış olmalıdır. Bkz.: Sir Hamilton Gibb, Harold Bowen, "*Islamic Society and the West; a study of impact of western civilization on Moslem culture in the near east",* Vol. I, Oxford University Press, 1899, s. 324, dipnot: 4. Kelime karşılığı olarak ases gece bekçisi olsa dahi bu konuda özellikle kavramların tarihsel süreçler içerisinde geçirmiş oldukları anlam değişikliklerinin altını çizmek gerekmektedir. Bu duruma *şıhne/şahne* kavramı örnek gösterilebilir. Selçuklu ve İlhanlılar zamanında şehrin askeri valisi gibi üst düzey bir rütbeyi işaret etmekte olan şahne zamanla köy bekçisi anlamına kadar daralmıştır. Bkz.: Ahmet Özcan, "Uzun Hasan Kanunları ve Osmanlı Dönemine Yansımaları", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı: 29, 2011, s. 187-188.

149 Uzunçarşılı, subaşı ve asesbaşı arasındaki ilişkiyi *arkadaşlık* olarak tanımlamaktadır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 141, Dipnot:3.; Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul; Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi,* Cilt:1, Çev.: M. A. Kılıçbay, E. Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 147.

150 Osmanlı pragmatizmi olarak değerlendirilebilecek olan söz konusu esneklik için Bkz.: Agoston, Gabor. "A flexible empire: authority and its limits on the Ottoman frontiers." *International Journal of Turkish Studies* 9.1-2, 2003, s.15-32.

aldığını, 1540 tarihli Diyarbakır Sancağı Kanunnamesine atfen paylaşmaktadır[151]. Haliç'in iki yakasında dahi böyle bir çıkarım yapmak mümkün değilken; Diyarbakır Sancak Kanunnamesine referansla İstanbul'a dair çıkarımlar yapmak metodolojik açıdan malul bir yaklaşımdır. Hâlbuki Galata ve Eminönü'nde bile şartlar bambaşkadır. Zira Galata'da, Ankara yahut Konya'da[152] olduğu gibi subaşılık bir peşinat karşılığında mukataaya verilebiliyordu[153]. Fakat aynı uygulamanın Asîtane için cari olduğunu ifade etmek mümkün değildir[154].

Subaşı ve asesbaşının ilk bakışta kendini hemen ele vermeyen yakın bir ilişkisiyle birlikte net bir ayrım çizgisi vardır. Söz konusu ilişki ve ayrıma bu çalışma sırasında dikkat çeken ilk kayıt 1729 (H. 1141) tarihli bir mühimme hükmü olmuştur. Yeniçeri Ağası ve Divan-ı Hümayun Çavuşbaşı'na hitaben yazılan hükümde zindandaki mahkûmların firar etmelerinin, asesbaşı ve subaşının ihmallerinden kaynaklandığı teşhisiyle her iki görevliye de bir nizam verilmesi emredilmiştir[155]. Asesbaşının yeniçeri olması münasebeti ile Yeniçeri Ağasının asesbaşı üzerinde bir yaptırım yetkisi olduğu açıktır. Buna göre hükmün diğer muhatabı olan Divan-ı Hümayun Çavuşbaşı'nın[156] da subaşı üzerinde bir yetkisi olması gerekmektedir.

---

[151] Mantran, a.g.e., s. 146.; Kimi araştırmacılar subaşının, suçlulardan tahsil ettikleri paralardan -cürüm eğer gece işlenmişse- yüzde onunu Asesbaşıya vermekle yükümlü tutuldukları bilgisini Hammer'e isnat ederek paylaşmaktalarsa da Hammer'in ilgili eserinde böyle bir bilgi teyit edilememiştir. Konu hakkında çoğu araştırmacının özellikle aseslik ve asesbaşına dair kesin hükümlü atıflarının izi sürüldüğünde Sertoğlu ve Pakalın'ın sözlükleriyle karşılaşılmaktadır. Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarihi Lügati*, Enderun Kitabebi, İstanbul 1986, s. 21. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.:I MEB Yay. İstanbul 1993, s.93.

[152] Özer Ergenç, "*Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı; XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya",* Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 70-71.

[153] Kerim İlker Bulunur, "*Osmanlı Galatası (1453-1600)",* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2013, s.200. Benzer şekilde Eyüp'te de iltizam uygulamasından bahsetmek mümkündür. Üstelik Eyüp Subaşılığı 1705, 1712 ve 1713'te beşe ünvanlı yeniçerilere verilmiştir. Selma Kuşu, *XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Eyüp'te Sosyal ve Ekonomik Yaşam,* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Edirne 2019, s.80.

[154] Bunun yalnızca bir istisnası tespit edilebilmiştir. On yedinci yüzyıl sonu ve on sekizinci yüzyıl başında II. Süleyman, II. Ahmed ve II. Mustafa dönemlerinde padişahların sık sık Edirne'de ikamet etmeyi tercih ettikleri yahut bir sebeple İstanbul'dan uzak kaldıkları dönemlerde Subaşılığın aralıklarla iltizama verildiği görülmektedir. "*Devlet-i 'aliyye taraf-ı Edirne'de ve yâhüd sefer-i hümâyûna hareket vuku' buldukda İstanbul subaşılığı ocaklık şekli kenduye sipâriş olunup […]Devlet-i 'aliyye Astâne-i sa'âdetde olmadıkça mezbûr hizmet-i mezkürede istihdâm olunur idi*." Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'ât-ı Rûz-Merre*, Cilt: II, Haz.: M. Doğan, R. Ahıskalı, E. Afyoncu, M. Ak, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara 2017, s. 216-218.

[155] MD. 135, Hüküm: 1073. 10.09.1141.

[156] Dergâh-ı Âli Çavuşları, Divan-ı Hümayun Çavuşları, Dergâh-ı Mualla çavuşları, Südde-i Saadet çavuşları olarak da zikredilmektedir. Bkz. Uğur Altuğ, "Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Dergâh-

Arşiv kataloğuna göre o sırada veziriazam olan Rüstem Paşa tarafından İstanbul Subaşısı hakkında padişaha hitaben yazılmış bir telhisin satır aralarında bazı önemli ipuçları dikkat çekmektedir. Telhisin, '*şehir subaşısının fisk u fücûru var mıdır'* sorusuna cevap olarak yazıldığı ilk cümleden anlaşılmaktadır. Adı zikredilmeyen subaşının İstanbul subaşı olmadan önceki faaliyetleri kısaca özetlenmiştir. Buna göre subaşı, beylerbeyi hizmetinde Nahcivan seferine katılmış ve Ahmet Paşa tarafından Dergâh-ı 'Âli Çavuşluğuna naspedilmiştir. İstanbul subaşı olmadan hemen önce Bursa subaşılığı yaptığı, Bursa subaşılığının iltizama çevrilmesi sonucu İstanbul'a geldiği, bu sıralarda İstanbul subaşılığının boşa çıktığından ve ahvalinin daha önceden bilinmesine rağmen yine de soruşturulduktan sonra İstanbul subaşılığının kendisine teklif edildiği ve teklifi ısrar neticesinde kabul ettiği belirtilmiştir. Subaşı olduktan sonra şehirde fesat ehlini ve haramzadeleri himaye etmediği, kişinin devlet görevlilerinden olsa bile makamına bakmayıp, akçelerine tamah etmeyip, tutup ele verdiğinden övgüyle söz edilmiştir. Bazı kimselerin kendisinin subaşılığından memnun olmadıklarından azlettirmek için mektuptaki ifadeyle; 'başka bahane bulamadıklarından' şarap içmekle itham etmişlerdir. Ayrıca Ferhad Ağa adlı bir şahıs ise subaşılığın kendisine verilmesini talep etmiştir fakat Rüstem Paşa'ya göre '*Ferhad Ağa subaşılık için itimat edilecek kişi değildir'*[157].

Dikkat çektiği üzere on altıncı yüzyılın ikinci yarısına ait olan örnekte İstanbul Subaşısı Dergâh-ı 'Âli Çavuşlarındandır. On altıncı ve on yedinci yüzyılda da İstanbul Subaşıları Dergâh-ı Âli Çavuşlarından atana gelmektedirler[158]. On sekizinci yüzyılda da bu durumun cari olduğu öne sürülebilir. 1770 tarihli ve Serçavuşan-ı Dergâh-ı Âli Abdülkerim imzalı bir belgede, Dergâh-ı Âli çavuşlarından İstanbul Subaşı olan Seyyid Hacı Ahmed Çavuş'un görevinde tekâsülü (gevşeklik göstermesi) üzerine azledilerek, zümre-i mezkûr emektarlarından Seyyid Hacı Süleyman Çavuş'un

ı Âli Çavuşluğunun Kariyer Yolları ve Çavuşlar", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD),* Cilt: 3, Sayı: 5, 2016, s.118.; Ümit Koç, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çavuşluk Teşkilatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2, 2002, s. 400.

[157] TS.MA.e. 546/10, Arşiv kataloğuna göre tarih 21.02.974 (08.08.1566) olarak verilmişse de belge üzerinde hem tarihi hem de telhisin Rüstem Paşa tarafından yazıldığına dair bir işaret yoktur.

[158] Murat Uluskan, "*Divân-ı Hümayûn Çavuşları*", Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004, s. 145-146.

İstanbul Subaşılığına getirilmiş olduğu kayıtlıdır[159]. Yukarıda zikredilen mühimme kaydında subaşının Dergâh-ı ‘Âli çavuşlarından olduğu açıkça ifade edilmese de subaşına çeki düzen vermesi için Dergâh-ı ‘Âli Çavuşbaşı’na emir verilmesi; asesbaşı için yeniçeri ağası ne ise subaşı için de Dergâh-ı ‘Âli Çavuşbaşı’nın o olduğunu göstermektedir.

Asesbaşıların ortalarıyla birlikte yeniçeri çorbacıları (bölükbaşıları) arasından seçilmekte olduğuna temas edilmişti[160]. Mahkeme sicillerine yansıdığı kadarıyla asesbaşının cinayet ve kaza sonucu meydana gelen ölümlerin keşfi[161], fuhuş yapıldığı tespit edilen mahallerin tahliyesi[162], İstanbul’da dilencilik yapanlara mâni olunması[163] ahalinin şikâyetleri üzerine mahallelerde genel teftişin yapılması[164], hırsızlık hadiselerinin[165] ve yıkılan binaların yerinde keşfi[166] Müslüman ahaliden ağızları şarap kokanların mahkemeye çıkarılması[167] gibi işlere nezaret etmekte olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra İstanbul sokaklarının temizlenmesine dikkat edip dükkân ve hanelerinin önünde çöp bulundurulanların cezalandırılması gibi hususların subaşı ile asesbaşına tembih olunduğu kayıtlıdır[168]. Ayrıca mahkeme sicillerinde sayılamayacak kadar çok kayıtta subaşı ve asesbaşının şuhûdü’l-hâl olarak isimlerinin kayıtlı olması subaşı ve asesbaşının adli iş ve işlemlerde kadı ve naipleri ile yakın bir iş birliği içinde olduğunu göstermektedir. Çeşitli tarihlerde padişahın bayram namazı

---

159 C. ZB. 29/1403. 03/06/1184 (1770). ; Benzer şekilde 26 Za. 1171 (Ağustos 1758) tarihli bir başka belgede el-Hacc Mehmed Çavuş’un ölümüyle boşalan İstanbul Subaşılığına yine Dergâh-ı ‘Âli Çavuşlarından Hüseyin Çavuş’un atandığı görülmektedir. AE.SOSM.III. 66/4993.

160 *Kavanin-i Yeniçeriyan*, s.133.; On dokuzuncu yüzyıl başında da ases hizmetine sırası gelen yeniçeri ortasının tayin edildiği görülmektedir. C. AS. 592 /24937.; “*Ve bölükbaşıların bir hizmeti dahi ases başılıkdır. Ve lakin bunun odası ta'yin değildir. Her kangı odada olursa olur. Hizmeti ağa eliyle dutulan kimesneleri zabt ü habs eder ve subaşılar ile siyasete bile binerler veya safına bile varırlar. Ve İslambol içinde olan tomrukları ol zabteder ve yeniçerilere ol verir. Birer guruş vergülerin vermeden olmazlar ve meyhanelere ve kahvehanelere cümle subaşılar ile asesbaşı hükmederler. Vergülerin alurlar; bu mansıb değildir; bir hizmetdir. Ve paye dahi değildir*”, Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, 9, s. 222.

161 İstanbul kadı sicilleri Bâb Mahkemesi 3 numaralı sicil (H. 1077 / M. 1666 - 1667), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul 2011, s. 94.; Bab Mahkemesi 46 Numaralı Sicil (H. 1096 - 1097 / M. 1685 - 1686), s. 211. ; Bab Mahkemesi 150 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1730-1732), s. 469.; Bab Mahkemesi 151 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1731), s. 325.

162 Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 90 Numaralı Sicil (H. 1090 - 1091 / M. 1679 - 1680), s. 599.

163 Eyüp Mahkemesi 182 Numaralı Sicil (H. 1154-1161 / M. 1741-1748), s. 211.

164 İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1072-1073 / M. 1661-1663), s. 492.

165 İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1072-1073 / M. 1661-1663), s. 521.

166 İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil (H. 1073-1074/M. 1663-1664), s. 429.

167 Tophane Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 966-967 / M. 1558-1559), s.124.

168 İstanbul Mahkemesi 22 Numaralı Sicil (H. 1107-1108 / M. 1695-1697), s. 639.

vs. gibi çeşitli sebeplerle geçeceği yolların temizliği ve kum dökülmesi gibi hizmetlerde de asesbaşı ve subaşının birlikte görevlendirildiği görülmektedir[169]. Yukarıda ele alınan 1729 tarihli hükümde de görüldüğü üzere zindanlardan her iki görevli de sorumlu tutulmuştur. Haliyle asesbaşının ve aseslik hizmetinin gece bekçiliği olduğu yönündeki iddiaların oldukça zayıf olduğu ifade edilebilir. Asesbaşı ile Subaşının hem sorumlulukları hem de sorumluluklarının kapsadığı bölgeler ise aynıdır.

Bu noktada akıllara şu soru gelmektedir; neden temel fonksiyonu, var oluş gayesi aynı -en sade ifadesiyle İstanbul'da kamusal düzeni sağlamak- olan iki farklı makam ihdas edilmiştir? Protokolde İstanbul subaşı ile asesbaşının denk tutulmaları[170] gibi hususlar da göz önüne alındığında bu soruya verilebilecek en makul yanıt, birbirlerine karşı bir denge unsuru olarak kurgulanmış olduklarıdır. Çünkü İstanbul'u muhafaza etmek, şehrin asayişini korumak demek özünde iktidarı korumak anlamına da gelmektedir. Haliyle de iktidarın kendi güvenliğini tek bir kanada terk etmek istememesi gayet anlaşılır bir sebeptir.

Fakat XVIII. yüzyıl sonlarında, her iki kurumun da işlevleri bazı sembolik görevlerle sınırlanmış görünmektedir. III. Selim dönemine ait İstanbul'da kamu düzenini ilgilendiren emirlerin muhatapları artık ocağın üst komuta kademesi olarak dikkat çekmektedir. Özellikle söz konusu dönemde Yeniçeri Ağası ile Sekbanbaşı iki başat aktör olarak sivrilmiştir. Asesbaşı ve Subaşının İstanbul kamu düzeni konusunda XVII ve XVIII. yüzyıl başlarındaki ağırlıklarından eser kalmamıştır. Kuvvetle muhtemeldir

---

[169] Belirli aralıklarla bu emirler tekrarlanmıştır, atıf yapılan iki örnek belge arasında yaklaşık yarım asır vardır. C. SM. 65.3289, 03/12/1193; C. SM. 95.4752, 21/09/1241.

[170] Protokolde subaşı ve asesbaşı arasındaki denkliğe çok sayıda örnek ileri sürülebilir. Örneğin Çarşamba Divanı akabinde "*ve eğer sadr-i a'zam hazretleri kānûn-ı kadîm üzere kol dolaşmak murâd ederlerse selimi ve erkân kürkü ve dîvân rahtıyla süvâr olup bu zikr olunacak tertib üzere hareket buyururlar. İbtidâ subaşı perîşânî ve asesbaşı süpürgesiyle yoldaşların önüne dizip kendileri atbaşı berâber eşerler*." *Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi*, Haz. H. A. Arslantürk, Okur Kitaplığı, İstanbul 2012, s. 27.; "*cümleden ileri subaşı perîşânî ve asesbaşı süpürgesiyle yoldaşların önüne dizip ikisi ma'an eşdirirler*" *Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi*, s.44.; Sancak-ı Şerif sefere çıkarılırken; "*İbtida kılavuz Çavuş Ağa ba'dehu Ases Paşa ve Subaşı ve ba'dehu Tatar Ağa'sı ve neferâtı ve ba'dehu Delil Başı[…]"*Oğuzhan Dik, "*Mustafa Necîb Efendi Tarihi Koyunoğlu Yazma Nüshası*", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2010, s. 34.; Ayrıca elçi kabulü gibi merasimlerde bu denklik görülmektedir. Mehmed Es'ad Efendi, "*Teşrîfât-ı Kadîme; Osmanlı İmparatorluğunda Teşrifat"*, Haz. Mehmet Arslantürk, Miraç Tosun, Serdal Soyluer, Okur Kitaplığı, İstanbul 2012, s. 178.

ki bu durumun yegâne sebebi İstanbul'da yeniçeri ağırlığının artık rakipsiz olmasıdır. Çalışmanın bir sonraki bölümünde bu konuya daha detaylı temas edilecektir.

2.5. III. Selim ve İstanbul'un Asayişi

III. Selim dönemi, geleneksel iç güvenlik pratiklerinden kopuşun bir tür prototipi olarak değerlendirilecek bazı özelliklere sahiptir. En sade biçimde izah etmek gerekirse, III. Selim iktidarında geleneksel görevliler olan şehir subaşı ve asesbaşının resmi yazışmalarda adları neredeyse anılmaz olmuştur. Bu duruma istisna teşkil eden birkaç örnek söz konusudur. Bunlar çoğunlukla padişahın, bayram namazı yahut mevlit okunması gibi kimi törenler için geçeceği güzergâh üzerinde gerekli hazırlık ve temizlikleri yapmak gibi bazı teşrifat kaidelerinde isimlerinin zikredilmesinden ibarettir[171]. İstanbul asayişi konusunda geçmiş devirlere nazaran yetkisi artan yegâne görevli Sekbanbaşı olarak dikkat çekmektedir. İlerleyen sayfalarda görüleceği gibi İstanbul'un asayişi meselesine gereken önemi vermedikleri ya da bu konudaki başarısızlıkları sebebiyle sık sık sekbanbaşı değiştirilmiş ve her yeni sekbanbaşıya bu görevleri sıkı sıkıya tembihlenmiştir.

Sık sık sivil olarak halkın arasına karışan III. Selim'in İstanbul'da ne olup bittiği ile yakından ilgilendiği bilinmektedir. Sırkâtibi Ahmed Efendi tarafından tutulan ruznamede de bu durum açıkça görülebilir. Bazen tebdil-i kıyafet bazen resmi olarak İstanbul'da yapmış olduğu bu gezintilerin halk arasında kuvvetli etki yaptığı tahmin edilebilir[172]. III. Selim'in hatt-ı hümayunlarından İstanbul asayişine dair olaylara karşı gayet katı bir tutum takınmakta olduğu ve bazen çeşitli olaylara bizzat müdahale etme arzusu taşıdığı anlaşılmaktadır. Örneğin Üsküdar Kalyoncular Çarşısında, kalyoncu neferlerinin birkaç kadına sarkıntılık ettiklerini haber alması üzere civarda tebdil halde bulunduğunu, olayı işitir işitmez hemen olay yerine gittiğini "*lakin ben varınca dağılmışlar, eğer bulsa idim cezalarını tertip ve siyaset eder idim"* sözleriyle ifade etmiştir. Hattın devamında 'bu nasıl şeydir' diyerek ile hadise karşısındaki tepkisini dile getirmiş ve konu hakkında Kaptan Paşa'nın iyice tembihlenmesini, bir daha böyle bir hadise olursa zabitlerden hesap soracağı beyanıyla Kaymakam Paşa'nın da konuya

[171] AE.SSLM.III. 264/15274.; C.SM. 90/4535.; C. SM. 98/4941.

[172] V. Sema Arıkan, *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993, s. 7, 8, 9, vd.

duyarlı olmasını tembih etmiştir[173]. Örnekte de görüldüğü üzere, III. Selim'in hatt-ı hümayunlarından hareketle, örneğin yeğeni II. Mahmud ile karşılaştırıldığında, oldukça sert bir karaktere sahip olduğundan bahsetmek mümkündür. Meyhaneleri gerektiği gibi denetlemeyen ve yenilerine ruhsat veren Bostancıbaşı, III. Selim nazarında bir *mel'un*dur[174]. Aşağıda ele alındığı üzere Ayasofya olayı üzerine sarf ettiği "*bu husus için çok zabit katlederim*" sözleri bu sert karakterin yansıması olarak yorumlanabilir. Görevlerinde gevşeklik gösteren kolluk görevlilerine karşı da hiç müsamahakâr olmadığı söylenebilir. Örneğin adı zikredilmeyen bir kolluk noktasının yanındaki bir doğramacıda çıkan yangını kolluktakilerin fark edememesine binaen "*onlar neyi bekliyor*" sözleriyle tepkisini ifade ettikten sonra biri burada kalmasın diyerek hepsinin sefere gönderilmesini emretmiştir[175].

III. Selim döneminde sık sık sekbanbaşıların asayişe müessir sebeplerden azledilmesi aşağıda izah edileceği üzere hayli dikkat çekicidir. Kolluklardaki yolsuzluk ve rüşvet ilişkileri de kimi zaman da Tokadlı Mustafa Ağa örneğinde olduğu gibi azillere sebep olmuştur. Beş yıl kadar Yeniçeri Ağalığı yapan Mustafa Ağa İstanbul'daki bazı kolluk çorbacılarından ocak kanununa aykırı olarak fazla akça alması sebebiyle 1797 yılında azledilmiştir[176]. Bu örnek İstanbul kolluklarının bu dönemde de ciddi bir gelir kapısı teşkil ettiğini gösteren örnekler arasında zikredilebilir.

Gerek akademik gerek popüler alanlarda III. Selim ve döneminin en çok ilgi gösterilen alanı şüphesiz Nizam-ı Cedid düzenlemeleridir. Aynı zamanda Türk modernleşme tarihinin de önemli kilometre taşlarından olması münasebetiyle Nizam-ı Cedid

---

[173] HAT. 181/8222. H.1204.

[174] "*Hakk Teala hazretlerinin ehl-i İslama haram eylediği hamrın men'i ve fimabaad İstanbulda ve galata ve boğaziçinde ve adalar ve saire mahallerde cümle meyhanelerin def'i için hatt-ı hümayunum ile emretmişken bostancıbaşı mel'unu boğaziçinde bazı meyhanelere ruhsat verdiğinden gayrı kayıklar ile dahi hamr götürmeğe izin verdiği ve her kayıktan akçe aldığı nezd-i hümayunumuzda malum olmağla merkum bostanbaşıyı azl ve yerine heseki ağanın bostancıbaşı nasb ve hassa hasekilerinden mehmed ağayı haseki ağa nasb*" HAT 192/9417. H. 1203.

[175] "*Kaymakam Paşa, dün gece zuhûr eden ihrâk doğramacı dükkânından zuhûr eyledikde anın yanında kolluk vardır. Ateşi zuhur eyledikte görmediler mi, anlar neye bekliyor, sekbanbaşına bir emir gönderesin ondaki çorbacı ve neferâtı kaldırıp sefere tayin eylesin, biri bunda kalmasın, oraya başka çorbacı ve başka nefer tayin eylesin*." HAT. 191/9266.

[176] *Nuri Tarihi*, s. 642.; Hüseyin Sarıkaya, "*Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakā'İku'l-Ahbâr'I 1209-1219/1794-1805"*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul 2013, s. 263.

düzenlemeleriyle ilgili ciddi bir literatür üretilmiştir[177]. Bu çalışmaların Nizam-ı Cedid layihalarını da kapsadığını ifade etmek gerekmektedir. Her ne kadar kolluk kuvvetlerine dair kurumsal gelişme olarak nitelendirilebilecek bir girişim yahut öneri, bahse konu düzenlemeler ve layihalar arasında yer almasa bile dönemin bazı sefaretnamelerinin satır aralarında Avrupa'daki kamu düzenine dair kurumsal gelişmelerden haberdar olunduğunu ifade etmek mümkündür. Yeşil'in tespitlerine göre Nizam-ı Cedid reformları kapsamında sunulan layiha, sefaretname vb. gibi kimi raporlar, çözüm önerilerinden ziyade, Osmanlı'nın düşmanları Avusturya ve Rusya'da inşa edilen polis devletlerine odaklanmışlar ve önerilerini bu perspektiften ifade etmişlerdir[178]. Ratîb Efendi ve Behiç Efendi'nin layihalarında da yer bulan iç güvenlik prosedürleri bu çerçevede değerlendirilebilir. İlerleyen sayfalarda görüleceği üzere özellikle İstanbul nüfusunun (iç göç, işsiz güçsüzler vs.) kontrol altına alınma çabalarını da bu bağlamda yorumlamak makul görünmektedir[179]. Fakat arada keskin bir ayrım noktasının bulunduğunu hemen eklemek bir zorunluluktur. Serseri kavramının icadı ve toplumun her bakımdan disiplin altına alınma çabaları Fransa başta olmak üzere XVII. yüzyılın ortalarına dek uzanmaktadır. Özellikle kurumsal gelişmeler olarak dikkat çeken bu girişimlerin Otuz Yıl Savaşları sonrasında merkezi krallıklar lehine feodalitenin tasfiyesi ve şehir nüfuslarının artışıyla da bağlantılı oldukları ileri sürülmektedir[180]. Zamanla kentlerin güvenliği amacıyla tehlikeli addedilen grupların gözetim ve disipline edilmesi daha sistematik bir hale getirilmiştir[181]. Viyana'da kamusal hayata tehdit oluşturduğu düşünülen serseriler,

---

[177] Genel bir değerlendirme için Bkz.: Seyfi Kenan (Ed.), *Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi*, İSAM Yayınları, İstanbul 2010.; Mehmet Ali Beyhan, "Islahatlar ve Buhranlar Literatürü: III. Selim ve II. Mahmud Dönemi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1, S. 2, 2003, s. 57-99.

[178] Fatih Yeşil, "III. Selim Devri Siyasî Literatürüne Bir Katkı: Yeni Bir Layiha Üzerine Notlar", *Belleten*, Cilt:76, Sayı:275, 2012, s.76.; Polis Devleti tanımına kısmı bir izahat getirmek gerekirse, ekonomi, nüfus, iç güvenlik ve kamu yönetimi için ileri sürülen katı kurallar sistemi olarak özetlemek mümkündür. İlk polis devleti (*Polizeistaat*), Frederick William (1620-88) reformları ile nüfusun korunması, toplumun her bakımdan iyileştirilmesi, devlet ve vatandaşın refahının korunması prensipleri çerçevesinde Prusya'da orta çıkmıştır. Piramitvari bir yapılanma ile ülke çapında tesis edilen yeni bürokratik reformda memurlar, ülkenin iç huzurunu korumak, ekonomiyi geliştirmek, asayişi sağlamak ve orduya destek olmakla görevlendirilmişlerdir. Brian Chapman, *Police State*, Pall Mall Press, London 1970, s. 16-18.

[179] Fatih Yeşil, *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi Ebubekir Ratib Efendi (1750-1799)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s. 146-148.

[180] Mark Neocleous, *Toplumsal Düzenin İnşası; Polis Erkinin Eleştirel Teorisi*, Çev.: Ahmet Bekmen, h2o Kitap, İstanbul 2012, s. 37-38.

[181] Foucault'nun gözetim, disiplin ve cezalandırma konularında kavramsallaştırdığı tüm teknik gelişmeler buna örnek olarak ileri sürülebilir. Detaylı bilgi için Bkz.: Michel Foucault, *Hapishanenin*

sarhoşlar, fahişeler, dilenciler ve işsizler gibi grupların kapatılıp sürekli gözetim altına alındığı çalışma kampları tam da Ratîb Efendi Viyana'da iken 1792 yılında faaliyetlerine başlamıştı[182]. Dolayısı ile Nizam-ı Cedid'in reformları döneminde Avrupa kentlerindeki kamu güvenliğine dair teknik düzeneklerin Osmanlı bürokrasisinde yakından tanındığı ileri sürülebilir.

Yukarıda bahsi geçen güvenlik pratiklerinin bir modele referans alınarak kurumsal bir girişim haline getirilmeye teşebbüs edilmediği rahatlıkla ifade edilebilir. Nitekim Nizam-ı Cedid düzenlemeleri arasında İstanbul asayişi başta olmak üzere kentlerin kamusal düzenine dair hiçbir kurumsal girişim tespit edilememiştir. Nizam-ı Cedid'in İstanbul'da kolluk hizmetinde hiçbir zaman görevlendirilmemiş olduğu da benzer şekilde dikkat çekicidir. Bunun sebebinin yeniçerilerin huzursuz edilmemek istenmesi midir, yoksa böyle bir ihtiyaç mı yoktur orası belirsizdir. III. Selim'in, Nizam-ı Cedid neferlerini İstanbul kolluklarında görevlendirmekten açıkça çekindiğini ifade etmek mümkünüdür. Bir Cuma selamlığında kendisine eşlik eden Sekbanbaşı Mehmed Arif Ağa'ya, sefer dolayısı ile kolluklarda yeniçeri neferinin az kaldığından bahisle, kolluklara üçer beşer Nizam-ı Cedid askeri koyma fikrini sormuş, fakat Sekbanbaşının seferdeki Yeniçeri Ağasına sormak istemesi üzerine bundan anında vaz geçmiştir[183].

Her ne kadar serseri olarak nitelendirilenlerle topyekûn mücadele ederek, onları disipline edecek bir kurumsal gelişmeden bahsetmek mümkün değilse de bu, kısaca serseri olarak addedilen istenmeyenlerle (*meçhulülahval*) geleneksel yollarla mücadele edilmediği anlamına gelmemektedir. Bu noktada kısmen kurumsal bir girişim olarak nitelendirilebilecek olan olgu kefalet sistemi (esnaf kefalet sayımı)

Doğuşu, Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitapevi, Ankara 1992.; Osmanlı'daki kurumsal pratikleri için Bkz.: Gültekin Yıldız, *Mapusane; Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi, 2012.

182 Yeşil, *a.g.e.*, s. 145-146.

183 *"Ağa, ordunun azimeti sebebiyle İstanbul hâli ve kolluklarda yeniçeri neferatı az kalmağın Nizâm-ı Cedîd askerîsinden her bir kolluğa üçer beşer adam kosam münâsib olmaz mı" buyurduklarında, sekbanbaşı; "Emr ü ferman padişahımız efendimizindir, ancak kulunuz bir vekil kölenizim, irade-i şahaneleri buyurulur ise bu hususu yeniçeri ağası kulunuza bir kere yazayım"* dediğinde III. Selim, *"yok yazma dursun, istemem"* dediği. Bu hususun da ocaklılar arasında kulaktan kulağa dedikodu şeklinde dolaştığı zikredilmektedir. Fahri Ç. Derin, "Tüfenkçi-Başı Arif Efendi Tarihçesi", *Belleten*, C. XXXVIII, S. 151, s.385.

olarak dikkat çekmektedir[184]. İstanbul ve Bilâd-ı Selâse'de topyekûn bir temizlik harekâtı çerçevesinde ortaya çıkan esnaf kefalet sayımlarının ise sebebi Ayasofya olayıdır. 20 Rebiyülahir 1206 (17 Aralık 1791) cuma günü yaşanan olay İstanbul asayişi için keskin bir kırılma noktası teşkil etmiştir. Ayasofya'da Cuma namazı selamlığında kimliği belirsiz Arap kıyafetli bir şahıs, Padişahın namaz kıldığı mahfile üç misket güllesi fırlatmış, pişkirağası padişaha siper olmuşsa da kimse yara almadan hadise atlatılmıştır. Saldırıyı yapan şahıs cami içerisinde yakalanarak sebil önünde sorgusuz sualsiz katledilmiştir. Olayın sebebi sorulup soruşturulunca, Mısır Çerkez beyinde alacağı olduğu fakat alamadığı ifade edilmiştir. Bir yıl kadar tımarhanede kaldığı fakat bu denli isabetli atışları bir delinin yapamayacağı tespiti de ileri sürülmüştür[185].

Câbî Tarihi'nde bu olay doğrudan anlatılmasa da bir meczubun, Mahmut Paşa Camiinden selamlık dönüşü esnasında Cağaloğlu civarında "seninle dava-i şer'im vardır" diyerek III. Selim'in önünü kesmesi başlığı altında Ayasofya'daki olaya atıf yapılmaktadır. Ayasofya'daki olayda şahsın sorgusuz sualsiz katledilmesi, onu bu olaya motive eden süreçlerin anlaşılmasını imkânsız kıldığından bu defa şahıs hemen katledilmemiş tımarhaneye kapatılarak gözetim altına alınmıştır[186]. Câbî Ömer Efendi'nin anlattığı Ayasofya olayının Uzunçarşılı tarafından yayınlanmış olan Ruznamedeki olay olup olmadığı da belirsizdir. Ruznamede cer eden bir Arap olduğu ve misket güllesi attığı, Câbî'de Özbek kıyafetli biri olduğu ve taş attığı zikredilmektedir. Olay nasıl cereyan etmiş olursa olsun net olan şey, III. Selim'e 'edepsizlik' edildiğidir. Bu olay aynı zamanda İstanbul asayişi için yeni bir dönemin başlangıcıdır.

---

184 Cengiz Kırlı, Devlet ve İstatistik: Esnaf Kefalet Defterleri Işığında III. Selim İktidarı", "Nizâm-ı Kadîm"den "Nizâm-ı Cedîd"e III. Selim ve Dönemi, (ed.) Seyfi Kenan, İSAM Yayınları, İstanbul 2010, s.184.

185 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "III. Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden 1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Ait Vekayi", *Belleten*, C. XXXVII, S. 148, s.615-616.

186 *"... zîrâ bundan akdem, Ayasofya-i Kebîr'de, selâmlıkda Padîşah oturur iken, bir Özbek kıyafetli kimse, heman Pâdişâhın oturduğu kafese taş atup ve kafes şikest ve taş Pâdişâhın önüne düşünce bilâ-su'âlin mezbûr, Bâb-ı Hümâyun önünde katl olunup, selamlık avdetinde Pâdişâh; "aceb bunun bu kadar cesaretinden derdi ne idi; su'âl olundu mu?" deyü su'âl eyledikde, cümlesi " su'âl olunmadı" deyü cevab verdiklerinde..."* Câbî Ömer Efendi, Câbî Tarihi Cilt:1; *(Tarih-i Sultan Selim-i Salis ve Mahmud-ı Sanî),* Haz.: Mehmet Ali Beyhan, TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 89.

Ayasofya olayı ile bağlantılı olduğunu tahmin ettiğimiz III. Selim tarafından Kaymakam Paşaya hitaben kaleme alınan bir Hatt'ta geçmişten beri İstanbul muhafaza olunmakta iken son zamanlarda "fukaraya dokunulmaz" diyerek müsamaha gösterildiğinden İstanbul'a başıboş serseri takımının doluştuğundan esefle bahsedilmektedir. Öyle ki taşra vilayetler harap olduğundan İstanbul'a akan bu yığın şehirde zahire kıtlığına ve türlü fesatlara sebep olmaktadır. Dahası III. Selim, "*sokaklar dilenci, derviş ve divaneden geçilmez*" ifadesiyle durumun vahametini vurgulamaktadır. Bu ifadelerin peşinden "*dünkü Cuma namazında katl eylediğim meçhul herifin ettiği edepsizlik nasıl iştir*" sözleriyle meselenin III. Selim'in canını epey sıkmış olduğunu beyan etmekte ve "*bu husus için çok zabit katlederim*" şeklindeki ifadesinden konunun çözümü için gözünü oldukça karartmış olduğu göstermektedir. Hatt'tın devamında Kaymakam Paşa'yı, İstanbul'un her köşesinin yoklanarak ne kadar başıboş, serseri ve kefilsiz varsa hepsinin memleketlerine sürülmesini tembih etmekte, bunun için tekkeler, medreseler, hanlar, bekâr odaları ile çarşı-pazarın sıkı bir şekilde denetlenmesi emredilmektedir. Devamı ise daha da dikkat çekicidir; söz konusu kitlelerin sürülmeleri için devlet tarafından işe yarar adamlar ve ocak tarafından serseri tecessüsüne memur ve muharrirler her semte tayin edilerek bu gibi adamları memleketlerine sürerek Asitane'yi temizleyecekler ve İstanbul girişlerine fermanlar yazılarak bu gibi gelenlerin İstanbul'a sokulmamaları sağlanacaktır. "Devlet" ve "ocak" şeklinde bir ayrım yapılıyor olması oldukça dikkat çekicidir[187].

Bu hadise ve emir üzerine İstanbul'da derin bir temizlik harekâtına girişilmiştir. Hanlar, hamamlar, medreseler ve mahalleler tahrir olunarak meçhul şahıslar teker teker tespit edilmiş, İstanbul'da serseri olarak gezen ne kadar işsiz güçsüz, kefilsiz ve saire varsa görevliler tarafından tespit edilerek gemilere bindirilerek sürülmek üzere gümrüğe gönderilmiştir. Cezayirliler, Cezayirliyim dediklerinde Kaptan Paşa himayesinde olduklarından sürgün edilemediklerinden muaf olageldiklerinden bu olay tabiri caizse Cezayirlileri de sürmek için fırsat olmuştur[188]. Öte yandan İstanbul, Üsküdar, Galata ve Eyüp'te ne kadar kefilsiz, serseri makulesi var ise memleketlerine

[187] HAT. 192/9428, H.1206/M.1791.

[188] Uzunçarşılı, "III. Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden 1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Ait Vekayi", s.616-618.

sürülmeleri hakkında 'yoklamacılar' tayin edilmesi hakkında sık sık emirleri verildiği görülmektedir.

Kırlı tarafından ele alınan bahse konu esnaf kefalet defterleri, göç ve işgücü çerçevesinde ele alınmış ve kırk bin kadar esnafın bu sayımda yer aldığı tespit edilmiştir[189]. Çalışmamız açısından bu esnaf gruplarını denetleyen ve serseri, işsiz güçsüz ve kefilsizleri İstanbul dışına süren kamu gücünün kimler tarafından teşekkül ettiği sorusu önem arz etmektedir. Yukarıda zikredilen III. Selim'in emrinden iktibasla bahsedilen devlet tarafından ve ocak tarafından tayin edilecek güvenilir adamları bu defterlerden takip etmek mümkündür. Dahası defterlerde semtler ve kolluk mahallerinin hangi görevlilerin uhdesinde olduğuna dair çıkarımlar yapmak da mümkündür. Kabaca mıntıkaların sur içi ve sur dışı olarak paylaşıldığı görülmektedir. Üsküdar, Kadıköy ve Boğaziçi'nin Karadeniz'e kadar her iki sahil şeridinin Bostancıbaşı tarafından[190]; sur içinin de yeniçeriler tarafından[191] sayıldığı ve kefilsiz ve serserilerin sürülmeleri için ilgili birimlere teslimlerinin sağlandığı görülmektedir. Ayrıca Cebehane-i Amire ile Tersane-i Amire de kendi sorumluluk bölgelerinde sayımlara katılarak ilgililerin İstanbul dışına sürülmelerine için gümrüğe gönderilmelerine nezaret etmişlerdir[192]. Yeniçeriler aynı zamanda Galata Voyvodasının adamları ile Galata'da[193] ve Şeyhülislam tarafından tayin edilen yoklamacılar ile İstanbul havalisindeki medrese, cami, aşhane türbe, kayyımhane, tabhane ve müezzin odalarına mübaşeret etmişlerdir[194].

---

[189] Cengiz Kırlı, Devlet ve İstatistik: Esnaf Kefalet Defterleri Işığında III. Selim İktidarı", "Nizâm-ı Kadîm"den "Nizâm-ı Cedîd"e III. Selim ve Dönemi, (ed.) Seyfi Kenan, İSAM Yayınları, İstanbul 2010, s.184.

[190] *"Ser-Bostaniyân-ı Hassa Ağa tarafından tayin edilen hassa hasekilerinden…"* A. DVN.d. 899.; Sur haricinde kayıkçılar ve hamalların yoklanması da Bostancı Ocağı mübaşeretinde gerçekleşmiştir. A. DVN.d. 831.; A. DVN.d.834.

[191] Sultan Bayezid-i Veli Camii, Merkepciler Kapısı, Şehzadebaşı Camii, Çukurçeşme, Atik Ali Paşa Çarşısı, Yeni Bahçe, Keçeciler, Karagümrük, Sultan Selim Camii, Salma Tomruk Semti, Odun Kapısı, Eğri Kapı, Ayvan saray, Balat ve Fener Kapıları, Küçük Mustafa Paşa Çarşısı, Cırcır(?), Kadı Çeşmesi, Kapan-ı Dakik (Un Kapanı)

[192] C. DH. 325/16206, h.1207.; Cebehane-i Amire'nın sorumluluk sahasında bulunan başıboş, serseri ve kefilsizlerin tespiti amacıyla düzenlenen defterde bölgedeki hanlar, dükkanlar vs. sayımları yapılarak kefili olanlar kefilleri ile birlikte kaydedilmiş, kefili bulunmayan serseri geşd-ü güzar eden 23 kişi sürülmek üzere gümrüğe irsal edilmişlerdir. A.{DVN.d. 835. H. 1207.

[193] A. DVN. d. 832.

[194] Sürülen gruplar arasında *yobaz taifesinin* de bulunması dikkat çekicidir. A. DVN. d. 829.

Söz konusu uygulamanın akislerini takip eden birkaç yıl boyunca görmek mümkündür. Örneğin Nuri Tarihi'nde 1210 (1795/1796) yılı olayları arasında *Sûret-i Nizâm-ı Teftîş-i İstanbul* bahsi altında söz konusu uygulamaya yer verilmiştir. Halkın taşrada ziraat ile kanaat etmediğinden ticaret ve bazı menfaatler için İstanbul'a akın ettiğini, han, bekâr odası, dergâh ve medrese ve dükkân köşelerinde harap olarak şehirde kıtlık ve pahalılıktan başka bir şeye yaramadıklarından bahsetmektedir. Müellif, uygulama hakkında Suyutî'den "fakirlik insanı küfre yakınlaştırır" mealindeki hadisi de zikrederek uygulamayı bir tür meşru zemine oturtma girişiminde bulunmuştur. Aksaray, Beyazıd, Bahçekapı, Cebehane gibi tüm sur içi ve Tophane ve Galata gibi tüm Boğaziçi'nde hem hacegândan hem de Ocaktan (Ağakapısı'ndan) görevliler, kâtipler verilerek halkın birbirine kefil edildiği, kefilsizlerin, serserilerin sürülmek üzere gümrüğe gönderildiğini ifade etmektedir[195].

III. Selim dönemini meşgul eden konulardan biri de fuhuş, meyhane ve Müslümanlara şarap satışı yasaklarıdır[196]. Öyle ki bu husus zaman zaman Sekbanbaşı ve Bostancıbaşının azillerine sebep olmaktadır. III. Selim'in Kaymakam Paşa'ya hitaben kaleme aldığı H.1203 tarihli bir Hatt-ı Hümayunda, İstanbul ve çevresinde bulunan meyhanelerin yasaklanmasının emredilmiş olduğu halde "*Bostancıbaşı mel'unu Boğaziçinde bazı meyhanelere ruhsat verdiğinden gayrı kayıklar ile dahi hamr götürmeğe izin verdiği ve her kayıktan akçe aldığından*" azledildiği ve Rodos'a sürülmesini emretmektedir. Hatt'ın devamında Kaymakam Paşanın bizzat bu meselenin üzerine giderek meyhanelerle birlikte fuhuş konusuna da dikkat etmesini ve "*eğer ve ihtimam eylemezsen günahı boynunuza olsun Allah'ın rızası olmayan işte benim dahi rızam yoktur*" demektedir[197].

Yine H. 1203 (1789) tarihli bir belgede İstanbul ve civarında bulunan meyhanelerin kapatılması meselesinde dikkat çekici bir ayrıntı vardır. Meyhanelerin kapatılması

---

[195] Seydi Vakkas Toprak, *Nuri Tarihi (Metin-İnceleme)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011, s. 324-325.

[196] Konu hakkında daha detaylı bilgi için Bkz. Osman Köse, "XVIII. Yüzyıl Sonları Rus ve Avusturya Savaşları Esnasında Osmanlı Devletinde Bir Uygulama: İstanbul'da İçki ve Fuhuş Yasağı", *Turkish Studies*, C. 2, S. 1, 2007, s. 104-123.

[197] HAT 192/9417; Şarap yasaklansa bile devlet rakı ve şaraptan ticaretini denetlemeye ve vergisini almaya devamı için Yahudi Küçük Hasan Ağa Sarap ve Rakı Gümrüğünü almak için görevlendirilmiştir. Uzunçarşılı, "III. Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden 1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Ait Vekayi", s. 635.

yönünde bir irade bulunmasına rağmen Sekbanbaşı Ağa ile yapılan müzakerede Ağa kapısı salmaları, bazı kolluklar ve yasakçıların bu meyhanelerden aldıkları akçeler ile geçinmekte olduğu vurgulanmaktadır. Kapısına kuvvetli bir kolluk dikilmek suretiyle Müslümanların girememesi ve Müslümanlara şarap satmamak şartıyla bir kenarda iki-üç meyhane kalsa hem reayanın ihtiyacı görülmüş hem de söz konusu yasakçı ve salmaların masraflarını bu meyhanelerden tahsil edebilecekleri belirtilmektedir. Merhum Sultan Ahmet Han döneminde kale dışında reaya için İstanbul'da iki ve Galata'da bir adet olmak üzere toplamda üç meyhanenin var olduğu vurgulanarak kadim geleneğe referans verilmektedir[198].

Fakat bu tavsiyenin pek bir işe yaramadığı müşahede edilmektedir. Hicri 1204 (1790) tarihli bir Hatt-ı Hümayunda meyhanelere göz yumulması ve Müslümanlara şarap satılmasının yasak olduğu halde bu yasağa göz yuman Bostancıbaşının azli ve Sekbanbaşının idareye ve zapturapta kudreti olmadığından azlinden uzun uzadıya bahsedilmektedir[199]. Yine aynı tarihli bir başka Hatt'ta Kaymakam Paşa'dan sekbanbaşının azledileceğinden bahisle yerine münasip bir ismin araştırılarak tarafına bildirilmesi istenmektedir[200]. Kaymakam Paşa tarafından yazılan cevapta sabık Baş Yazıcı Said Efendi, Piyaz Halil Ağa, İznikmid Yeniçeri Zabiti Hüseyin Ağa ve Kul Kethüdalığından çıkma hala Tekfurdağında mukim Çelebi Süleyman Ağa'nın adı zikrediliyor. Haklarında yapılan araştırmada Piyaz Halil Ağa'nın bir işe yaramaz adam olduğu, İznikmid Yeniçeri Zabiti Hüseyin Ağa'nın kaba saba biri olduğu ifade edilmekte, Çelebi Süleyman Ağa'nın ocakta işe yarar bir adam olduğu fakat kulaklarının biraz ağır işitmekte olduğu bu durumun mani oluşturmayacaksa Süleyman Ağanın ya da Başyazıcı Said Efendi'den birinin atanmasının uygun olduğu ifade edilmektedir. Bu tavsiye üzerine III. Selim, münasip olan hangisi ise atanmasını emretmiştir[201]. Sekbanbaşı olarak Said Efendi atanmıştır. III. Selim, zapturapt hususuna dikkat etmesini, seferden kaçanların cezalandırılmasına ve İstanbul'da Müslümanlara şarap satışı ve meyhane olunmaması ile birlikte fahişelerin

[198] HAT 189/9020
[199] HAT. 192/9402 | 29.12.1204
[200] HAT. 1389/55259
[201] HAT. 1385/54936 | 29.12.1204

yasaklanması ve defedilmesi meselelerine dikkat etmesinin tembih edilmesini Kaymakam Paşa'ya emretmiştir[202].

İşin ilginç yanı bu hatt ile azledilen Sekbanbaşının bir yıl önce yine selefinin iktidarsızlığı sebebiyle azledilmesi üzerine göreve getirilmiş olmasıdır. Belgede geçen ifadesiyle "*Hala sekbanbaşı bendeleri bir halim ve mülayim adam olduğundan zabt u rabta ve eşirrayı tehdide ve tahlife muktedir olmayıp bazı mahallerde yaramaz makulesi müsellehan ev basmak ve sokakta adam soymak misüllü harekete"* cüret edebilmektedir. Hatta birkaç gün önce eski Selanik Kadısının adamının silahlı birkaç kişi tarafından soyularak üryan bırakılmış olduğu zikredilerek durumun vahameti pekiştirilmiştir. Eşkıya takımının bu gibi cüretleriyle baş edemeyen sekbanbaşının yerine İsmail Ağa'nın sekbanbaşı olarak ataması yapılmıştır[203].

III. Selim döneminde kolluk konusunda başlıca iki unsur dikkat çekmektedir. Sekbanbaşı üzerinde en çok durulan görevli olmuştur. Sekbanbaşının yanında özellikle Boğaziçi ve İstanbul sahillerinde Bostancıbaşı görev yapmaktadır. Öte yandan Üsküdar başta olmak üzere kimi mahallerde ise Bostancıbaşına bağlı ve usta olarak tabir edilen görevliler meydana çıkmıştır. I. Abdülhamid'in son zamanlarına tarihlenen bir belgede Üsküdar ustasının zapturaptta rehavet gösterdiği ihbarı üzerine Bostancıbaşı tarafından görevden alınarak yerine iktidar sahibi birinin tayin edildiği ve tembih olunduğu kayıtlıdır[204]. Büyükdere ve Beykoz gibi bölgelerde de ustaların görev yaptığı, Beykoz'da yaşanan bir cinayet hadisesinden sonra Beykoz ustalarının Büyükdere'ye; Büyükdere ustalarının Beykoz'a becayiş edildiği anlaşılmaktadır[205].

[202] HAT. 192/9402 | 29.12.1204
[203] HAT. 190/9139, h. 1203
[204] AE. SABH.I. 14/1287, H. 1203.
[205] HAT. 211/1135, H. 1205

3. VAKA-İ HAYRİYE'YE KADAR II. MAHMUD DÖNEMİNDE İSTANBUL ASAYİŞİ

Bilindiği gibi II. Mahmud'ın saltanatı, 1826 yılında Yeniçeriliğin ilgası öncesi ve sonrası olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Her iki dönem kendi karakteristik özellikleri itibariyle değerlendirildiğinde, bazı olgu ve unsurların öne çıktığı görülür. Bunlardan ilki takdir edilebileceği gibi *Sened-i İttifak*'tır. Tez çalışmamızın odağında İstanbul asayişi bulunması münasebetiyle de özellikle Sened-i İttifak'ın altıncı ve yedinci maddeleri, üzerlerinde dikkatle durulması gereken detaylar olarak dikkat çekmektedir. Altıncı madde, İstanbul'da ocaklardan ve sairden bir fitne-fesat meydana gelecek olursa; tüm hanedanlar izne gerek duymaksızın İstanbul'a yürüyecekler ve o ocağın kaldırılmasına yahut fitneye sebep olan şahıs veya zümrelerin bastırılmasına yardımcı olacaklardı. Bu hususta tüm hanedanlar İstanbul'un emniyet ve asayişine kefil olmaktadırlar. Örnek olarak Boğaz Kalesi neferlerinin ilgası ileri sürülmektedir[206]. Ayanların, özellikle ocakların ayaklanmaları ihtimaline karşı böyle bir yükümlülük altına girmiş olmalarını kadim ocaklar karşısında bir denge unsuru yaratma girişimi olarak değerlendirilebilir[207]. Bu noktada Sened-i İttifak metninin altında "*ve ene mine'l-müte'ahhidîn* [ben de taahhüt edenlerdenim] *Mustafa, Ağa-yı Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı 'âlî*" imzası bulunduğunu; haliyle Yeniçeri ağasının da metni tasdik edenler arasında olduğunu zikretmekte fayda vardır[208]. Ayanlara isyan etme hakkı tanındığı böyle bir anlaşmada yeniçeriler lehinde herhangi bir hususun bulunmaması, Alemdar Mustafa Paşa etkisi bilinmektedir ve zaten söz konusu ittifakın, padişah otoritesi karşısında kendi durumlarını garanti altına almayı amaçlayan ayanlar tarafından meydana getirildiği genel kabul gören bir olgudur[209].

---

[206] Ali Akyıldız, "Sened-i İttifak'ın İlk Tam Metni", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı:2, 1998, s. 219-220.

[207] Berkes'e göre söz konusu dönemde Yeniçeriler, gerçek anlamda bir güç teşkil etmemekteydiler. Buna örnek olarak Nizam-ı Cedid'in yeniçeriler tarafından değil kendi içerisinden çapraşık düzensizliği (*geleneksellikle çağdaşlaşma çabaları arasındaki çelişkiler*) sebebiyle yıkıldığına dikkat çekmektedir. Öte yandan savaş sırasında ayaklanarak kendilerine bir diktatörlük kurma teşebbüsünde bulunan yeniçeri ağasının bu girişimi Alemdar Mustafa Paşa tarafından üstesinden gelinmiş ve "*padişahın yapamadığı bir işi yapacak güçte olduğunu göstermişti*". Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 136. Berkes'in dikkat çektiği bir başka husus da, "*sadrazamlık makamına gelmiş bir ayanın himayesine dayanan Nizam-ı Cedid'çilerin padişahla yeniçeriler arasında değil; padişahla ayan arasında bir ittifak kurarak yeni bir düzen tasarladıklarıdır*." Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 137.

[208] *Şanizade Tarihi*, s. 81.

[209] Halil İnalcık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu", *Belleten*, Cilt: XXVIII, Sayı: 112, 1964, s. 607.

Ayanların bu denli lehine olan bahse konu hususların mevcut dengeleri alt üst edecek bir nevi anti-tezini oluşturması ise işten bile değildir. Neticede üzerinden çok geçmeden yeniçeriler bekleneni yaparak kazan-ı şerifi kaldırmışlardır. Sened-i İttifak metninde imzası bulunan Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa da ayaklanmada Alemdar Mustafa Paşa ile birlikle katledilenler arasındaydı[210]. II. Mahmud, İstanbul'u bir savaş meydanı haline getiren bu olayı ibretle uzaktan izlemek durumunda kaldı. II. Mahmud'un Alemdar Mustafa Paşa'yı gözden çıkardığı ve yeniçeriler Paşanın konağına saldırırken sadece seyrettiği bilinmektedir[211]. Geçmişte III. Selim'i deviren yeniçerileri haklayan Alemdar Mustafa Paşa'dan; bu sefer yeniçeriler sayesinde kurtulmuştur. Muhtemelen yeniçerilerin safında yer almaktan başka çaresi kalmamıştı, nitekim olaylar yatıştıktan sonra dağılan Rusçuk Yaranı hakkındaki görüşleri buna işaret etmektedir[212].

Alemdar hadisesinden sonra II. Mahmud, Ocak ile arasında aracı vazifesi yapan İstanbul Kadısı Tahir Edendi'ye hitaben yazmış olduğu "*vâki hâli bilirsün; yeniçeri ocağım kâr-ı kadîm ecdâd-ı 'azamımdan mevrus hâssatem askerimdir"* sözleri ile Alemdar Mustafa Paşa'dan kurtulmanın heyecanıyla yeni bir ittifaka dâhil oluyordu. Hattın sonlarında ise ortalıkta dolaşan dedikoduların menedilmesi, herkesin asayiş ve rahatlarına *ittifak ve ittihat* ile dikkat edilmesini öğütledikten sonra başarıları için dua ederek hattı noktalıyor[213]. İttifak ve ittihat kelimelerini ileriki yıllarda kaleme aldığı Hatt-ı Hümayunlarda da sık sık kullanması, II. Mahmud'un tesis etmek istediği düzen hakkında birtakım ipuçları vermektedir. Örneğin 1822'de azlettiği Salih Paşa yerine veziriazam olarak atadığı Abdullah Paşa'ya selefinin azline sebep olan hataları belirttikten sonra devlet işlerinin, *vüzera ve ulema ve rical ve ocaklu kullarım ile bi'l-ittifak ve ittihat* rüyet edilmesini emretmektedir. Devamında bundan sonra ittifak ve ittihada halel gelmemesini ve bütün ehl-i İslam'ın yekvücut olmak üzere ittifak halinde

---

[210] Gültekin Yıldız, "Payitaht İstanbul'un Son Yüzyılı", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi,* Cilt: 2, 2015, s.177.

[211] İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 30

[212] "*Yeniçeri ocağım, kâr-ı kadimi ecdad-ı 'izâmımdan mevrus, hassaten askerimdir […] Benim dahi i'tibârım anlaradur…*" Yüksel Çelik, "Nizâm, İntizâm ve Tanzimât Mihverinde Bir Padişah Portresi; Mahmûd-ı Sânî", *II. Mahmud; Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul*, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010, s. 37.

[213] HAT. 526/25783.

olmasını emretmektedir[214]. Söz konusu birlik ve beraberliğe yapılan bu vurgu onun saltanatının ilk devresindeki ılımlı ve sağduyulu yaklaşımını da göstermektedir. Nitekim genç yaşta edindiği tecrübeler karşısındaki muhatapların hiç de hafife alınmaması gerektiğini zor yoldan öğretmişti. II. Mahmud, Sekban-ı Cedid Ocağını lağvetti. Yeniçeriler karşısında uzun bir müddet ılımlı bir politika benimsedi ve Yeniçeriler karşısında ulemanın ve halkın desteğini alacağı güne dek bekledi[215].

3.1. Devlet-Yeniçeri İlişkileri Arasında İstanbul Asayişi

Halk desteği konusunda II. Mahmud'un hiçbir fırsatı kaçırmadığını peşinen ifade etmek gerekmektedir. 1810 yılında Mısır Çarşısı civarında gerçekleşen bir olay üzerine gelişen süreçler, bu konuda ciddi bir örnek olarak ileri sürülebilir. Adi bir asayiş olayı olarak başlayan olayın sonuçları İstanbul asayişini etkilediği gibi halk nezdinde yeniçeriler aleyhine sosyo-politik etkiler de doğurmuştur. Olay hakkında kaynakların mutabık olarak aktarmış olduğu bilgiler özetle şöyledir: 11 Rebiyülevvel 1225 (16 Nisan 1810) günü Balıkpazarı semtinde, sırık hamallarından bir grup başıbozuk, namuslu bir kadını odalarına kaldırmak niyetiyle zorla alıkoyma girişiminde bulunmuşlardır. Kadının feryadı üzerine civardaki Mısır Çarşısı esnafı kadını kurtarmak için olaya müdahil olarak hamallarla kavgaya tutuşmuşlardır. Olay her iki tarafın yandaşlarının da dâhil olmasıyla büyüse de kadının kurtarılması ile sonuçlanmıştır. Esnaf, bu tür olayların sürekliliğinden bahisle kendi aralarında ittifak ederek durumdan şikâyetçi olmak üzere binlerce kişilik bir kalabalık ile Bâb-ı Âli'ye yürümüşler ve bu gibi eşkıya taifesinin haklarından gelmek için bir ferman talep etmişlerdir. İşte tam bu noktada bu ferman, bahsedilen halk desteğinin sağlanması konusunda ciddi bir girişim olarak dikkat çekmektedir. Nisan 1810 tarihine ait olan söz konusu ferman pek çok açıdan Vaka-i Hayriye'ye açıkça bir yatırım olarak görülebilecek özelliktedir[216].

---

[214] HAT. 526/25782.

[215] İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 30

[216] 10 Numaralı Name-i Hümayun Defteri (A.{DVNSNMH.d), Hüküm No:110. Çalışmamızda Name-i Hümayun defteri esas alınmış olsa da ferman, 97 Numaralı İstanbul Kadı Sicilinde de yer almaktadır: *İstanbul Kadı Sicilleri 83; İstanbul Mahkemesi 97 Numaralı Sicil (H.1217-1225 / M. 1802-1810)* / Proje Yönetmeni: M. Âkif Aydın; Editör: Coşkun Yılmaz, Kültür AŞ, İstanbul 2019, s. 532-535.; Ufak farklılıklarla söz konusu fermanın tam metni Tarih-i Cevdet ve Şânî-zâde Tarihi'nde de yer almaktadır. Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, Cilt: 9, Matbaa-i Amire, 1292, s.357-359.; Şânî-Zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-Zâde Tarihi (1223-1237/ 1808-1821)*, Cilt: 1, Haz.: Ziya Yılmazer, Çamlıca

Fermanın dikkat çekici yönlerinden ilki Name-i Hümayun defterine kaydedilmiş olmasıdır. Bilindiği gibi Name-i Hümayun defterleri, kısaca dış ilişkiler ve ülke içindeki elçilikler ile yapılan yazışmaları barındırmaktadır. Fakat bahse konu ferman, tamamıyla İstanbul hakkındadır ve tahminimizce ferman hakkında -her ne kadar bir bilgi bulunmasa da- elçiliklere bilgi verilmiş olması münasebetiyle bahse konu defterde yer alıyor olmalıdır. Fermanın muhatabı Yeniçeri Ağası Vekili ve Sekbanbaşı Mehmed Ağa'dır. İlk cümlede, padişahın tebaasının mal ve can güvenliğini temin etmesi *nabs-ı 'ayn ihtimam-ı şahane* olarak vurgulanmaktadır. Tüm Memâlik-i İslâmiye'de olduğu gibi hilafet merkezi olan İstanbul'da da ahalinin emniyet içinde olması ve refahlarının sağlanması gerekliliğinin altı özellikle çizilmiştir. Fakat Mısır Çarşısı ve Eminönü civarları gibi bazı yerlerde başta hamal taifesi olmak üzere zikredilen bu rezillerin, ibadullahın mal ve eşyalarına el koymak, namuslu kadınlarına taarruz ve tenha mahallerde gerek Müslüman ve gerekse gayrimüslimlerin paralarını gasp etmek gibi işlere cesaret edebildikleri belirtilmiştir. Kendini ve dinini bilmez bu cahillerin, Allah'ın emirlerinden gafil bir şekilde, ibadullahın mal ve eşyalarına göz dikmekte oldukları teşhisiyle; bu gibi rezillerin katledilmelerinin şeriata uygun olduğu ifade edilmektedir. Allah'ın ve padişahın rızasına aykırı, Müslümanlığa yakışmayacak nice hareketler sergileyen bu rezillerden otuz iki esnaf ahalisinin önde gelenleri şikâyette bulunmuşlar, daha önceden çıkarıldığı anlaşılan bir ferman gereğince yeni bir ferman talep etmişlerdir. Gereğinin icrasının hilafet makamına ait olduğundan bahsedildikten sonra söz yeniçeri ocağına getirilmiştir.

Ele alınan fermanda II. Mahmud'un ifadesiyle yeniçeri ocağı; "*ecdad-ı 'azamımdan mevrus ve devlet-i 'alîyeme 'asabe mesabesinden*'dir". Miras anlamına gelen *mevrus* ve mirasçı anlamına gelen aynı zamanda fıkhi bir terim olan *asabe* kelimelerinin kullanımı dahi tek başına önemli bir ayrıntı olarak dikkat çekmektedir. Daha da dikkat çekicisi yeniçeriler arasında bir tür iyi/kötü ayrımının yapılmasıdır. Allah'ın kitabına, şer'-i şerife, kanun ile belirlenmiş yol ve erkâna uygun hareketleri ve itaatleri sabit

Basım Yayım, İstanbul 2008, s. 365-368.; Câbi Tarihi'nde ise bir paragraflık bir özet verilmiştir. Câbi Ömer Efendi, *Câbi Tarihi (Tarih-i Sultan Selim-i Salis ve Mahmûd-ı Sani)*, Cilt: 1, Haz.: Mehmed Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 628.; Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2001, s. 130-131.; Fahri Ç. Derin, "Yayla İmamı Risalesi", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 3,1973, s. 270.

olana her kim yan gözle bakacak ve kötü bir kasıt taşıyacak olursa Allah'ın kahredici sıfatına mazhar olsun sözlerinin taşıdığı politik anlam aşikârdır. Ayrıca zikredilen unsurlara aykırı, Müslümanlığa yakışmayacak hareketler sergileyenlerin zaten ocaktan olmadığı belirtilmiş, ocağın adını lekeleyenlerin ocakta kabul görmeyeceği ifade edilmiştir. Dahası Allah'ı, peygamberi, ocak kaideleri bilen; namuslu olan, dinini, imanını ve erkânını bilip, buna göre hareket edenlerin, yaramazların hakkında gerektiği gibi gelmeleri emredilmiştir. Sözün kısası ocağın, kendi içindeki çürük elmaları temizlemesi gerektiği dile getirilmiştir. Ayrıca bahsedilen çürük elmalar zaten ocakta kabul görmez denilerek üstü kapalı bir imada bulunulmuştur.

Bu noktada ferman, ibadullahın rahat ve emniyetleri için bu rezillerin haklarından gelinmesini hayli dikkat çekici bir ifadeyle emretmektedir. "*Cümle ocak ihtiyarları, esnaf ve sair namus-ı saltanat-ı seniyemi koruyup gözetenler ile zabitan ve tüm ahaliye işbu hatt-ı hümayunum gereği gibi ilan olunarak, şer'en, kanunen ve örfen, bu rezillerin hakkında gelinmesi, ibadullahın rahat ve emniyeti için isteğimdir, icrasına süratle başlansın*". Esnaf ve ahalinin yeniçerilerin yanında suç ve suçlu ile mücadelede yer almaları, kayda göre yalnızca şer'-i şerif ve kanun-ı münife değil örfe de uygundur. Bu durumun, şer'i hukuka, kanunlara ve örfe uygun olduğun ayrı ayrı ifade edilmesi bir tür altyapı tesisinin argümanları olarak ileri sürülebilir. Fermanın devamında, "*Hûda, gayret-i diniyesi olanları berhudar edip, İslam'a yakışmaz hareketlere cesaret edenleri Kahhar sıfatıyla kahreylesin diye hatt-ı hümayunumdur. Sen ki Sekbanbaşı mumaileyhsin, gerek sen gerek diğer ocak ağaları, odabaşılar, zabitleri, nefer kullarım, ehl-ı ırz ile birlikte olup, diyanet ve sadakat muktezasınca ibadullahın üzerinden eşkıya rezillerinin zararlarını def etmeye dikkat ve Allah ve Resullullah'ın rızasına aykırı harekete cesaret edenleri, kanunların icap ettirdiği şekilde cezalandırmanın vacip*" olduğu bildirilmektedir.

Peki, bu nasıl uygulanacaktır? Ferman, tüm esnaf, zanaatkâr, dükkân sahipleri ve halka (ibadullaha) bu konuda bir yetki vermektedir. Buna göre her kim eşkıya ile karşılaşırsa aman ve zaman tanımaksızın eşkıyanın hakkından gelinmesi için müdahalede bulunabilecektir. Dayanak olarak tüm esnaf kethüdaları, ihtiyar ve söz sahiplerine işbu fermanın emirleri önlerinde okunarak itaatleri sağlanacaktır. Açıklandığı şekilde eşkıya ile mücadele ederek haklarından gelenler, dünyada ikram-ı padişahiye mazhar

olup ahirette dahi mükâfatlarını alacakları müjdelenmiş, maazallah aykırı hareket edenlerin ise dünya ve ahirette azaba giriftar olacakları beyan edilmiştir. Bu hususun icrası için İstanbul Kadısı Ağaimamızâde Ahmed Arif ile ittifakla hareket edilecek ve İstanbul kadısı, tüm mahalle imamlarını toplayıp, konu hakkında bilgilendirilmelerini sağlayacaktır. Aynı şekilde Eyüp, Galata ve Üsküdar kadıları da bölgelerindeki imamların bilgilendirilmeleri sağlayacaklar ve kadılar fermanın muhafazasından ve icrasından sorumlu olacaklardır.

Ele alınan ferman kaydı, satır aralarına derin anlamlar taşımaktadır. Özellikle dini argümanlara yapılan atıflar, halktan ibadullah olarak bahsedilmesinden, -yalnızca yeniçeri neferlerinden bahsedilirken kullarım ifadesine yer verilmiştir- iyilerin ve kötülerin hem bu dünyada hem ahirette karşılıklarının alacağına tekrar tekrar vurgulanıyor olması gibi özellikler; bunlara klişeden öte anlamlar yüklenmiş olduğunu aşikâr etmektedir. Hele ki yeniçeriler bahsinde, yeniçeri ocağından "ecdadımdan miras ve devletime varis" olarak zikredilmesi daha ayrı bir öneme sahip olmakla birlikte, yeniçerilerin kendi içlerindeki tabiri caizse çürük elmaları kendilerinin temizlemeleri yönündeki emri burada tekrar vurgulamak elzemdir. Tez konumuz açısından burada özellikle temas edilmesi gereken temel mesele; yeniçerilere karşı, halkın yeniçerileri ürkütmeksizin bir denge unsuru olarak kurgulanma girişimidir. Aksi halde söz konusu fermanın yalnızca İstanbul emniyetinde yaşanan bir aksaklığa işaret etmekten ibaret olduğunu düşünmek muhtemelen yanıltıcı olur kanısını taşımaktayız. Yoksa imparatorluk kendi başkentinin asayişini sağlamaktan aciz miydi, halkın yardımına mı muhtaç kalmıştı soruları peşi sıra zihinlerle yankılanmaktadır[217]. Fermanın üslubuna dikkat edildiğinde, önce yeniçerilerin bir güzel övülmeleri ardından ocağın adını lekeleyenlerin zaten ocaktan olmadıkları beyanıyla birlikte üstü kapalı bir şekilde içerideki çürük elmaların temizlenmesi ve ibadullah ile işbirliğinin emredilmesini

[217] Tam bu noktada eklemek gerekmektedir ki, Hicri 1236 tarihli, yani ele alınan fermandan 11 yıl sonrasına ait bir Hatt-ı Hümayunda aynen şu cümleler yer almaktadır: "*Tahtakale ve Bahçekapı ve Kapan-ı Dakik semtlerinde bir müddetten beri bazı erâzil u eşhas makuleleri bî-edebâne geşd ü güzar ve gecelerde piştov ve tüfenk atmak ve bazı kimselerin önlerine çıkıp akçesini kapmak misillü harekete cesaretleri istima' olunmadıkda ve bunların ekserisi hamal ve kayıkçı ve sair esnaf güruhundan oldukları muhakkak olmağla* ***Darü's-Saltanat-ı 'Aliyyemde bu kadar zabitan ve her köşede kolluk var iken erazil u eşhas bildiklerini bî-perva işlemek olamaz*** *Yeniçeri Ağasına beyaz üzerine mü'ekked buyruldu yazıp gönderesin[…]*". HAT. 525/25660.

başka türlü izah etmek nasıl mümkündür? Bu bağlamda fermanın muhatabının sekbanbaşı ve yeniçeri ağası vekili olduğunu tekrar hatırlatmakta fayda vardır.

Fermanın ilan edildiğinde, Sultan II. Mahmud henüz bir buçuk yıldır tahtta bulunmaktadır ve Alemdar Mustafa Paşa'nın akıbeti hatıralarda halen taze olmalıdır. Tahminimizce bu ferman ile birlikte halka adi asayiş olaylarına müdahale yetkisinin tanınmaktadır ve bu durumda bir anlamda yeniçerilerin kolluk görevlerine ortak koşmak anlamına gelmektedir[218]. Bu fermanın otuz iki esnaf ahalisinin önde gelenleri tarafından talep edildiğinin belirtiliyor olması bile tek başına fermanın dayanaklarına atıf yaptığı ve esnaf ve halk desteğine yatırım olduğu iddia edilebilir.

Genel hatları ile zikredildiği şekilde gerçekleşmiş olan olay hakkında çeşitli kaynakların bazı farklılıklar taşıdığı, dahası durumu yeniçeriler aleyhine politize etmeye çabaladıkları görülmektedir. Şanizade ve Cevdet Paşa ilgili olay hakkında bilgiler verdikleri gibi söz konusu fermanın tam metnini de eserlerine eklemişlerdir. Câbî ise olayı ve fermanı özet olarak paylaşmıştır. Câbi'ye göre Balkapanı hamallarının karıştığı olay, Enderûn-ı Hümâyun'dan mahreç Arayıcıbaşı'nın haremine yönelik olarak gerçekleşmiştir[219]. Hamalların kadını bir mağazaya kapatmayı başardıkları fakat kadının yanındaki yaşlıca bir başka kadın ve bir çocuğun feryatları üzerine esnafın harekete geçerek hamalları hakladıktan sonra mağazayı açtırmaya ve baygın haldeki kadını kurtarmaya muvaffak olduklarını aktarmaktadır. Şanizade ve Tarih-i Cevdet'te olmayan bu kayıt esasında çok önemli değildir. Fakat önemli olan ayrım tam şuradadır: Şanizade Tarihi ve Tarih-i Cevdet'e göre esnaf gruplarının birleşip Bâb-ı Âli'ye gelerek yaptığı şikâyet şöyledir; "*yeniçeri tâ'ifesi eşkiyâlarını zabt u terbiye eylesünler, ve illâ fîmâbâ'd o makûleleri bîlâ-su'âl ü cevâb hemân elimiz ile katl ederiz*"[220]. Ayrıca esnafın bu şekilde galeyana gelmesi, ocaklıya ürküntü ve endişe verdiği de kaydedilmiştir[221]. Kısacası Şanizade-Cevdet ekseninde söz konusu

[218] Klasik devirde görüldüğü ve önceki bölümlerde ifade edildiği üzere kollukçuluğun bu dönemde de kârlı bir iş olduğu görülmektedir. Bkz. Ebru Boyar, Kate Fleet, *Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi*, Çev. Serpil Çağlayan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 211.

[219] Cevdet Zaptiye fonunda yer alan belgede ise sabık Humbaracıbaşı'nın haremi geçer iken söz konusu olayın yaşandığı kaydedilmiştir. C. ZB. 4312.; Yayla İmamı Risalesi de halen görevde olan Humbaracıbaşı'nın ehli olduğunu ifade etmektedir. Fahri Ç. Derin, "Yayla İmamı Risalesi", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 3,1973, s. 270.

[220] *Şânî-Zâde Tarihi*, s. 364.

[221] *Tarih-i Cevdet*, C. IX, s. 210.

eşkıyaların yeniçeri oldukları iddia edilmektedir. Fakat Câbî'de şikâyetçilerin Ağa Kapısına gittiklerinde, "*bu makûleler yeniçeri değildir*" cevabını aldıklarını belirtmektedir[222]. Beydilli tarafından yayınlanmış olan *Bir İmamın Günlüğü*nde de eşkıyaların yeniçeri olduklarına dair bir kayıt olmadığı gibi eşkıya ile mücadelede ocaklı ile ittifak edilmesi salık verilmektedir[223]. Cevdet Zaptiye fonundaki belge; konu ile ilgili iki bin kadar esnafın sekbanbaşıya gittiğini, sonraki gün ise otuz iki esnaf ihtiyar ve söz sahiplerinin öncülüğünde dört-beş bin kişiyi bulan bir kalabalık ile Bâb-ı Âli'ye gelerek bahse konu fermanı aldıkları bilgisini vermektedir. Bu kalabalığın fermanı aldıktan sonra Ağa Kapısına giderek burada Ocaklı ihtiyarları ve zabitleri ile toplanıp fermanı herkesin önünde okuyarak yeniçerilerin ehl-ı ırz esnaf ile birleşerek tabiri caizse hamal avına çıktıkları anlaşılmaktadır. Elli-altmış kadarı hamalın ele geçilerek boğulduğu bilgisi de söz konusu belgede aktarılanlar arasındadır[224]. Câbi Tarihi ve bu belgeden Yeniçerilerin esnaf ile iş birliği yaptığı açıkça görülmektedir. Ayrıca hamalların yeniçeri olup olmadıkları konusunda arşivde yapılan sorgulama neticesinde olaya en yakın tarihli (H.1227) Bâb-ı Defteri Başmuhasebe İstanbul Ağalığı Defterleri kataloğunda 16553 numaralı İstanbul hamal defterine göz atıldığında Bab-ı Balık hamallarının Taşköprülü oldukları ve yeniçeri olduklarına dair herhangi bir ibare bulunmadığı; civar bölge hamallarının da çoğunluğunun Çankırı ve Kastamonulu olduğu görülmektedir[225].

Sadrazam Yusuf Ziya Paşa tarafından Kaymakam Paşa'ya yazılan yazıda da "*edebsizin def'ine ocaklu tarafından dahi say' ve ikdam olunur*" ibaresi hamalların yeniçeri olmadıkları fikrini desteklemektedir[226]. Şanizade, hamalları yalnızca yeniçerilikle değil Türklükleri üzerinden de eleştirmektedir. Kullanmış olduğu Türk inadı/ayak diremesi manasında "*teannüd-i Türkâne*" ve "*inad ve salâbed-i tabî'at-ı Etrakiyye*" ifadelerini de göz önüne alınca; ayak direme ve katı inatçılık Türklere yüklenmiş olumsuz özelliklerdir. Hamalların Türklüğü üzerinden yapılan bu yorum, kaynak olarak Şanizade'yi kullanan Cevdet Paşa'da görülmemektedir. Bu noktada

[222] *Câbi Tarihi*, s. 628.
[223] Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2001, s. 131.
[224] C. ZB. 87/4312.
[225] D. BŞM. İSA. d. 16553.
[226] HAT. 630/31156.

müelliflerin dönemlerinin hâkim siyasi atmosferleri etkisinde yorumlarda bulunmakta oldukları ileri sürülebilir. Şanizade-Cevdet ekseninde olayın bir kesime yıkılmaya çabalanmakta olduğu sezinlenmektedir.

Fermanda zikredilen olayın detaylarına göz atıldığında konunun yansımış olduğu kaynaklar arasında bazı farklılıklar olsa bile olayın sonuçları konusunda mutabık oldukları görülmektedir. Cevdet, Şanizade ve Câbî tarihlerinde, *Yayla İmamı Risalesi*nde ve Beydilli tarafından yayınlanmış olan *Bir İmamın Günlüğü*nde yer alan olay iki farklı arşiv belgesine de yansımıştır. Şanizade ve Cevdet tarihleri benzer bir çizgi üzerinden olayı aktarmaktadır[227]. Câbi'de ise daha özet bir biçimde bahsedilmiş ve her iki müelliften farklı olarak, önemli bir detay üzerinden olayı zikretmektedir[228]. Arşiv belgelerinden ilki ise Sadrazam Yusuf Ziya Paşa tarafından Kaymakam Paşaya yazılmış olayı özetleyen ve olay akabinde bahse konu edinilmiş olan fermanın uygulamalarına dair bilgiler vermektedir[229]. Cevdet Zaptiye fonunda yer alan diğer belge ise jurnal türünü anımsatmaktadır, "*bu tarafın ihtilalinden sual buyrulur ise*" şeklinde başlayan girişi bu kanıyı kuvvetlendirmektedir. Olaya dair kıymetli bilgiler veren bu belgede ayrıca bir de yangın notu düşülmüştür ki ileride bu yangın olayına da değinilecektir[230].

Mehmet İzzet Paşa'nın yazısı fermanın uygulanması konusunda da önemli veriler paylaşmaktadır. Fermanın ocaklı önünde kıraat edilerek herkesin fermana uygun hareket ederek emniyet ve asayişin sağlanması konusunda iş birliği yapmakta olduğunu ifade etmektedir[231]. Mehmet İzzet Paşa'nın yazısı müelliflerin rivayetleri yanında kanımızca daha sıhhatli olmalıdır. İstanbul asayişinden ilk elden sorumlu olan Kaymakam Paşa ve Sadrazam arasındaki yazışmadan beklenen de açıkçası budur. Yukarıda Cevdet Zaptiye fonundaki belge ve Câbî tarihinin söz konunu olayı anlattığı bölümde Beyoğlu'ndan Galata'ya kadar yayılan bir yangından bahsettiğine temas

[227] Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, Cilt: 9, Matbaa-i Amire, 1292, s.209.; Şânî-Zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-Zâde Tarihi (1223-1237/ 1808-1821)*, Cilt: 1, Haz.: Ziya Yılmazer, Çamlıca Basım Yayım, İstanbul 2008, s. 365-368.

[228] Câbi Ömer Efendi, *Câbi Tarihi (Tarih-i Sultan Selim-i Salis ve Mahmûd-ı Sani)*, Cilt: 1, Haz.: Mehmed Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 628.

[229] HAT. 630/31156.

[230] C. ZB. 87/4312.

[231] HAT. 630/31156.

edilmişti, Cevdet Zaptiye fonunda kayıtlı olan bir tür jurnal özelliği taşıyan belgede ele alınan olay kaydının hemen altında bir yangın bilgisi verilmiştir. Rebiyülevvel on yedinci (22 Nisan 1810) cumartesi[232] gecesi saat bir civarında Beyoğlu'nda çıkan yangının Galata, Tophane ve Kasımpaşa'ya kadar yayıldığı, yangının pazar gecesi saat altı-yediye kadar zabitânın müdahale ettikleri bilgisi kaydedilmiştir[233]. Câbî, ele alınan olayın hemen peşinde Beyoğlu'ndan başlayıp Galata'ya kadar yayılan bir yangın bilgisi paylaşmış ve sonradan Sakız'da sürgün iken düştüğü anlaşılan bir kayıtta yangını hamalların çıkarmış olduğunu yazmaktadır[234]. Bu bilgiler hamalların İstanbul güvenliğini tehdit eden unsular arasında önemli bir yer işgal etmekte olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca yaklaşık on bin kadar hanenin yandığı rivayeti de göz önüne alındığında olayın ciddiyeti daha iyi kavranabilir[235].

Cevdet Zaptiye belgesinde oldukça dikkat çekici bir başta detay daha görülmektedir. Hamallar ve esnaf arasındaki meselenin altında yer alan yangın kaydının hemen üzerinde ise "*Cenab-ı Hakk ashabıma mükâfat ihsan eyleye ve bir daha göstermeye âmin*" kaydı kırmızı kalemle yazılmıştır. İfadeden ve yazı tipinden bu yazının II. Mahmud'a ait olduğunu anlaşılmaktadır. Ve aynı kırmızı kalemle aynı elden çıkmış olduğu anlaşılan yazı; hamallar ve esnaf arasındaki meselenin üzerine "*pek isabet*" notunu düşmüştür[236]. Burada pek isabetten neyin kastedildiğini tespit etmek zordur. Söz konusu kayıt; olayı, esnafın şikâyetlerini, ferman alındıktan sonra esnafın ocağa giderek fermanının burada tüm ocaklıya okunması ve akabinde bir hamal avı başlatılmasını, hamallar kethüdasının ve elli-altmış hamalın boğulmasını uzun uzadıya anlatmaktadır. Dolayısıyla "*pek isabet*" sözünün hangisini kastettiği açık olmasa bile ele alınan fermanın çıkmasına uzanan süreci ima etmiş olması akla yatkın olandır. Bu da fermanı tahlil ederken esnafın yeniçeriler karşısına bir denge unsuru olarak sürülme

---

232 Fermanın perşembe günü alındığına temas etmek gerekmektedir. Haliyle bu yangın hamal eşkıyasının bir tür intikamı olarak değerlendirilebilir.

233 C. ZB. 87/4312.

234 "*Bir kimesneden Sakız'da istima' olundu ki, "Asitane'de bir gece Katır Hanında misafir oldum. Balkapanı ve Gümrük hamalları makuleleri, bir gece İstanbul'un birkaç mahallinden ateş verup, yağma edüb, hamallık ile eyü yükleri sahipleri bizlere yalvara yalvara hamallıklarını peşin vererek, alup giderüz deyü ben işittim. Ve ertesi günü Asitane'den çıkup firar eyledüm" deyü söylediği istima' ve kaydolundu.*" *Câbî Tarihi*, s.628.

235 Beydilli, *a.g.e.*, s. 131., Kundaklamalar üzerinden yürütülen politik baskı mekanizması hakkında detaylı bilgi için bkz.: Kenan Yıldız, *1660 İstanbul Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlili*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012.

236 C. ZB. 87/4312.

girişimi iddiamızı destekler niteliktedir. Hele ki esnafın silahlanmasına da müsaade edildiği göz önüne alınırsa durum daha net olarak anlaşılacaktır. Şanizade, bu süreçte esnafın dükkân ve mahzenlerine silah ve cephane yığmaya başladığını belirtmektedir[237]. Üstüne üstlük burada ele alınan ferman ile yasal bir zemin tesis edilmiş olduğu göz önüne alındığında klasik devirde sıklıkla karşılaşılan tebaaya ateşli silah yasağının lağvedildiği açıklıkla görülmektedir. Kanaatimiz odur ki bu silah ve cephanenin Vaka-i Hayriye'de yeniçeriler karşısında kullanılacak olması işten bile değildir[238]. Geleneksel dönemde kolluk görevlilerinin dahi silahsız olarak, ellerindeki kolluk sopalarıyla görevlerini icra etmekte oldukları göz önüne alındığında durumun ciddiyeti daha iyi açıklanabilir. Konuyla ilgili III. Selim döneminde Üsküdar Kadı Siciline yansıyan bir örnek, İstanbul ve Bilâd-ı Selâse'de kolluk neferleri haricinde askerlerin dahi silah taşımalarının yasak olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir[239]. Silahlandırma meselesinin zirve yaptığı olay ise 1821'da patlak veren Yunan İsyanı olmuştur ki ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

Bu yöntem ile eşkıyalığın önü biraz alınmışken, birkaç gün sonra dört haydut Üsküdar Büyük Hamamın sahibine gelip, bin kuruş haraç talep edip hamamcıyı tehdit etmişlerdir. Bu tehdit üzerine hamamcı; "*ümmet-i Muhammed yok mu dünkü gün ferman okundu bu ne demektir*" diye bağırarak yardım istemesi üzerine etraftan sopa, balta ve kazmalarla toplanan ahali eşkıyalardan ikisini hemen oracıkta öldürmüştür.

---

[237] *Şânî-Zâde Tarihi*, C. I, s.364.

[238] Biraz zorlama da olsa söz konusu fermana giden sürecin iktidar tarafından planlanmış olması bile muhtemeldir. Zira ele alınan Cevdet Zaptiye fonundaki belge sonunda Osman adlı bir şahsın mührü bulunmaktadır. Osman'ın kim olduğuna dair başka bir detay olmasa da II. Mahmud'a doğrudan rapor sunmuş olması sebebiyle casus olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca belgenin "*Bu tarafın ihtilalinden sual buyrulur ise elhamdülillahi teala bugünlerde vaki oldu ehl-ı ırz taifesinin ve esnafların bu harekâtı gayet güçlerine gelub, sırık hamallarının ve sairlerinin hareketlerine tahammül olunamayub"* ifadeleri ile başlayıp, "*...bugünlerde elhamüdillah-i teala cümlesi ırzıyla mukayyed olub asude hal üzere oldukları*" ifadeleriyle bitmektedir. C. ZB. 4312.

[239] "*Medine-i Üsküdar'a memûr Kolluk Ağası Hasan Ağa kulları meclis-i şer'a gelip şöyle takrir-i kelâm eder ki hîn-i memûriyetimde kolluk neferâtından mâ'adâ silâh ile geşt ü güzâr olunmamak üzere nizâma rabt edip işbu târih-i i'lâm günü ba'de'l-asr medîne-i mezbûrede Selami nâm mahâlde kol gezer iken İskele-i kebîr kurbünde Hasan Kapudan neferâtından Kandiyeli Osman b. Ömer ve Yakub Kapudan neferâtından Arab Ali b. İbrahim nâm kimesneler hilâf-ı tenbih müsellah geşt ü güzâr eylediklerini tarafıma haber verdiklerinde gelip mezbûrları ahz murâd eylediğimde mezbûr Osman neferâtımdan Ali b. Ahmed'i kaşı üzerinden yatağan bıçağı ile darb ve cerh edip ve neferâtım dahi ahzlarına ikdâm esnâsında mezbûr Osman'ı dahi sağ eli parmaklarıyla sol kolundan ve arkasından mecrûh olmuşdur deyü huzûr-ı şer'a ihzâr eyledikde mecruh-ı mezbûr Osman'dan câribi suâl olundukda ben kimesneyi darb etmedim ol esnâda beni kimler darb etdiği ma'lumum değildir deyü cevâb etmekle ber-minvâl-i muharrer keşf ve muayene olunduğu huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu. Fi 25 min-Ş sene 1205*". Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793), Cilt: 81, Hüküm No: 657, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul 2019, s. 451-452.

Diğer ikisi At Pazarı semtine firar ederek bir bostana girip tüfek ve tabanca ile kendilerini savunmaya çabalamışlarsa da birini ahali orada tüfekle vurup öldürmüş, diğerini yakalayarak epey bir tartakladıktan sonra Üsküdar Kolluğuna teslim etmişlerdir. Öldürülen eşkıyaların cesetleri ayaklarına bağlanan iplerle sürüklenerek Üsküdar meydanına götürülmüş ve orada teşhir edilmişlerdir. Yakalanan eşkıya ise bir müddet kolluğun önünde ağır yaralı yattıktan sonra Ağa Kapısına gönderilmiş ve orada idam edilmiştir[240]. Fermanın ilan edilmesinden birkaç gün sonra gerçekleşmiş olan bu hadise fermanın, halkın eşkıya karşısında elini kuvvetlendirmiş olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Hamamcının yardım isterken *dünkü gün okunan ferman*a dayanarak yardım talebi ve ahalinin eşkıya üzerine tereddütsüz vararak öldürebilmelerine olanak sağlamıştır. Ferman ve fermanın gereği olarak icra edilmiş olan bu olay birkaç zaman İstanbul ve civarında etkili olmuş olmalıdır.

Halkın can ve malını koruma maksadıyla ilan edilen ferman, elbette tek başına dönemin ruhunu yansıtmaktan uzaktır. Kamu düzeninin toplumsal olaylar üzerinden şekillendiği olgu ve olaylar bahse konu fermanın kapsamı dışındadır. Şehir asayişine müessir olguların öznesinin askeri zümreler olduğu durumlarda, bunu açıkça görmek mümkündür. Örneğin 1226 (M.1812) yılında, fermandan bir yıl sonra, sefere memur olan askerler arasında çarşıda meydana gelen ve ateşli silahların da kullanıldığı bir kavga örnek olarak ileri sürülebilir. Olaydan birkaç gün önce Sekbanbaşı olarak göreve başlayan Çelebi Ağa-zâde'nin soğukkanlılığı ilk bakışta hayrete şayandır. Olayı ihbara gelen zabite bir kahve ısmarlayıp, ölü var mı sorusuna yok yanıtı aldığında "*hele birkaç yüzü mürd olsun da andan gidelim*" tepkisi ilk bakışta tekâsül/kayıtsızlık ve hatta görevi savsaklamak gibi görünse de esasında derin bir tecrübenin yansıması olduğuna şüphe yoktur. Akabinde Sultan Bayezid Kolluğuna gittiğinde 'ölü var mı' sorusunu tekrar sorar; 'ölmüş yok' yanıtını aldığında, "*bre âdemler, bu kadar tüfeng ve tabanca atıldı, yüz kadar da adem ölmedi mi? Bu ne asıl gavga*" deyip kendine tekrar bir taze kahve ısmarlatır. Oradan Ağa Kapısına gidip, otuz bir ve yirmi beşinci ortaların zabitlerini çağırtıp, 'bir saate kadar bu kavga edenleri yakalayıp, silahlarını ellerinden alırsanız sizi kaleye göndermem, aksi halde hepinizi helak ederim, leşinizi meydana koyarım' sözleri üzerine olay iki saat içerisinde yatıştırılmıştır. Bundan sonra

[240] *Şânî-Zâde Tarihi*, s. 367-368; *Tarih-i Cevdet*, C. 9, s. 210-211.

da asker çarşıya çıkmak istediğinde beş-altısının başına bir karakullukçu verilerek şehir asayişini tehdit etmelerinin önü alınmıştır[241]. Özetle, bu askerlerin başlarında onları zapt etmesi gereken sorumlular bulunması gerektiğinden, askerin şehirde böyle şayialar çıkarması askerin mensup olduğu ortaların zabitinin sorumluluğudur. Burada da tıpkı esnaf kethüdalarının mensuplarının sorumluluğunu taşımaları gibi bir anlayış söz konusudur. Dolayısıyla bir çeşit idare silsilesinden bahsetmek mümkündür. İlerleyen bölümlerde yeniçeri-yeniçeri, yeniçeri-esnaf ve yeniçeri-padişah ilişkileri çerçevelerinde konuya dair örnekler çeşitlendirilecektir.

Fermanı takip eden dönemlerde esnaf-yeniçeri ilişkilerinin iktidar tarafından açıkça birbirlerini dengeleme siyasetinin devam ettirilmiş olduğunu takip etmek mümkündür. II. Mahmud'un esnaf ve yeniçerilerinin ayrı ayrı gönlünü hoş tutmak adına girişmiş olduğu birtakım pratikler ise Vaka-i Hayriye'ye uzanan bu süreçte oldukça dikkat çekici ayrıntılar barındırmaktadır.

Eşkıyanın kanlarının helal olduğuna dair fermandan iki yıl sonra, H. 1227 (1813) yılında Unkapanı semtinde elli dokuzuncu yeniçeri ortasından on altı nefer, bir hamaldan beş bin akçe gasp ederek firar etmişlerdir. Yeniçeri Ağası olayı haber alır almaz, tüm ortaların usta ve zabitlerini Ağa Kapısına toplayarak durumu anlatmış ve bu şahısların yakalanmalarını tüm ocaktan talep etmiştir. Tüm ortalar müştereken, bu işin ortaların hepsine zül olacağından bahisle eğer elli dokuzuncu ortanın zabitanı bunları bulmazlar ise elli dokuzuncu ortanın toptan kaldırılması konusunda ittifak etmişler, hamaldan çalınan beş bin akçenin de elli dokuzuncu ortanın orta sandığından verilmesini önermişlerdir. Bunun üzerine söz konusu meblağ ilgili orta sandığından gasp edilen hamala verilmiş ve elli dokuzuncu orta zabitanı hamalı gasp eden on altı neferi yakalayarak Ağa Kapısına teslim edeceği sözünü vermiştir. Akabinde gaspçı yeniçerilerden yedisi, üçü ve biri birbirini takip eden günlerde yakalanarak Ağa kapısına küreğe konmak üzere teslim edilmiş, kollarından nişanları sökülerek yoldaşlıktan ihraç edilmişlerdir. Durumu bu şekilde özetleyen Kaymakam Paşa, Ocaklı ve zabitanın bu şekilde itimat ve ittifaklarından memnuniyetini dile getirerek ocağın Devlet-i Aliyye'nin tüm işlerinde bu titizliği göstermesi temennisini beyan

[241] *Câbî Tarihi*, C. II, s.728-729.

etmiştir. Bundan sonra yaşanan gelişmeler ise Ocak-Padişah ilişkisi açısından oldukça dikkat çekicidir. II. Mahmud, Ocak zabitlerinin bu şekilde din-i Muhammedî ve padişah kulluğunun gayreti olarak işlerini tamam icra etmelerinden ve ehl-i İslam'ın birbiriyle ittifak edip din gayretini ele aldıklarında işlerin bu şekilde olumlu neticelendirilmesinden memnuniyetini ifade etmiştir. *Sadakatlerini ispat ettikleri için berhudar olsunlar* duasından sonra II. Mahmud, "*bir alay ipsiz sapsız ve edepsiz akçeyi yağma ve telef etmiş niçin orta sandığından cerime verir gibi versinler kula lazım olan itaattir, masrafa niçin duçar olsunlar ben ihsan ederim*" diyerek söz konusu meblağın Hazine-i Amireden ödenmesini emretmiştir. Meblağ adeta bir tören havası içerisinde ilgili ortaya kırmızı bir kese içerisinde verilmiştir. Buraya kadar anlatılanlar kabaca Kaymakam Paşa'nın II. Mahmud'a sunmuş olduğu özettir. II. Mahmud'un ise evrakın üzerinde yazdıkları daha da dikkat çekici ayrıntılar barındırmaktadır;

"Takririn meali malum-ı hümayunum olmuştur, işte buna hiç diyecek yoktur. Hakk Teâla cümlenizi berhudâr eyleye […] ve elbette ocaklu bundan memnun olurlar ve şevk ve muhabbetlerini mucib olur. Devlet-i 'Aliyemde vükela çok ise elhamdülillah mansıb da çokdur, beyhûde birbirine hased etmekten ise böyle ittihâd etmeğe dahi nice büyük işler görülür. Aferin, bu takriri efendi ve ağalara manzûru olmak için gönderesin".[242]

Bu takririn efendi ve ağalara gönderilmesi, açıkça durumdan fayda sağlamaya yönelik bir girişimdir. Sebebi açıktır, II. Mahmud bu olayı bile ocakla arasındaki ilişkileri ısıtmaya yönelik bir fırsata çevirmiş gözükmektedir. Ocaklının bundan memnun olacağı ve şevk ve muhabbetlerini icap ettireceğini kendisi de açıkça ifade etmektedir. II. Mahmud'un bu jesti, plana göre, ocaklı arasında kulaktan kulağa dolaşacak ve padişahın ocağa karşı sergilemiş olduğu bu takdir ve taltif edici yaklaşım ocaklının gayretlerini sağlayacaktır. Sözün kısacası buradaki düstur iyilik yap, denize at değil; *iyilik yap, tüm efendi ve ağalara duyur* olarak tanımlanabilecek niteliktedir.

Elbette Vaka-i Hayriye'ye uzanan süreçte II. Mahmud'un yeniçerilere jestleri bununla sınırlı değildir. Yeniçeri Ağası, İstanbul'da kolluk görevi bulunan otuz altı ağanın gece gündüz hizmetlerini yürütmekte olduklarından, kendilerini idare etmekte müşkül durumda olduklarını beyanıyla günlük fodula tayinlerinin artırılması talep etmiştir. II. Mahmud tarafından bu talep uygun görülerek, "*bölük ağaları hakikaten de leyl ü nehar*

[242] HAT. 1270/49201.

hizmetlerinde ikdam etmektedirler" ifadesiyle her birine günlük beş çift fodula zam yapılmasını uygun bulmuştur[243]. Öte yandan özellikle Yeniçeri gelirlerinin kayba uğramaması için itina gösterilmekte olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin 1821 yılı Mora İsyanı sırasında İstanbul'da özellikle Rum ahalinin kontrol altında tutulması çabaları esnasından meyhanelerin bir süreliğine kapatılması gündeme gelmiştir. Fakat Yeniçeri Ağasının aylık gelir kaynakları arasında meyhanelerden alınan meblağın önemli bir yekûn tuttuğundan bahisle Ağanın artan masraflarını karşılamak için darphaneden kendisine on beş bin kuruş verilmesi emredilmiştir[244]. Sebep olarak da Ağanın İstanbul asayişi için gece gündüz kol gezerek zahmete girmesi öne sürülmüştür. Ağaya verilen on beş bin kuruşun yetersiz gelmesi üzerine bir on beş bin kuruş daha *atıyye-i seniyye* verilmesini emreden evrakın üzerine II. Mahmud, "*Yeniçeri Ağasının gayretine doğrusu diyecek yok, sair zabitanlar da güzel gayret ediyorlar, pek güzel. On beş bin kuruş daha mumaileyhe ve on bin kuruş dahi Cebecibaşına […]*" yazmıştır. Bu hem İstanbul asayişini muhafaza konusunda göstermiş oldukları önemden dolayı bir takdir niteliği taşımakta hem de Ağanın artan masraflarını karşılayabilmek adına elini taşın altına sokmaktan çekinmediğini göstermektedir[245].

Eşkıyanın kanlarını helal olduğuna dair fermandan on yıl kadar sonra bile esnaf ve yeniçeriler arasında asayişe müessir olaylarda bir nevi sınır koyma teşebbüsünün olduğu görülmektedir. Örneğin, Tahtakale, Bahçekapı ve Kapan-ı Dakik semtlerinde bir müddetten beri, bazı rezil şahısların, edepsizce gezerek, geceleri piştov ve tüfekle ateş etmek, bazı kimselerin önlerini kesip paralarını gasp etmek gibi işlere cesaret etmekte oldukları ifade edilmiştir. II. Mahmud, bunların çoğunluğunun hamal, kayıkçı ve sair esnaf güruhundan olduklarının aşikâr olduğu ve "*Darü's-saltanat-ı Aliyyemde bu kadar zabitân ve her köşede kolluk var iken erâzil u eşhas bildikerini bî-perva yapmak olmaz*" sözleriyle duruma tepki göstermektedir. Yeniçeri ağasına bir buyruldu göndererek esnaf kethüdalarını çağırtıp her bir esnafın kendi içlerinde söz dinlemeyen bu gibi eşkıyalık yapan ve şehrin asayişini tehdit edenleri usulünce terbiye etmeleri,

---

[243] HAT. 341/19488.

[244] "*… Yeniçeri ağası ekser avaidi meyhanelerden olub, el-hâletu hâzihi meyhaneler sedd u bendi cihetiyle avaidine tenakıs gelmemek ve ağa-yı mumaileyh kullarının zabt u rabt-ı neferâtda ikdam u ihtimamı ber-kemal olmak münasebetiyle…"* HAT. 1315/51277.; HAT. 263/15236.

[245] HAT. 263/15236

terbiye kabul etmeyenleri kendi içlerinden uzaklaştırmak ve bu işe *bir hüsn-ı surete rabt etmeleri*nin tembih edilmesi emredilmiştir[246].

Dikkat çektiği gibi doğrudan ocağın bir kamu gücü olarak müdahil olması değil; esnaf kethüdalarına, bu duruma kendi içlerinde bir yola koymaları emredilmiştir. Bu tembihatın yeniçeri ağası vasıtasıyla yapılması başka, yeniçerilerin hamal ve kayıkçı gibi esnaf üzerine seferber edilmesi, takdir edileceği gibi, bambaşka anlamlara gelmektedir. Bir başka Hatt-ı Hümayunda, aynı durum ifade edilmiş, II. Mahmud'un el yazısıyla aynen şöyle emredilmiştir: "*Bu hususu esnaf kethüdaları marifetiyle Yeniçeri Ağası bir hüsn-ı surete koymak lazımdır. Zira makarr-ı saltanat olan bir beldede bu makule bî-edeblik etmeleri zabitana züldür. Ağa-yı mumaileyh ne veçhile rabıta verirse ifade eylesin*"[247]. Zabitana züldür ifadesi, doğrudan doğruya ilk akla geldiği şekilde ele alınacak olursa, bu açıkça; yeniçeri bu işe karışmasın anlamına gelmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi ocağın bir kamu gücü olarak seferber edilmesi yerine, ocak ağası üzerinden tembih edilmekle yetinilmesini başka türlü izah etmek müşküldür. Bu durumda esnafın üzerinden yeniçeri tahakkümü kırmak yahut hiç yoktan kurmamak olarak algılanabilecek bir sürece kapı aralamaktadır. Aksi düşünülecek olursa, bir önceki hatta zikredilen ve her köşe başında var olduğu beyan edilen kolluğun işe neydi? Neden bu kolluk gücü ile doğrudan müdahale emredilmişti? Birbiri ardına yankılanan bu sorulara şimdilik verilebilecek bir cevap olmasa bile; cevabın, esnaf kitlelerinin yahut daha genel ve güncel anlamı ile sivil toplumun devlet nezdinde tanınan kamusal anlamı altında ve II. Mahmud'un ocak karşısında dengeleyici bir unsur arayışında aranması gereği açıktır.

Buraya kadar genel hatları itibariyle II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı ile arasını hoş tutmaya gayret ettiğine dair örnekler incelenmiştir. Peki, II. Mahmud'un bu çabalarına ocaktan nasıl cevaplar gelmiştir? Zaman zaman ocakta yükselen tansiyonun etkilerinin II. Mahmud nezdinde sabredilmekle dizginlendiğini gözlemlemek mümkündür. 1237 (1821-22) yılında yaşanan bir ayaklanma ertesinde yaşananlara dair verilen takrir üzerine padişahın hattı, sabır meselesini aşikâr etmekte olduğu gibi II. Mahmud'un bazı hislerini de barındırmaktadır. Şöyle ki yaşanan kargaşadan sonraki gün, ocak

[246] HAT. 525/25660.
[247] HAT. 341/19506.

Başyazıcısı gelerek ocakta olup bitenler hakkında şu bilgileri paylaşmıştır: Yeniçeri ağası, kendisine gönderilen emr-i şerifi üzerine içtima halindeki ocaklı önünde okuduktan sonra tüm ustalar bir ağızdan özetle, dünkü rezillerin ettiklerini kabul edicilerden değiliz, şimdiye kadar meydana gelen rezilliklerden bıktık. Böyle devam ederse maazallah başımıza bela gelip "*devlet sillesi yiyeceğimize şüphe kalmadığından cümlemize intibah hâsıl olmuş ve aklımız başımıza gelmiştir*" sözlerini sarf etmişlerdir. İçimizde o makule edepsiz ve rezilleri külliyen defedip, bundan böyle padişahımızın rızasından hariç harekette bulunmamaya, devletimizin her bir emir ve iradesine itaat eylemeye, bi'l-ittifak ahd u misak ettik. Bugün tez elden tertibimiz kola çıkıp, münasebetsiz mahallerde olan nişanları sökerek, bulduğumuz rezilleri yakalayıp Ağa Kapısına göndereceğiz, sözleri ile durumun ocakta kontrol altına alındığı ifade edilmiştir. Başyazıcı, "*kahır sillesi yiyeceğimizden şüphe kalmadı*" yollu sözlerin ocaklıya büyük tesir ettiğini beyan ettikten sonra, söz konusu olaydakilerin yalnızca yeniçeriler olmadığını vurgulamaktadır. Örnek olarak bostancı iken baratasını çıkarıp, topçu ve arabacı iken puşilerini bırakıp, tersane ve cebeci neferlerindenken kıyafet değiştirerek yeniçeri gibi giyinerek ayaklanmaya katıldıklarını ifade etmektedir. Bu bilgi, sıhhati her ne kadar tartışmaya açık olursa olsun, durumlarından memnun olmayan kitlelerin yeniçeriler arasında karışarak kışkırtıcılık yapmakta olduklarını göstermektedir. Ocak başyazıcısı tarafından verilen bu bilgiler üzerine II. Mahmud, ocak zabitanının kendilerine gelerek uyanışlarından (intibah) memnuniyetini dile getirmiş ve "*vakıa' erâzil makûlesinin ettikleri şena'âti gördükçe İstanbul ahâlisinden ve re'aya makûlesinden ve 'ale'l-husûs düvel-i nasara elçilerinden hicap edip, benim de sabrım tükenmeğe başlamış idi*" sözleri ile yeniçerilerin bu hareketlerinden nasıl bir utanç içerisine düştüğünü beyan etmiştir[248].

Öte yandan ocak ileri gelenlerinin böyle giderse devlet sillesi yiyeceklerine dair şüphelerinin olmaması hakkında bir uyanış yaşadıklarını beyan etmeleri ayrı bir öneme sahiptir. Bununla birlikte Bostancı yahut diğer sınıflardan olan ama kendilerine has giysi ve işaretleri terk ederek yeniçeri gibi giyinip ayaklanmalara katılanlar aslında anlaşılması gayet basit bir olguyu temsil etmektedir. Ocağın sosyo-politik bir güç odağı olarak Bostancı yahut Topçu ocaklarına kıyasla iktidarın karşısına dikilebilme

[248] HAT. 339/19371.

potansiyeli oldukça güçlüdür. Yüzlerce yıllık gelenek bunu açıkça göstermektedir. Abou-l-El-Haj, 1703 İsyanı'nı ele aldığı çalışmasında, Yeniçerilerin desteğinin alınmadığı tüm isyanların ölü doğmaya mahkûm olduklarını ifade etmektedir[249]. Yeniçerilerin sosyo-politik gücünden yoksun olan Topçu ve Cebecilerin açıktan bir isyana girişmekten ise yeniçeriymişçesine sokağa inmelerini de bu manada değerlendirmek oldukça makul görünmektedir. Bu durumda da yeniçeri otoritesinin tüm ocağa söz geçirmesi ve zaptını zora sokmakta olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Yukarıda bahsedilen Sekbanbaşı Çelebi Ağa-zâde'nin soğukkanlılıkla üstesinden iki saat içerisinde geldiği olay burada tekrar zikredilmeye değer bir detaydır. Hatırlanacağı üzere iki tarafın saatler süren silahlı çatışması otuz bir ve yirmi beşinci orta çorbacılarının sağlam bir tehditle seferber edilmesi ile hadise kendiliğinden bastırılmıştı[250]. Burada silsile yoluyla halledilebilen bazı olayların, silsileye dâhil olmayanların katılımıyla çözümünü zora sokmakta olduğunu tahmin etmek mümkündür. Haliyle zaman zaman gerilen yeniçeri-iktidar ilişkilerinin silsileye dâhil olmayan güruhların dahlinin faturasının toptan yeniçerilere kesilmekte olduğu aşikârdır.

3.2. Endişeli Bekleyiş: Mora İsyanı Sırasında İstanbul'da Asayiş

"*Türk başkentinin şimdiki korku dolu ve terkedilmiş duygusunun hüküm sürdüğü kasvetli görünümünü tam olarak kavrayabilmenin imkânı yok…*"[251]

Robert Walsh, 1821.

II. Mahmud'un erken dönemlerinde, İstanbul asayişini doğrudan etkileyen olaylar arasında Yunan bağımsızlığı ile sonuçlanacak olan Rum İhtilali/Mora İsyanı'nın önemli bir yeri vardır. Sırp İsyanı gibi milliyetçilik akımlarının etkisiyle ortaya çıkan Rum İhtilali, Sırp aklanması ile kıyaslanamayacak derecede bir tehlike arz etmektedir. Çünkü Sırpların aksine Rum nüfus, neredeyse imparatorluk coğrafyasının geneline yayılmış durumdadır ve özellikle İstanbul'da hatırı sayılır bir Rum nüfusu bulunmaktadır. Haliyle örneğin İran ile savaş patlak verdiği zaman İstanbul'da

[249] Rifa'at Ali Abou-l-El-Haj, *1703 İsyanı; Osmanlı Siyasanın Yapısı*, Çev. Çağdaş Sümer, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara 2009, s. 32.
[250] *Câbî Tarihi*, C. II, s.728-729.
[251] Walsh, *a.g.e.*, s.120.

bulunan tüm İranlıların hapsedilmeleri gibi bir uygulamanın Rumlara tatbik edilmesi mümkün değildir.

Genel hatları ile ayaklanma, *Entiki Etreya*/*Filiki Eterya* adlı örgütün meydana çıkışıyla planlanmaya başlamış olsa da Rumların ayaklanma girişimleri, özellikle din ve mezhep kardeşleri Rusya'nın kışkırtmaları ile on sekizinci yüzyılın ortalarına dek uzanmaktadır. İstanbul merkezli olmak üzere Bizans'ın yeniden ihyasını amaçlayan *Eterya*, 1814 yılından itibaren sıkı bir gizlilik içerisinde teşkilatlanmaya başlamıştır. Antik Yunan'a duyulan sempatinin[252] de etkisiyle bazı Avrupa şehirlerinde rahat bir yayılım alanı bulmuşlar ve buralarda düzenlenen çeşitli konferanslar ile destekçi toplamışlar ve isyan için gerekli hazırlıklara girişmişlerdir. Osmanlılar ise uzun yıllar böyle bir örgütten hakkıyla haberdar olamamışlardır[253]. Örgüt hakkında Osmanlı sarayına ilk kayda değer bilgilerin Tepedelenli Ali Paşa tarafından verildiği aktarılmaktadır. Tepedelenli Ali Paşa, Viyana'da toplanan bir konferansta Yunan ihtilaline dair söylentiler dolaştığını duyduğunda, olayı incelemesi için kendisi de bir Rum olan hekimi Luka'yı Viyana'ya göndermiştir. Luka, buradaki Rumların güvenlerini kazanarak ihtilal hazırlıkları hakkında bilgiler elde ederek Ali Paşa'ya iletmiştir. Ali Paşa, gelen bilgileri doğrudan merkeze göndermiş fakat merkezde işler hiç beklediği gibi gitmemiştir[254]. Öteden beri Rumlar ile arası iyi olan ve II. Mahmud üzerinde büyük etkisi bulunan Halet Efendi, böyle bir örgütlenmeye ihtimal vermese de kâtibi olan Nikola Maruzi'yi Mora'ya göndererek bir rapor hazırlamasını istemiştir. Fakat zaten örgütün bir üyesi olan Maruzi, raporunda Moralıların itaatlerinin tam olduğu yolunda kanaat bildirmiştir. Hal böyle olunca, Halet Efendi'nin de kışkırtması ile Tepedelenli Ali Paşa halledilmeye girişmiştir[255]. Tepedelenli Ali Paşa'nın Yanya'da kuşatma altına alınması görevi de Mora valisi Hurşit Paşa'ya havale edilmiştir. Hurşit Paşa'nın birliklerini Yanya'ya sevk ederek Mora'dan çekmesi ise

---

[252] Grekofili olarak kavramsallaştırlan Avrupa Yunan-severliği için Bkz.: Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi; 18. ve 19. Yüzyıllar*, Çev. İ. Durdu vd., Küre Yayınları, İstanbul 2009, s. 249.; Ayrıca Jelavich, söz konusu Yunan-severliğin boyutlarının Müslümanlara yönelik katliamları görmezden gelmeye kadar götürdüğünü ifade etmektedir. Jelavich, s. 242.

[253] Ahmet Yüksel, *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, Kitap Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2017, s. 332-333.

[254] Ahmet Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfî Efendi Tarihi*, Cilt: 1, Haz.: Ahmet Hezarfen, YKY, s. 10-12.

[255] Yüksel, *a.g.e.*

isyancılara gerekli fırsatı vermişti[256]. Örgüt tarafından daha önceden Eflak-Boğdan hattında kimi ayaklanma girişimleri olmuşsa da halk desteği olmadığından bu girişimler akamete uğramıştır. İlk teşebbüslerin Mora yarımadası gibi Rum nüfusun baskın olduğu bir bölgede başlamamış olması hayrete değerdir. Bu durumda şüphesiz Mora bölgesini de kontrol eden Tepedelenli Ali Paşa'dan duyulan korkunun payı vardır. Osmanlının Tepedelenli Ali Paşa'dan kurtulmak üzere harekete geçmesiyle ayaklanmanın Mora'da patlak vermesi de zaten açıkça buna işaret etmektedir. Ayaklanma karşısında yaşanan şaşkınlıktan, kimsenin böyle bir olayı beklemediği çıkarımı yapılabilir. Olayın öneminin ise yeterince kavranamadığı, tarih boyunca pek çok kez karşılaşılan ve liderleri ele geçirildiğinde kendiliğinden dağılan basit bir ayaklanma olarak görüldüğü ve hadiselerin 'ha bastırıldı, ha bastırılacak bir fesat' olarak algılanmakta olduğunu ileri sürmek mümkündür[257]. Dahası Mora'da ayaklanma patlak verdiğinde yörede yaşayan 40 bin kadar Müslümandan 15 bini katledilmişken[258], Mora Valisi Hurşit Paşa'nın hala Tepedelenli Ali Paşa'yı kuşatmakla meşgul olması; isyanın önemi bir yana, Tepedelenli Ali Paşa'nın bölgenin nabzını ne derecede tutmakta olduğunun dahi kavranamamış olduğunu aşikâr etmektedir. Kısası Tepedelenli Ali Paşa'nın 'tepelenmesi' son derece zamansız ve isabetsiz olmuştur[259].

Ayaklanma haberinin İstanbul'da büyük bir şaşkınlık yarattığına şüphe yoktur. Cevdet Paşa başta olmak üzere birçok tarih araştırmacısına göre bu şaşkınlık, II. Mahmud'u bütün Rumların kılıçtan geçirilmesini emrettirecek kadar hiddetlendirmiştir[260]. Fakat bu hiddetin, emrin icrası bir tarafa, yazılı bir emre dönüşmesine bile kifayet

---

[256] Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'ât, I-IV: İndeksli Tıpkıbasım*, Haz. Yılmaz Kurt, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 449.

[257] Örneğin, fesadın başlangıcından birkaç ay sonra, henüz fesadın defedilemediğinden bahisle Müslümanların silahlarını bırakmamalarına dair Hatt-ı Hümayun için Bkz.: HAT.16449.; "*Bu reaya fesadı zuhur edeli yirmi iki mah oldu el'an defolunamadığından başka gün be gün artmaktadır*" HAT. 17078.

[258] Jelavich, *a.g.e.*, s. 241-242.

[259] Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yunan İhtilali ve II. Mahmud'un Politikaları", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 12, 2004, s. 56.

[260] *Tarih-i Cevdet*, Cilt: XI, s. 127.; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Cilt: V; Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, TTK Yayınları, 10. Baskı, Ankara 2017, s. 113.; Kâmil Paşa, *Tarih-i Siyasi-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye*, Cilt: II-III, İstanbul 1327.; Aktaran: Yüksel Çelik, *Şeyhü'l-Vüzerâ Koca Hüsrev Paşa; II. Mahmud Devrinin Perde Arkası*, TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 189-190.; Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir 1999, s.99.

edemeyecek kadar kısa bir zaman sürdüğü anlaşılmaktadır[261]. Oldukça popüler olan bu iddia oldukça su götürür cinstendir. Her şeyden önce sadece İstanbul'da bile Rumlar nüfusun en azından dörtte birini oluşturmaktaydılar[262]. Böyle bir emrin varlığına dair iddialar bir tarafa; bu emrin icra edilmesi her türlü kapasitenin üzerindedir. Fakat elbette bu durum İstanbullu Rumların can ve mal güvenliklerinin olduğu anlamına gelmemektedir[263]. Dönemin İngiliz Büyükelçisi Lord Strangford, Mayıs 1821'de İstanbul'da beş kilisenin yeniçeriler tarafından yağmalanarak tahrip edildiğini, ayrıca Edirne'de yeniçerilerin başını çektiği bir grubun Rumlara yönelik taşkınlıklar yaptığını ifade etmiştir. Büyükelçi, böyle bir emrin İstanbul'dan gelmediğini de eklemektedir. Lord Strangford'a göre Edirne Mollası (Kadısı) bu taşkınlığa engel olmaya çabalamış fakat bu çabası, kendi canını tehlikeye atmaktan başka bir işe yaramamıştır[264]. Bu örneklerden ortaya çıkan bir husus daha vardır, o da İstanbul'un; Mora'daki isyancılardan başka, bir de Rum reaya üzerine musallat olan fesatla uğraşması gerekecektir.

Müteakip süreçte, ayaklanmanın bir türlü yatıştırılamamasının da etkisiyle "reayanın katline ferman çıkmış" söylentileri üzerinden Rumların hedef alındığı şiddet olayları meydana gelmiştir. Örneğin Gelibolu'da böyle bir söylenti üzerine on beş kadar reaya, kalyoncu neferleri tarafından katledilmiş ve mallarına el konulmuştur. Olay üzerine bu söylentilerin bir uydurma (*eracif*) olduğu vurgulanarak bu tür olayların önünün alınması için süratle harekete geçilmesi emredilmiş, hatta Yeniçeri Ağası tarafından Gelibolu'da meydana gelen bu fitneye karışanları yoldaşlığa kabul etmediklerine dair

---

[261] Bab-ı Ali Evrak Odası Ayniyat Defterleri fonunda yer alan "Rum milleti arasındaki fesat" hakkında yazışmaların birebir kopyalarının tutulmuş olduğu defterler başta olmak üzere, ilgili zaman zarfına ait resmi evrakta böyle bir kayda rastlanmamıştır. İlgili fonda (BEOAYN.d.) yer alan 1821-1825 yılları arasında tesadüf eden, 573-585 numaralı defterler yüzeysel bir taramaya tabi tutularak böyle bir kaydın olmadığı öne sürülmektedir. Tez konumuz ile doğrudan alakası olmadığından dolayı tarama yüzeysel tutulmuştur. Şayet böyle bir kayıt varsa söz konusu defterlerde yapılacak derinlemesine bir inceleme ile ortaya çıkarılabileceğini ifade etmek gerekmektedir.

[262] İsyandan on beş yıl sonrasına ait nüfus istatistiklerinde 200822 olan İstanbul nüfusunun 41160'ını Rumlar oluşturmaktaydılar. İ. DH. 66/3287.

[263] Ayaklanmadan yaklaşık iki yıl sonra II. Mahmud'un kaleme aldığı 'bu kadar reayayı krsınlar diye emredemem' sözleri manidardır. "***Rum milletinden hiçbir ferdin emniyeti olmadığı zahirdir***. *Kaldı ki Devlet-i 'Aliyyemiz Devlet-i Muhammediye olup zat-ı hümayunuma halkın itaati İmam-ı Müslimin olduğum içindir. Suret-i şer'isi malumum olmuştur.* ***Bu kadar reayayı kırsınlar diye emredemem.*** *Gerek bu maddede gerek Haydar Babanın avdeti maddesinde fetava-yı şerif çıkarılsın. Kitabullah ne veçhile emreder ise ben dahi Allah'ın emri ve Peygamberimizin şeriatı mucibince iktizasını icra ederim."* HAT.17078.

[264] Theophilus C., Prousis, "British Embassy Reports on the Greek Uprising in 1821-1822: War of Independence or War of Religion?", *Archivum Ottomanicum,* 28, 2011, s. 190-191.

bir emir ilan etmiştir[265]. Zaman zaman yükselen bu taşkınlıklar sarayın epey başını ağrıtacaktır. İsyana karışmamış Rumların can güvenliği II. Mahmud'un öncelikleri arasında olacaktır.

Ayaklanma akabinde İstanbul ve civarında sakin gayrimüslim nüfusu, özellikle de Rum nüfusu, kontrol altına almak başkent asayişini korumak adına devletin birincil önceliklerinden olmuştur. Açıkça ifade etmek gerekirse; iktidar, Mora'da ansızın yakalandığı ayaklanmanın adeta acısını, İstanbul'da çıkarmaya çabalamıştır. Gösterilen ilk reflekslerden biri hıyanet ve ihanete meyilli olanları tespit etmek, halk arasında uydurma havadisler yayarak İstanbul'u bulandırmak isteyenlere karşı şehrin giriş çıkışlarını kapatmak olmuştur. Bu uygulamada, isyana öyle ya da böyle destek vererek hak ettikleri cezadan kurtulmak için şehirden kaçmaya çalışanları ele geçirme arzusu olduğu kadar dışarıdan içeriye girebilecek fesadı önleme gayreti de vardır. Bu amaçla kimsenin elini kolunu sallayarak İstanbul'a giriş-çıkış yapamaması adına İstanbul kapılarından kim geçmek isterse istesin, gerektiği gibi layığıyla sorulup-soruşturulmak üzere kapılarda görevli kolluklara yeniçeri ağası vasıtasıyla sıkı tembihatlar yapılmıştır[266].

Patrikhanenin denetim altına alınma girişimleri de yine öncelikler arasındadır. Patrik V. Gergios'un ayaklanma aleyhine yayınlamış olduğu *aforozname* bu noktada her ne kadar önemli bir detay olsa bile patriğin mektuplarının, örgüt liderlerinden İpsilanti'den ele geçirilmesi ile durum bu sefer patriğin aleyhine dönmüş ve idam edilmiştir[267]. Patriklik makamı, konumu itibariyle Rum milletinin lideridir. Nitekim III. Selim bir hattında "*ben onu bunu bilmem bu babda patrik ve başda olan metropolidleri bilirim*" sözleri ile bu anlayışı açıkça yansıtmaktadır[268]. V. Gergios'un idamı, yeniçeri ağasının yeteri kadar hazır kuvvetle Fener semti ve patrikhane civarında aldığı yoğun güvenlik önlemleri altında gerçekleşmiştir. Patriğin azlini ve yerine milletçe yeni patriğin seçimine dair buyruldu[269] ile Patrikhaneden alınan V.

[265] HAT. 1340/52412.
[266] AE.SMHD.II. 47/3084.; *Şanizade,* C. II, s. 1116-1117.
[267] Seyitdanlıoğlu, *a.g.m.*, s. 55.
[268] HAT. 203/10518. Setiydanlıoğlu, Hattın II. Mahmud'a ait olduğun ifade etmektedir (*a.g.m.* s.55). Fakat hem üslup hem yazı stil ve karakteri itibariyle III. Selim'e ait olmalıdır.
[269] Rum milletine hitaben yazılan Buyruldu için Bkz. HAT. 285/17094.

Gergios, öncelikle Bostancıbaşı hapsine götürülmüş ve burada yeni patrik seçilene kadar tutulmuştur. Yeni patriğin seçimini müteakiben aynı geniş güvenlik önlemleri altında patrikhaneye getirilmiş, patrikhane kapısında asılmak suretiyle idam edilmiştir[270]. V. Gergios'un yeni bir patrik seçilinceye kadar bekletilmesi, esasında patriklik makamına gösterilen bir nevi saygıyı da yansıtmaktadır. Nitekim V. Gergios, idam edildiğinde görevi başındaki patrik değil; sabık patriktir. Fakat İngiliz elçilik görevlisi Vaiz Walsh ise patriğin idamının ayin sırasında son derece saygısız bir biçimde gerçekleştirildiğini, hatta Patriğin yakın koruması olan yeniçerinin de Patriği müdafaa etmek üzere harekete geçmesi üzerine idamı gerçekleştiren çavuşlar tarafından yatağanla öldürüldüğünü ifade etmektedir[271]. İktidar nezdinde ihaneti sabit olan V. Gergios'un, patrikhane kapısına asılarak idam edilmesi ise asilere kuvvetli bir mesajdır. Tıpkı hıyanetleri görülen Ahyolu, İznik ve Kuşadası Metropolitlerinin İstanbul'un çeşitli semtlerinde asılarak idam edilmeleri gibi[272]. İngiliz elçisine, Reis Efendi tarafından verilen izahata göre idamın paskalya yortusuna denk gelmesi ise bir tesadüf olmuştur[273]. Patrik ve bazı metropolitlerin idamları üzerine, üstelik paskalya günü olmasına rağmen, İstanbul Rumlarından toplumsal olay olarak addedilebilecek bir tepki arşiv kayıtlarına yansımamıştır. II. Mahmud, asılan bu papazlardan başka Rum fesadına bulaşanların 'güzelce' araştırılıp tespit edilerek cezalandırılmalarını; isyana bulaşmayan esnaf ve âcize Rumların alışverişleriyle meşgul olmalarını, kısacası Rumların hayatlarına olağan şekilde devam etmeleri meselesinin Şûra'da müzakere edilerek bir yola konulmasını emretmiştir[274]. Neticede İstanbul Rumlarından münferit şahıslar dışında kitlesel bir hareket meydana gelmemiştir[275]. En azından çağdaş kroniklere ve arşiv kayıtlarına yansımamıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla bu idamlara ilk tepki Rusya elçisi tarafından gelmiştir. İdamların, Kaynarca Muahedesinin yedinci

---

[270] HAT. 1315/51285.

[271] Esasında Walsh'ın iddiası meselenin Avrupa kamuoyundaki akislerini yansıtmaktadır. Ayrıca eserin ilerleyen bölümlerindeki iddialarda arşiv kayıtları çelişkiler taşımaktadır. Robert Walsh, *İrlandalı Bir Vaizin Gözüyle II. Mahmud İstanbul'u*, Çev.: Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul 2021, s. 116. Fakat Walsh, eserinin ilerleyen sayfalarında patriğin idam edildiğinde görevinden alınmış olduğu için patrik olmadığını da paylaşmaktadır. Walsh, s. 159.

[272] HAT. 295/17530.

[273] Prousis, *a.g.m.*, s. 195.

[274] HAT. 295/17530.

[275] İstanbul'da fesadın münferit olduğuna dair çıkarım yapmak için suçu sabit görülerek malları müsadere edilenlerin kayıtlarına bakmak yeterli olacaktır. Mülklerine el konularak satışa çıkarılan ve hazineye 300 bin kuruş kadar gelir kaydedilen *elh-i fesadın* sayısı elliyi geçmemektedir. C. ML. 6355.; Yine aynı suçlamalardan dolayı terekelerine el konulan şahıs sayısı iki yüz civarındadır ve toplam kamulaştırılan meblağ yaklaşık 462 bin kuruştur. D. BŞM. ZMT. d. 13998.

maddesine aykırı olduğuna dair bir takrir verilmiştir[276]. Bu durum elbette bir başka incelemenin konusudur fakat Rum isyanında Rusya'nın yakın gelecekteki pozisyonunu ve tavrını açıkça ortaya koymaktadır.

Yeni patriğin İstanbul Rumlarının sadakatten ayrılmamaları için Babıali ile yakın bir iş birliği içinde olduğu görülmektedir. Gönüllü veya gönülsüz olsun söz konusu iş birliği; devletin, Rum milletinin temsilcisi olarak patriği muhatap alması ve tanımasının bir uzantısıdır. Kısacası patrikhane, iktidar ve Rumlar arasında bir nevi köprü vazifesi görmek üzere kurgulanmıştır. Örneğin, bu fesat döneminde İstanbullu Rumlar, patrikhaneye gelerek birbirleriyle kefalete bağlanmakta ve bu kefaletler deftere kaydedilerek Babıali'ye gönderilmekteydi. Kefili bulunmayanlar da Patrikhane tarafından ayrıca bir defterde arz edileceklerdi[277]. Patrikhane, gayrimüslimlerden ellerindeki silahlarının toplanması konusunda da sorumluluk taşımaktaydı ki İstanbul'a yönelik önlemler arasında Gayrimüslimlerin silahlarını toplamak[278] ve Müslüman ahaliyi silahlandırmak[279] da göz ardı edilemeyecek derecede önemlidir. Buna göre, Patrikhane vasıtasıyla gayrimüslim tebaa silahlarını memurlara 'ücreti nakit ödenmek' karşılığında on gün içerisinde teslim edeceklerdir. Şayet etmezler ve hanelerinin aranması neticesinde silah bulunursa cezalandırılacaklardır[280]. Gayrimüslimlerin silahlarının Ermeni ve Rum Patrikhaneleri aracılığı ile toplanması meselesinin ne kadar işlevsel olduğu tartışmaya açıktır. Cevdet Paşa, toplanan bu silahların işe yaramaz, hurda misali silahlar olduğunu ifade etmektedir[281].

---

[276] HAT. 1317/51353.

[277] HAT. 1294/50254.; Boyar takımından kefalete bağlananların defteri için Bkz. HAT. 1316/51301.

[278] "*sâye-i Devlet-i 'aliyye'de her bir re'âyânın âsâyişi derkâr iken, bir müddetden berü re'âyâ hânelerinde esliha ve âlât saklamakda oldukları tebeyyün etmiş olarak, bu keyfiyyet münâfî-i resm-i ra'iyyet olmak mülâbesesiyle Der-sa'âdet'de ve Bilâd-ı selâse ve anlara tâbi' mahallerde kâ'in Rûm ve Ermeni Milleti hânelerinde bulunan esliha ve âlât-i harbiyye her ne ise cümlesi on güne kadar me'mûrlara teslîm ile değer behâlan cânib-i mîrîden ashâbına 'an-nakdin tevzî' olunması ve on gün mehil zarfında cümle re'âyâ silâhlannı patrik-hânelere getürüp me'mûrlara teslîm etmeyerek, müddet-i mezkûre güzerân eylediği hâlde yegân yegân hâneleri teharrî olunup silâh zuhûr eder ise, beher-hâl tertîb-i cezâ olunması husûsuna irâde-i 'aliyye te'alluk eylediği*" Şanizade, II, s. 1079.

[279] "*Geçenlerde umûm ehl-i İslamın silahlanması tenbihi icra olunuduğu* […]" HAT. 263/15236.

[280] II. Mahmud, Ermeni hanelerinin tek tek aranmasına gerek olmadığını belirtmiştir. HAT. 1315/51284.

[281] *Tarih-i Cevdet*, C. 11, s. 134.

Tedbirlerinden bir diğeri de han ve bekâr odalarında kalan Rumları gözetleme ve silahlarını ücreti karşılığında toplamak için her hana güvenilir bir han nazırının görevlendirilmesidir. Han nazırlarının görevi, handaki gayrimüslim ahaliyi ürkütmeksizin isim ve şöhretleriyle bir defterde kayıt altına almak ve ellerinden silahlarını satın alarak, sorumlu bulunduğu hana bir daha asla silah, barut ve kurşun sokmamak olarak tanımlanmıştır. Gece gündüz tam zamanlı olarak görevlendirilecek ve görev yerinde ikamet ettirilecek olan han nazırının güvenilir ve nüfuzlu Avrupa tüccarları arasından da seçilmesi önerisine, II. Mahmud sıcak bakmamış ve her ne kadar nüfuzlu olursa olsun bunların güvenilmez olduklarından bahisle Müslümanlar arasından seçilmesini emretmiştir[282].

Sadrazam tarafından yazılan bir telhis söz konusu önlemler hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Buna göre Müslüman bir kimsenin silahsız gezmemesi *kemal-i ihtimam derecede* dikkat edilecek maddeler arasında ilk sırada zikredilmiştir. Halk arasında bilgi kirliliği ve halkı tahrik edecek havadislerin dolaşmaması, aralarında bu gibi dedikodu yollu söylenti yayanların cezalandırılması da zikredilen önlemler arasındadır. Bu gibilerinin kim olursa olsun hatıra gönüle bakılmaksızın ve kimseye şefaat ettirilmeksizin lazım gelen cezalarının ifasının sıkı sıkıya tembihlenmesi istenmektedir. Sebep olarak da nice casus ve nifak erbabının Müslümanlar arasında nifak ve fesat tohumları ekmek için türlü söylentiler yaymakta olduğu beyan edilmiştir. Ayrıca Rumlardan eli silah tutanların (*harb u darb ehli olanların*) araştırılarak tespit edilmesi, bu gibilerinin Anadolu tarafına sürülmesine dair önlem, oldukça dikkat çekici olmakla birlikte; kısa zaman öncesinde İstanbul Rum nüfusunun sayıma tabi tutularak kayıt altına alınmaya (*tahrir u defter*) başlanmış olduğu açıkça anlaşılmaktadır[283].

---

[282] HAT. 1315/51284.

[283] Nüfus sayımı konusu, bir önceki dipnotta ifade edilmiş olan han nazırlarının görevlendirilmesi konusuyla doğrudan ilişkilidir. Örneğin 8 Numaralı Nüfus Defteri (NFS.d) "*Asitane-i 'Aliyyede olan bi'l-cümle hanlarda mevcud odalarda mütemekkin reayanın esâmi ve şöhretleri tahrir u defter ve birbirlerine kefile rabt olunarak içlerinde kefili olmayanların ihraçları ve hanlar odaları gereği gibi taharri birle esliha ve alet-ı harbiye bulunur ise değer-i bahaları nakit verilmek üzere devşirilmesi ve bundan sonra hanlarda esliha ve barut ve kurşun girmemek ve meçhulü'l-ahval ve kefilsiz reayadan bir ferd iskan olunmamak için her bir han haricinden ve ehl-i İslamdan bir nazır tayin olunmak babında beyaz üzerine sadır olan ferman-ı 'alîşana imtisalen bu hususu teftiş ve taharrisine memur buyrulan Dergâh-ı 'alî kapıcıbaşılarından sabıka Cebecibaşı Saadetli Ali Ağa ve cânib-i şeri'at-ı gârradan tayin olunan katip Muhammed Rıfat Efendi ve bâ-irade-i seniyye buyrulan Hacegân-ı Divan-ı Hümayundan*

Sur dışı ve Boğaziçi Bostancıbaşı[284], Galata'da Kaptan Paşa[285] sorumluluk bölgelerini sayımlarını yaptırarak defter usulünce kayıt altına almışlardır. Bu sayımların on yıl kadar sonra yapılacak olan genel nüfus sayımı için göz ardı edilemeyecek bir tecrübe mirası olduğu açıktır[286]. Fakat bu sayımlar, genel nüfus sayımından arzulananın aksine, İstanbul ve civarının güvenliği kaygısı ile yapılmıştır[287]. Sayımların bir tür kefalet usulü çerçevesinde yapılmış olmaları ve toplanan silahların da söz konusu defterlerde kayıt altına alınmış olması bu duruma açıkça işaret etmektedir. Bu kayıtlar üzerinden, iktidarın gayrimüslim nüfusu yakın gözetim altına aldığı iddia edilebilir. Bu faaliyetlerin de bir tür önleyici yönü olduğu tahmin edilebilir. Muhtemeldir ki, uzun yıllar güven ilişkisi üzerine kurulu olan Babıali-Rum, özellikle de Fenerli Rumlar, ilişkilerinin beklenmedik bir şekilde isyanla zedelenmesinin sonucudur. Rumlar başta olmak üzere gayrimüslim nüfusunu sayıma tabii tutarak kayıt altına alınması, Mora'daki isyanın tabiri caizse bürokrasideki akisleridir. Takip aygıtları arasında nüfusun kefalete bağlanarak kayıt altında alınmasından, belki de daha etkili olarak mürur tezkeresi uygulaması başlatılmış, tezkeresiz kimsenin İstanbul'a girip-çıkamaması için ilgili memurlara emirler gönderilmiştir[288]. Tezkere uygulamasının hem reayanın hem de askerin firar etmesini önlemek maksadıyla uygulamaya

İsmail Kuddusi Efendi ve Dergah-ı 'alî gediklilerinden Hasan Çavuş Ağa-zâde Muhammed Bey ve Mustafa Bey ve Ahmed Paşa başçukadar Hüseyin Ağa ile derun-ı Asitane olan hanlar odalarını taharri ve derunlarında mütemekkin bi'l-cümle reayanın esami ve şöhretlerini tahrir ve zuhur eden alât-ı harbiyeyi ahz ve bâ-defter Bâb-ı 'alîye irsal eyledikleri müfredat-ı defterdir ki ber-veçhi atî zikrolunur" [10 Cemaziyelahir 1236]. NFS. d. 8.

[284] D.CRD.d. 39880 [Gurre-i Muharrem 1237]

[285] D.CRD.d. 39881[Gurre-i Muharrem 1237]

[286] Nüfus Defterleri fonuna (NFS. d.,) bulunan 8-12 defter numarası ile kayıtlı h. 1236-1237 tarihlerine ait defterler, modern nüfus sayımından çok, III. Selim zamanına ait esnaf kefalet defterleri ile benzerlik göstermektedir.

[287] Örnek kefalet defteri için Bkz.: A.{DVN.d... 868.

[288] Ahmet Cevdet Paşa, Mürur tezkeresi nizamının Yunan İhtilali sebebiyle uygulamaya koyulduğunu aktarmaktadır. "*Şöyle ki fîmâba'd İstanbul'dan nevvabdan iseler Kazasker tezkerecilerinden ve esnafdan iseler kethüdalarından ve etbaadan iseler matbuatlarından ve sair eimme-i mahâllâtdan ve reaya patrikhanelerinden isim ve şöhret ve eşkâllerini mübeyyin ve kefâleti mutezimmen memhûr ilmühaber alıp İstanbul mahkemesine ibraz ile oradan tezkere almaları ve taşralardan İstanbul'a yahut aher mahalle gidecek olanlar dahi mahalli naibesinden tezkere almaları nizama rabt olundu. Ve gelip gidenleri yoklamak üzere Küçükçekmece'de ve Bostancıbaşı Köprüsünde Memurlar ikame olundu ve bahren gelip gidenleri yoklamak üzere kurşunlu mahzende bir daire yapılıp nazır ve ketebe tayin kılındı." Tarih-i Cevdet,* XII, s. 13-14.

konulduğu anlaşılmaktadır[289]. Ayrıca bu önlemlerin Şûra-yı Devlette ileri sürülerek kabul edildiği de yukarıda zikredilen telhisten anlaşılanlar arasındadır.

Erbab-ı meclis olarak belirtilen meclis üyelerinin Şeyhülislam, Kaptan Paşa, Ocak ağaları ve sair zabitan olduğu da belgede zikredilmiştir. Fakat örneğin Bostancıbaşı gibi mecliste olmayanlara da söz konusu önemlerin ayrıca tarafına tembih edileceği belirtilmektedir. *Meclis-i Şura*'da, Rusya'nın savaş ilan etmesi durumunda İstanbul ahalisinin nasıl hareket etmeleri gerektiğine dair bazı fikirler de müzakere edilmiştir. Silahsız olanlara canib-i miriden, toplanmış olan gayrimüslim silahlarının dağıtılması da telhisin dikkat çekici ayrıntıları arasındadır. Ehl-i İslam'ın silahlandırılması ve sefere amade bir vaziyette bekletilmelerinin umumun ittifakı olarak alınmış bir karar olduğu telhiste açıkça vurgulanmıştır[290].

Müslümanların silahlandırılması beraberinde çok geçmeden bazı istenmeyen sonuçlar doğurmuştur. Gece gündüz tüfek ve piştov sesleri II. Mahmud'u dahi rahatsız edecek ve bu işe bir hal çare verilmesini talep edecektir[291]. Evlerin camlarından, Cami avlularından, sokak aralarından, kayıklardan ve sair yerlerden gece-gündüz silahla, Şânî-Zâde'nin ifadesiyle "*oyuncak gibi*" ateş edilmesi neticesinde kimisi kendisini, kimi eşini-dostunu vurarak yaralamış ve hatta ölümlerine sebep olmuştur[292]. Sıklıkla silah atışlarının menedilmesine dair fermanlar ilan edilmiş olsa bile bununla mücadelede yetersiz kalındığı anlaşılmaktadır. II. Mahmud'un *çoluk-çocuk makuleleri* olarak değerlendirdiği ve günümüzde magandalık olarak nitelenmekte olan bu sorumsuz davranışın; gereksiz tüfek ve piştov atışlarının, barut israfından başka zaman zaman ibadullahın teleflerine sebep olabildiklerini ifade etmekte ve bundan sonra her kim gereksiz tüfek atmaya cesaret ederse tedip olunmasını emretmektedir[293]. Fakat Ramazan ayının gelişiyle defalarca yayınlanmış olan yasak fermanlarına rağmen,

---

[289] Es'ad Efendi, Mürur Tezkeresi uygulamasının Yunan ihtilali sırasında peyderpey yakalanan casuslar sebebiyle, yani bir önlem olarak değil gelişen sürece binaen, başlatılmış olduğunu ifade etmektedir. Sahhaflar Şeyhi-Zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi (Bâhir Efendinin Zeyl ve İlaveleriyle) 1237-1241/1821-1826*, Haz.: Ziya Yılmazer, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000, s. 16.

[290] HAT. 1084/44138.; Bir başka belgede de Müslümanların silahlanmalarının Rum fesadı sebebiyle Mecalis-i Şura'da ittifak ile alınmış bir karar olduğuna atıf yapılmaktadır. HAT. 16449.

[291] HAT. 1314/51227.

[292] *Şanizade,* II, s. 1088.

[293] 3 Şaban 1236, 6 Mayıs 1821, *Şanizade,* II, s. 1143.

İstanbul bu sefer öncekilerden daha fazla silah sesiyle yankılanmıştır. Bu durumun zabitanın/kolluğun ihmalinden kaynaklandığı tespitiyle birlikte, bundan sonra her kim tüfek atarsa yakalanarak hapsedilmesi ve saraya ihbar edilmesi, Yeniçeri Ağası, Kaptan Paşa, Bostancıbaşı, Cebeci, Topçu ve Humbaracıbaşılara hitaben emredilmiştir[294]. Fakat bedeli her ne olursa oldun ahalinin silahsızlandırılması henüz mümkün değildir, zira fesat henüz ortadan kalkmamıştır[295].

Yunan İhtilali sırasında İstanbul asayişini tehdit eden bir başka tehlike ise medrese öğrencilerinden gelmiştir. Silah taşımaları ve kendi içlerinde zaman zaman çıkardıkları kavgalar bir yana, suç işlemiş suhte arkadaşlarını yeniçeri kolluğunun elinden kurtarmak için silahlı vaziyette yeniçerilere taarruz ettikleri dahi olmuştur[296]. Bu gibi olaylar neticesinde kolluk tarafından darp ve hatta cerh edildikleri aktarılan bir telhisin üzerine II. Mahmud, talebeler arasındaki yobaz takımının içlerinden defedilmelerine şeyhülislamın dikkat etmesini salık verdikten sonra gerektiğinde Ağa Kapısına götürülen medrese talebelerinin burada darp edilmemesinin Yeniçeri Ağasına tembih edilmesini emretmiştir[297]. Yine bu esnada medrese talebeleri arasında çıkan olaylarda ve talebelerin silahla gezmeleri, hatta Balat kolluğu önünden silahlı halde geçerek, sur dışına çıkıp Eyüp tarafına serserilik etmeleri üzerine "*talebe-i ulûmdanım diyen adamın silahla gezmesi ne demektir bunlar asâkir midir ki esliha ile gezerler*" sözleri ile sitemini ifade etmiştir. Ve günün birinde dil uzattıkları kolluk neferlerin, zabitlerini dinlemeyerek talebelerin üzerine yürümesi ve olaylar çıkarmalarından duyduğu endişesini dile getirmiştir[298].

---

[294] 11 Ramazan 1236, 12 Haziran 1821, *Şanizade*, II, s. 1227.

[295] "*Bu esliha maddesi pek dikkat ve ihtimam olunacak bir maddedir. Nasın mizacı daima rahata mâil olduğundan bütün bütün hali üzere terk olunursa herkesin silahı terk edecekleri zahir […]"*HAT. 16449.

[296] Çarşı içinde bir kadını taciz eden dört suhtenin, kolluk görevlileri tarafından Ağa Kapısına götürülürken, on kadar silahlı suhte tarafından kolluğun elinden kurtarılmasına dair kayıt için Bkz.: HAT. 22663.

[297] HAT. 22676.

[298] "*Hocalar bu maddeye güya bir nizam vermişler idi el'an suhteler silahla geşd ü güzar edip bazen kolluk neferlerine dahi itâle-i lisândan hali olmakdıkları yok bir gün neferat dahi zabitanı ısga etmeyip suhteleri te'addi ederler ise ümmet-i Muhammed beyninde ne derece fesada mu'eddi olacağını erbab-ı ukûl mülahaza etmek lazımdır hususuyla düşman dinimiz olan düvel-i nasara elçileri ehl-i islam idaresinde bu şikakı görüp ne demezler talebe-i ulûmdanım diyen adamın silahla gezmesi ne demektir bunlar asâkir midir ki esliha ile gezerler bunun defi' be her hal matlûb-ı şahanemdir ve bu madde ulema duacılarımızın def edeceği madde olmağla şura için efendi dailerimizin hanesine vardığında bu hususu dahi mecellede dermiyan eden müfti daimiz sudur-ı ulema ile söyleşip bi'l-ittifak buna bir suret*

Muhtemelen bu endişe, birkaç yıl önce yaşanan ve mum olayı/mum kavgası olarak anılan hadiseden kaynaklanmaktadır. Hadise özetle şöyle cereyan etmiştir: Fatih'te Karaman Çarşısında bir bakkaldan mum satın almak isteyen bir medrese öğrencisinin bakkalın ikinci bir mumu, 'birden fazla vermemek tembih olundu' diyerek vermeyi reddetmesi üzerine talebenin gayrimüslim bakkalı darp etmeye başlamasıyla hadisenin fitili ateşlenmiştir. Akabinde birkaç talebe daha olaya müdahil olmuş ve kolluğun müdahalesiyle şahıslar Ağa Kapısına götürülmüş ve burada da darp edilmişlerdir. Bunun üzerine medreselerde talebeler galeyana gelip derslerini terk etmiş, '*bir bakkal gavuruna iki sille vurmaya talebe-i ulum bu kadar dövülür mü*' gibi sloganlarla gece yarısına kadar Bâb-ı Fetva önünde gösteri yapmışlardır. Şeyhülislam emriyle bakkalı darp eden şahıslar sürgün edilmiş fakat işler burada bitmemiştir. Şahısların sürülmek yerine idam edildiklerine dair söylentiler, Fatih gibi yoğun bir medrese ve talebe yoğunluğunun olduğu bir yerde alıp başını gitmiştir. Medreseliler, bu havadis üzerine toptan galeyana gelerek, "*Talebe-i ulûmun nâmûsu tekmil olunmadıkça ders câ'iz olmaz*" diyerek derslere girmeyerek tekrar Bâb-ı Fetva önünde toplanmış ve nümayişe başlamışlardır. Gece yarılarına kadar, "*o talebelerin hakkını isteriz, o talipler gelince dağılırız"* gibi sözlerle gösteri devam etmişlerdir. Olaylar karşısında direnemeyen Şeyhülislam Zeynel Abidin Efendi, af kararı çıkarmış ve bu af kararı azline sebep olmuş, akabinde Bursa'ya sürgün edilmiştir[299].

Kısaca zikredilen bu olay, bazen ikinci bir mum satın almak gibi gayet basit bir talebin kavgaya, kavganın büyümesiyle birlikte kolluk tarafından kavgaya karışan talebelerin darp edilmelerinin günlerce süren sokak olaylarına ve sokak olaylarının da şeyhülislamlık gibi önemli mevkidekilerin makamlarına mâl olabildiğini ortaya koymaktadır. Haliyle yukarıda II. Mahmud'un medrese öğrencilerini Ağa Kapısında ve kolluklarda darp edilmemesini Yeniçeri Ağasına tembihlemesi, zaten hassas bir dönemden geçen İstanbul'da huzurun, böyle basit gözüken bir olayla kaçabileceği hakkındaki tecrübesine işaret etmektedir. Aksi halde zaten "*yobaz*" olarak tanımlanan suhtelerin dayaktan korunması gibi bir anlam aramak manasızdır. Öte yandan

vermelerini ifade eyleyesin zira her gün bir türlü fesat zuhuruyla benim ve kâffe-i 'ibadullahın rahatı meslub olmaktadır". HAT. 464/22735.

[299] *Şanizade Tarihi*, II, s. 807-812.

aralarındaki birkaç yobaz bir yana bırakılacak olursa ilmiye sınıfının kayrılarak padişah-ulema ittifakına yatırım olarak değerlendirilmesi de mümkün görünmektedir. Fakat her ne olursa olsun suhtelerin İstanbul'da hatırı sayılır bir sosyo-politik güç olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Bu dönemde İstanbul asayişini bozan diğer unsurlar olarak yağma, gasp, hırsızlık ve tecavüz olaylarının ayrı bir yeri vardır. Bu konu hakkında fazlaca kayıt bulunduğundan tekil örnekler yerine genel bir çerçeve çizmek daha isabetli olacaktır. Şânî-zâde, bu dönemde silahlı ve sefer kıyafetli şahıslar hakkında; "*ba'zıları da dükkânlardan elbise ve eşyâ alup: "Bâzergân helâl eyle, hoşça kal!" deyü vedâ' ve eğer sâhibi şemâtet ü nizâ' edeyim der ise, katl etdikden sonra âheste reftâr ile şakalaşarak: "Gavur değil mi, hepsi birdir. Taşradakine gitmezden evvel bunları kırmalu" derler idi*"[300] tespiti konu açısından hayli dikkate değerdir. Neredeyse birebir benzer örnekler bu dönemde İstanbul'da bulunarak hadiseleri ilk ağızdan işiten ve bazen de şahit olan Walsh tarafından da verilmektedir. Fakat Walsh, bu tür olayların aslen İstanbullu olmayan, taşradan sefere katılmak için İstanbul'a gelen asker kılıklı şahıslar tarafından yapıldığına yönelik bir görüş beyan etmektedir[301]. Bu konular arasında kolluğun ise kime müdahale edeceği hakkında kafaları gayet karışıktır, çünkü herkes sefer kıyafetlidir.

İstanbul Rumlarının can ve mallarına yapılan münferit kasıtlar bir yana zaman zaman bu kasıtları kitlesel boyutlara taşımak için bazı ciddi provokasyon girişimleri görülmektedir. Örneğin şu hadise oldukça çarpıcıdır. Haziran 1822'de düşük rütbeli birkaç yeniçeri ve bir takım yeniçeri yamakları bir kasap dükkânında bir araya gelerek, reayanın katline ferman çıkarılmasına sebep olabilecek bir plan yapmışlardır. İngiliz Büyükelçisi Lord Strangford'un raporuna göre plan, Rumlar aleyhine şehirde kuvvetli bir nefret tohumu ekecek şekilde, Rum kıyafetli şahısların Ramazan Bayramı vaktinde, katledebildikleri kadar Müslümanı katlederek suçu Rumlara yüklemek yoluyla, Rumların bir tür intikamı olarak algılanmasını sağlamak olarak özetlenebilir. Hadise gerçekleştirilmeden hemen önce, -muhtemelen daha önceki örneklerde de görüldüğü üzere içlerinden birinin ihbarı neticesinde olsa gerek- Yeniçeri Ağası tarafından

[300] *Şanizade Tarihi*, II, s. 1108.
[301] Walsh, *a.g.e.*, s. 114.

Kumkapı'daki bir kasap dükkânı, kalabalık ve pür silah bir vaziyette toplantı halindeyken basıldı ve odadaki bir sandıkta yirmi bir adet Rum elbisesi ele geçirildi[302]. İngiliz Papaz Walsh, büyükelçiye nazaran daha fazla detay vermektedir. Walsh'a göre, plan bayram günü kadınlar hamamına yapılacaktı. Tahmin edileceği gibi Rumların, Türk kadınlar hamamına girmesi bile tek başına infial yaratacak bir hadisedir. Hele ki bayram günü yapılması ise infialin şiddetini misliyle artıracaktır, muhtemeldir ki komplocular; kamuoyunun bu olayı, patriğin bir paskalya günü asılmasının intikamı olarak algılanacağını bile düşünmüş olmalılardır. Walsh, Lord Strangford'dan farklı olarak yirmi altı Rum kıyafeti bulunduğunu ifade etmektedir[303]. Her iki kaynakta bu komplonun İstanbul'da büyük bir infial yaratacağı ve Rumlar aleyhine kuvvetli bir kamuoyu örgütleyeceğinde mutabıktır. Bu sayede *gavur*ların kanları ve malları helâl olacak ve komplocular, Rumlardan bir hayli yüklü ganimet ve emlak elde edeceklerdir.

Eflak-Boğdan buğdayı üzerinden Fenerli Rumlar ile Yeniçeriler arasında karşılıklı çıkarlar temelinde bir ilişki olduğu ve Yunan ayaklanmasının bu ilişkiyi ve karşılıklı çıkarları zedelediği ifade edilmektedir[304]. Muhtemelen akamete uğrayan bu kazanç kapısının acısını çıkarmak da bu komplonun amaçları arasında olmalıdır. Her ne kadar zaman zaman örnekte görüldüğü türden girişimler engellenmiş olsa bile özellikle yeniçerilerin gözlerini reayaya dikmekten kendilerini alıkoyamadıkları anlaşılmaktadır. Mora İsyanının başlangıcının üzerinden yirmi iki ay geçtiği halde isyanın sonlandırılamamış olması İstanbul halkı ve yeniçeriler arasında hayli hezeyan yaratmıştır. Özellikle Yeniçeri liderlerinin huzursuz oldukları görülmektedir. Örneğin yetmiş birinci orta mütevellisi Hacı Yusuf Ağa ve beraberindeki birkaç rütbeli, Yeniçeri ağasını Bâb-ı' Ali çıkışında ayaküstü yakalayarak huzursuzluklarını şu şekilde paylaşmışlardır:

> "*...bir hadise vuku'a gelir ise hal nasıl olacaktır? Asitane'de bu kadar Rum ve Ermeni gavurları mevcud olmağla hariçten bir düşman zuhur ettiği gibi bunlar dahi ayağa kalkıp etmeyecekleri ihanet kalmaz ve baruthane*

[302] T. C. Prousis, "British Embassy Reports on the Greek Uprising in 1821-1822: War of Independence or War of Religion?", *Archivum Ottomanicum*, 28, 2011, s. 215.
[303] Robert Walsh, *a Residence of Constantinople*, II, 1836, s. 25.
[304] Mehmet Mert Sunar, *Cauldron of Dissent: A Study Of The Janissary Corps, 1807-1826*, State University of New York at Binghamton, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006, s. 183.

etrafında dahi o bahaneyle bu kadar frenkler tüfenkler omuzlarında geziyorlar, maazallah baruthane-i 'amireye hücum ve ihanet edecek olurlar ise hal ne olur, hâsılı bu hususlar bize azim vesvese vermeğe başladı. Asitane-i Sa'adette malımız var, canımız var ve evlad u 'iyalimiz var ve hususan dinimiz ve devletimiz ve padişahımız ve ocağımız gayreti var, biz bu gavurlardan emin değiliz, bunları devlet-i İstanbul'dan tard u def eder yohsa kendisi kılıçtan mı geçirir veyahut bizlere mi emreder bu hususda bir kıt'a cevab-ı istizan bize cevap veremez ise ibtida şeyhülislam efendiye gideriz ol dahi olmaz ise Bâb-ı 'âliye varırız diyerek ifade ve imhah eyledikleri…[305]"

Anlaşılan o dur ki, yeniçeri liderleri, oldukça rahatsız ve vesveseli hissetmektedirler ve bunun çözümünü reayanın İstanbul'dan defedilmesi yahut kılıçtan geçirilmesini önermektedirler. II. Mahmud, önceki sayfalarda da ifade edildiği üzere "*bu kadar reayanın katlini emredememe*" sözleri ile ortaya koymuş olduğu tavır bu örnekler üzerinden ele alındığında daha anlamlı gelmektedir[306].

Vaka-i Hayriye'ye uzanan süreçte Yeniçerilerin zaman zaman sergilemiş oldukları tavırlar tahammül sınırlarının ötesine geçmiştir. Bu hassas dönemde, yeniçeri zorbalarıyla mücadelenin kitlesel değil bireysel olduğunu ifade etmek mümkündür. Örneğin dönemin İngiliz Büyükelçisi Lord Strangford'un raporlarına göre yeniçeriler arasından patrikhaneye ve patriğe karşı yapılan saygısızlıkların cezasız kalmadığı, açıktan açığa olmasa bile el altından bir şekilde ya öldürüldüğü yahut sürüldüğü ifade etmektedir[307].

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, Mora'daki hadiseler üzerine İstanbul'da uygulamaya konulan başkentin güvenliğine yönelik önlemlerin belki en önemlisi Mürur tezkeresi uygulamasıdır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de üzerinde ısrarla

---

[305] HAT. 17078.

[306] "*Rum milletinden hiçbir ferdin emniyeti olmadığı zahirdir. Kaldı ki Devlet-i Aliyyemiz Devlet-i Muhammediye olup zat-ı hümayunuma halkın itaati İmam-ı Müslimin olduğum içindir. Suret-i şer'isi malumum olmuştur. Bu kadar reayayı kırsınlar diye emredememe. Gerek bu maddede gerek Haydar Babanın avdeti maddesinde fetava-yı şerif çıkarılsın. Kitabullah ne veçhile emreder ise ben dahi Allah'ın emri ve Peygamberimizin şeriatı mucibince iktizasını icra ederim."* HAT.17078.

[307] T. Prousis, "Reporting from the city: Vignettes from Constantinople in the Dispatches of Lord Strangford during the Eastern Crisis of the 1820s". *Chronos*, 35, 2018, s.98-99. (93-111)

durulacak olan mürur tezkeresi uygulaması on dokuzuncu yüzyıl boyunca devam etmiştir[308]. Ayrıca İstanbul'un ilk nüfus sayımının yine bu dönemde başkent asayişini korumaya yönelik çabalar çerçevesinde yapılması da önemli detaylar arasındadır. Müslüman ahaliyi silahlandırma konusu ise deyim yerindeyse kaş yapmak isterken göz çıkarmak haline gelmiş görünmektedir. Olağanüstü bir durumun yaşandığı bu süreçte her ne kadar yaşanan tedirginliğin bir yansıması olarak görülebilecek olsa da Müslüman ahalinin silahlandırılması asayişi bizzat tehdit eder bir hale getirmiştir. Aralıklarla ahalinin silahsızlandırılması önerilerine ise fesadın defedilememiş olması sebebiyle reddedilmiştir. Öte yandan, bir takım çıkar odaklarının Rumların mallarına el koymak niyetiyle başta Hamam komplosu olmak üzere kimi teşebbüslerinin olduğu da göz önüne alındığından, İstanbullu Rumların can ve mallarının muhafazasının ne derece önemli bir konu olduğu daha da pekişmektedir. Tüm bu süreçler esnasında İstanbullu Rumlardan Mora'daki fesatla ilişkili oldukları tespitiyle elli kadarının taşınmaz mallarına ve iki yüz kadar şahsın terekesine devlet tarafından el konulduğu düşünüldüğünde İstanbullu Rumların Mora'daki isyana neredeyse kayıtsız kalmış oldukları da ifade edilebilir. Haliyle başlarda Rumlardan korunmak için alınmış önlemler zamanla Rumları korumak adına alınmaya başlanmıştır.

Bu dönemde yeniçeri-iktidar ilişkilerinin en gergin noktasına ulaşmış olduğunu da vurgulamak gerekmektedir. İktidar, Mora'daki olaylar ile uğraşırken bir yandan da Ocak üzerinde etkili bir isim olan Haydar Baba ile uğraşmak durumunda kalmıştı. Her ne kadar tüm ocağa mâl etmek anlamsızsa da yeniçeriler arasından bir güruhun öteden beri, padişah otoritesinden başka vesayet altına girmeye yatkın oldukları bilinmektedir. Haydar Baba olayı bu manada oldukça dikkate değer bir örnektir. Haydar Baba, Alemdar Mustafa Paşa ve III. Selim'in katledilmesi konularında kendisinin teşvik ve yönlendirmeleriyle yeniçerilerin bu işleri gerçekleştirdiğini İran'da bir sohbetinde ifade etmiştir. İstanbul'a geldiğinde ise kendisini tanıyan ve itiraf niteliğinde böyle bir beyanda bulunduğunun ihbar edilmesi ile Haydar Baba takibe alınmıştır. Fakat kendisi gayet uyanık olduğu için ikamet ettiği doksan

[308] Detaylı bilgi için Bkz.: Fatmanur Samastı, *History of identification in the Ottoman Lands: From the security of the person to the Security of the state: implementation of Mürur Tezkeresi in the nineteenth century*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010. 189 S.; İlkay Yılmaz, *Serseri, Anarşist ve Fesadın Peşinde; II. Abdülhamid Dönemi Güvenlik Politikaları Ekseninde Mürur Tezkereleri, Pasaportlar ve Otel Kayıtlar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.

dokuzuncu orta kışlasından[309] dışarı daima birkaç yeniçeri ustası ile çıkmak ve bu şekilde güvenliğini sağlamaktadır. Fakat Tulumbacı müdürü ve ocak yazıcılarında birinin Haydar Babayı bir nevi tuzağa düşürmesi sayesinde yakalanmış ve sürgün edilmiştir. Sürgün kararı üzerine Ağa Kapısında toplanarak Haydar Baba'nın affını talep etmişler, fakat bu talep reddedilmiş ve Yeniçeri Ağası azledilmiştir[310].

[309] Doksan Dokuz kışlasında sakin, kırk elli kadar ustalar ağa kapısına gelip sürgün sebebini sual etmiş, İranlı ise devlet-i 'aliyyeye muharip olarak Asâkir-i islamiyeye kurşun atmakta olduklarından bu makule adamın Dersaadette bile durması ve padişah ocağı olan Yeniçeri ocağında ikameti caiz değildir. Denilerek cevaplandırılmıştır.

[310] Es'ad Efendi, *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi (Bâhir Efendi'nin Zeyl ve İlâveleriyle), 1237-1241/1821-1826,* Haz. Ziya Yılmazer, İstanbul 2000, 130-132.

4. İSTANBUL KOLLUĞUNUN YENİDEN YAPILANDIRILMASI

4.1. Vaka-i Hayriye'den Tanzimat-ı Hayriye'ye

"Polis büyük şehirlerin aynasıdır derler, bu yüzden size İstanbul polisini anlatmak istiyorum ama bu konuda belge bulabilmek gerçekten çok zor. […]
Burada da devlet memuru olan herkesin her şeyle ilgilendiği diğer tüm ülkelerde olduğu gibi, kimin polis olduğu açıkça belli değil ama herkes biraz polis."[311]

J. F. Michaud – J. J. F. Poujoulat
Pera, 30 Ağustos 1830

Dönemin siyasi atmosferine uygun olarak hayırlı olay, '*Vaka-i Hayriye*' ismiyle adlandırılan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, zincirleme bir reaksiyon halinde hemen her alanda kendini hissettirmiştir[312]. Yeniçeri Ocağı, İstanbul'da politik bir baskı unsuru olmanın ötesinde sosyal ve ekonomik hayatın da kuvvetli bir aktörüydü. Vergi muafiyetleri ve örgütlü oluşları gibi sebeplerle emek ve sermaye piyasasında yeniçerilerin güçlü bir nüfuzu vardı[313]. Hatta yeniçeri orta sandıkları piyasaya krediler vererek ekonominin finansmanında dahi rol oynamaktaydı[314]. Haliyle sahneden yeniçerilerin çekilmesi çoğu dengeleri alt üst edecek, yeniçerilerden boşalan meydana yeni aktörler yerleşecektir. Fakat elbette bu aktörler yeni rejimin, Yıldız'ın ifadesiyle "*Sultan-Rical-Ulema Koalisyonu*" ekseninde olacaklardır.

Bu başlık altında odaklanılan temel konu, "*Vaka-i Hayriye'yi takip eden dönemlerde İstanbul asayişi nasıl muhafaza edilmiştir*?" sorusu olacaktır. Burada kastedilen

---

311 J. F. Michaud, J. J. F. Pouloulat, *İmparatorluklar Şehri İstanbul 1830*, Çev.: Nedim Demirtaş, Say Yayınları, İstanbul 2014, s. 35.

312 Yeniçeri Ocağının ilgasının Osmanlı toplumsal ve siyasal hayatı üzerine yaptığı etkiler birçok çalışmanın konusu olmuş ve bu konu üzerine bir hayli külliyat oluşmuştur. Dolayısı ile tez çalışmamızda, Yeniçeri Ocağının kaldırılışının sebepleri ve sonuçları yalnızca İstanbul asayişine etkileri üzerinden ele alınacaktır. Ocağın ilgası hakkında detaylı bilgi için Bkz.: Şamil Mutlu, *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati; Mehmet Daniş Bey ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1994.; Şamil Mutlu, "Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışına Dair Yeni Bazı Tespitler", *Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular; -Oluşum, Teşkilât ve İşlev*, Ed. Feridun M. Emecen, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 411-421.; Abdülkadir Özcan, "Yeniçeri Ocağı ve Vaka-i Hayriye", *II. Mahmud; Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul*, Ed.: Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010, s. 85-101.

313 Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok; Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devletinde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi, İstanbul 2009, s. 324-35.

314 D. YNÇ. d. 34881, 34954.

muhafazanın iki tür yansıması söz konusudur. Adi suçlarla mücadele bu muhafazanın bir yönünü temsil ederken daha organize yapılar; örneğin yeniçeri bakiyelerine karşı girişilen takip ve kovuşturma faaliyetleri bir diğer yönünü ifade etmektedir. Bu çerçevede yeni rejimin bir tür muhafazasından bahsetmek mümkündür. Çalışmanın önceki bölümlerine nazaran yeniçeriliğin ilgasını takip eden dönem, Tanzimat'a kadar uzanan süreçte daha sistematik bir görünüm arz etmekteyse de geleneksel dönemin çok başlı yapısı bu dönemde de varlığını muhafaza etmiştir. Önce ağalık olarak teşkil edilen, müteakip süreçte nezaret statüsüne yükseltilen İhtisap kurumu, Babıali ve Seraskerlik kavasları, Mansûre Ordusu ile İstanbul kamu düzeninin başat aktörleridir. En genel ifadesiyle aslında her üç aktör de yeniçerilerin görevlerini tevarüs etmişlerdir. Mansûre ordusunun bu yönü bilinmektedir. Kavaslar ise özelinde yeniçeri Muhzır Ağalığı, İhtisap Nezareti ise Çardak Çorbacılığını (56. Yeniçeri ortası) tam anlamıyla deruhte etmekle birlikte Sekbanbaşılığın bazı görevlerini de almışlardır. Bu durum ilerleyen sayfalarda daha detaylı ele alınacaktır.

Bilindiği gibi Vaka-i Hayriye'de iktidar yanlısı tutumları ile eski ocaklardan bazıları bir müddet daha varlıklarını devam ettirmişler ve kolluk görevlisi olarak Yeniçerilerden kalan mıntıkalarda görevlendirilmişlerdir. Örneğin Galata, Kasımpaşa ve Tersane civarı kolluğuna kalyoncular, İstanbul içindeki kolluklara Topçubaşı Numan Ağa; Tophane tarafına Arabacıbaşı Hasan Ağa memur edilmiştir[315]. Eyüb ve Hasköy yeniçeri kolluklarına ise ellişer nefer humbaracı yerleştirilmiştir[316]. İstanbul ve civarında kol gezecek görevlilerin tayiniyle birlikte "*her tarafın muhafazası bu veçhile yoluna konuldu*", mahalle imamlarına da mahalle ahalisiyle geceleri nöbet beklemeleri tembih edilmiştir. Cevdet Paşa'ya göre Vakanın hemen akabinde İstanbul'un asayişi için yapılan bu düzenlemelerle İstanbul sanki yeni fethedilmiş bir memlekete dönmüştür[317]. Bu düzenlemelerin geçici olduğunu ifade etmekte yarar vardır.

Ahalinin kapı önlerinde sokakları aydınlatmak için yaktıkları kandiller ve mahalle imamları öncülüğünde tutmakta oldukları nöbetler 27 Zilhicce/3 Temmuz'a kadar

[315] *Tarih-i Cevdet*, C.XI, s. 191.
[316] C. AS. 312/12884.
[317] *Tarih-i Cevdet*, C.XI, s. 192.

yaklaşık üç hafta sürmüştür. Bu tarihte İstanbul Kadısına yazılan bir emirde, ahalinin artık yatsı namazlarını mahallelerindeki cami ve mescitlerde kıldıktan sonra hanelerine dönerek dinlenmeleri ve herkesin kendi işi-gücüyle meşgul olmaları emredilmiştir. Gerekçe olarak da *şimdilik* kolluklara topçu neferatı yerleştirildiği ve her tarafta asayiş ve emniyetin sağlandığı ifade edilmiştir. Artık kol gezen memurların şüpheli şahısları (*yaramaz makûlelerini*) fark etmeleri için mahalle sakinlerinin gece ikiden sonra fenerli ya da fenersiz olsun sokak aralarında gezmemeleri mahalle imamları aracılığı ile tembih edilecektir[318].

Kim tarafından verildiği belirsiz ve alelacele yazılmış olduğu anlaşılan bir layiha Yeniçeriliğin ilgasının hemen akabinde İstanbul'da kamu düzenini sağlamak için yapılması gerekenler hakkında birtakım öneriler ileri sürmektedir. Buna göre İstanbul'da öncelikle sıkı bir kimlik tespiti uygulaması yürürlüğe konulmalıdır. Yaklaşık beş yıl önce Yunan İhtilali sebebiyle uygulamaya konan Mürur tezkeresi uygulamasının bir hayli genişletilmesi önerilmektedir. Yunan İhtilali sırasında İstanbul'a giriş yahut çıkış yapacaklara tezkere alma zorunluluğu getirilmişken; layihâda ilmiye dâhil olmak üzere devlet kademelerinin tüm mensuplarının, talebelere varıncaya kadar tezkere almaları öngörülmüştür. Tezkeresi olmayan kimseler asla talebe olamayacaklardır. Esnaf ise birbirlerine kefalete bağlanarak İstanbul Kadısı tarafından mühürlü tezkere alacaklar, yanlarında asla tezkeresiz kalfa ve çırak çalıştıramayacaklar dahası tezkeresiz kimse sokağa çıkamayacaktır. Askeri sınıflara mensup olanlar askeri kıyafetler dışında kıyafet giyemeyeceklerdir. Eli ayağı tutan fakat ehl-i hiref olmayanlar mahalle imamları tarafından tespit edilerek bir aya kadar ya asker olmak ya da erbab-ı sanat olmak teklif edilecek, her ikisini de reddedenlere "*Asitane-i Saadet başıboş mahalli değildir*" denilerek ellerine mürur tezkereleri verilerek başka memleketlere *defolunacaklardır*. Ayrıca İstanbul içindeki hanların tezkereli tüccarlara has olmasını; dışarıdan çeşitli işler için geleceklere ise İstanbul'un dışında dört tarafına dört han yapılması ve her hanın başına Ribat Ağası namında bir görevli tayin edilmesini önermektedir. Şehir Emini bulunanlar, Ribat Ağalarının görevlerine nezaret edecekler ve ayda bir kez gelen bu şahısların işi sorularak işi bitenlerin İstanbul dışına, geldikleri yerlere dönmeleri sağlanacaktır[319].

[318] 154 Numaralı İstanbul Kadı Sicili, s. 223-224.
[319] TS. MA. e. 785/30.

Layiha en özet ifadesiyle "*altı yaş ve üzerindeki herkesin*" gözetim altına alınmasını önermektedir. Bunun için kullanılacak yöntem ise eğitimdir. Altı yaşından on iki yaşına kadar tüm Müslüman çocukları mahalle imamları marifetiyle mekteplere konulacak, burada Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere gerekli olan temel dini bilgileri edindikten sonra on iki yaşında, babalarının yolundan giderek; ya talebe-i ulum ve ya *talebe-i fünun-ı harbiye*[320] yoluna ya da bir sanata intisap edecektir. Layiha, şayet bu yollara girmekten yahut askerlikten imtina eden olursa cezalandırılması gerektiğini öne sürmekte fakat bu cezaya dair herhangi bir öneri sunmamaktadır. Görüldüğü üzere layiha itaat altına alma yaşını altı yaşında üzerindeki Müslüman çocukları kapsayacak şekilde önermektedir. Fakat gayrimüslimler hakkında bir önerisi yoktur.

Takip mekanizmasının bu kadar genişletilmesi önerisini layiha, hayli sert bir üslupla gerekçelendirmektedir. Uzun bir müddettir yeniçeri eşkıyası belasıyla İstanbul'da serseri tahririnin[321] mümkün olmadığından; ne zaman buna niyet edilse türlü dedikodularla bundan vazgeçilmek zorunda kalındığından bahsetmektedir. Çarşı ve sokakta türlü türlü fesatlara sebep olan bu serserilere ne zaman layık oldukları ceza verilmeye niyet edilse, "*filancanın yoldaşıdır*" denilerek bu serseri takımının birileri tarafından himaye altına alınmış olduğunu ifade etmektedir. İstanbul halkına engerek yılanları gibi musallat olarak cinayetlere varan kötülükler yapan bu serseri takımının fesatları yüzünden *cümlenin nizam ve ırzları maslup* olmuştur tespiti ile durumun vahametini pekiştirmektedir.

Layihada ısrarla vurgulandığı gibi İstanbul'un başıboş mahalli olmadığı herkese kuvvetli bir mesajla hatırlatılmıştır. İstanbul ve Bilad-ı Selase'den, Vaka-i Hayriye'yi takip eden kırk elli gün zarfında yirmi bin kadar şahıs sürülmüştür[322]. Rakamı elli bine

---

[320] Harbiye Mektebi'nin 1835'te kurulduğu göz önüne alındığında, layihada geçen "*talebe-i fünûn-ı harbiye"* ifadesi dikkate değerdir.

[321] Bkz: Bölüm I. Özellikle bekârların ikamet ettiği hanlar devletin yakın gözetimi altındaydı ve XVIII. Yüzyıl sonunda İstanbul'da 284 han kayıt altına alınmıştır. Ahmet Yaşar, "İstanbul Hanları; 18. Yüzyıl Sonu ve 19. Yüzyıl Başı", *I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Ed.: Feridun M. Emecen, Emrah Safa Gürkan, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi-İBB Yayınları, İstanbul 2013, s. 515.

[322] Sahhaflar Şeyhi-Zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi (Bâhir Efendinin Zeyl ve İlaveleriyle) 1237-1241/1821-1826*, Haz.: Ziya Yılmazer, Osmanlı Araştırmaları

kadar yükseltenler varsa da bu pek mümkün görünmemektedir. Kaldı ki birçok kaynağın ittifakla işaret ettiği yirmi bin rakamının bile gereğinden fazla olduğuna yönelik eleştiriler bulunmaktadır. Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi, Vaka-i Hayriye'nin büyük taraftarlarından ve *Üss-i Zafer* adlı eserin müellifi Es'ad Efendi'nin bile gereğinden çok fazla kişinin idam ve sürgün edildiğinden yakındığını belirtmektedir. Es'ad Efendi'ye göre sadece fesat çıkaranların ve fesada dâhil olanların siyaset edilmesi gerekmekteydi[323]. Oysa İstanbul'dan defedilenler, zikredilen fesada dâhil olsun olmasın *meçhûlü'l-ahvâl Etrak ve hamal ve başıboş makûleleri*ydi[324]. Ve bu gibilerin ilelebet İstanbul'dan uzak tutulmaları, zaman zaman eskiden de hararetli bir biçimde uygulamaya sokulan fakat sonra her nasılsa gevşetilen, bir güvenlik politikası halini almıştır.

Bu uygulamanın ne kadar sıkı bir şekilde yürütülmekte olduğuna dair soruların peşine düşüldüğünde, Vaka-ı Hayriye'den on sekiz ay sonrasına ait bir yazışmada Erzurum mahkemesinden tezkere alarak İstanbul'a gelen Mustafa ve Hacı Yusuf adlı iki şahsın hikâyesi zikredilmeye değerdir. Güya tüccar olarak Erzurum'a geri dönmek üzere tezkere alan ve Trabzon üzerinden deniz yoluyla İstanbul'a gelen şahıslar, liman memurları tarafından ahzedilerek Babıali'ye gönderilmiş, burada Hacı Yusuf'un arka hamalları kethüdası, Mustafa'nın da hancı olarak yeniçerilikle iltisaklı olmaları münasebetiyle on sekiz ay önce memleketleri olan Erzurum'a '*defedildikleri'* anlaşılmıştır. İstanbul'a gelmek cüretlerinin her ne kadar cezalandırılması icap etmekteyse de gelişlerinin bayram vaktine denk gelmesi sebebiyle, bayram hürmetine ceza verilmeyecek fakat bayram bitiminde geldikleri gibi deniz yoluyla memleketlerine iade edileceklerdir. Yeniçerilerden, yeniçerilikle ilişkilendirilenden ve başıboş takımından İstanbul kurtulmuşken, bu gibilerin tekrar İstanbul'a sokulamamaları konusunda *zinhar ve zinhar* müsaade edilmemesi ve bu hususa Sadaret Kethüdalığı tarafından son derece dikkat ve itina gösterilmesi hatırlatılarak

---

Vakfı, İstanbul 2000, s. 618.; Cevdet Paşa da kırk elli günde zarfında yirmi binden fazla kişinin İstanbul'dan sürüldüğünü beyan etmektedir. Tarih-i Cevdet, C. XI, s. 199.; İngiliz Elçiliği Vaizi Walsh da İstanbul'dan sürülenlerin ve idam edilenlerin sayılarının toplamının yirmi bin kadar olduğunu ifade etmektedir. Walsh, *a.g.e.,* s. 402.

323 "*Es' ad Efendi der ki, her ne kadar zarar ihtimali ayn-i zarar ise de bu kadar telef-i nüfus ve tagrib-i eşhasa lüzum yoğ idi. Fesadda medhalleri olanların siyasetleriyle iktifa olunmalı idi.*" Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi I*, Haz.: Ahmet Hezarfen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 117.

324 İstanbul Mahkemesi 154 Numaralı Kadı Sicili, Hüküm No: 92, s. 223.

belge sonlanmaktadır[325]. Memleketleri mahkemesinden tüccar olduklarından bahisle İstanbul'da dükkânlarının olduğu ve buradaki işlerini gördükten sonra memleketlerine geri dönmek üzere tezkere alan bu şahısların, aradan on sekiz ay geçmesine rağmen yeniçerilikle iltisaklı oldukları tespit edilerek yakalanmaları oldukça dikkate değer bir detaydır. Öte yandan Vaka-i Hayriye'den yıllar sonra dahi İstanbul'da yeniçerilikle iltisaklı olanların ortaya çıkarılarak İstanbul'dan sürülmekte oldukları da vakidir. Örneğin Mısır Hasırcısı esnafından Çolak Hacı İbrahim adlı bir şahsın eski kolluk neferliğinden gelme *edepsiz makulesinden* olduğu ihbarı üzerine, Vaka-i Hayriye'den yaklaşık iki yıl kadar sonra, İstanbul'a bir daha ayak basmamak üzere ömür boyu sürgün edilmiştir[326]. Bunun tam tersi örneklerin varlığı da söz konusudur. Meşhur Haçlı Seferleri tarihçisi J. F. Machaud, 1830 yılında İstanbul'da Et Meydanında yıkılmış eski yeniçeri odalarını ziyareti esnasına bir seyyar satıcı ile yaptığı sohbet bu noktada oldukça dikkate değerdir. Önce konuşmakta çekimser kalan seyyar satıcı, çevirmenin yeniçeriler lehine birkaç hoş sözünün ardından kendisinin Bektaşi soyundan geldiğini ve eski bir yeniçeri olduğunu ifade etmiştir. Hatta 16 Haziran 1826 günü, kışlada bulunduğunu ve topçu ateşinde kışladan kaçarak Belgrad ormanında birkaç gün saklandıktan sonra Pera'nın ara sokaklarında halkın arasına karışarak yaşamını devam ettirmiş olduğu da beyanları arasındadır. Dahası, kendisinin emekli maaşı da almakta olduğu kaydedilmiştir[327]. Bu tür beyanları arşiv bilgisi yahut başkaca bir kaynak ile teyit etmek neredeyse imkânsızdır. Fakat müellifin sıradan bir seyahat yazarı olmadığı, oldukça ciddi gözlem ve analitik tahlilleri olan Fransız bir tarihçi olduğu göz önüne alındığında kaydın görmezden gelinemez bir ayrıntı olduğu öne sürülebilir. Elbette bu gibi münferit örneklerden hareketle iddialı genellemelere ulaşmak yanıltıcı olabilir fakat çalışmanın ilerleyen bölümlerinde İstanbul muhafazasının oldukça önemli bir ayağını İstanbul'da istenmeyen kişiler olarak ilan edilenlerle yapılan mücadelenin teşkil etmekte olduğu üzerinde durulacaktır. Özellikle de bir kolluk örgütü olarak İhtisap Nezareti'nin ele alındığı başlık altında bu konuya daha derinlemesine temas edilecektir.

---

[325] C. DH. 13/608.

[326] C. ZB. 73/3639.

[327] J. F. Michaud – J. J. F. Pouloulat, *İmparatorluklar Şehri İstanbul 1830*, Çev.: Nedim Demirtaş, Say Yayınları, İstanbul 2014, s. 99-100.

4.2. Seraskerlik ve Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'nin Kolluk Görevleri

Oldukça uzun bir zamandan beri orduda yapılması planlanan reformların önündeki bentlerin tamamen yıkılması olarak değerlendirilen Vaka-i Hayriye'den sonra kurulan yeni ordunun aslî görevlerinden biri İstanbul asayişinin muhafazasıdır. Öteden beri askeri tarih disiplini altında birçok müstakil inceleme ve araştırma konusu olan *Mu'allem Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye*[328] ordusunun kolluk görevinin ne yazık ki özel bir ilgiye mazhar olmadığı kolaylıkla ifade edilebilir. Bu ilgisizliğin gayet basit bir sebebi vardır, o da konu hakkında derinlemesine bir inceleme yapabilmek için yeterli kaynakların yoksunluğudur. Bir talimname, bu talimnameye yapılmış bir zeyil, bir kolluk defteri, kolluk nöbetindeki bir alayın maaş defteri ve perakende olarak kıyıda köşede kalmış birkaç satırlık bilgi kırıntıları, kuruluş devrindeki Mansûre Ordusunun kolluk görevi hakkındaki birincil kaynakların neredeyse tamamını oluşturmaktadır. Karakollara ait vukuat tutanakları ise yeni ordunun kuruluşundan on yıldan uzun bir zaman sonrasına aittir. Ayrıca örneğin İhtisap Nezareti ile karşılaştırıldığında bile konu hakkında kavramsal düşüncelerden mahrum olunduğu da ifade edilmelidir. Haliyle bu kısıtlı zeminde yapılacak olan çıkarımlar da kısmen maluldür. Bu kısıtları bir nebze aşmak için bazı karşılaştırmalar yapmak ise metodolojik olarak bir zorunluluktur. Örneğin yapılacak ilk kıyaslama eski ve yeni ordu personelinin niteliğidir. Her ne kadar devletin günden güne cephelerde aldığı hezimetlerin faturası yeniçerilere kesilmekte ise de yeniçerilerin bir kolluk gücü olarak vasıfsızlığından bahsetmek ne kadar mümkündür, sorusu cevaba muhtaçtır. Aynı şekilde, Mansûre neferleri İstanbul gibi kozmopolit bir şehrin sokaklarına ne kadar aşinaydılar, sorusu da. İlk soruya hemen verilebilecek popüler yanıt, yeniçerilerin bizzat kendilerinin kamu düzenini tehdit eden unsurların başını çektiği olacaktır. Yukarıda ele alınan layihada yeniçerilerin kimi yaramaz adamları "*filancanın yoldaşıdır*" diyerek himaye ettiklerinden yakınılmaktadır. Bu durum açıkça yeniçerilerin kamu düzenine tehdit teşkil edenlere aşina olduğuna işaret etmektedir. Böyle bir aşinalıktan Mansûre zabit ve neferleri için bahsetmek ise hiç mümkün

[328] Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu hakkında detaylı bilgi için Bkz.: Mesut Uyar, Edward J. Ericson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 273-321.; Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok; Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devletinde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi, İstanbul 2009.; Mehmet Mert Sunar, *Arş İleri; Asâkir-i Mansûre Ordusunda Teşkilat, Talim ve Talimnameler*, Okur Kitaplığı, İstanbul 2016.; Ahmet Yaramış, *İkinci Mahmut Döneminde Asâkir-i Mansure-i Muhammediye 1826-1839*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2002.

gözükmemektedir. Tam bu noktada burada özellikle vurgulanması gereken hususlardan belki en önemlisi kurulan Seraskerlik makamının Yeniçeri Ağalığının yerini ikame etmek amacı ile kurulması; Ağa Kapısı lafzının tamamen yasaklanarak yerine Seraskerlik Kapısı denilmesi ve Serasker olarak da kendisi eski bir yeniçeri olan 'Ağa' Hüseyin Paşa'nın geçirilmiş olmasıdır. Yeniçerilerden kalan tüm izler yok edilmeye çalışılmış bundan unvanlar kadar yer adları, haliyle kolluk adları da nasibini almıştır. İsimlerini Kırk Dört Kapısı ve Elli İki Kapısı gibi yeniçeri ortalarından alan kolluk mıntıkaları başka başka isimler ile anılır olmuşlardır. Sözün özü şudur ki takdir edileceği gibi giden çoğu şeyin yerine bir yenisi getirilmeye çalışılmıştır. Fakat kolluk konusunda yetişmiş insan gücü ve deneyimli personelin toptan tasfiyesi ile yerlerine İstanbul çarşılarına, arka sokaklarına ve kısacası suç dünyasına tamamen yabancı olan Mansûre neferlerinin getirilmesinin ne derece isabetsiz bir tercih olduğu tartışmaya açıktır. Dolayısı ile çarşıda sokakta olan kollukçuların, en azından ilk birkaç yıl için, halk nezdinden bir görüntü aygıtı ve göstermelik bir çaba olmaktan öte bir anlam taşımamakta olduğunu öne sürmek abartı olmasa gerektir. Nitekim Mansûre ordusunun çekirdek nüvesini teşkil insan kaynağını, Mehmed Daniş Bey "on beş gün zarfında toplanan on binden fazla asker" şeklinde formüle etmektedir[329].

Bu durumun şüphesiz en somut kanıtı, yeniçeri tulumbacılarıdır. Çok uzun zamandır tulumbaların ve haliyle tulumbacıların kolluklarda konuşlandırıldığı bilinmektedir[330]. Dolayısıyla yeniçeri kolluğu ve tulumbacılığı arasında yakın bir ilişki ve iş birliği söz konusudur. Tıpkı Vaka-i Hayriye'den sonra tasfiye edilen kolluklar gibi tulumbacılar da bundan nasibini almıştır. Fakat yeniçeri tulumbacılarının yerlerini kolaylıkla doldurabileceğine inanan iktidar, Mansûre neferlerine tulumba fenni ve maharetini öğretmek için içlerinden otuz borucu tulumbacıyı alıkoymuş kalanını da memleketlerine sürmüştür. Üstüne üstlük ehl-i ırz olmalarına rağmen otuz nefer borucuya sadece '*şimdilik*' müsaade verilmiştir. Mansûre neferleri tulumbacılığı

[329] "*on beş gün zarfında on binden ziyade cem' u tahrir ve esvab-ı mahsusa dahi tanzim ve bir tarafdan ternam olan elbiseleri i'ta vü teslim buyrularak ilbas olunmakda olmağla ilbasları temam olanlardan derün-ı İslambol'da vaki' Kolluklara Asâkir-i mürettibeden vaz' olunup yirmi dört sa'atde bir tebdil ve nöbet ile aher takım gelüp bu vechile beher gün mahalleri değiştirilen ve günden güne neferat ziyade olmakda olup…*" Şamil Mutlu, *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati; Mehmet Daniş Bey ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1994, s. 65.
[330] Gül, *agt*., s. 256-260.

öğrendiklerinde bunlar da İstanbul'dan defedileceklerdir[331]. Vaka-i Hayriye'den, haliyle bu büyük tasfiyeden, iki ay bile geçmeden İstanbul'un karşılaştığı büyük bir yangın karşısında yaşanan çaresizlik yukarıda ileri sürülen isabetsizliğe açık bir örnektir. Hocapaşa'da başlayan ve adını da buradan alan yangın Demirkapı, Salkımsöğüt, Cağaloğlu'dan Babıali'ye uzanmış, Balmumcular ve Kapalı Çarşı'nın bir kısmını yakıp Bayazid'a, buradan da Kumkapı ve Yenikapı'ya kadar yayılmış ve rüzgârın da kuvvetiyle otuz altı saat kadar sürmüştür. Babıali'yi tamamen yakan yangında Mahmud Paşa Mahkemesinin sicilleri dahi yanmıştır. Zararın bu kadar şiddetli olmasını dönemin Vakanüvisi Ahmed Lütfi Efendi, yeniçeri tulumbacılarının lağvedilmesine bağlamaktadır[332]. Son olarak tasfiye edilen tulumbacılar hakkında İngiliz Elçilik görevlisi İrlandalı vaiz Walsh'ın gözlemleri oldukça dikkat çekicidir. Hepsini kaslı ve olağan üstü güçlü adamlar olarak tanımlayan Walsh'a göre bu tulumbacılar, "*belki de dünyanın en cesur ve kuvvetli itfaiye birliği*" idi[333]. Hal böyleyken, yeniçerilerden ve yeniçerilikle ilişkili her ne varsa kurtulmak üzerine temellendirilmiş her türlü girişimin de ideolojiyle malul olduğu iddiasını tekrar etmekte fayda vardır. Hem de İstanbul'u yangınlardan koruma işini gönüllü sivillerden oluşturulmuş amatör itfaiye birliklerine teslim etmek pahasına olsa bile[334]. Dolayısıyla da Mansûre Ordusunun kolluk görevinin en azından ilk birkaç yıl için göstermelik bir çaba olduğunun altı tekrar çizilmelidir. Göstermelik çabadan kastedilen esas olgu ise imaj cilalamasıdır. İlerleyen sayfalarda paylaşılan talimnamede kolluklardaki nöbet

---

331 HAT. 290/17358.

332 *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, C. I, s. 122-123.

333 "*İstanbul'da yangınlara karşı bir önlem niteliğinde olan Galata ve Yeniçeri Kulesi olarak anılan iki kule vardı. İkisi de çevredeki binalardan epey yüksekler ve iki yarımadaya da hâkim geniş bir panoramaya sahipler. Çan yerine tepelerinde çok büyük bir davul [kös] bulunur, yanında da bekçiler beklerdi. Nerede bir yangın görürlerse, hemen büyük tokmaklarla çan yerine geçen davul çalınırdı, bu davulun sesi insanın kulağında tuhaf ve ağır bir yankı bırakırdı. Çıkan yangınları önlemek amacıyla alınan bu önlemlere ek olarak* ***bir de yangınları söndüren belki de dünyanın en kuvvetli ve cesur itfaiye birliği vardı, bunlara tulumbacılar deniyordu.*** *Üstlerinde yalnızca dizlik ve kolsuz yelekler vardı, kolları, göğüsleri ve boyunları çıplaktı, hepsi kaslı, olağanüstü güçlü adamlardı. Başlarında ters döndürülmüş bakır tasları [yangın tası] anımsatan miğferleri olurdu, bütünüyle çok çarpıcı ve sıra dışı bir görünümleri vardı. Kuvvetli oldukları kadar da cesurdular. Genellikle alevlerin arasında boruyla yanan eve su fışkırtırken görülürlerdi, aşağıdaki arkadaşları da bir başka boruyla onları devamlı ıslatarak yanmaktan ya da dumandan boğulmaktan kurtarırdı. Sonuna kadar çabaladıkları zaman başarılı olurlar ve kurtarmaya çalıştıkları hiçbir ev yanıp kül olmazdı. Buna karşın İstanbul'daki yangınlar hem boyutları, hem sıklığı, hem de yaptığı tahribat açısından korkunçtu ve bu konuda okuduklarınızın ya da hayal ettiklerinizin çok ötesindeydi."* Walsh, s. 286-287.

334 Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Tulumbacıları*, Ana Yayınevi, İstanbul 1981, s. 63-66.; Barış Taşyakan, *The volunteer firefighters of İstanbul 1826-1923*, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, 193 s.

değişimlerinin trampetler çalınarak halka ilan edilmesi, halk nezdinde oluşturulmaya çalışılan söz konusu imaj için kuvvetli bir enstrüman olmalıdır.

4.2.1. Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Talimnamesi'ne Göre İstanbul Kolluk Görevleri

Bâb-ı Seraskeri kışlasında iki tertip ve her tertipte bin beş yüz yirmi yedi nefer olmak üzere iki binbaşının nezaretinde üç bin elli dört nefer İstanbul içinde nöbetleşe kolluk kuvveti olarak görev yapacaklardır. Kolluk görevi haricinde boğaz muhafazasındaki karakollarda ve Üsküdar ve Davut Paşa kışlalarında talim yapacak olan yeni ordunun İstanbul ve yakın çevresindeki kolluk görevi teorik ve pratik izlekler üzerinden iki kısımda ele alınacaktır. Talimname başta olmak üzere bu talimnameye yapılan şerh meselenin teorik yanına ışık tutarken; pratik, karakol vukuat jurnalleri üzerinden ele alınacaktır. Her ne kadar çalışmanın temel odağını *Asîtane* yahut *Makarr-ı Hilafet* olarak tanımlanan sur içi teşkil etmekte ise de elde edilen on defterden yalnızca üçü sur içine, kalan yedi defter ise Üsküdar ve Beşiktaş'a aittir. Söz konusu üç deftere ilave olarak diğer defterlerden de istifade edilecektir. Yeni ordunun kuruluşundan on bir yıl sonrasına tarihlenen söz konusu defterler, kolluk uygulamalarına dair ilk elden pek çok veriyi barındırmaktadır[335].

Vaka-i Hayriye'yi takip eden dönemde çıkarılan askeri kanunnamelerin toplandığı Kanunname-i Askerî Defterlerinin bir numaralı defterinin ilk sırasında yer alan kanun, yeni ordunun İstanbul'daki kolluk görevi hakkındaki talimnamedir[336]. Talimnamede

---

[335] Bahsedilen Karakol Vukuat Jurnalleri, 2017 yılında bu tez çalışmasının öneri safhasında tespit edilmiş ve 2018 yılında Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi tarafından düzenlenen *Uluslararası Dünden Bugüne Türkiye'de Jandarma ve Sahil Güvenlik Sempozyumu'*nda tarafımızdan tebliğ edilmiştir. Yunus Emre Çakır, "Üsküdar ve Beşiktaş Karakol Jurnallerine Göre Bâb-ı Seraskerî Karakollarında Kolluk Hizmetleri", *Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, Ed. İ. H. Demircioğlu, A. Özcan, Y. Yiğit, Berikan Basım Yayın, Ankara 2018, ss.455-477.

[336] Talimnamenin tam metni şöyledir; *"İstanbul'da olan kolluk mahallerine li-ecli'l-muhâfaza semt semt münâsibi veçhile neferât ikame olunduğu suretde sekiz yüz nefere muhtâc olup işbu neferâtın münâvebeleri yirmidört saatda bir olmak üzere mesela sekiz nefer yüzbaşının kolluğa ta'yini nevbeti günü geldikde ol gün ahşam ta'âmını neferâtıyla beraber vakt-i asrda ekl edüp ertesi gün sabahleyin verilecek nân-ı azizlerini her bir nefer yanlarına aldıklarından sonra nevbete gidecek yüzbaşılar neferâtını alup Serasker kapusundan dışaru çıkdıkda tıranpeteyi yolda gideriken çalmamak ve fakat varacağı kolluğa üç beş adım kaldıkda tıranpeteyi bir iki çalmak üzere diğer varakada defler gûne tahrir olunduğu veçhile herbir yüzbaşı kol kol neferâtıyla me'mûr olduğu kolluğa varup andan parça kolluklara yine defter-i mezkûrda tasrih olunduğu üzere zâbitân ve onbaşıları neferâtıyla taksim ve ikame etdirmek ve münâvebeden çıkacak yüzbaşılar neferâtını toplamak içün bir iki kere tıranpete çalup yolda tıranpetesini çaldırmayarak Bâb-i Seraskerî'ye avdet etmek ve beher gün bu tertib üzre*

İstanbul içinde kolluk gücü olarak görev yapacak personel miktarına, görev noktalarına, hangi olaylara ne şekilde müdahale edeceklerine dair detaylara yer verilmiştir. Buna göre yirmi dört saat esasına göre sekiz yüz nefer, sekiz yüzbaşının komutasında göreve çıkacaklar, büyük kolluklarda yüzbaşılar; küçük kolluklarda ise onbaşılar görev yapacaklardır. Kendilerine verilen görevlerden başka bir işe karışmayacaklar ve görevli oldukları mahalle ve sokakları *güzelce bekleyecek*lerdir. Kavga etmek, adam öldürmek, yaralamak, hırsızlık etmek, ehl-i ırza takılmak gibi suç ve kabahatlere müdahale edeceklerdir. Şikâyetçi hasmını tutturmak isterse derhal tutulacak, iki taraf da dinlendikten sonra kavga zararsız ve ufak bir sürtüşme ise yüzbaşı iki tarafında aralarını bulup barıştırmaya çalışılacaktır. Şayet araları bulunur ise iki taraf da salıverilecektir. Aksi bir durumda yüzbaşılar ise şahısları binbaşıya, binbaşılar da Seraskerliğe havale edeceklerdir. Suç ve kabahati sebebiyle yakalanması gerekenlerden güzellikle teslim olmayanlar, karşı koyarak silaha davranan, bıçak çeken ve kaçmaya çalışanlara teslim olmaları bir kere söylenip dinlemezse tüfek süngüsüyle, süngü yeterli gelmezse kurşun atmak ve kaçarsa yakalanıncaya kadar kovalamak ve her halükârda yakalanarak yine silsile yoluyla Seraskerliğe bilgi verilecektir. Fuhuş konusunda ise mahalle sakinlerinin ihbarları üzerine mahalle imamı nezaretinde şikâyete konu ev basılabilecektir ve yakalananlar Seraskerliğe

---

kolluklarda olan zâbitân ve neferât değişdirilmek ve zâbitân kendülerine verilen ta'limnâmeden ve vazifesinden hâriç maslahata karışmamak ve neferâtına kemâl-i takayyüd ve ihtimam iderek kezâlik neferâta dahi me'mûriyetinden başka maslahata müdâhale etdirmemek ve nevbeti tekmiline kadar sınırında olan esvâk ve mahallâtı güzelce beklemek ve esvâk ve bazar ve mahallâtda bir kimesne bir husûs zımnında biriyle gavga edüp hasmını tutdurmak istedikde derhal tutup iki tarafı söyledüp maslahat bilindikden sonra gavgaları zararsız ve mevâdd-ı cüz'iyyeden ise yüzbaşı iki tarafı barışdırmağa çalışup beynleri bulunur ise salıverüp, olmadığı halde ikisini de binbaşıya gönderüp ol dahi keyfiyeti Serasker Paşa'ya ifade eylemek ve bir kimesnenin adam öldürmek ve silah ile urmak ve hırsızlık etmek ve ehl-i ırza takılmak ve bunların imsali cünha ve kabâhatı zuhurunda üzerine varup tutmak istedikde itâ'at edüp teslim olur ise ne güzel, itâ'at etmeyüp silâha davranur ve bıçak çeker ve kaçmağı ister ise iyilik ile teslim olması bir kerre söylenüp dinlemez ise ol vakt tüfeng süngüsüyle galebe mümkün olur ise süngü ile mümkün olamadığı takdirce kurşun atmak ve kaçar ise tutuluncaya kadar kovularak beher hal tutulup kezalık binbaşıya gönderüp ol dahi Serasker Paşa'ya ifade eylemek ve mahallatdan birisinde bir fahişe avrad bulunuvire hilâf-ı şer'-i şerife ef'âl-i şenîayı mürtekib hanesinde ricalden adem olduğu konşuları tarafından ve sair mahalden haber virilerek bılındikden sonra ol mahallenin imâmı marifetiyle ol haneyi basup o makule kimesne bulunduğu takdirce ol kimesneyi ve fâhişe olan avradı ihrâc-birle bâlâda işâret olunduğu üzre Bâb-ı Seraskerî ye göndermek ve bir kimesneden kolluk harcı ve zamm-ı âhar ile gerek yüzbaşı ve şâir zâbitân ve gerek neferât taraflarından bir akçe ve bir habbe alındığı ve hilâf-ı şer'-i şerif ve mugayir-i kanûn-ı münîf hareket vukuu haber alınur ve işidilür ise derhal te'dîben lâyıkları icrâ olunacağını yüzbaşı ve onbaşılar ve neferât-ı sâire dahi bilüp ana göre hareket etmek ve binbaşı bulunanlar dahi münâvebeten elli altmış mikdârı neferât ile gice ve gündüz kol dolaşup kolluklarda olan zâbitân ve neferâtın hall ü hareketlerine havâle-i çeşm-i dikkat ve umûr-ı me'mûrelerinde bir güne kusûr ve zuhûl vukua gelmemesine i'tinâ vü nezâret eylemek içün ta'yîn olunacak binbaşı ve zâbitâna işbu talimnamenin bir kıt'a sureti i'tâ olunacağı ma'lûm-ı âlîleri buyruldukda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir." A.{DVNSKNA.d. 1, s.-3-4.; TS. MA. e. 500/40.

gönderilecektir. Kimseden asla kolluk harcı ya da başka isimler adı altında bir akçe para talep edilemeyecektir. Gerek zabitler gerek neferler tarafından para alındığı vaki olursa veya şer-i şerife ve kanun-ı münife aykırı davranışta bulunan olursa derhal layık oldukları ceza icra olunacaktır. Tüm zabit ve neferlerin bunları bilmesi buna göre hareket etmesi icap etmektedir ve binbaşılar elli altmış neferle gece gündüz kol dolaşarak kolluklarda bulunan görevlilerin teftişinden de sorumludurlar. Bu talimname çoğaltılarak zabitlere de verilecektir.

Talimnamenin satır aralarına bakıldığında oldukça yüzeysel olduğu ifade edilebilir. Fakat özellikle eski düzenin kolluklarında mevcut olan iki hususun bu talimnamede yokluğu hemen dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki yeniçeri kolluklarının tulumbacılık görevidir. İstanbul içindeki tulumbaların yeniçeri kolluklarında konuşlandırılmış olduğuna önceki bölümlerde işaret edilmişti. Hatta yeniçeri kolluklarına dair bilgilerin büyük çoğunluğunun tulumbalara yapılan masrafların kaydedilmesi sayesinde elde edilmiş olduğunu tekrar zikretmek gerekmektedir. Diğer husus ise kanaatimizce kolluk harcı yahut başka adlar altında ahaliden herhangi bir para alınmasını yasaklıyor olmasıdır. Ki bu durum gayet önemli bir hususa işaret etmektedir. Çalışmanın önceki bölümlerinde yeniçerilerin kolluk/yasakçılık görevlerinin ciddi bir gelir kaynağı olduğuna dikkat çekilmişti[337]. Ele alınan talimname, "*bir kimesneden kolluk harcı ve zamm-ı âhar ile gerek yüzbaşı ve şâir zâbitân ve gerek neferât taraflarından bir akçe ve bir habbe alındığı […] haber alınur ve işidilür ise derhal te'dîben lâyıkları icrâ olunacağı*" hükmü ile kolluk görevlilerin halktan doğrudan tahsil ettiği geliri iptal etmektedir. Elbette bu durumda Mansûre Ordusu mensuplarına, neferine kadar, hatırı sayılır maaşlar veriliyor olmasının da etkisi vardır[338]. Muhtemeldir ki bu uygulamanın kaldırılmasında ahalinin istismar edilmesini önleme çabası kadar yeni ordunun, tesis edilmeye çalışılan nizamını bozabilecek bir unsurun önünü alma gayreti de vardır.

Talimnameye ek olarak bir kolluk defteri eklenmiştir ve 64 kolluk noktasının adı ve görevlendiren nefer ve rütbeli sayıları verilmiştir. Toplamda 850 nefer ve her kollukta

[337] Bkz. Bölüm 2.1. ve Bölüm 2.4.2.

[338] Yeniçeri ocağının ilgasından hemen önce orta rütbeli bir zabitin aldığı yevmiye 20-30 akçe dolaylarında iken Mansûre neferinin yevmiyesi 60 akçe olduğu görülmektedir. Mehmet Mert Sunar, *Arş İleri; Asâkir-i Mansûre Ordusunda Teşkilat, Talim ve Talimnameler*, Okur Kitaplığı, İstanbul 2016, s. 17-18.

birer ikişer onbaşı, bazı kolluklarda onbaşılarla birlikte yüzbaşı, mülazım-ı evvel, mülazım-ı sani, alemdar ve çavuşlar görevlendirilmiştir[339]. Yüzbaşıların olduğu kolluklar, Bahçekapı, Kapan-ı Dakik, Balat, Bab-ı Top, Bab-ı Langa, Pazar-ı Esb ve Koca Mustafa Paşa kolluklarıdır[340]. Bunlar haricinde en dikkat çekici kolluk noktası Tiryaki Çarşısıdır[341], kapısına bir onbaşı ve on nefer ile çarşı içine elli nefer ve beş onbaşı görevlendirilmiştir. Yüzbaşıların görevlendirildiği büyük kolluklara iki onbaşı ile yirmi nefer görevlendirildiği göz önüne alındığında Tiryaki Çarşısının iktidar nezdinde büyük bir asayiş sorunu olarak görülmekte olduğu çıkarımı yapılabilir.

Ele alınan talimnamenin ilerleyen sayfasında, birkaç ay sonra yapılmış olan zeyilde, yeni ordu tertiplerinin İstanbul dışında görevlendirilmesi ve sadece iki tertibin İstanbul'da kalmaları üzerine nöbet usulünde değişiklikler yapılmıştır[342]. Yapılan bu

---

339 Bahçekapı, Başeski Kolluğu, Göbek Taşı(?), Balık Pazarı, Bab-ı Zindan, Çardak, Ayazma, Bab-ı Hatab, Kapan-ı Dakik, Cebe Ali, Bab-ı Yaya, Cebe Ali Yeni Kapısı, Bab-ı Fener, Hariçte Başeski Kolluğu, Tüfenkhane, Balat, Haricde [Balat harici], Ayvansaray, Bab-ı Eğri, Bab-ı Edirne, Salma Tomruk, Başeksi Kolluğu, Tekfur Sarayı, Çarşamba, Bab-ı Top, Bab-ı Mevlevihane, Bab-ı Silivri, Yedikule, Haricde Samatya, Bab-ı Narlı, Samatya, [Samatya] Harici, Davut Paşa, Bab-ı Langa, [Langa] Harici, Bab-ı Kum, [Kumkapı] Harici, Aksaray, Avrat Pazarı, Darphane, Tahtakale, Mercan, Bab-ı Parmak, Pazar-ı Esb, Vefa, Tiryaki Çarşusu, Çarşu Derunu,Sultan Mehmed, Kadı Çeşmesi, Cırcır, Küçük Mustafa Paşa, Küçük Pazar, Azablar, Saraçhane, Sarı…, Eski Ali Paşa, Koca Mustafa Paşa, Hekim Oğlu Ali Paşa, Macuncu, Şehremini, Yeni Bahçe, Latif Paşa, Halıcılar Köşkü, Kara Gümrük. A.{DVNSKNA.d. 1, s.-3.

340 1798 tarihli İstanbul kolluklarının zikredildiği belgedeki Başkolluklar şöyledir; Galata, Balat, Fenar, Bahçekapı, Kumkapı, Langa, Samatya, Bab-ı Yedikule. C. AS. 955/41527.

341 Tiryaki Çarşısı, Süleymaniye Camiinin bitişiğindeki çarşıdır. Joseph Von Hammer, *İstanbul ve Boğaziçi*, Cilt 1, Çev. Senail Özkan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 329.

342 *Asitâne-i şevket-âşiyânede olan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'den ma'a-zâbitân beşyüz nefer asâkir beher gün mübâdele suretiyle kolluklar ve Bâb-ı âlî ve sâir mahallerde istihdam olunmakda ise de el-hâletü hâzihî sekiz tertîbden küşâde olunmuş olan yedi tertibin iki tertîbi Bahr-ı Siyah Boğazı muhafazasında ve bir tertîbi Üsküdar'da olup mâ'adâ dört tertip asâkir-i merkume ile münâvebe usûlü üzre edâ-yı hizmet ettirmektede iken tertîbât-ı merkumeden birisi dahi Bahr-i Sefid Boğazı muhafazasında ve diğer bir tertîbi Egriboz canibine me'mûr olduklarından şimdi iki tertîb asâkir-i mezkûre ile Âsitâne'de münâvebe usûlü üzere kolluklarda ve Bâb-ı Seraskerî'de karakol hidmetinde istihdam olunmalarında su'ûbet ve günlerde dahi adem-i vüs'at cihetiyle saat yedi sularında taâmları i'tâ ve sekiz sularında kolluklara isrâ olunmakda iseler de bu suret asâkir-i merkumeye bir nev'i mûcib-i meşakkat olmağla taşradan celbi irâde buyrulan asâkir-i merkumenin vürûdlarına değin haftada iki def'a isneyn ve peneşenbi günleri tebdîl olunmak ve me'kulâtları husu¬sunda suhûlet olunmak içün yalnız etmekleri verilüp ta'yînât-ı sâirelerinin baltası rayiciyle hesâb olunarak bedelleri i'tâ kılınması isti'zânına dâir tak¬dim kılınan takrîr taraf-ı hazret-i Sadâret penâhîden rikâb-ı hümâyûn-ı mülûkâneye lede'l-arz vâki' günlerde vüs'at olmamak cihetiyle asâkirin külli-yevm tebdillerinde su'ûbet olacağı derkâr olmağla müşâr ve mûmâ- ileyhimânın takrîr ve inhaları üzere dışarıdan gelecek asâkirin vürûdlarına kadar haftada iki gün münâvebeten tebdîl olunsunlar ve me'kûlâtları hu¬susunda etmeklerinden mâkadâ ta'yînât-ı sâireleri râyiciyle hesâb olunarak bedelleri i'tâ olunmakda su'ûbet olunduğu halde ol veçhile tanzim ü icrâ oluna deyü hatt-ı şerîf-i şevket-redîf-i tâcdârî şeref-efzâ-yı sudur olmağla mantûk-ı münîfi icrâya mübâderet olunmak bâbında sâdır olan fermân-ı âli mûcibince kolluklara me'mûr zâbitân ve neferâtın etmeklerinden mâ'adâ ta'yînat-ı sâireleri râyiciyle hesâb*

değişiklikte en dikkat çekici kayıt zabitlerde dâhil olmak üzere beş yüz nefer askerin İstanbul içinde kolluk görevlisi olduğu bilgisinin paylaşılmasıdır. Fakat esas talimnamede İstanbul'un sekiz yüz nefere ihtiyacı olduğu belirtilmiş ve talimnamenin hemen takip eden sayfasına eklenen kolluk defterinde sekiz yüz elli neferin İstanbul kolluklarında görevli olduğu kaydedilmiştir. Esasında bu tutarsızlık kuruluş sürecinde İstanbul'un asayişi meselesinde Mansûre Ordusuna atfedilen önemin yahut önemsizliğin alametidir. Sistemin deneme-yanılma yoluyla oturtulmaya çalışıldığı izlenimini vermektedir.

4.3. Suçlar Suçlular ve Karakol Vukuat Jurnalleri (Defterleri)

Karakol vukuat defterleri, en yalın ifadesiyle, kamu düzenini ilgilendiren kavga, yaralama, hırsızlık, fuhuş gibi suçlar ile kabahat olarak değerlendirilebilecek gece sokağa çıkma ve sarhoşluk gibi olaylar karşısında kollukça icra edilen faaliyetlerin kaydedildiği defterlerdir. Meydana gelen olayların gün gün kaydedildiği bahse konu defterler İstanbul gündelik hayatına dair bir takım önemli veriler arz etmektedir. "*İşbu Cemaziyülevvelin yirmi üçüncü Cuma günü olan vukû'atin jurnalidir*" örneğinde görüldüğü gibi günlük başlıklar altında haftalık olarak düzenlenen defterlerde olaylar, meydana geldikleri muhit, olaya karışanlar, olayın şekli ve niteliği, olaydan nasıl haberdar olunduğu bilgisi verilmekte ve son olarak görevliler tarafından icra edilen uygulama ile kayıt sonlanmaktadır. Olaylara hangi mıntıka kolluğu tarafından müdahalede bulunulduğuna dair detaylar paylaşılmamaktadır[343]. Kayıtların oldukça temiz bir yazı ve adeta kalıplaşmış bir üslup ile tutulmuş olmaları, müstakil olarak bu defterleri tutmakla görevlendirilmiş bir ketebe sınıfının varlığını göstermektedir. Defterlerde diğer görevliler ile birlikte kayıtları tutan herhangi bir kâtibin adı da yer almamaktadır. Defterlerin görevli kâtiplerce Seraskerlikte düzenlenmekte oldukları anlaşılmaktadır. Defterlerin pratik olarak nasıl bir amaca hizmet ettikleri ise

---

olunarak bedelleri olarak behe¬rine yevmiye on dörder para verilmek üzre tanzim ve icrâ olunmağla başmuhâsebeye kayd ile keyfiyet ma'lûm olmak içün iktizâ eden mahallere ilim ü haberleri i'tâsı husûsunu Asâkir-i Mansûre Seraskeri saâdetlü Hüseyin Paşa hazretleriyle nâzırı âtıfetlü Saib Efendi hazretleri bi'l-iştirâk memhûr takrirleriyle inhâ etmeleriyle takrirleri mûcebince kayd ile ilm ü haberleri i'tâ olunmak bâbında sâdır olan fermân-ı âlî mûcebince baş-muhâsebeye kayd ile ilm ü haberleri verilmek fermân buyrulmağın mûcebince kayd olunup Divân-ı Hümâyûn kalemine dahi işbu ilm ü haber verildi. 29 Rebîülâhir 1242 (1 Aralık 1826).

[343] Örnek bir vukuat kaydı; "*Kefalonyalı Travola nam zimmi Odun Kapusunda kâin abacı dükkânlarının kilidini karıştırmakta iken karağol zabiti kulları tarafından ahz u girift olunarak Bâb-ı Seraskeriye gönderilmiş ise de vilâyeti tarafında defolunmak üzere elçisi tarafından rica olunmuş olduğuna mebni sebili tahliye olunmuş olduğu.*" TS. MA. d. 05049.3.

belirsizdir. Devlet Arşivleri tarafından dijital ortama Defterhane-i Amire (D.) fonu ile aktarılmış olsa da kataloğa Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TS. MA. d) fonu ile kaydedilmişlerdir. Bu detay söz konusu defterlerin saraya arz edildiği ve kuvvetli bir ihtimalle, bu dönemdeki diğer jurnal türleri gibi, padişahın kişisel merakını tatmin etmek gayesiyle düzenlenmekte olduğu fikrini doğurmaktadır. Bu iddiayı destekleyici bir diğer detay ise görevlilerden bahsederken "Kavas bendeleri" ve "Karakol Zabiti kulları" gibi niteleyici ifadeler kullanımıdır.

Devlet Arşivleri kataloglarında oldukça nadir görülmekte olan vukuat defterlerinden yalnızca yirmi altı adedi tespit edilebilmiştir[344]. Defterlerin on dokuzu Asîtane'ye; diğer yedi defter boğazın karşılıklı iki yakasına, Üsküdar ve Beşiktaş'a aittir[345]. Defterlerin bu kadar az sayıda olması hayrete şayandır. Takdir edileceği gibi Seraskerlik gibi bir yüksek bürokrasi tarafından tanzim edilen bu defterlerin birbirini takip eden seriler halinde binlercesinin bulunması gerekmektedir. Bu durum akıllara iki ihtimali getirmektedir. Ya bu defterler bir yerlerde, tasnif edilerek arşiv kataloglarında yer alacağı günü beklemektedir[346] ya da çok daha kötüsü, yirminci yüzyılın başındaki rejim değişikliğinde taşımış oldukları *jurnal* başlığı sebebiyle belki de çoktan yok edilmişlerdir. Tekrar etmekte fayda vardır ki, yeniçeri ocağının ilgası sırasında adeta intikam alırcasına yeniçerilere ait çok sayıda evrak ve defter de yakılmıştı[347]. İlerleyen başlıklar altında ele alınacak olan yine İstanbul hakkında günlük birçok detaylı bilgiyi barındıran İhtisap jurnallerinin de son derece seyrek olmaları ne yazık ki ikinci ihtimali güçlendirmektedir.

---

[344] TS. MA. d. 5049'da 10, TS. MA. d. 5472'de 2 ve TS. MA. d. 8362'de 14 defter bulunmaktadır.

[345] Üsküdar ve Beşiktaş'a ait defterlerin değerlendirilmesi için Bkz. Yunus Emre Çakır, "Üsküdar ve Beşiktaş Karakol Jurnallerine Göre Bâb-ı Seraskerî Karakollarında Kolluk Hizmetleri", *Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, Ed. İ. H. Demircioğlu, A. Özcan, Y. Yiğit, Berikan Basım Yayın, Ankara 2018, ss.455-477.

[346] Konu hakkında literatürün önde gelen sayılı eserleri arasında bulunan, Lévy-Aksu tarafından 2010'da savunulan doktora tezininden üretilen ve Türkçeye çevrilerek 2017'de yayınlan eserinde bahse konu karakol vukuatlarının eksikliğinden yakınılmaktadır. Yazarın bu defterleri tespit edememesinin nedenleri arasında söz konusu defterlerin tasnif edilmemişliği olmalıdır. Noémi Lévy-Aksu, *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş 1879-1909*, Çev. Serra Akyüz, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 121-126. Haliyle tasnif sorununun da göz ardı edilemeyecek bir etkisi olduğu ileri sürülebilir.

[347] "*... başmuhasebe ve mevkufat kesedarlarından tasdik olunmuş ve mülga yeniçeri yevmiyelerine müteallik olup şakirdler halifesi yedinde olan defterlerden başka yeniçeri kâtip efendilerinin konaklarında mahfuz olan defter ve evrak dahi ocağın mahv ve ilgası esnasında Hacı Saib Efendi bendeleri marifetiyle cümlesi ihrak ettirilmiş olduğu haber verilmiş olmağla mahzen-i mezkûrda mahfuz olan defâtir ve evrak-ı saireyi lüzum olunduğuna binaen taraf-ı çakeriden adam tayiniyle hiç birisi terk olunmayarak Ayasofya Hamamının külhanesine […] ile ihrak olunarak cümlesinin itlaf ettirilmesi muvafık emr-ı samileri ise…"* C.AS. 615/25937. H. 1242.

Defterlerdeki kayıtlar gün ay ve haftanın günü şeklinde tutulmuş yıl ibaresine yer verilmemiştir. Fakat 5049 numaralı Üsküdar ve Beşiktaş'a ait olan defterlere yıl bilgisi kaydedilmiştir. Üsküdar-Beşiktaş defterleri ile aynı fonda kaydedilmeleri münasebeti ile diğer üç defter de H.1253 (1837-38) yılına ait kabul edilebilir. Farklı fonda (TS.MA.d 5472; 8362) kayıtlı iki defter ise yıl ibaresi taşımamakta fakat arşiv kataloğuna H.1255 (1839-40) yılına ait olarak kaydedilmişlerdir. Asîtâne defterleriyle Üsküdar-Beşiktaş defterleri arasına dikkat çekici birkaç farklılık bulunmaktadır. Bu farklılıkların en başında Üsküdar-Beşiktaş defterlerine, kısaca esnafın denetimi olarak tanımlanabilecek olan fiyat, ölçü-tartı konularının da takip edilerek kayıt altında alınmakta olduğu ve yakalanan şahısların İhtisap Nezareti'ne sevk edildikleridir[348]. Benzer şekilde İstanbul'a giriş-çıkışların da bu taraflardaki derbentlerden yapılması münasebetiyle, bu hususa dair meseleler de -örneğin tezkeresiz İstanbul'a girmek isteyenler- Üsküdar-Beşiktaş defterlerinde yer bulmuşlardır[349]. Asîtane defterlerinde bahsedilen konularda örneklerin bulunmaması, ele alınan defterlerin miktarca kifayetsiz oluşundan da kaynaklanabilir. Fakat kanaatimiz odur ki, bu durumun temel sebebi Asîtane'de esnaf ve tezkere kontrollerinin İhtisap Nezareti tarafından yürütülüyor olmasıdır.

Üsküdar-Beşiktaş defterinin daha önceden tarafımızdan bir başka çalışmada ele alındığı için burada ağırlıklı olarak sur içine ait kayıtların bulunduğu defterler değerlendirilecektir. Haftalık olarak düzenlenen vukuat jurnallerinde beş haftalık zaman diliminde altmış iki vukuat kaydı mevcuttur[350]. Sarhoşluk, kavga, fuhuş ve buna bağlı sebepler, hırsızlık, gece sokağa çıkma, intihar, kişiyi alıkoymak, namaz kılmamak, görevliye mukavemet ederek firar etmek ve at ile çarparak yaralama konuları hakkındaki kayıtları içermektedir. Kimi kayıtlardan olay mahallini tayin etmek mümkün olmamaktadır. Kayıtların yaklaşık dörtte birlik oranının takibi şikâyet;

---

[348] Örneğin dört numaralı defterin ikinci vukuat kaydı; "*Fi 18 Receb sene 53 yevm-i Çarşamba Üsküdar'da büyük karakolhane civarında sebzeci Yusuf lahanayı ziyade fiyat ile füruht eder iken tebdil, karavola teslimen göndermiş olduğundan, kavas terfikiyle İhtisab tarafında gönderilmiş olduğu*." TS. MA. d. 05049.4.

[349] Yedi numaralı defterin birinci vukuatı kaydı; "*fi 8 Ş. Sene 53 yevm-i Pazartesi Hacı Mercan, Aydın tarafından bilâ-tezkere gelir iken derbend girişinde olan tezkere memurları karavola teslimen Bâb-ı Seraskeriye götürmüş olduğundan kavasa terfiken İhtisab tarafında gönderilmiş olduğu.*" TS. MA. d. 05049.7.

[350] TS. MA. d. 5049; 5472.

dörtte üçlük oran ise görevlilerin devriye faaliyetleri esnasında "*rast gelmek, tesadüf etmek, çevirmek, müşahede etmek*" olarak tabir edilen karşılaşmalar üzerine olmuştur. Bu durum *kol gezmek* olarak ifade edilen devriye faaliyetlerinin önemine işaret etmektedir.

Defterlerde yaygın olarak bulunan sarhoşluk ve kavgalara dair kayıtlar hemen hemen birbirinin aynıdır. Sadece mekân ve isimler farklılık göstermektedir. Örneğin Samatya'da sarhoşken kavga ederek birbirlerini darp eden iki zimmi, karakol tarafından Seraskerliğe gönderilmiş ve burada layık oldukları ceza icra edilerek salıverilmişlerdir. Aşağıdaki örnek hariç olmak üzere Asîtane'ye ait kayıtlarda cezanın içeriğine dair bilgi verilmemiştir:

> "*Tavuk pazarı civarında yolgeçen hanı mütemekkinlerinden İngiliz himayesinde Tanas ve Yorgi ve ehl-i zimmet reayasından Agop nam zimmiler seker halleriyle Sabahçı hanında Berber Kigorak nam zimmiyi suiniyet daiyelerinde iken memur kulları yetişip mersumu halas etmişler ise de mezkûr zimmiler firar birle han-ı mezkûrda vaki odalarına kapanıp itale-i lisan ederek karşı koymuş olduklarından oda-i mezkûrun kapısı şikest olunarak ahz u girift birle Bab-ı Seraskeriye gönderilmiş ve bu makule uygunsuz harekete ictisar edenlerin […] tedibatı lazımeden bulunmuş olduğuna mebni iki yüz ellişer değnek darb olunarak def edilmiş oldukları*" [351]

Sarhoş olarak 'sokağa düşüp kalan' bir zimmi ya da Testereci esnafından bir Müslüman da Seraskerliğe gönderilerek burada tecziye edilmektedir. Her ne kadar bu türden kayıtlarda şahısların Seraskerlikte ne kadar tutulmakta olduklarına dair bir kayıt bulunmasa da kayıtlardaki müşterek kalıp olarak kullanılan "*tedibât-ı lâyıkaları icrâ ve ifâ olunarak sebili tahliye olunduğu*" ifadelerinden icra edilen tecziyeden hemen sonra serbest bırakılmakta oldukları anlaşılmaktadır. Bu tecziyelerin açıkça ifade olunmasa bile fiziksel şiddet olduğu aşikârdır. Asîtane defterlerinin aksine Üsküdar-Beşiktaş defterlerinde cezalandırmalara dair detaylar bulunmaktadır. Örneğin kethüdası tarafından karakola, etrafındaki herkese dil uzattığı gerekçesi ile getirilen kayıkçı esnafından Mehmed adlı bir şahıs burada "*kırk değnek darp ile terbiye*"

[351] TS. MA. d.8362.4.

edilerek serbest bırakılmıştır[352]. Bu tür kayıtlar Üsküdar-Beşiktaş defterlerinde sıklıkla görülmektedir. Kimi zaman ise fiziksel cezalandırmalar yalnızca "*bir miktar terbiye*" şeklinde kayıtlara geçmiştir.

Her ne kadar kollukta cezalandırılan şahısların ağızlarından burada yaşadıkları hadiseleri okumak ya da dinlemek imkânı maalesef mümkün değilse de bunun bir istisnası vardır. O da Çörçil Olayı olarak bilinen hadisenin başaktörü William Churchill tarafından İngiliz elçisine yazılan, olayın meydana gelişi, kolluk tarafından yakalanması ve zindanda gördüğü muameleleri anlatan mektubudur. Hadise bilindiği gibi en özet haliyle, Kadıköy civarlarında yasak olmasına rağmen avlanan Churchill'in kaza kurşunu ile bir çocuğu yaralaması üzerine gelişmiştir[353]. Mektupta ifade ettiğine göre seksen ila yüz adım uzaktaki çocuğu vurduğunu fark ettiğinde çocuğun yanına gitmiş ve çocuğun hafif yaralandığını görmüştür. O esnada olay üzerine etrafa toplanan kalabalık tarafından oldukça ağır hakaretler ile bir miktar hırpalanmıştır. Öfkenin dozu git gide artmaktayken ve kalabalık onu idam etmek yollu konuşurken; bir mülazım, bir onbaşı, bir çavuş ve üç-dört neferden oluşan kolluk yetişmiştir. Mülazıma olayı ifade etmiş, kazanın nasıl meydana geldiğini açıkladıktan sonra "*onun ile beraber büyük zabitlere gitmeye talip olmuş isem de, […] bir adamı rezil ve tedip etmek ondan sonra kabahati var mı yok mu soruşturmak usulü hakkımda o saat o mahalde icra olunacaktır. Mülazıma sakın fikrinde olan melanetliği icra etme sonra cevaba kadir olaman dedim*" sözleriyle aba altından sopa gösterdiğini ifade etmiştir. Bu sözler üzerine dört nefer üzerine atlayıp Churchill'i yere yatırmaya çalışmış, kendisinin gücünün yettiği kadar karşı koyduğunu eklemekten de çekinmemiştir. İçlerinden birinin kendisine diğerlerden daha sert davrandığını hem hakaret ettiği hem de şiddetli vurduğunu, dahası 'şâki' olarak nitelediği bu neferi bildiğini ve kendisini teşhis edebileceğini eklemektedir. Churchill'in etkisiz hale getirilmesine dair verdiği ayrıntılar ise kolluk görevlilerinin bu konuda oldukça mahir oldukları izlenimi vermektedir. Kolları ve ayaklarından sıkıca tutularak yüzü yerde olacak şekilde bir diğeri de omuzlarına binerek etkisiz hale getirilmiştir. Sonra da genellikle cinayet ve hırsızlık suçu işlemiş olanları tedip etmek için kullanılan bir asayla tecziye edilmiştir;

---

[352] "*Fi 3 Receb sene 53, yevm-i Salı, Beğlerbeği iskelesi kayıkçılarından Emir Mehmed nam kimesne herekese itâle-i lisân eylediğinden kethüdâsı karavola teslimen getirmiş olduğundan kırk değnek darb ile terbiye olunarak ruhsat verilmiş olduğu.*" TS. MA. d. 5049.6.

[353] Nedim İpek, "Churchill Vak'ası", *Belleten*, C. LIX, S. 226, 1995, s. 667-668.

"*arkama elli kadar sopa vurmuşlar her biri arkamda el kadar bir iz bırakmıştır*"[354]. Churchill'in ifadelerinden karakol vukuat defterlerindeki fiziksel şiddet cezalarına dair çıkarımlar yapılabilir.

Konu hakkında bir de görgü şahidi bulunmaktadır. Dönemin meşhur askeri uzman ve danışmanlarından Helmuth von Moltke, 27 Eylül 1836 günü Serasker Hüsrev Paşa'nın yanındayken Seraskerlikte gerçekleşen değnek cezasının uygulanışı şu şekilde anlatmaktadır:

> "*Bugün ilk defa olarak Serasker kapısında değnek cezasının uygulandığını gördüm. Beş Rum, her biri 500, toplam olarak 2500 sopa yemeye mahkûm edilmişti; bir kavas, yani polis zabiti mahkumun göğsü üzerine diz çözüyor ve onun ellerini tutuyordu, iki kavas mahkumun ayaklarının bağlı olduğu bir sırığı omuzlarına almışlardı, iki tanesi de değnekleri vuruyordu. Bana karşı hususi bir iltifat eseri olarak paşa, adam başına, daha doğrusu adam ayağına 200 değneği affetti. Ben geri kalanı da hayli çok buldum ve 25 değnek teklif ettim, bunun üzerine paşayla pazarlıkta 50 değnek üzerinde uyuştuk. Sopa yiyenlere, bu lütfun Prusya beyzadesinin (yani prens oğlunun) hatırı için olduğu bilhassa ihtar edildi*.[355]"

Cezalandırma kayıtları arasında fiziksel cezalandırma kâfi görülerek serbest bırakılmayanlar ise hırsızlık suçu başta olmak üzere bazı darp olaylarıdır. Kumkapı'da ikamet eden Kirkor adlı bir şahıs, bakkal dükkânına emanete bırakılmış eşyaları sahipleri istiyor diyerek almış fakat çalıntı eşyaları satmaya çalışırken kefili olmadığından yakalanarak Seraskerliğe gönderilmiştir. Çalınan eşyalar sahiplerine eksiksiz teslim edilmiş, hırsız cezalandırılmak üzere prangaya konulmuştur. Hırsızlık suçuyla yakalanıp prangaya konulmakla sonuçlanan bir başka olay ise Unkapanı'nda gerçekleşmiştir. Bir dükkândan elbise ve sair eşya çalarak firar etmiş olan Üsküdarlı Abdurrahman adlı şahıs takip neticesinde yakalanmış, çalıntı eşyalar sahibine iade edilmiş, şahıs suçunu ikrar ve itiraf etmiş ve prangaya konulmuştur. Bir başka hırsızlık olayında ise bu sefer failler iki kadındır. Tahtakale hamamından iki adet ferace ve bir

[354] HAT. 1231/47986.
[355] Helmuth von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Çev.: Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul 1696, s.70.

miktar eşya çalmışlar, olayın karakol zabitine bildirilmesi üzerine Üsküdarlı Sena ve Ayşe adlı şahıslar Bahçekapı civarında yakalanarak ellerindeki çalıntı eşyalara el konulmuş ve şahıslar Seraskerliğe götürülerek zindanda tevkif edilmişlerdir. Hırsızlık sonucunda serbest bırakılan tek bir örnek vardır. Kefalonyalı Trovola adlı ecnebi tebaası bir şahıs, Odun Kapısı civarındaki abacı dükkânlarının kilitlerini kurcalarken devriye tarafından fark edilerek yakalanmış fakat memleketine defedilmek üzere elçisinin ricasıyla serbest bırakılmıştır. Tevkif edilerek hapsedilen bir başka örnek Tophane-i Amire'nin sorumluluk sahasında meydana gelmiştir. Firuz Ağa Mahallesinde Marangoz esnafından Hasan adlı bir şahıs, sokak içerisinde bir fahişeyi cebren alıkoymak istemişse de mağdur teslim olmamış, bu sırada "*darb etmek üzere iken karakol zabiti tesadüf ederek"* şahsı yakalamış ve Tophane-i Amire'ye göndermiş buradan Seraskerliğe sevk edilen şahıs tomrukta tevkif edilerek cezalandırılmak üzere hapsedilmiştir.

Hırsızlık olaylarının belki de en ilginci Tüfenkhane-i Amire için Tekfurdağı'ndan deniz yoluyla getirilen yaklaşık iki bin yüz seksen sekiz vakıyye (yaklaşık 2,75 ton) ham demirin çalınması hadisesidir. Kayda göre Unkapanı iskelesine yanaşan gemiden Mühimmat-ı Harbiye ambarına sevk edilmek için Ahmed adlı bir şahsın mavnasına yüklenen ham demir cevherini ambara teslim etmek yerine Balat iskelesinde satmaya çalışırken yakalanmıştır. Fail Seraskerlikte suçunu ikrar etmiş ve tevkif edilerek tomruğa sevk edilmiş, ele geçirilen çalıntı demir cevheri de Mühimmat-ı Harbiye ambarına teslim edilmiştir[356].

Cinsel suçlar olarak nitelendirilebilecek fuhuş ve zina (zina konusu bir istisna dışında şüphe boyutunda kalmıştır) kayıtları, tüm vukuat kayıtlarının %30'luk bir oranına sahip olarak çoğunluğu temsil etmektedir. Cinsel suçlarda kadınlara dair herhangi bir yaptırım ibaresi dikkat çekmemekte yalnız erkek failin tecziye edilmekte olduğu görülmektedir. Bir erkeğin namahrem bir haneye girmiş olması *Hadd-i Şer'i* ile tecziye edilmesi için yeterlidir[357]. Hanelerin basılarak şahısların ele geçirilmesi bu hanelerin

[356] TS. MA. d. 5472.

[357] "*Asâkir-i Hassa-ı Şahane birinci alay dördüncü tabur beşinci bölüğünde ikinci çavuş İsmail kulları gece saat dört kararlarında Karagümrük civarında Penbe nam hatunun hanesine girmiş olduğu karakol zabiti kulları tarafından haber alınarak hane-i mezkûru basıp Bab-ı Seraskeriyeye gönderilmiş*

kollukça gözetlenmekte olduğunu göstermektedir[358]. Hane baskınlarının yaklaşık üçte ikilik oranı görevlilerin –muhtemelen gözetleme sonucu– tesadüf etmesi, üçte birlik bir oran mahalleli tarafından şikâyet üzerine gerçekleşmiştir. Konağa, hamama yahut dükkâna fahişe getirmek ile bir erkeğin namahrem bir haneye girmesi aynı yaptırıma tabi tutulmuştur. Bir istisna dışında bu durumların hiç birisinin zina olarak değerlendirilmemekte olduğu görülmektedir. Elvanzade Mahallesi sakinlerinden Unkapanlı Halil'in karısı Hafize'nin, Bakkal Maksimo ile birlikteliği kocası Halil tarafından yakalanarak mahallede feryat etmesi üzerine mahalleli tarafından Seraskerliğe götürülmüşler, buraya yapılan sorgulamada Maksimo zinayı ikrar ve itiraf etmiştir. 1 Rebiyülahir salı günü Maksimo, Balıkpazarı'nda asılmak suretiyle idam edilmiştir. Hafize'ye herhangi bir yaptırım yapılıp yapılmadığı ise vukuat kayıtlarında belirsizdir[359]. Gayrimüslimlerin Müslüman bir kadınla zina yapmaları durumunda idam edilmeleri yaygın bir uygulamadır[360]. Zina fiilinin Müslümanın ve gayrimüslimlerin kendi arasında olduğunda yaptırımın bu kadar sert olmadığı ileri sürülebilir. Cinsel suç kategorisine değerlendirilebilecek bir başka olgu da eşcinsel eylemlerdir. *Şâbb-i emred* olarak nitelendirilen genç erkekler eşcinsel eylemlerin odağında yer almaktadır[361]. Ayrıca zoofili eylemlere de kollukça müdahale edildiği ve faillerin Seraskerlikte tecziye edildiği görülmektedir[362].

Örneklerden açıkça anlaşıldığı üzere Seraskerlik makamının adeta bir adli yargı organı görevi ifa etmekte olduğu görülmektedir. Tüm vukuat kayıtları arasında sadece iki

---

olduğundan ol veçhile zabiti tarafına gönderilmiş olduğu" TS. MA. d. 8362.4. "*Edirneli Halil nam kimesne Karagümrük civarında bir fahişenin hanesine girmiş olduğu karakol zabiti kulları müşahede ederek hane-i mezkûru basıp Bab-ı Seraskeriye götürmüş olduğundan icap ve iktiza eden hadd-i şer'isi bi'l-icra salıverilmiş olduğu*" TS. MA. d. 8362.6.

[358] Batılı bir gözlemci, belirli bazı mahallerdeki kötü karaterli kadınların evlerinin polis tarafından sürekli gözetlendiğini ifade etmektedir. "*In the miserable quarter immediately below, reside women of bad character, who are vigilantly watched by the Turkish police*." C. W. Vane, *a Steam Voyage to Constantinople by the Rhine and the Danube in 1840-41, and to Portugal, Spain, &c., in 1839*, Vol. 1, London 1842, s.198. Bu ve vukuat defterlerindeki kayıtlardan hareketle, hane baskınlarının büyük çoğunluğunun gözetleme faaliyetleri neticesinde gerçekleşmekte olduğu ileri sürülebilir. Bu durum gözetleme faaliyetlerine verilen öneme de işaret etmektedir.

[359] TS. MA. d. 8362/2.

[360] C. W. Vane, *a.g.e.*, . 236.

[361] "*Hasırcılar derununda vaki berber şabb-ı emrad Matos nam zimmiyi Agop nam zimmi dört arkadaşıyla meygerdeye götürüp işret ettirerek merkumu seker haliyle handa kâin odalarına götürmüşler ve ol veçhile mersumu …"* TS. MA. d. 8362.3.

[362] "*Gedikpaşa civarında kâin Berber Kirkor nam zimmi dükkanında kelb ile ef'al şeniası icra etmekte iken karakol zabiti kulları tarafından işitilerek dükkân-ı mezkûrun kapısını şikest ederek mersumu kelb ile beraber Bâb-ı Seraskeriye göndermiş olduğu …"* TS. MA. d. 8362/2.

kayıttaki failler İstanbul Kadılığına sevk edilmişlerdir. İlk örnek Kocamustafapaşa civarındaki Ali Fakih Mahallesinde meydana gelmiştir. Eşiyle şiddetli kavga eden Ahmed adlı şahıs eşiyle Seraskerliğe götürülmüş burada eşlerin boşanma talepleri üzerine *Huzur-ı Şer'-i Şerif*e gönderilmişler fakat boşanma taleplerinden vaz geçmeleri üzerine, bundan böyle kavga etmemeleri tembih edilerek serbest bırakılmışlardır. Hadisenin Kadılığa aksettiği diğer örnek ise Topkapı civarında Darphane işçilerinden Kiril ve Kirisdos adlı zimmilerin bir Ermeni çocuğuna at ile çarparak üç dişini çıkarmaları üzerine gerçekleşmiştir. Karakol zabiti tarafından Seraskerliğe oradan da *Huzur-ı Şer-i Şerife* sevk edilen şahısların iki yüz kuruş tazminat ödemelerine hükmolunmuştur. Tazminatın tahsili ve adı zikredilmeyen Ermeni çocuğa verilmesinin ardından şahıslar salıverilmiştir. Fakat ödedikleri tazminat, *icâb ve iktiza eden tedibâtın* icrasına engel olmamıştır.

Bazı kabahat durumlarında ise yakalanıp Seraskerliğe gönderilen şahıslar cezalandırılmaksızın serbest kalabilmişlerdir. Cezadan kurtulmanın tek yolu ise güvenilir birinin kefil olması ve önceden bilinen bir suçu ve kabahati olmamasıdır. Örneğin Artin adlı bir Ermeni uşak, gece vakti dikkatsizce sokağa çıktığından yakalanarak Seraskerliğe gönderilmiş fakat kendisinin namuslu, kendi halinde ve hakkında başka bir şüphe bulunmadığından esnafı kâhyası kefil olmuş ve herhangi bir ceza almaksızın tahliye edilmiştir. Benzer şekilde yine aynı sebeple Beygirci Davud adlı şahıs da karakol tarafından Seraskerliğe sevk edilmiş ve esnaf kethüdasının kefaletiyle salıverilmiştir. Üsküdar-Beşiktaş defterlerinde de bu türden çokça örnek vardır. Bu durum şahısların iyi hallerine dair birbirlerine kefil edilmesinin etkin bir toplumsal kontrol mekanizması olduğunu göstermektedir. Kefalet konusu hakkında İhtisap Nezareti başlığı altında detaylı değerlendirmeler yapılacaktır.

İkinci grup defterler olarak değerlendirilebilecek olan ve arşiv kataloğunda 1255 yılına ait olduğu kayıtlı olan iki defterde, 1253 yılına ait diğer üç deftere nazaran hayli dikkat çekici birtakım detaylar bulunmaktadır. Buna göre, herhangi bir suçtan dolayı seraskerliğe getirilen bir şahıs, burada tutulmakta iken olay güvenilir kimselerden sorulup soruşturularak hem ilgili suçlarının sübut bulup-bulmadığı hem de başka bir suça karışıp karışmadığı araştırılıyordu. Bu soruşturma sonucunca ilgili suç ile birlikte bilinmeyen bir başka suçunun olup olmadığı ortaya çıktıktan, jurnallerin ifadesine göre

tebeyyün ettikten sonra şahıs hakkındaki tecziye yahut tahliye işlemi yapılıyordu. Örneğin gece sokakta yakalanan ve parolaya cevaba muktedir olmadığından Seraskerliğe götürülen şahsın durumu '*erbab-ı vukuftan tahkik olundukta ehl-ı 'ırz güruhundan olup, cünhası dahi tebeyyün etmediğinden tahliye'*[363], Yahut '*keyfiyet mahallinden tahkik olundukta ber-veçh-i muharrer harekete ictisarı tebeyyün etmiş olduğundan icap ve iktiza eden tedibât-ı lazımesi ifa ve icra'* kılınıyordu[364]. Bu kayıtlar, her ne kadar net bir tarih verilemese de görece birkaç yıl sonrasına ait olan kolluk uygulamalarındaki kimi gelişmelere işaret etmektedir. 1253 (1837-38) yılına ait defterlerde hadiselerin tahkik ve tecessüs edildiklerine dair hiçbir ayrıntı kayıtlı değildir. Üstelik 1253 (1837-38) yılına ait kayıtlarda kimi zaman gece sokakta yakalanmak gibi kimi kabahatlere karşılık sadece tembih edilerek gitmelerine ruhsat verilmiş olduğu da görülmektedir[365].

Soruşturma sürelerine dair ise her ne kadar bir detay bulunmamakta ise de 11 Cemaziyülahır pazartesi gününe ait bir kayıttan kabahatin cuma günü gerçekleşmiş olduğu anlaşılmaktadır[366]. Şahısların yaptıkları ve rezillik/edepsizlik olarak ifade edilmiş olan kabahatlerine binaen cuma günü Seraskerliğe getirildikleri ve pazartesi günü tahliye edilmiş oldukları göz önüne alınırsa, buradaki soruşturma sürelerinin en azından birkaç gün sürmekte olduğu öne sürülebilir. Ayrıca söz konusu kayıtta durumun tecessüs/tahkik edildiğine dair bir detay verilmediğini de ifade etmek gerekmektedir.

---

[363] Farklı bir örnek olarak; "*Yayla Mahallesi sakinlerinden Kağıtçı Tahir nam kimesne gece dikkatsizce sokakta kalmış olduğundan süvari karakolu rast gelip parola sual etmiş ise de cevaba kadir olamamış olduğuna mebni Bâb-ı Seraskeriye gönderilmiş ve merkum esnafından ve bî-garaz kimselerden tahkik olundukta ehl-ı ırz güruhundan olduğu tebeyyün etmiş olmağla ol-veçhile sebili tahliye olunmuş olduğu*" TS. MA. d. 5472.

[364] "*[…] merkum Tahir beline kılıç kuşanıp gece saat iki darelerinde dükkân-ı mezkurun önüne gelip merkumu darb-ı şedid ile darb etmekte iken süvari-i karakol tesadüf birle ahz u girift ederek Bab-ı Seraskeriye göndermiş ve mahallinden tahkik okundukta merkum Tahir edepsiz gürühundan bulunduğu tebeyyün etmiş olmağla ol-vechile icap ve iktiza eden tedibat-ı layıkası bi'l-icra def edilmiş olduğu*" TS. MA. d. 8362/7.

[365] "*Beşiktaş'da gece saat beş sularında bir reaya sokağa çıkıp karavol rast gelip çevirmiş ise de tenbih olunarak ruhsat verilmiş idüğü."* TS. MA. d. 5049.6. 1253 tarihli bu kayıt sadece uygulamadaki değil kayıt tutma usullerindeki değişimi de göstermektedir. Dikkat çektiği üzere şahsım kimliğine dair hiçbir bilgi paylaşılmamıştır. Oysa 1255 tarihli defterlerde şahısların nüfusa kayıtlı oldukları mahalle yahut kaza bilgisi ile mesleği ve adının açıklıkla yazılması usulü benimsenmiştir.

[366] "*Bıçakçı İsmail ve Kömürcü Hasan nam kimesneler beher Cuma günleri Silahdar Ağa tabir olunur nam mesiregâha gidip rezillik etmekte olduklarından bu defa dahi ber-veçh-i muharrer edepsizlik etmiş olduklarına mebni karakol zabiti kulları çevirip Bâb-ı Seraskeriye göndermiş ve icap ve iktiza eden tedibat-ı lazımeleri bi'l-icra salıverilmiş oldukları*" TS. MA. d. 5472.

Kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse, Seraskerlik tarafından icra edilmekte olan kamu düzenini sağlamaya yönelik faaliyetlerinin kaydedilmiş olduğu defterler, ele alınan zaman zarfında İstanbul'un hırsızlıktan fuhşa; kavga, darp, yaralamadan, kişiyi hürriyetten alı koymaya; evinin yolunu bulamayacak ölçüde sarhoş olup sokak aralarında sızanlara kadar birçok hadiseye sahne olduğunu göstermektedir. Asayiş suçları olarak dikkat çeken bu vukuatlar, bir örnek istisna olmak üzere, vukuat jurnal defterlerine göre yüzde yüzlük bir başarı oranıyla yansıtılmıştır. Fakat bunca teknolojik gelişme ve güvenlik düzeneklerine rağmen günümüzde bile hiçbir kolluk gücünün bu oranda bir başarı düzeyine ulaşamadığı göz önüne alındığında; kayıtların sübjektif bir biçimde seçmece olarak kaydedilmiş olduğu kolaylıkla ifade edilebilir. Bu kısa zaman zarfında da olsa faili ele geçirilemeyen hiç olay olmamış mıdır sorusu yanıta muhtaçtır. Bu durum aynı zamanda defterlerin Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi fonunda bulunmalarından hareketle saraya arz edildiği iddiamızı desteklediği gibi, devletin zirvesine bir tür hoş görünme çabası olarak da nitelendirilebilir. Öte yandan kayıtlar her ne kadar hem nicelik hem de nitelik olarak tatmin edici olmasa da gece-gündüz yirmi dört saat esasına göre yürütülmekte olan devriye faaliyetlerinin önemini göstermektedir. Tekrar zikretmekte fayda vardır ki, kayıtların yüzde yetmiş beşlik bir kısmı devriye faaliyetleri esnasında takibe konu olmuşlardır.

5. İHTİSAP NEZARETİ'NİN KOLLUK GÖREVLERİ

5.1. Ağalıktan Nezarete İhtisap Kurumu ve İstanbul Asayişi

İslam devlet geleneği çerçevesinde 'hisbe' kavramıyla tanımlanan olgunun uzantısı olarak çarşı-pazar denetimi ve ölçü-tartı teftişi gibi hizmetleri ifa etmekte olan İhtisap kurumu (görevli kişi: muhtesib), kadının emrinde İslam cemaatinin menfaatini temin etmek ve siyasi otoritenin yasaklarını uygulamakla görevliydi[367]. Hisbe/İhtisap kurumunun Osmanlı pratiğindeki yansıması orta çağ İslam devlet geleneği çizgisinden yürütme yönünden bariz farklılıklarla ayrılmakta fakat özü itibariyle aynı temel düşünceye dayanmaktadır. Söz konusu temel düşünce en yalın haliyle kamu hukuku kapsamında iyiliği emretmek ve kötülükten menetmek olarak ifade edilen *emr bi'l-ma'rûf nehy ani'l-münker* düsturudur. Geleneksel dönemde Kadılık kurumunun görev ve yetki alanı dâhilinde yürütülmekte olan bu uygulama çoğu durumda iltizama konu edinilmekteydi[368]. Klasik İslam devlet geleneğinden ayrıldığı noktada ağırlıklı olarak iltizam sistemi çerçevesinde idare edilmesi ile yaygın kanaatin aksine örfî bir kurum oluşudur. Benzer şekilde klasik İslam devlet geleneği düşüncesinde Hisbe kavramı çerçevesinde yürütülmekte olan uygulamaların icrasının *Şurta* teşkilatına ihale edilmiş durumda olduğu dikkat çekmektedir[369]. Haliyle İhtisap konusu bir İslam kurumu

---

[367] Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600),* Çev. R. Sezen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 160.; İhtisap/hisbe hakkında günümüze dek üretilmiş literatürün belli başlı çalışmaları şu şekildedir; Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Yerel Yönetim (İhtisab Müessesesi)*, Bilge Yay. İstanbul 2006.; Ziya Kazıcı, *Osmanlılarda İhtisab Müessesesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1982, 237 s. ; Gökçe Binbir, *18 ve 19. Yüzyıllarda, İstanbul'da Üretim ve Ticaretin Denetiminde İhtisap Kurumu'nun Yeri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012, 207 s.; Dilaver Cebeci, *Osmanlı Devletinde İhtisab Ağalığı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1986.; Dilaver Cebeci, "Osmanlı Devletinde İhtisab Ağalığı" Türk Dünyası Araştırmaları, 49, 1987, 171-220.; İbrahim Erdoğdu, "Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisap Müessesesi ve Muhtesiplik Üzerine Bir Deneme", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 11, 2000, s. 123-145.

[368] İhtisap Mukataası çalışma konumuzun kapsamı dışında kalmakla birlikte, konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Hülya Taş, "İhtisâb Mukâta'ası Verilerinin Şehir Ekonomisi Açısından Anlamı: Ankara Örneği", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S 13, 2007, 409-436.; Eşref Eşrefoğlu, "İstanbul'da İhtisâb Mevzuâtı ve 1682-1684 Senelerinde İhtisâb Mukataasıyla İlgili Bir Belge", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 4-5, 1974, s.195-211.

[369] Klasik dönem İslam devlet geleneğinde kamu güvenliği konusunda öne çıkan iki kurumdan biri Hisbe diğeriyse Şurtadır. Şurta daha ziyade devlet büyüklerini koruma, suç soruşturma ve suçluları cezalandırma yönüyle hisbe/muhtesipten ayrılmaktadır. Kadı kararlarının infazı şurtanın asli görevleri arasındadır. Rudolph Peters, *Crime and Punishment in Islamic Law; Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-first Century*, Cambridge University Press, New York 2005, s.10.; Şurta hakkında detaylı bilgi için bkz.: Metin Yılmaz, *İslam Şurta Teşkilatı (Ortaya Çıkışı ve İşleyişi)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2003.

olarak İslam tarihi ekseninde ve iktisadi hayatı düzenleyici fonksiyonu olmak üzere iki ana akımda ele alına gelmiştir. Fakat tez çalışmamızda İhtisap Ağalığı ve gelişen süreçte İhtisap Nezareti her iki akımdan da bağımsız olarak bir silahlı kolluk örgütü olarak ele alınacaktır. Kolluk tarihi hakkında üretilmiş eserlerde İhtisap Ağalığı/Nezareti'nin modernleşme sürecindeki kurumsal gelişmelerden biri olarak değerlendirilmektedir[370]. Fakat doğrudan saha uygulamalarına odaklanmak söz konusu kurumun kolluk pratikleri hakkında çok daha doyurucu malumat verebilir teşhisi bu bölümün temel motivasyon kaynağıdır. İhtisap kurumunun ardında bırakmış olduğu verilerden hareketle kurumun niteliğinin ortaya konulması bölümün temel amacıdır. Bu amaçla mevzuattaki görev ve yetkilerinden hareketle öncelikle İhtisap Nizamnamesi ele alınacak ardından gelişen süreç içerisinde İhtisap kurumunun kolluk fonksiyonu tartışılacaktır. Bu bölümün varsayımı, yaygın kanaatin aksine örfi bir kurum olan İhtisap kurumunun zapt etme amaçlarına uygun bir biçimde adli ve idari yetkilere donatılmış silahlı bir kolluk kuvveti olarak kurularak görevlendirildiğidir. Bahsedilen yaygın kanaat kuvvetle muhtemel kurumun isimlendirilmesinden ileri gelmektedir. Fakat doğrudan ifade etmekte gerekmektedir ki bu dönemde kurulan yeni ordunun *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye* şeklinde Hz. Peygamberin ismine izafe edilmesindeki amaç neyse, söz konusu kurumun da Hz. Ömer'e izafetle *Hisbe* kurumuna atfedilmesindeki amaç aynıdır. II. Mahmud'a yüklenen olumsuz imajların ifadesi olarak kullanılagelen 'gavur padişah' nitelemesi düşünüldüğünde; II. Mahmud'un bu isimlendirmeleri bir tür imaj cilalaması ve politik bir hamle olarak kullanma niyeti anlaşılabilir[371]. Oysa İhtisap kurumu ilerleyen satırlarda da görüleceği üzere isimlendirmesinden çok daha kapsamlı bir modern devlet aygıtı olarak kurgulanmıştır ve hemen eklemek gerekmektedir ki, Macfarlane'in 1828 yılındaki ilk ziyaretinde hayretle bahsettiği pasaport büroları ve yüksek organize polis teşkilatı, İhtisap Nezareti'nden başkası değildir[372].

---

[370] Hikmet Tongur, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Polis Akademisi Yayınları, Ankara 2016, s. 129-132.; Halim Alyot, *Türkiye'de Zabıta*, Ankara 1947, s.71-72.

[371] II. Mahmud'un vefatına dek hakkındaki olumsuz söylentilerin halk arasında dillendirildiği zaman zaman dönemin batılı gözlemcileri tarafından da ifade edilmiştir. Kimi zaman halk arasındaki bu söylentilerin Peygamberin sancağını taşımaya layık olmadığına dek uzandığı ifade edilmektedir. Charles G. Addison, *Damascus and Palmyra: a Journey to the East: With a Sketch of the State and Prospects of Syria Under Ibrahim Pasha*, vol. 1, London 1838, s. 258.

[372] Macfarlane, söz konusu uygulamaların Türklerin tembel ve pervasız doğalarıyla çok zıt göründüğünü ifade etmekte ve bu uygulamaların Avusturya tebaası birkaç İtalyan'ın eseri olduğunu söylemektedir. Charles Macfarlane, *Constantinople in 1828: A Residence of Sixteen Months in the Turkish Capital and*

İstanbul İhtisap Ağalığının kuruluşuna ait bir arzda söz konusu kurum, İstanbul'a kimin hangi amaçla gelip-gittiğine, esnaf ve saireye dikkat ve nezaret etmek gibi görevleri sebep gösterilerek *nizamat-ı dahiliye* ve *muhsinat-ı mülkiye* olarak nitelendirilmiştir. Aynı belgede İhtisap kurumunun geçmişi hakkında bir arşiv araştırması yapıldığı ve fakat bu araştırma neticesinde söz konusu kurumun nizam-ı kadimine dair bir sonuç elde edilemediği açıkça ifade edilmiştir[373]. Bu kayıt, geleneksel dönemdeki İhtisap ağalığı ile modern devlet aygıtı olarak kurgulanan İhtisap Ağalığı arasındaki kopukluğa işaret etmektedir. Şunu hemen eklemek gerekmektedir ki bahsedilen kopukluk 'kurumsal' bir çerçevededir. Aksi halde Hisbe/İhtisap/Muhtesip ekseninde Osmanlı klasik çağına ait çok sayıda kanunname ileri sürülebilir. Bu kanunnamelerin hepsi de yürütme yetkisini kadıya havale etmişlerdir ve İhtisap konusunda muhatap doğrudan kadıdır.[374] İstanbul'un ardından İzmir[375], Edirne ve Selanik'te de İhtisap Ağalıklarının kuruldukları görülmektedir[376]. 1245 yılında İzmir İhtisap Ağası aynı zamanda Asâkir-i Mansûre Nazırı olarak İzmir'de bulunan taburlarının maaşlarının ödenmesinden de sorumludur[377]. Dahası İzmir İhtisap Ağasının askeri konularda yetkileri sürat topu talep edecek ve talebi uygun bulunacak kadar geniş olduğu anlaşılmaktadır[378].

5.1.1. İlk İhtisap Ağalığı Nizamnamesi

Nizamname, İstanbul'da bozulan düzenin tekrar bir nizam altına alınması amacıyla İhtisap Ağalığının kurulduğu ve sabık Humbaracıbaşı Mustafa Ağa'nın İhtisap Ağası olarak tayin edildiği bilgisiyle başlamaktadır. Çardak'ta eski *elli altıların* (elli altıncı

Provinces with an Account of the Present State of the Naval and Military Power and of the Resources of the Ottoman Empire, London 1829, s. 453.

373 "[…] *ağalık-ı mezkurun nizam-ı kadim ve rüsumatı keyfiyeti kuyuddan ihraç ettirilmesi defterdar efendi kullarına tembih olunmuş ve ol-dahi kuyud-ı lazımesini ihraç ettirerek bir kıta defteriyle inha etmiş ise de vaz-ı kadimi ne veçhile idüği kuyudattan bilinemeyip*[…]" HAT. 479/23454.

374 Örnek bir İhtisap kanunnamesinde kadının yürütme yetkisi için bkz. Ömer Lütfü Barkan, "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar I; Kanunname-i İhtisab-ı İstanbul el-Mahrûsa", *Tarih Vesikaları*, Cilt: I, Sayı: 5, 1942, 326-340.

375 İzmir İhtisap Ağalığı hk. bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, "1826 Düzenlemelerinden Sonra İzmir İhtisab Nezareti", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı*, Sayı: 13, 1987, 481-520.

376 HAT. 736/34935-A, 736/34935-B; Edirne'de tatbiki hk. C. BLD. 31/1514 /H. 1245.

377 C.AS. 168/8038.; "*Sakız'da olan ikinci taburun yedi yüz otuz altı aded tüfenkleri dahi İzmir ihtisab nazırı ve Asâkir-i Mansûre müdiri Ömer Lütfü Efendi bendelerine teslim olunmağla*" C. AS. 434/18042.

378 HAT. 313/18482 [H.1246]

yeniçeri ortası) kahvesi ve civarında daha önceden kuruyemişçilere verilen birkaç binanın satın alın alınarak burada bir İhtisap Ağası Konağı yaptırılması ve İhtisap işlerinin buradan takip edilmesi planlanmıştır[379]. Bu ise satır arasında İhtisap Ağalığının ilga edilen elli altıncı yeniçeri ortasının yetki sorumluluklarını tevarüs ettiğini göstermektedir.

Elli altıların hizmetinde olan birkaç kol oğlanı ise her ne kadar işe yarar olarak addedilmeyecek türden iseler de İstanbul ahalisinin gözleri kol oğlanlarına alışmış olmalarından dolayı tamamıyla defedilmek yerine İhtisap hizmetinde değerlendirilmeleri öngörülmüştür. İhtisap Ağası ile kol gezmek, yakalama (*ahz u girift*) ve cezalandırma (*ta'zir*) işleri için yeterli miktarda ihtisap neferi istihdam etmek ek bir yük olacağından; Serasker Paşa tarafından Çardak'ta görevlendirilen Asâkir-i Mansûre yüzbaşının takımından iki üç onbaşı ve yirmi otuz kadar neferinin ihtisap hizmetinde görevlendirilmesi planlanmıştır. Sadrazam kavaslarından sürekli İstanbul kadısı hizmetinde olan dört kavasa ek olarak, Kadı teftişe çıkağı zamanlarda sekiz kavas daha görevlendirilecek toplamda on iki kavas ile *ahz u girift ve darb u te'dib* işleri ile iştigal edecekler ve bu hizmetlerine karşılık bir ücret almayacaklardır[380].

Nizamname, İhtisap Ağası tarafından dikkat ve nezaret edileceklerin başta esnaf taifesi olması dolayısı ile İhtisap Ağası bulunanların vakitlerinin çoğunun kol gezerek[381] ne kadar terazi, kantar, arşın, endaze ile ticaret yapan esnaf varsa kontrollerinin yapılması ve eksik bulunan olur ise falaka ve değnek ile haklarından gelinmesi hükmü amirdir. Buna ek olarak cezalandırılmasında falaka ve değnek kifayet etmeyenleri mahbes ve sürgün edilmek üzere Bab-ı Aliye sevk etme yetkileri de tanımlanmıştır. Mahalle imamları tarafından kendisine bildirilen namaz ve oruç gibi farz ibadetleri yerine getirmeyenler ve yalan yere şahitlik edenlerin layık oldukları cezalar da İhtisap Ağası tarafından verilecektir.[382] Buraya kadar zikredilenler öteden beri cari olduğu bilinen olgulardır. Fakat talimnamenin belki de en önemli yeniliği İstanbul'a giden-çıkanların tek tek kayıt altına alınması işinin genel bir çerçeve altına alınmasıdır. Önceki

[379] Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediyye*, C. 1, s. 328.
[380] *Mecelle-i Umur-ı Belediyye*, C. 1, s. 329.
[381] İhtisap Ağası ile Serasker Paşa, İstanbul Kadısı ve önceki bölümde ele alınan nöbetçi binbaşı da kola çıkmakla memur edilenler arasındadır. *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, Cilt: 1, s. 335.
[382] *Mecelle-i Umur-ı Belediyye*, C. 1, s. 329-330.

bölümlerde bahsedildiği üzere 1821'de Yunan Ayaklanması sebebiyle başlatılan Mürur tezkeresi uygulaması, 1826'dan sonra tüm ülke genelinde yaygınlaştırılmış ve İstanbul'da yürütülmesi de ağalığa havale edilmiştir.

Talimname şerhi uzatılabilir. Fakat genel hatları ile talimnameyi iki kısımda açıklamak daha makul bir yaklaşım olacaktır. İlki esnaf ve ölçü-tartı aletleri denetimi, Müslümanların farz ibadetlerini yerine getirmelerini takip etmek gibi temel *muhtesiplik* konularıdır. Bu konular öteden beri bilinen klasik görevlerdir. Öyle ki, muhtesibin fasık ve başıboşları sıkı tutarak, mescitleri dolu tutmaları için ellerinin güçlü olması gerektiği on birinci yüzyıl eseri *Kutadgu Bilig*'de dahi yer bulmuştur[383]. İkinci kısım ise ilk kısımla her ne kadar bağlantılı gözükse de döneminin teknik imkân ve altyapı kapasiteleri dahilinde bilgi ve istatistik temelli bir toplumsal kontrol aygıtı kurgulamaya yönelik girişimler olarak dikkat çeken yönlerdir. İstanbul girişlerinde sürekli olarak bulundurulacak olan ihtisap memurlarınca haftalık olarak, tezkereleri ile İstanbul'a giden-çıkan şahıslar kayıt altına alınacak ve bu defterler üzerinden üretilecek bilgi ve istatistik bu iddiamızın en somut delilidir. Bu uygulamanın esas amacı talimnamede *İstanbul'da hiçbir veçhile başıboş adam bulundurulmaması* olarak tanımlanmıştır.[384] Ayrıca ilk genel nüfus sayımından birkaç yıl önce uygun bir zamanda İstanbul'da nüfus sayımının yapılması nizamnamede İhtisap ağalığına verilmiştir. Nizamnamenin ifadesine göre gerek esnaf gerek genel nüfus üzerinde yapılacak sayımlarla İstanbul'da ne miktar adam olduğu ortaya çıkmış olacaktır. Nizamnamenin dikkat çekici hükümlerinden biri de ateşli silah kontrolüne yönelik düzenlemelerdir. Nizamname, bazı meslek gruplarının (hamal, tellak, natır, sıvacı ve neccar gibi inşaat işçileri vs.) ve Arnavutların silah sahibi olmalarını tamamen yasaklarken, İstanbul'a ilk gelen bekarların derbentlerde silahlarına müsaade edilip fişekleri ellerinden alınacaktır. İhtisap Ağası, Arnavutların hiçbir surette silah sahibi olamamalarına özellikle dikkat edecektir. Mimar Ağa gibi çeşitli sektör işçilerinin sorumluluklarında bulunan kimseler ile bunların kaldıkları oda ve hanlarda silah bulunur ise gereğinin icrası İhtisap Ağasına havale edilecektir. Kısacası nizamnamede İstanbul'da silah kontrol uygulamaları tamamen ağalığa verilmiştir.

---

[383] "*Bulardan başka muhtesibler tutur, bular elgi küçlüg kerek ay unur, Kısa tutsa fasık yava boşlagıg, tolu tutsa mescid cema'atlarıg*" Reşit Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig I; Metin*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1947, s.552

[384] *Mecelle-i Umur-ı Belediyye*, C. 1, s. 336.

Çörçöp Subaşılığı tamamen lağvedilerek bu konudaki görevler de tamamen ağalıkça idare edilecek konular arasındadır. Değnek ve ta'zir cezalarını da ağalık kendi icra edecek ve fakat kalebentlik ve sürgün gerektiren diğer ağır cezaları Babıaliye'ye havale edecektir. Ayrıca nizamnamede zikredilen İhtisap Mahbesi, kurum ilga edilene dek işlevsel bir şekilde kullanılmıştır[385].

5.2. Bir Kolluk Kurumu Olarak İhtisap Nezareti

Önceki başlık altında ele alınan ilk nizamname, konu hakkında önceden sunulan layihasının aynıdır. Layiha, konu hakkında doğrudan doğruya II. Mahmud'un görüşlerini de yansıtması bakımından önemlidir. II. Mahmud, "*layihada münderiç olan mevad-ı nizamiye pek yolunda mütalaa olunmuş ancak bu bir emr-i 'azim olmağla yalnız İhtisap Ağasının üzerine bırakılmayıp cümleniz nasb-ı nefs ederek ikdam eylemeniz elzemdir*" sözleri ile İhtisap Ağasına yüklenen görevin ağırlığının farkında olarak bu konunun yalnızca ağaya havale edinilmekle yetinilmemesi ve herkesin konu hakkında gerekli özeni göstermesini talep etmektedir[386]. Bu bağlamda ilk İhtisap Ağasının seçilmesinde gösterilen titizlikten de kısaca bahsetmek gerekmektedir. İlk etapta İhtisap Ağalığı için Velipaşazade Sinan Bey kabul görmüştür. Fakat sonradan ağalığın müstakil bir memuriyet olacağından bu hususa memur edilenlerin ilgili konulara aşina olması gerektiği gibi İstanbul'u da iyi tanıması gerektiği belirtilmiştir. Sinan Bey'in ise İstanbul'a geleli çok olmadığından ve söz konusu işleri yürütebilecek kabiliyetten mahrum olduğundan bahisle İhtisap Ağası olarak görevlendirilmesinden vaz geçilmiştir[387]. Ağalığa uygun görülerek II. Mahmud'a arz edilen isimler arasından Humbaracıbaşı Mustafa Ağa ilk İhtisap Ağası

[385] Bkz. Bölüm 5.3.

[386] Hattın devamında; "*... ve buna giderek türlü türlü akçe oyunları karışır ise ol-vakit belki faydasından ziyade mazarratı olur. Ona göre dikkat ve ihtimam olunarak gerek takririnde ve gerek layihada olan hususatın tanzim ve icralarına mübaderet olunsun. Layihanın bir 'aynını dahi taraf-ı hümayunuma arz olunsun."* HAT. 1567/20.

[387] "*…mumaileyh İstanbul'a geleli çok müddet olmamak sebebiyle henüz usul-i füruatını pek bilemeyip ve bu husus memuriyet-i müstakile olacağından memur olacak adam her bir şeye aşina olup yoluyla tutmak ve bir gûne hata olmamasına itina olmak lazım geleceğine ve aklâmda ashab-ı hünerden kimesneler bulunmak mümkün olmadığına binaen birkaç münasiplerinin isimleri pusula olunarak şahanelerine arz olunması emr u ferman buyrulmuş olmağla*" HAT. 470/23034.

olarak atanmıştır[388]. Konuya atfedilen önemi gösteren bir başka büyük detay aynı zamanda II. Mahmud'un endişelenmekte ne kadar haklı olduğunu göstermektedir. Ağalığın kuruluşunu takip eden iki sene içerisinde layiha ve nizamnamede adı geçen ilk İhtisap Ağası sabık Humbaracıbaşı Mustafa Ağa, Vaka-i Hayriye'den sonra sıkı bir biçimde uygulamaya konulan mürur tezkeresi nizamı başta olmak üzere İstanbul asayişi konusunda gerekli dikkat ve özenin göstermediğinden anılmaktadır. Mülga 'uğursuz' ocaklı takımının İstanbul içlerine girerek toplanmaları ve üzerlerine vazife olmayan sözler sarf etmeye cesaret etmeleri II. Mahmud'un sinirlerini oldukça bozmuş olacak ki, İhtisap Ağası ve ne kadar ihtisap memuru varsa hepsinin hapsedilmelerini ve mallarına el koyulmaları talimatını vermiştir. Dahası bu konu hakkında vaktinde tavır alınmamış olsaydı nasıl bir ihtilale sebep olabileceğine dair endişelerini de dile getirmiştir[389]. Ağalığın kuruluş layihasında bu konudaki önemine vurgu yaptıktan sonra bu işin bir kişinin üstüne bırakılmamasını tembih eden II. Mahmud, cezayı örnekte açıkla görüldüğü gibi Mustafa Ağa ve ekibine kesmekten hiç imtina etmemiştir. Hassa Muhafızı Osman Paşa'nın öncülüğünde yürütülen soruşturmada Defterdar vekili ve Başbâki Kulu da işin mali yönlerini yerinde incelemek üzere görevlendirilmişlerdir. Soruşturma kapsamında İhtisap Ağası Mustafa Ağa ve Kethüdası başta olmak üzere Damga Emini Mustafa, Damga Kâtibi Emin, Yoklama Başkâtibi Muhtar, Tahsilat kâtibi Namık, Terazicibaşı Abdüllatif, Kolağalarının başı ve veznedar Mustafa, Kabzımal Mustafa, Hazine Kâtibi Osman ve Galata İhtisap

[388] Sunulan isimler şöyledir; Hâlâ Humbaracıbaşı Mustafa Ağa, Preveze Nüzül Emini Sabık Mesud Ağa, Kapıcıbaşılardan Sabık İran Elçisi Mihmandarı Haşim Ağa, Silahşorandan Cizye Başbakikulu Sabık Mustafa Ağa. HAT. HAT. 470/23034-A.

[389] "*Vaka-i Hayriyeden beri Dersaadetimizin ahvâl-i sevabıka nazaran asayişi derkâr iken seferlerim imtidatı sebebiyle köşede bucakta kalmış mülga-i menhuse bakiyelerinden mürur u ubur etmekte olan eşhasın yedlerine ita edilmekte olan tezkerelere merkez-i layıkında dikkat ve ihtimam olunmadığından işte ol-makule eşhasın derun-ı Asitane-i Saadetimizde tecemmu ve teksiriyle bir müddetten beri ne gûnâ çirkin hareket havadislerinin tekevvün ve tahdisinden başka erbâb-ı fesâd dahi bayağı etvarlarını değiştirerek üzerlerine lazım olmayan kelâmları söylemeye mütecâsir oluyorlar elhamdülillah ol-makûle dimağında fesâd olanlar zahire çıktığından bir taraftan ceza-yı sezâlarını bulmaktadırlar. Ancak bütün bütün ihtisap memurlarının 'adem-i dikkat ve ihtimamsızlığından olduğu zahir ve aşikar olmağla hala İhtisap Ağası Mustafayı ve yanında işe karışıyor adamlarını şimdi toptan muhafız-ı hassa habsine gönderip ve kâffe-i emvâl ve eşyasının canib-i miriden zabt u temhir olunmasını defterdar vekiline havale idesin. Ve merkumun uhdesinde bulunan İhtisap Ağalığı dahi hala Fes Nazırı Mustafa Efendiye nezaret-i mezkûr uhdesinde kalmak üzere tevcih ve icra olunsun maazallah-ı te'âla bu hususa vaktiyle tavır alınmamış olaydı ne derece ihtilale bâ'is olacak fenalıkların zuhuru derkâr idi Rabbim teala hazretleri herhalde ism-i pâkı ve sevgili habib-i ekremi hürmetine devlet-i aliyemizi kudretiyle emanında eyleye âmin."* HAT. 500/24495.

Nazırı Edhem hapsedilmişlerdir[390]. Müteakip süreçte eski ağa Mustafa Balıkesir'e ve adı geçen diğer şahıslar da muhtelif yerlere sürülmüşlerdir[391].

Gelişen süreçte statüsü ağalıktan nezarete çevrilen İhtisap kurumunun yetki ve sorumluluk çerçevesi de genişletilmiştir. Bu gelişmede İhtisap kurumunun yukarıda ifade edildiği üzere İstanbul asayişi konusunda üstlendiği görev ve sorumluluklar çerçevesinde etkin ve işlevsel bir bürokratik altyapı kurma girişimlerinin büyük rolü olduğu kesindir. Kurumun zaman zaman geçirdiği kapsamlı ve köklü değişimler bu iddianın somut delilleri olarak ileri sürülebilir. Bu noktada kuruluşundan yaklaşık on yıl sonra, 1254'te kurum hakkında yapılan kapsamlı bir düzenlemeden söz etmek gerekmektedir. Düzenleme, taşradan İstanbul'a gelenlerin İhtisaba uğrayarak tezkerelerini kefilleri ile ibraz etmeleri gerektiği fakat derbentlerden geçenlere dair jurnaller ile İhtisaba uğrayanların jurnallerinin tutarsızlığı sebep gösterilerek gerekçelendirilmiştir. Derbentlerden geçerek İstanbul'a kara yolu ile gelenlerin bir kısmı, geldikleri zaman değil bilakis gidecekleri zaman İhtisaba uğrayarak tezkeresini damgalatmakta ve kefil göstermektedirler. Bu durum, haliyle kefalet sisteminin içini boşaltmaktadır. Deniz yoluyla gelenlerde ise kara yoluyla gelenlerin aksine gemi kaptanlarına yolcuları limanda kaydettirmek ve karantina edilmesi zorunlu tutulduğundan daha sıkı yürütülebilmektedir[392]. Söz konusu aksaklıkları gidermek için 19 maddeden oluşan bir nizamname hazırlanmıştır. İhtisap nizamına dair olduğu belirtilen ve İhtisap Nazırı tarafından hazırlandığı beyan edilen nizamnamedeki maddelerin tamamı mürur tezkeresi uygulaması hakkındadır[393]. Buna göre karayoluyla İstanbul'a gelip derbentlerden geçen şahısların İhtisaba uğrayarak tezkerelerine damga bastırmadıkları takdirde mahallelerde imamlar, hanlarda da hancılar tarafından ikametlerine asla izin verilmeyecektir[394]. Dar-ı Şura-yı Bab-ı 'Âli'de görüşülüp kabul edilen bahse konu düzenleme Bilâd-ı Selâse'de de cari olacaktır. Tanzimat sonrasında ise yapılan bir başka düzenleme ile Seraskerlik'teki Mahallat Odasında bulunan nakl-i nüfus ve İstanbul Mahkemesinin mürur tezkeresi düzenleme görevleri tamamen

[390] HAT. 517/25274.
[391] C.ZB. 26/1253.
[392] HAT. 1243/48311-C.
[393] HAT. 1243/48311-B.
[394] HAT. 1243/48311-B.

İhtisap Nezareti uhdesine geçmiş ve ilgili bürolardaki personel de maaş ve özlükleriyle nezaret hizmetinde görevlendirilmiştir[395].

Kurumun nezarete tahvilinden sonra en dikkat çekici işlevlerinden biri de çeşitli konulardaki görev ve sorumlulukları hakkında aylık hazırlanan jurnallerdir. Bu jurnaller arasında istihbarat/havadis[396] toplamaktan İstanbul'a gün gün ne taraftan ne kadar şahsın giriş-çıkış yaptığına ve İstanbul'un aylık nüfus değişim istatistiklerine kadar geniş bir yelpazedeki raporlar bulunmaktadır[397]. İhtisap Nezareti, kurulduğu günden itibaren İstanbul kapılarının muhafazasıyla birlikte giren-çıkarının kaydını tutmakla görevlidir. Aylık düzenlenen bu raporlarda İstanbul ve civarındaki hanlarda ikamet eden bekâr nüfus da yer almıştır. Tezkere süresi dolan ve çeşitli sebeplerle İstanbul dışına sürülen şahıslara ait istatistikler de ihtisap jurnallerinin konusunu oluşturmaktadır. Örneğin 1256 Senesi Rebiyülahir (Temmuz-Ağustos 1840) ayında tezkere süreleri dolan 539 Müslüman ve 705 gayrimüslim ile 8 kişi tezkerelerindeki tahriflerden, 20 kişi serserilikten, 2 kişi tezkeresiz ve 4 kişi hırsızlıktan olmak üzere 1278 kişi İstanbul'dan memleketlerine sürülmüştür. Aynı raporda 4518'i Müslüm ve 8661'i gayrimüslim olmak üzere 13179 kişinin İstanbul ve civarındaki hanlarda ikamet etmekte olduğu kayıtlıdır. Bahse konu rapor döneminde 9946 kişi İstanbul'a giriş; 7062 kişi çıkış yapmıştır. İstanbul'a giriş yapan 5808 kişi Anadolu'dan 4138 kişi Rumeli'den gelmiş; 3727 kişi Anadolu, 3335 kişi Rumeli kişi Rumeli tarafında

---

[395] BOA. İ. MVL. 26/408. BOA. ML. MSF. d. 2566. (21 Safer 1257 [14 Nisan 1841]).

[396] "*Havâdise dair İhtisab Nazırı Ağa bendeleri tarafından terkim ve takdim olunan evrak manzûr-ı hazret-i şahane buyrulmak için lef'en* […]", İ. DH. 21/1038 vd.; Havadis raporları hakkında Kırlı tarafından özgün ve müstakil bir çalışma yapılmışsa da çalışma 'kamuoyu' paradigması üzerinden ele alınmıştır. Oysa konu, kurumlar tarihi çerçevesinde ele alındığında raporları derleyip sultana arz eden İhtisap Nezareti'nin bir iç güvenlik aygıtı olarak iç istihbarat toplama ve raporlamadaki işlevi somutlaştırılabilir. Elbette söz konusu raporlardan ortaya çıkan genel panorama kamuoyu nezdindeki söylentileri toplamak olsa da çalışmamızda ileri sürülen İhtisap Nezareti'nin çok fonksiyonlu bir kolluk örgütü olduğu teşhisi çerçevesinde değerlendirilmesi tez konumuz açısından hayati addedilecek bir kıymete sahiptir. Her ne kadar havadis jurnalleri, halk arasında işitilen söylentilerden müteşekkilse de zaman zaman bu söylentilerin şikâyet mekanizmasını harekete geçirdiğine dair istisnai de olsa örnekler ileri sürmek mümkündür. Örneğin "*Veliefendi çayırında Karagümrüklü Boynuşiş Ahmed Ağa'nın nakli bizim semtte kavasın biri fahişe için süvari asâkirinden birini elinden tabanca ile uruyor herkes edebiyle olsun için bâri icra ediyorlar ve bu misillü şey nizam çıkalıdan beri zuhur etmemiş idi deyu söylediği işidilmiş olduğu*" bilgisinin üzerine "*merkumların icra-yı te'dibleriyçün Dar-ı Şura-yı Askeriyeye havale olunduğu*" hakkında not da düşülmüştür. İ. DH. 21/1038/1.; Cengiz Kırlı, *Sultan ve Kamuoyu; Osmanlı Modernleşme Sürecinde "Havâdis Jurnalleri" (1840-1844)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 134.

[397] İhtisap Nezaretince hazırlanan nüfus raporlarının sunduğu verilerden İstanbul'un demografik dinamik hakkında değerlendirme için bkz. Yunus Emre Çakır, "İstanbul'da Demografi ve Göç 1840-1842: İstanbul'un Aylık Nüfus Raporları Üzerine Bir Analiz Denemesi," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.15, 2022, s. 243-267.

gitmiştir.[398] Söz konusu rapor döneminde bir günde ortalama 340 kişinin İstanbul'a geldiği anlaşılmaktadır.

Söz konusu İstanbul'a giriş-çıkış kayıtlarının mali bir karşılığı da bulunmaktadır. 1242 (1826) tarihli ilk nizamnamede[399] ve İstanbul Kadılığı 154 numaralı ferman defterinin 2 Şaban 1245 (27 Ocak 1830) tarihli bir kaydında "*ehl-i İslam'ın mürur uburlarından piyadeden dörder süvariden altışar para ve reayadan olmak üzere Edirne'den öte sılasına giden ise beher piyadeden on sekiz para ve süvariden yirmi dörder para […] tahsil olunmakda olduğu*" bilgisi kayıtlıdır.[400] Aynı bilgi ve aynı miktarlar 1254 tarihli bir İhtisap defterinde de yer almaktadır.[401] Dolayısı ile yukarıda ele alınan türdeki İhtisap raporlarında yer alan rakamların hesap verilebilir bir karşılığı olması bağlamında güvenilirliğine dair bir fikir vermektedir.

Jurnal olarak adlandırılan bahse konu raporların konumuz hakkında önemini vurgulayan bir kayıt Takvim-i Vekâyi'nin 15 Ramazan 1250 (15 Ocak 1830) tarihli sayısında yer almaktadır. Takvim-i Vekâyi'ye göre "*Avrupa'da cari olan Polis usulünün Osmanlı'daki karşılığı jurnal demektir"*[402]. Tüm ülke genelinde ahalinin can ve sağlık güvenliğini gözetmek ve refahını korumak gibi hayırlı meseleler olarak değerlendirilen jurnal uygulamasının tüm ülke geneline yaygınlaştırılması planlanmıştır. Fakat Takvim-i Vekâyi, Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi'nin aksine jurnal tüm ülke genelinde jurnal tutulması usulünün mürur tezkeresi uygulamasını iyiden iyiye yerleştirmek olduğuna dair bir bilgi vermemektedir[403].Bunun yerine

---

[398] İ.DH. 17/782.

[399] "*Adam başına dörder ve hayvan başına ikişer para, yani süvariden altı ve piyadeden dörder para*" *Mecelle-i Umur-ı Belediye,* C. I, s. 332.; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Devletinde Belediye Teşkilâtı ve Belediye Kanunları*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2005, s. 525.

[400]*Edirne'den öte sılasına gidenlerden* tahsil edilen meblağ, nizamnameden yer almamaktadır. İrfan Küçükköy, *II. Mahmud Dönemine Ait İstanbul Kadılığı 154 Nolu Ferman Defteri'nin İzahlı Tahlili*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1987, s. 480.

[401] Ömer Karaoğlu, *19.Yüzyıla Ait Bir İhtisab Defteri Değerlendirmesi,* Okur Akademi, İstanbul 2020, s. 82.

[402] "*… bir mahalden bir mahalle gidip gelen tüccar ve seyyah ve sairin hal-i keyfiyetleri malum olmak üzere makarr-ı vilayet ve mutasarrıfın mütesellimin olan mahallerde Avrupa'da cari ve meri olan polis usulü Memalik-i Mahrusede cari olan jurnal demek olduğundan külli yevm jurnal tutulmak için memurlar tayin olunması velhasıl cem-i memalik ve bilâd ve ahali ve ibad haklarında hayr u menfaat ve vikaye-i refah ve hıfz-ı zendegâni ve sıhhat misillü mesail-i hayriyeye dair…*" Takvim-i Vekâyi, 15 Ramazan 1250, Sayı: 94, s.3.

[403] Ahmed Lûtfî Efendi, *Tarih-i Lütfî*, C. IV, s. 828.

uygulama sadece bir yerden bir yere gidip gelen tüccar, seyyah ve sair şahısların bilinmesi olarak formüle edilmiştir.

Bilgi ve istatistik üzerinden temellendirilen bu dönemdeki iktidar teknikleri, yalnızca İhtisap Nezareti'nin ürettiği raporlarla sınırlı değildir. Seraskerlik[404] ve İstanbul Kadılığı da bu sürecin paydaşları arasındadır. Söz konusu üç kurum tarafından düzenlenen ilk raporların II. Mahmud'a 1245 yılında sunulduğu ve bu raporlardan sultanın gayet memnun kaldığı anlaşılmaktadır. Öyle ki raporların kendisine arz edildiğine dair evrak üzerine memnuniyetini "*bu husus zinhar gevşetilmeyip işte böyle beher mah dikkat ve ihtimam olunsun*" sözleri ile dile getirmiş ve devamında Üsküdar, Galata ve Eyüp'te olanlar dahi İstanbul'da olduğu gibi İhtisap Nazırı tarafından defter edilsin emrini vererek uygulamanın Bilâd-ı Selâse'de de yürütülmesini istemiştir[405].

İhtisap Nezareti'nin kurumsal gelişim aşamalarından bir diğerini de personel kadrolarından izlemek mümkündür. Kuruluşunda eski kol oğlanları ve Mansûre Ordusundan alınacak 20-30 neferle işlerin yürütülmesi planlanmıştır. 1253 senesine kadar kol hizmetinde görevli 14 nefer gedikli ve 13 nefer mülazım kol oğlanı bulunmaktadır. 1253 yılında bu personel uygun görülen başka yerlerde görevlendirilerek ve yerlerine *ihtisap kavası* adı verilecek yeni kadroların ihdas edilmesi ve söz konusu kavaslara yeni bir elbise giydirilmesi planlanmıştır[406]. Nezaretin personel konusunda belki de en dikkat çekici gelişmesi ihtisap memurlarına yemin ettirilmesi uygulamasının yürürlüğe girmesidir. İhtisap memurlarına gümrük memurlarıyla birlikte yemin ettirilmesi iştigal ettikleri konularda devletin mali kaygılarına da işaret eder niteliktedir[407]. Aynı belgeden anlaşılan bir başka konu da iltimas yoluyla *tesâhüb* (sahip çıkma, benimseme) yöntemi çerçevesinde ihtisap hizmetine alınanların mizaçlarının yetersiz olması dolayısıyla bu yöntemden vazgeçilmiş olmasıdır.

[404] Bkz. Bölüm 4.4.
[405] HAT. 335/19228.
[406] HAT.637/31391.
[407] İ. DH. 8/359.; Yemin metinleri konusunda detaylı bilgi için bkz. Güler Yarcı, "Osmanlıda Yemin ve Tahlif", *Yemin Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi, İstanbul 2013, s. 17-72.; Gülden Sarıyıldız, "Tanzimat ve Osmanlı Bürokrasisinde Yemin Müessesesi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S.1, 2002, s.251-268.

Tanzimat'tan sonra yapılan düzenlemelerle İhtisap Nezareti'nin teşkilat yapısı nihai şeklini almıştır. Nezaret, ilga edilene dek devam edecek üç bürodan müteşekkildir ve bunlar, tahrirat odası, varidat odası ve tezkere-hanedir. Bu üç büroya ek olarak saha memurları da mevcuttur. Tezkere-hane 50 kâtip ile en kabalalık büroyu oluşturmaktadır. Nezaretin boğazda yoklama için görev yapan iki de büyük kayığı bulunmaktadır. Hanlarda görevli memurların oda kiraları nezaret bütçesinden karşılanmaktadır ve han memurlarından sorumlu amir, baş kavas ile aynı miktarda maaş almaktadır. Sekiz derbent noktasında görev yapan on personel aynı zamanda karantina memurluğu da yapmaktadır. Saha memurlarında en kalabalık grup kavaslardır, bir baş kavas, bir ikinci kavas, 38 kavas ve 12 'tebdil' olmak üzere 52 kişiden oluşmaktadır. 38 kavas için aylık maaş tutarı 3800 kuruştur ve kavas maaşının 100 kuruş olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık 12 nefer tebdil kavasın toplam maaş tutarı 1800 ve tebdil kavas maaşı da 150 kuruştur[408]. Halk arasına karışmış sivil memurlar olan tebdil kavaslar, kuvvetle muhtemel yukarıda zikredilen havadis jurnallerini toplayan ekip içerisindedir ve dikkat çektiği üzere tebdil kavas maaşı diğer kavaslara nazaran yüzde elli daha fazladır. Bu durumun nedeni kesin olarak belirlenemese de sivil kavasların daha fazla sorumluluk ve risk gerektiren bir görev ifa etmekte oldukları yorumu yapılabilir. Bahse konu maaş defterlerinde, mülazemet usulü çerçevesinde maaşsız çalışan kavas ve kâtipler yer almamaktadır. Dolayısı nezarette görev yapan personel miktarının yukarıda zikredilen sayıdan yaklaşık yüzde elli daha fazla olduğu kabul edilebilir[409].

1254 yılında yapılan düzenlemeye kadar İhtisap Nazırının maaşı 7500 kuruştur ve nazıra ek gelir olmak kantar mukataası da tahsis edilmiştir. Fakat 1254'te Dar-ı Şura, Maliye Nazırı ve Meclis-i Vâlâ'nın arzı üzerine ile ihtisap memurlarının maaşlarına zam yapılmış, İhtisap Nazırının maaşı 20000 kuruşa çıkarılmış ve esnaftan çeşitli hediyeler almak gibi gelirleri kaldırılmıştır[410]. 20000 kuruş gibi gayet yüksek bir maaş alan İhtisap Nazırı, devlet protokolünün üst düzey bir üyesidir. Aynı yıl yapılan bir

[408] ML. MSF. d. 4413. Kanunusani 1258 (Ocak-Şubat 1843); C. BLD. 35/1748. Teşrinievvel 1258 (Ekim-Kasım 1842); ML. MSF. d. 7416. Mart 1262 (Mart-Nisan 1846); C. ML. 528/21616. Cemaziyelahir 1257 (Temmuz-Ağustos 1841).
[409] A.}MKT. 66/70.; Benzer bir durum Zaptiye Müşiriyetinde de caridir. Fakat Zaptiye'de maaşsız çalışan kavaslara geçimlerini temin edebilecek bir 'atiyye' tahsis edildiği görülmektedir. A.}MKT. 108/68.
[410] HAT.1244/48313.

teşrifat-ı cedide düzenlemesinde İhtisap Nazırlığı, vezaret ve müşirlik mertebesi olan *rütbe-i ûlâ* olarak tanımlanmış olup devlet protokolünde on birinci sıradadır[411].

Nezaretin, klasik görevlerinin yanında icra ettiği fonksiyonların biri de tulumbacılıktı. Her ne kadar nezaretin mali kayıtlarında yer almasa da özellikle Ermeni halktan seçilen bazı şahıslar cizye muafiyeti karşılığında İhtisap Nezareti hizmetinde tulumbacılık faaliyeti icra etmekte oldukları görülmektedir. 1252 yılında 32[412] olan Ermeni tulumbacı nefer sayısı, 1254'te 40'a[413] 1258'de 48'e çıkarılmıştır[414]. Bunun yanında Nezaretin, binek hayvanlarına aşırı yük yüklenmemesini takip etmek[415] ve kaldırım tamir etmekten[416], halk sağlığını korumaya yönelik önlemlere dek geniş bir yelpazede görev ve sorumlulukları bulunmaktaydı[417]. İlk Nizamnameden itibaren Nezarete tanınan yakalama ve hapsetme yetkilerinin saha uygulamaları kimi zaman diğer kurumlarca tutulan jurnallere de yansımıştır. Özellikle yansıyan bir kayıt, nezaret personelinin silahlı görev yapmakta olduğunu göstermektedir[418]. Nezaretin İstanbul kent güvenliğinden sorumlu olan başta Seraskerlik olmak üzere diğer kurumlarla iş birliği yaptığı da saha uygulamalarından takip edilebilmektedir. Seraskerlik bünyesinde devriye faaliyeti icra eden karakol görevlilerince, gereğinden pahalı ya da tartıda eksik ürün satanları haklarında gerekli işlemin yapılması için kavasa terfik ederek nezarete sevk etmekte oldukları görülmektedir[419].

---

411 Ahmed Lütfi, C. V, s. 934.
412 C. BLD. 3/127.
413 C. BLD. 32/1565.
414 C. BLD. 113/5623.
415 Ahmet Eryüksel, *İstanbul Kadılığı 213 Numaralı Ferman Defterine Göre 1831-1863 Seneleri Arasında Sosyal ve İktisadi Hayata Dair Kararlar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990, s. 83-84.
416 C. BLD. 33/1612.
417 İhtisap Nazırına İstanbul'da bazı kadınların çocuklarına afyon hapları vermek gibi uygunsuz işler yaptıkları belirtilerek afyon konusunu sıkı takip etmesi yönünde Meclis-i Vâlâ kararı için bkz. A.}MKT.MVL. 2/15.
418 "*Dağıstanî Hacı Ali nam kimse geçen Ramazan-ı Şerifde hastalanıp Sultan Mehmed Cami Şerifi civarında Tavhane medresesinde mukim talebe-i ulûmdan Hacı İbrahim Efendi dâileri merhameten merkumu odasına almış ve tahsil-i mizaç ettikten sonra işbu Perşembe günü misafereten mukim olduğu oda-i mezkurdan vafirce kitap ve sair eşya sirkat etmiş ve ittisalinde olan odadan dahi iki adet Mushaf-ı Şerif ile sair eşya sirkat birle firar etmekte iken yedinde mürur tezkeresi bulunmadığı için İhtisap tarafından habsolunmuş ise de gece İhtisap Nazırı efendi bendelerinin tebaasından Abdullah nam kimsenenin bir tüfenk ile bir miktar eşyasını sirkat edip ihtisabdan dahi firar etmiş olmağla merkum karakol zabitanı tarafından derdest olunarak Bâb-ı Seraskeriyeye gönderilmiş olduğundan sirkat etmiş olduğu eşya yedinden tamamen ahz olunarak saye-i hümayun-vâye-i hazret-i zillullahi ashabı yedine teslim olunarak sarik-i merkum dahi tomrukta tevkif kılınmış olduğu*" TS.MA.d. 8362/1
419 Yunus Emre Çakır, "Üsküdar ve Beşiktaş Karakol Jurnallerine Göre Bâb-ı Seraskerî Karakollarında Kolluk Hizmetleri", *Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, İ. H. Demircioğlu, A. Özcan, Y. Yiğit (ed.), Berikan Yayınevi, Ankara 2018, s. 461.

Nezaretin görevleri arasında bulunan silah taşıma ruhsatı düzenlemek ise şu ana dek bilinen uluslararası örnekler arasında en erken tarihli şahsa özel silah taşıma ruhsatı düzenleme uygulaması olduğu ileri sürülebilir[420]. İhtisap Nazırına, *emniyet-i kâmilenin istikmâli zımnında* silah taşıyanların bir yerden bir yere seyahat edenlerin kefilleri alınarak mürur tezkeresi düzenlenmesi uygulamasında olduğu gibi *esliha tezkereleri* düzenlenmesine yönelik bir emir yazılmıştır. Buna göre hamil olunan silahın cins ve adedini, sahibinin isim, eşkal ve şöhretini içerecek olan tezkereler, tezkere tarihi ile özel bir cerideye kaydedilecekler ve bu tezkere bir yıl süreyle geçerli olacaktır. Tezkerenin süresi nerede biterse silah sahipleri o mahallin memurlarına müracaat ederek tezkerelerinin sürelerini uzatabileceklerdir. Fakat burada da tezkerelerini ilk kez altıklarında gösterdikleri gibi güvenilir bir kefil göstermek zorunda olacaklardır[421]. Uygulama yürürlüğe girdikten sonra tezkeresiz silah taşıyanlar serseri addedilerek haklarında gereken yapılacaktır[422].

5.3. İhtisap Nezareti'nin İlgası, Polis Meclisi ve Zabtiye Müşirliği'nin Kuruluşu

1845 (H. 1261) tarihli Polis Nizamı hem kurumsal gelenek hem de günümüze dek üretilmiş literatür içerisinde önemli bir kilometre taşı olarak tanına gelmiştir[423]. Osmanlı tarihçileri, Abou-El-Haj'ın ifadesiyle farklı devlet ve kültürlerde ortaya çıkan olguları "*yalnızca ama yalnızca Osmanlı İmparatorluğunu etkileyen dönemsel faktörlerin bir sonucuymuşçasına"* ele alma girişimlerinde olmuşlardır[424]. Aynı sorun

[420] İngiltere'de silah ruhsatı, 1870 yılında düzenlenen yasa ise postanelerde satılan bir evrakın on şiline satın alınarak silahla birlikte bulundurulmasından ibarettir. Michael A. Bellesiles, "Firearms Regulation: A Historical Overview", *Crime and Justice,* Vol. 28, 2001, s. 137-195.; Amerika'da ateşli silahlara karşı yirmi yüzyıla kadar resmi bir düzenlemeden bahsetmek mümkün değildir. T.A.Warlow, *Firearms, the Law and Forensic Ballistics*, 2nd Edition, Taylor & Francis, 2003, s.11.

[421] A. MKT. 73/99 H. 12.4.1263.

[422] "[…] *ol makule müsellahan kırda geşd ü güzar eden çoban ve avcı makulelerinin ve sair silah tutan kesanın kefilleri alınıp sahib olunduğu eslihanın cins ve adedini mübeyyin yedine tezkere-i mahsusa verilerek bu makule kesana tesadüf eden zabtiyye memurları tarafından esliha tezkereleri sual olunarak kefaletli tezkere ibraz edemediği halde serseri makulesinden demek olacağından icra-yı iktizasına bakılması zımnında*" HR. MKT. 17/70.

[423] Mesut Gülmez, "Polis Örgütünün İlk Kuruluş Belgesi ve Kaynağı", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 16, S. 4, 1983, s. 3. 10 Nisan 1845? (12 Rebiyülevvel 1261).

[424] Abou-El-Haj, bu konuya özellikle iltizam sistemini örnek olarak ileri sürmektedir. Fakat benzer sebeplerle çalışma konumuzun odağında bulunan kurumların tarihyazımında da bu olumsuz durumdan bahsetmek mümkündür. Rifa'at Ali Abou-El-Haj, *Modern Devletin Doğası; 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. Oktay Özel, Cayay Şahin, İmge Kitabevi, Ankara 2000, s.21-22.

Polis-Zaptiye çizgisi üzerinden kurgulanan kolluk tarih yazımı konusu için de geçerlidir. Tez çalışmamızda bu başlık altında ele alınacak temel konu, literatürdeki iddiaların eleştirel bir analizi ile polis ve müteakip süreçte zaptiye olarak adlandırılan kolluk kurumunun teşkil edildiği dönemin sosyo-politik bir takım özelliklerinden hareketle bahse konu kolluk örgütlerinin kurumsal gelişimlerini genel bir çerçeve içerisine oturtmaktır. Bu noktada peşinen ifade edilmesi gereken olgu, polis olarak adlandırılan kurumun kuruluşundan çok önce polislik işinin birileri tarafından yapılmakta olduğudur. Çalışmanın önceki bölümlerinde de ifade edildiği üzere, hangi isimle anılırsa anılsın, İstanbul'da kamu güvenliği çerçevesinde kolluk faaliyeti icra eden görevliler (çoğunlukla İhtisap memurları) batılı gözlemcilerce "polis" olarak tanımlanmıştır[425]. Dahası Takvim-i Vekâyi'ye göre, bir önceki bölümde bahsedildiği üzere, Avrupa'da cari olan polis usulü Memalik-i Mahruse'de *jurnal* demekti[426]. Neticede polisliğin tarihi aynı zamanda devlet erkinin de tarihini ifade etmektedir[427]. İngiltere'de 1829 yılından önceki (Londra Büyükşehir Polis Departmanı) polislik uygulamalarını inceleyen Reynold'a göre polislik tarihçilerinin yüzleşmesi gereken ilk soru, "*polisten ne kastedildiğidir?"*[428]. Bu bağlamda polis kelimesinin tarihsel arka planına kısaca göz atmakta yarar vardır.

15. yüzyılın ikinci yarısında Alman topraklarında *Pollitzey*, *Pollicey* ve kelimenin diğer varyantları hem imparatorluk hem de belediye yasa ve yönetmeliklerinde yer almıştır. Fakat bu dönemlerde bu sözcük kamusal düzeni sağlama, suçla mücadele ve suçu önleme gibi konulardaki görev ya da görevlileri kastetmiyordu. Daha çok sivil hükümet ya da daha dar bir anlamda şehrin düzenlenmesi (*politika: policy*) anlamına gelmekteydi. İngiltere ya da Fransa'da da bu dönemde durum bundan ibaretti. Fakat 1667'de XIV. Louis, Paris'e şehrin mezkezi yöneticisi olarak üst düzey bir yetkili atadı ve "*lieutenant général de police de Paris*; Paris Polis Korgenerali" ünvanını verdi ve polis sözcüğü ilk kez günümüzde bilinen anlamına -kısmen de olsa- kavuştu. Paris

[425] Macfarlane, *Constantinople in 1828,* s. 453.; J. F. Michaud; J. J. F. Pouloulat, *a.g.e.,* s. 35.; Vane, *a.g.e.,* s. 198 vd.
[426] *Takvim-i Vekâyi*, 15 Ramazan 1250, Sayı: 94, s.3.; Bkz. Bölüm 5.2.
[427] Neocleous, *a.g.e.*, s.25.; , Foucault, 17. ve 18. Yüzyıl yazarlarının polisten anladıklarının "*devlet bünyesi içerisinde işleyen bir kurum ya da mekanizma değil*; *devlete özgü bir yönetim teknolojisi yani devletin müdahale ettiği alanlar, teknikler ve hedefler*" olduğunu belirtmektedir. Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, Çev.: Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014, s. 47-48.
[428] Elaine A. Reynolds, *Before the Bobbies; The Night Watch and Police Reform in Metropolitan London, 1720-1830,* Stanford University Press, 1998 London, s.3.

Polisi, Fransız İhtilali'ne dek kamu düzeninin sağlanması ve suçun önlenmesi gibi temel polislik konuları başta olmak üzere kamusal alanda sarhoşluk, fuhuş, şehrin temizliği, pazarların denetim altına alınması ve sokak aydınlatmasına gibi geniş bir yelpazede görevlerini sürdürdü[429]. Aynı zamanda Paris Polisi, feodal soylular ve Katolik kilisesinin otoritesini tırpanlamak anlamına da gelmekteydi. Yine bu dönemde soyluların malikane mahkemesi kurma yetkileri bir dizi kraliyet kararı ile kaldırıldı ve Paris Polisi, yargıdan ve diğer siyasi otoritelerden bağımsız, doğrudan doğruya kralın mutlak otoritesine bağlandı[430]. Paris Polis Korgenerali La Reynie, göreve başladıktan birkaç ay sonra uzun kış geceleri yaklaşırken, '*karanlığın olduğu yerde suç da vardır*' teşhisiyle sonbahar ve kış boyunca meydana gelen hırsızlık ve cinayetleri önlemek için bir kararname çıkarttı[431]. Paris Polisinin ilk icraatlarından olan sokak aydınlatması hizmeti bu sayede uygulamaya konuldu. Bu uygulamaya dek tüm Avrupa'da olduğu gibi Paris'te de Schivelbusch'un ifadesiyle, *insanlar geceye bir geminin fırtınaya hazırlandığı gibi hazırlandılar*. Evlerin kapı ve pencereleri ile birlikte şehirlerin kapıları da kilitlendi. Fransa'da akşam dokuz çanından sonra kimse geçerli bir sebebi ve elinde feneri olmaksızın sokağa çıkamazdı ve tüm Avrupa'da benzer bir uygulama vardı. Paris Polisinin kuruluşundan sonra polis tarafından yürütülen aydınlatma hizmeti, yeni devletin sembollerinden biri haline geldi ve Paris, ışıklar şehri (*Ville Lumière*) olarak ünlendi[432]. 1628 tarihli Strasbourg polis yönetmeliği, polisin amacını; "*düzensizliğin, iyi yasayı hor görmenin, her türlü yanlış amelin, günahın ve kötü alışkanlığın üstesinden gelmek*" olarak tanımlamıştır[433]. Benzer şekilde Çar (Deli) Petro tarafından 1718'de St. Petesburg'da, 1733'ten itibaren de tüm Rusya genelinde polis idaresi (*politsiia*) kurulmuştur. Avusturya'da 1742'de II. Friedrich tarafından polis direktörlüğü kurulmuş, 1751'de Maria Theresa tarafından polis teşkilatı şube

[429] Clive Emsley, *A Short History of Police and Policing*, Oxford University Press, New York 2021, s.3.
[430] Herbert Alan Johnson, Nancy Travis Wolfe, Mark Jones, *History of Criminal Justice*, Fourth Edition, LexisNexis/Anderson Publishing, Newark NJ, 2008, s.207-221.
[431] Paris'ın ışıklar şehri şöhretini almasında La Reynie'nin rolü hakkında detaylı bilgi için Bkz. Holly Tucker, *City of Light, City of Poison; Murder, Magic, and the First Police Chief of Paris*, W. W. Norton & Company, London 2017.
[432] Bu yılllarda Paris'te 912 cadde ve sokağın her iki ucunda birer tane, uzun cadde ve sokakların ortalarından da birer adet olmak üzere 2736 adet fener var olduğu zikredilmektedir. Wolfgang Schivelbusch, "The Policing of Street Lighting", *Yale French Studies, No. 73,* 1987, s.62. (pp. 61-74)
[433] Mark Neocleous, *Toplumsal Düzenin İnşası; Polis Erkinin Eleştirel Teorisi*, Çev.: Ahmet Bekmen, h2o Kitap, İstanbul 2012, s. 37.

müdürlüğü haline getirilmiştir[434]. Bu örneklerin hepsi de tek bir ortak paydada birleşmektedir; "*polis tarafından korunması beklenen düzenin hali, devletin düzeniydi*"[435] ve Büyük (Deli) Petro'nun da ifade ettiği gibi "*polis iyi düzenin babasıydı*[436]*".* II. Mahmud, iktidarının henüz ilk yıllarında İstanbul asayişine müessir bir konu üzerine, kamu düzeni ve asayişi muhafaza edenlerden "*namus-ı saltanat-ı seniyemi koruyup gözetenler*" olarak bahsetmektedir[437]. Bu noktada Osmanlı pratiğinde de yukarıda zikredilen örneklere benzer bir biçimde, kamu düzenini sağlayanların, adı ister kolluk ister polis ister zaptiye olsun devlet erkinin ayrılmaz bir parçası olduğunu açıkça vurgulamakla birlikte söz konusu kuvvetin esasında sultanın kendi iktidarını gözetmekte olduğunu aşikâr etmektedir. Bu çerçeveden ele alındığında XVII. ve XVIII. yüzyıllardaki kıta Avrupa'sında daha çok kent hayatını düzenleme amacı güden[438] polislik uygulamalarının Osmanlı'da bir karşılığının bulunduğundan şüphe yoktur.

İngiltere ise örgütlü bir polis teşkilatı konusunda kıta Avrupa'sından farklı bir yol izlemiştir. On sekizinci yüzyıl dolaylarında, İngiltere'de kolluk yetkisi yerel yargıçların elinde ve mahallelere bölünmüş durumdaydı. Bu mahalleler arasında herhangi bir bilgi alışverişi ve iş birliği neredeyse yok gibidir[439]. 1816 ve 1828 yılındaki raporlara göre temel endişe kaynağı daha ziyade küçük suçlar ve artan çocuk suçlulardı. Emsley, ilgili raporlara atfen bu konularla özel olarak ilgilenilmiş olunduğuna işaret etmektedir. Bu çocukların açıkta teşhir edilen tezgahlardan ürün çalmak gibi küçük suçlarla başladıkları ve ardından daha büyük suçlara doğru ilerlediklerine dair bir fikir birliğine varılmış durumdaydı. İşsizlik ve yoksulluk gibi sorunlar da suç oranlarının yükselişindeki önde gelen unsurlar arasında

[434] Avusturya polis teşkilatı kuruluş ve gelişimi XVIII. yüzyıl boyunca çeşitli gelişimlerle devam etmiştir. Avusturya polisi ve 1792'de polis gözetiminde kurulan çalışma kampları/düşkünler evi (*arbeithaus*) bu süreçte Viyana'da bulunan Ebubekir Râtıb Efendi'nin layihasında da yer bulmuştur. Haliyle Avrupa'daki söz konusu gelişmelerden Osmanlı bürokratlarının yakından haberdar olduğu ifade edilebilir. Fatih Yeşil, *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi; Ebubekir Râtib Efendi (1750-1799)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s. 145-146.
[435] Neocleous, *a.g.e.*, s.45.
[436] Neocleous, *a.g.e.*, s.39.
[437] Bkz. Bölüm 3.2.
[438] İhtilal öncesi Parsi Polisi'nin görevleri, "*pazarı zabtetmek, çöpleri toplamak ve sokakları temizlemekti*". Olwen Hufton, *The Poor of Eighteenth-century France 1750-1789*, Clarendon Press, Oxford 1974, s. 203'ten *aktaran*; Neocleous, *a.g.e.*,s 63.
[439] Johnson, Wolfe, Jones, *a.g.e.*, s. 214.

gösterilmekteydi ve 1828 yılındaki rapora göre *Londra'yı hırsızlar istila etmişlerdi*[440]. 1829 yılında, söz konusu rapordan bir yıl sonra, Londra Metropoliten/Büyükşehir Polis Departmanı kuruldu. Londra Polisi, düzenli devriyeler ve üniformalı polisler (*bobbies*) demekti[441]. Londra Polisinin mimarı İçişleri Bakanı Robert Peel, "*özgür anayasamızın özgür ilkeleri ile tutarlı, güçlü bir önleyici polise*" olan ihtiyaca vurgu yaparak parlamentoyu ikna etmişti[442]. Peel, Londra'daki suç istatistiklerinden hareketle, en çok mala yönelik suçların (hırsızlık, soygun, dolandırıcılık vs.) meydana geldiğini tespit etmiştir. Dolayısıyla özellikle bu dönemde Fransa'nın aksine radikalizm ve toplumsal fitneye karşı değil[443]; 'adi suçlara' yönelik bir düzenleme olduğunu savunmuştur[444]. Peel'in tüm çabalarına rağmen Londra'da artan suç oranları karşısında kayda değer bir başarı kazanılamadığı yönünde görüşler de bulunmaktadır ve fakat Peel'in modeli, erken XIX. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri için de benimsenmiştir[445]. İngiltere'de 1723-1829 arası dönem, ceza hukuku reformu dönemi, 1829-1856 arası dönem polis düzenlemeleri dönemi olarak tanımlar ve söz konusu her iki dönemle kesişen bir Sanayi Devrimi faktörü herkesçe bilinen bir olgudur. Bu dönemde meydana gelen hukuk ve polis alanında yaşanan gelişmelerin de esasında Sanayi Devriminin sonuçlarına bir yanıt olarak ortaya çıktığı öne sürülmektedir[446].

Buraya kadar ele alındığı üzere XIX. yüzyıl başlarına dek polis, İngiltere hariç olmak üzere özellikle kıta Avrupa'sında devlet erkinin kamu üzerindeki bir tahakküm aracı olarak kurgulanmıştır. Ekmek gramajını takip etmekten, sokağa çöp dökme kurallarına riayet edilmesine kadar şehir kanunlarının uygulanmasını sağlamak üzere kurulan

---

[440] Clive Emsley, *Crime and Society in England 1750-1900*, Pearson Education, 2005, s. 63-64.
[441] Johnson, Wolfe, Jones, *a.g.e.*, s. 217-219.
[442] Reynolds, *a.g.e.*, s. 127.
[443] Devrim'den sonra Fransız polisi de radikal değişimler geçirmiştir. Başlangıçta beledi işleri düzenlemek üzere kurulan Paris polisi örneğinde yukarıda zikredilen örnek, Napolyonun birinci kosil olmasından sonra radikal bir değişim geçirmiştir. Fransız sisteminde sıkı bir gözetleme vardır, siyasi polis baskındır ve polis muhalefet üzerinde bir baskı unsuru olarak kurgulanmıştır. XIX. yüzyıl başlarında Fransız polis sistemi, İngiltere'de idare alanına giren sosyal hizmetler ve düzenleme uygulamarını da içermektedir. Öte yandan kırsalda jandarma Napolyon tarafından güçlendirmiştir ve jandarmanın en büyük görevi rejimi korumaktır. Detaylı bilgi için bkz. Clive Emsley, *Gendarmes and the State in Nineteenth-Century Europe*, Oxford University Press, 1999.; Polisliğin askeri yönü Fransız sistemini İngiliz sisteminden ayıran en önemli temel özelliklerden biridir. Johnson, Wolfe, Jones, *a.g.e.*, s. 211.
[444] Reynolds, *a.g.e.*, s. 130.
[445] P. A. J. Waddington, *Policing Citizens: Authority and Rights*, UCL Press, 1999, s.8
[446] Bu yanıt, toplumsal olaylara müdaha boyutuyla değil; hırsızlık gibi adi suçların artışına gösterilmiş bir reflekstir. Douglas W. Allen, Yoram Barzel, "The Evolution of Criminal Law and Police During The Pre-Modern Era", *Journal of Law, Economics, & Organization*, 27/3, 2011, s.421.

Paris Polisi, aynı zamanda Otuz Yıl Savaşları sonrasında Fransa'da görülen merkezileş(tir)me hareketleri arasında zikredilmektedir[447]. Dolayısıyla iktidar erkinin başlıca tahakküm araçlarından biri haline getirilmiştir. İngiltere'de ise -gayet anlaşılır bir biçimde- adi suç ve suçlularla mücadele etmek üzere son derece pratik amaçlar doğrultusunda önleyici polislik (*preventative policing*) şeklinde tezahür etmiştir[448]. Dolayısı ile İngiliz sistemi haricindeki diğer polislik sistemlerinin (Fransa, Avusturya, Rusya vd.), devlet erkinin halk üzerindeki etkisini kuvvetlendirici uygulamalar olduğu anlaşılmaktadır.

5.3.1. Kapitülasyonlar, Müstemenler ve 1845 Tarihli Polis Nizamı

1845 yılında ve sonrasındaki süreçte Polis Nizamı başta olmak üzere İstanbul asayişi için yapılan düzenlemelerin temel gerekçesi neydi, sorusuna verilebilecek en makul yanıt, XIX. yüzyılın ortalarına İstanbul'da ciddi sinyaller vermeye başlayan bir demografik değişimden geçmektedir. Fakat esasında bahse konu demografik değişim, 1838'deki Baltalimanı Ticaret Antlaşması ile İngiltere'nin başını çektiği Osmanlı'nın küresel sermayenin açık pazarı haline getirilmesinin bir sonucudur[449]. II. Mahmud'u bu tavizi vermeye iten gerekçeyse Mısır meselesinde İngiltere'nin desteğini almak istemesiydi ve İngiliz Büyükelçisi Ponsonby bu durumu büyük bir fırsat olarak görmüştü[450].

1840-1842 yılları arasında İstanbul'da mevcut müstemen nüfusun yerli nüfusa oranı *%1* civarında seyretmiştir[451]. Yaklaşık kırk yıl sonra bu oran yüz bin bandını aşarak

[447] Neocleous, *a.g.e.*, s.54.
[448] Londra Büyükşehir Polis Departmanının kuruluşunda polis komiserleri için ilan edilen genel talimatlara göre başlangıçta *ulaşılması gereken öncelikli amaç* 'prevention of crime', *suçun önlenmesi*dir. Reynolds, *a.g.e.*, s. 149.
[449] 1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşması, yerli tüccarın ihracatından alınan gümrük vergisini %12'ye çıkarırken, ithalattan alınan vergiyi %5'e sabitliyordu ve dahası yerli tüccar %8 iç gümrük vergisi ödemeye devam ederken; yabancı tüccarlardan iç gümrük vergisi alınmıyordu. Ayrıca Yed-i Vahid (tekel) uygulaması da sonlandırılıyordu. Şevket Pamuk, *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s.29-30.; Ortaylı, kapitülasyonların *ahidname* statüsünde olduğu ifade etmektedir. İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedid Neşriyat, Ankara 2008, s. 338-339.
[450] Norman Anick, *The Embassy of Lord Ponsonby to Constantinople 1833-1841*, McGill University, Ph.D. Thesis, 1970, s. 155.
[451] Çakır, *a.g.m.*, s. 258.

%15 mertebesine dayanacaktır[452]. Bu gelişme on dokuzuncu yüzyıl boyunca İstanbul'da yabancı sermayenin kümülatif artışıyla paralellik arz ettiğini göstermektedir[453]. Müstemen olarak tanımlanan yabancılara karşı uygulanacak kolluk prosedürleri tam da bu dönem uluslararası bir sorun öbeği haline ge(tiri)lmiştir. Macfarlane, 1847-1848 yılları arasında İstanbul'a yaptığı ikinci ziyaretinde, 1828 yılındaki ilk ziyaretine kıyasla İstanbul'da asayiş sorunların ciddi bir artış kaydettiğini ve bu artışa sebep olarak iki büyük etken gözlemlediğini ifade etmektedir. Macfarlane'e göre yönetimin aşırı müsamahası ve İstanbul'a kısmen yabancı ülkelerden kısmen de taşra vilayetlerden gelenlerin İstanbul'da suç oranlarının artmasında büyük etkiye sahiptiler. Yazar, özellikle kendinden emin bir şekilde suç işleyenlerin büyük bir kısmının İngiliz koruması altındaki kimseler ile Maltalı ve İyonyalı Rumlar olduğunu vurgulamaktadır[454]. II. Mahmud'un saltanatının henüz ilk yıllarında İstanbul'u ziyaret eden Polonyalı seyyah Raczynski'ye göre İstanbul, "*bu düzenini muhtemelen polisin çabalarından çok milletin insanlığına borçludur*"[455]. Bu tespitten yirmi yıl sonra, 1830'da yine İstanbul ziyaretçilerinden Julia Pardoe, İstanbul'da mevcut olan asayiş kuvvetlerinin göstermelik olduğunu ileri sürmekte bunun gerekçesini de toplumun bizzat kendisinin toplumsal sorunlara sebep olmaması olduğunu ileri sürmektedir[456]. Raczynski ve Pardoe'nun tespitleri her ne kadar

---

[452] 1882'de 870 bin olan İstanbul nüfusunun 129 bini, yaklaşık *%14,77*'si yabancılar tarafından oluşturulmaktadır. Kemal Karpat, Osmanlı Nüfusu 1830-1914, Çev. B. Tırnakçı, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 426.; Stanford Shaw, "The Populotion of İstanbul in The Nineteenth Century", *Tarih Dergisi*, S. 32, s. 413.

[453] Lévy-Aksu, *a.g.e.*, s. 110-111.

[454] Macfarlane, *Türkiye ve Yazgısı*; *Türkiye'nin Durumunu İncelemek Üzere 1847 ve 1848 Yıllarında Yapılan Bir Yolculuğun Raporu*, Çev.: Fahri Yıldırım, Abis Yayınları, Ankara 2023, s. 55.; "*Himaye altındaki İngiliz uyruklarından şikâyetler gelmektedir. İngiliz yurtdaşlığı hakkından yararlanan Maltalılar, Adalılar, Canning'in müşterilerinin en azılı olanlarıdır. Konsolosluklar kanalıyla adalet dağıtımı sistemi türlü güçlükler çıkarmaktadır. Maltalılar ise Levant'daki İngiliz ticaretinin büyük kısmını ele geçirmiş olmalarına rağmen, hâlâ kanunsuz işlerden sakınmamaktadırlar. İstanbul, karanlık sokaklarında vuruşup döğüşen, türlü kepazelikten sonra elçiliğe sığınan Maltalılarla doludur*." Stanley Lane Poole, *Lord Stratford'un Türkiye Hatıraları*, Kısaltarak Çev.: Can Yücel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1959, s. 114.; İngiliz Elçilik kapısının hemen yanında Osmanlı topraklarında suç işleyen İngiliz yurttaşlarının kapatıldıkları küçük bir hapishaneden bahseden Walsh, burayı ziyareti esnasında gördüğü mahkumların İyonya adalarından kişiler olduğunu belirtmektedir. Walsh, *a.g.e.*,s. 374-375.; Dönemin İngiliz büyükelçisi Stratford Canning, Malta ve On İki Ada kökenli Rumların himaye için elçiliğe sığınmalarından o derece rahatsızdı ki, Yıldız'ın ifadesiyle "bir medenileştirme misyonu" olarak Osmanlı hapishanelerini ıslaha girişecekti. Gültekin Yıldız, *Mapusâne; Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi, İstanbul 2012, s. 74-75, 110.

[455] Edward Raczynski, *Türkiye Seyahati Günlüğü*, Çev. Sabire Arık, TTK Yayınları, Ankara 2019, s. 253.

[456] "*Altı yüz binden fazla insanın yaşadığı İstanbul'da yüz elli kişilik bir asayiş kuvveti var. İnsanlar akşam sefalarından sokak ayaklanmalarıyla fırlamıyorlar; kumarhaneler ümitsiz veya kabına sığmayan*

tartışmaya açık olursa olsun, İstanbul toplumunun Avrupa toplumuyla bir nevi kıyaslaması bağlamında ele alındığında makul bir yorum olarak kabul edilebilir. Tüm bunlar göz önüne alındığında asayiş sorunun bir kentleşme sorunu olarak sivrildiği görülmektedir. Kısacası Tanzimat öncesi olarak ifade edilebilecek dönemde toplumun bizzat kendisi mevcut iyi halin ve asayişin müsebbibi iken; Tanzimat sonrası dönemde İstanbul'da artış göstermeye başlayan yabancı ülke elçiliklerinin himayesindeki diğer devlet vatandaşları asayiş sorunu haline gelmiştir.

Bu noktada başta İngiltere ve Fransa olmak üzere tanınan kapitülasyonlar çerçevesinde yabancı ülke tebaasının İstanbul'da işledikleri suçlar deyim yerindeyse her an uluslararası bir kriz çıkarmaya müsaittir. Nitekim, yabancılar (*müstemenler*) öteden beri söz konusu devletlere tanınmış kapitülasyonlar çerçevesinde özel bir statüye sahiptir[457]. Bahse konu sebepten çıkmış bir kriz konu hakkında daha aydınlatıcı bilgiler verebilir. Önceki bölümlerde kollukça ifa edilmekte olan uygulamalı örnekler arasında zikredilen 1836 tarihli Churchill hadisesi ciddi bir kriz olarak ileri sürülebilir[458]. Churchill'in kolluk görevlilerince darp edilerek ve hapsedilmesi, kapitülasyonlara aykırı bulunmuş ve İngiltere, Fransa, Prusya ve Rusya elçileri tarafından Hariciye Nazırına verilen protestolara konu olmuştur[459]. Ayrıca hadise İngiltere ve Fransa basınında da yer almıştır[460]. Yerel halk da müstemenlerden şikayetlerini, çoluk çocuğumuz sokağa çıkamaz oldu yollu sözlerle dillendirmiştir[461].

Bu durum kazaen yaralama gibi alelade bir asayiş olayı hakkında yürütülen ve aslında gayet standart bir prosedür olan muamelenin, faili müstemen olduğunda Devlet-i

---

müptelalar kusmuyor; cinayetler "geceleri korkunç hale getirip" korkakların uykusunu kaçırmıyor; aynı anda zararına ve hayatına son verip geride kalanları çifte acıya boğan müflis spekülatörler yok; öfkesini titreyen karısından çıkarmak için son hızla eve dönen sarhoş makinistler de yok: Kavas denen payitaht polisleri işe yaramaktan çok, göstermelik." Julia Pardoe, *Sultanlar Şehri İstanbul*, Çev.: M. Banu Büyükkal, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s.70.

[457] "*Engelhardt'ın ifadesiyle "bilindiği gibi Türkiye'de yabancılar, mahallî kanunlara tâbi değillerdi, yerliler alâkadar olmadıkları tüm davalar için kendi hakimleri huzurunda, memleketlerinin kanunlarına göre muhakeme olunurlardı*." Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999, s. 86.

[458] Kadıköy civarında avlanırken tüfekle bir çocuğu yaralayan Churcill hakkında Cedire-i Havadis Gazetesi imtiyazı almaya uzanan süreç hk. Bkz. Orhan Koloğlu, *Miyop Çörçil (Ceride-i Havadis'in Öyküsü),* Yorum Yay., Ankara 1986.

[459] İpek, *a.g.m.*, s.115-116.; Üstelik tüm deliller ve zanlının ikrarına rağmen protestolar olayı "*sıhhati gayri müspet*" olarak tanımlamaktadır. HAT. 950/40834-B.; Ayrıca Akif Paşa, olayın "*(Poliçya) tabir olunan nizamat-ı beldeye aykırı*" olduğunu da ifade etmektedir. Akif Paşa, *Tabsıra*, Haz. Banıçiçek Kırzıoğlu, Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayını, Erzurum 1996, s.6.

[460] C. HR. 144/7176.

[461] C. HR. 81/4007.

Aliyye'yi, Avrupa kamuoyunda ne derece zor durumda bıraktığını göstermesi bakımında ciddi bir önem taşımaktadır. Dahası durum bundan ibaret kalmamış İngiltere büyükelçisi Ponsonby'nin baskı ve ısrarları neticesinde Hariciye Nazırı Akif Efendi görevinden alınmış ve Osmanlı Devleti, Churchill için tazminat ödemiştir[462]. Üstelik Ponsonby'e göre Akif Efendi'nin azli divanın istikrarını da baltalamıştır[463]. Tüm bunlar göz önüne alındığında konunun nerelere dek uzandığı daha iyi anlaşılmaktadır. Halbuki müstemenler hakkında geçmişte yaşanan kimi hadiseler karşısında elçiliklerin tebaalarına dikkat etmeleri konusunda defalarca uyarılmışlardır. Örneğin, Nemçe tebaasından birinin evinde Frenkler toplanıp işret etmektelerken aralarında çıkan bir arbede üzerinde içlerinden biri öldürülmüştür[464]. Bu hadise üzerine, özellikle Beyoğlu taraflarında yabancıların *nizamanat-ı dahiliye*yi ihlal ederek müskirat (alkol) sattıkları, sarhoşlukların da etkisiyle kavga ve arbedeler çıkardıkları teşhisiyle, elçiliklere müstemen taifesine dikkat etmeleri, bunlara müsaade etmemeleri, sefaret tayfalarının serseri gezmemeleri gerektiği belirtilmiştir[465]. Fakat tüm bu uyarılara rağmen yaklaşık iki yıl sonra, yabancıların şehir nizamına muhalif olarak silah kullanmaları, av yapmaları, gece geç vakitlere kadar alkollü eğlenceler düzenleyerek kumar oynamaları yine bir başka şikâyet konusu oluştur[466]. Babıali zaman zaman konsolosluklara Osmanlı tebaasını usulsüz şekilde himaye etmemelerini tembih etmiştir[467]. Hatta 'ecnebilik iddiasında bulunanlara' kendilerini himaye eden ülkeye gitmelerine yönelik kararlar dahi çıkarılmıştır[468]. Fakat görünüşe göre bu uygulamaların karşılığı alınamamıştır.

Bu sorunların yanında elçiliklere tanınan himaye haklarının hem Babıali hem de elçilikleri ne derece zor durumda bıraktığından da bahsetmek konunun ciddiyetini pekiştirmek için bir zorunluluktur. İngiltere büyükelçisi Ponsonby'nin bir önceki görev yeri Belçika'da sekreterliğini yapmış emekli bir Albay olan Charles White, 1841-1844 yılları arasında İstanbul'da bulunmuş ve bu süreçte edindiği gözlem ve tecrübelerini *Three Years in Constantinople* adlı eseriyle 1845 yılında yayınlamıştır.

[462] Anick, *a.g.e.*, s.122.
[463] Anick, *a.g.e.*, s.123.
[464] HAT. 489/23980.
[465] HAT. 489/23980-B.
[466] HAT. 947/40758.
[467] HR. SYS. 2920/62.
[468] HR. SYS. 2927/69.

White, söz konusu himaye hakkı meselesinde adı geçen eserinde müstakil bir bölüm kaleme almıştır. White'a göre bu dönemde himaye hakkı tam bir suistimal sistemine dönüşmüştür[469]. Özellikle taşrada İngiliz şemsiyesi altına girmek isteyenlere sığınma hakkının konsoloslarca 'satıldığı' da kanıtlanmıştır. Buna mazeret olarak da gayrimüslim reayanın insafsızca davranışlara uğraması ileri sürülmüştür. Rus, Yunan ve Fransız konsolosluklar himaye hakkını rüşvetin yanında siyasi nüfuzlarını güçlendirmek için de kullanmışlardır[470]. Rusya'nın istismarları yalnızca himaye hakkıyla sınırlı kalmayarak vatandaşlık dağıtmaya kadar uzanmıştır. Öyle ki Osmanlı mahkemelerinde mahkeme süreci devam eden bir Rum, Odessa'ya yaptığı on günlük bir seyahat sonrası kolayca Rus vatandaşı olabiliyor ve Türk mahkemelerinde yargılanmaktan kurtuluyordu[471].

White, ülkesini bu konudaki ihmali sebebiyle dönemine göre gayet radikal bir biçimde eleştirmektedir[472]. Fakat anlaşılan odur ki, İngiliz elçiliği bir iki yıl içeresinde bu tutumundan geri adım atmıştır. Canning, geceleri sokaklarda birbirini bıçaklayarak elçiliğe sığınan İngiliz himayesindeki İyonya ve Maltalılardan o kadar bıkmıştı ki nihayet 1844 yılında ne kadar suça bulaşan varsa hepsini memleketlerine cebren gönderdi fakat ertesi yıl söz konusu şahıslar geri döndüler. Canning, burada *ne İngiliz polisi ne de İngiliz hapishanesi*nin olduğundan bahisle, bu suçluları Babıali'ye bırakmanın, onları Türk zindanlarının dehşetine (*horrors of the Turkish bagnio*) teslim etmek anlamına geleceğini eklemekten de çekinmemiştir[473].

---

[469] "*Elçilere, dolayısıyla da hükümetlerine zarar veren bu uygulama böyle devam ederek, kısa sürede uluslararası yasaların ruhuna ve ülkelerinin yerleşik düzenlerine tamamen aykırı, tam bir suistimal sistemine dönüştü. Bunu en iyi anlatmanın yolu şöyle: Varsayın ki İngiltere'deki sivil süreçte, yabancı misyonların "iyi niyetli" hizmetkârlarına tanınan ayrıcalıklar onların yalnızca ceza davalarından tutuklanmamalarını güvence altına almakla kalmıyor, elçilikler aslında İngiliz vatandaşı olmayanları bir belge ya da mektupla İngiliz vatandaşı da yapabiliyor ve böylece kraliyete karşı sorumlu olmaktan çıkartarak, onları birer İngiliz yurttaşı olarak görevlerinden ve yükümlülüklerinden de kurtarıyor. Böyle bir girişim hiçbir ülkede hoşgörüyle karşılanamaz, oysa Babıâli'nin bugüne kadar yaptığı buna benzer bir şey*" Charles White, *İstanbul'da Üç Yıl; Türklerin Örf ve Adetleri, 1841-1844*, C. I, Çev. Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul 2023, s. 103.

[470] White, *a.g.e.*, s. 105.

[471] Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, s. 68.

[472] *"Şu haliyle yasaların hiçbir hükmü yok, suçu engellemek yerine cesaretlendiriyor; suçu engelleyebilmek için diğer temsilciliklere yardım etmeyi teşvik etmek yerine, onların suçluları cezalandırma hevesini kaçırmaya yarıyor, İngiltere'nin saygınlığına leke düşürüyor; ayrıca büyük bir sorumluluk duygusu taşıyan yerleşik İngiliz makamlarına sürekli sıkıntı ve utanç kaynağı oluyor ve onların üstlerine düşen görevleri yürütebilecekleri olumlu ortamdan bütünüyle yoksun bırakıyor.*" White, *a.g.e.*, 116.

[473] Stanley Lane Poole, *The Life Of The Right Honourable Stratford Canning*, Vol. II, Longmans, Green, And Co., London 1888, s. 87.

Yıldız, Polis nizamnamesinin "*Osmanlı Devleti toprakları üzerindeki hükümranlığına devletlerarası arenada meşruluk kazandırma maksadı güden siyasi bir hesapla ortaya çıktığını*" ileri sürmektedir[474]. Bu yaklaşımın, yukarıda zikredilen hususlar göz önüne alındığında konumuz açısından en makul yorum olduğu ileri sürülebilir. Öyle ki, Polis Meclisi, hukuk tarihçileri nezdinde de bir karma mahkeme sayılmaktadır[475]. Yukarıda ileri sürülen tüm örnekler bu dönemde yapılan polis reformu başta olmak üzere cezaevi reformlarının da aynı temel gerekçeler gözetilerek yapıldığını göstermektedir. Polis Meclisi'nin Tophane-i Amire idaresinde bağlanması, öteden beri Galata-Beyoğlu bölgesinin asayişinin ilgili idarede olduğunu gözetildiğinde bile dikkat çekicidir. Ayrıca İstanbul'da ilk "düzenli" belediye idaresi de Galata/Beyoğlu'nda Altıncı Daire-i Belediye adıyla kurulmuştur. Ortaylı, modern belediyeciliğin öncüsü olan Altıncı Daire-i Belediye'sinin bölgenin liman ve iş bölgesi olması münasebetiyle kurulduğunu ifade etmektedir[476]. Fakat özellikle Galata ve Pera'da yabancıların koruması altındaki Rum ve Ermenilerce işlenen sokak suçlarında büyük artışın belediye reformlarını dahi etkilediğine yönelik çalışmalar bulunmaktadır[477]. Haliyle Galata, Beyoğlu, Pera'nın kozmopolit yapısının polis reformunda olduğu gibi belediye reformlarına yönelik düzenlemelerin öncü sebeplerden olduğu ifade edilebilir. Aynı zamanda buraların İstanbul'un dışarı açılan kapısı olmasının da payı bulunduğu kabul edilebilir.

1845 yılında ilan edilen 17 maddelik Polis Nizamı maddeleri kısaca şöyle özetlenebilir: 1.) Memleketin içişleri kapsamında emniyet ve asayişi hakkında kanun ve nizamların tatbikine nezaret etmek. 2.) Nizam ve kamu asayişinin korunması dair tüm konularda karakolhanelerde olan Asâkir-i nizamiyenin gereğine göre celp ve istihdamı. 3.) Ülke içerisinde seyahat eden yolcuların geliş-gidişlerine nezaret ederek mürur tezkerelerinin verilmesinde yardımcı olmak. 4.) Osmanlı vatandaşı olmayan yabancıların ellerinde bulunan mürur tezkereleri ve pasaportlarını muhafaza ederek

---

[474] Yıldız, *a.g.e.*, s. 81.

[475] "*Bu meclis 1854 yılına kadar çalıştıktan sonra aynı yıl İstanbul'da Zabtiye Nezâreti'ne bağlı olarak kurulan ve bir süre sonra diğer şehirlerde de açılan meclis-i tahkikata ecnebi unsurlu ceza dâvalarına tercüman bulunduğu halde bakma görevi verilmiştir."* Ekrem Buğra Ekinci, *Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri,* Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2004, s. 124.; M. A. Ubicini, *Türkiye 1850,* Cilt:1, Çev. Cemal Karaağaçlı, Tercüman 1001 Temel Eser, s.169.

[476] Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, s. 436.

[477] Steven Rosenthal, "Foreigners and Municipal Reform in Istanbul: 1855-1865", *International Journal of Middle East Studies,* 11/2, 1980, s. 227-245.

yerlerine ikamet tezkereleri verme konusunda hızlı hareket etmek (*müsara'at*). 5.) Ateşli silah taşıyan avcılara gerekli ruhsatnamelerini verilmesinde hızlı hareket etmek (*müsara'at*). 6.) Tüm kamu binaları ve kamusal alan ve mevkilerin her bakımdan muhafazasına gayret 7.) Sağlığı yerinde olduğu halde dilencilik yaparak halkı rahatsız edenler hakkında uygun görülen düzenlemelerin kuvvetle icrası (*makderet*) 8.) Fakirlikten yolda kalmış yolculara, memleketine dönmek isteyip de gücü yetmeyenlere gerekli insani yardımları yapmak 9.) Hapishanelere dikkat ve nezaret etmekle birlikte hapis müddetlerini tamamlayıp tahliye olanların memleketlerine dönemleri konusunda gerekli yardımı yapmak. 10.) Han ve sair bekâr mahalleri ile lokanta ve otel gibi misafirhanelerin gerekli nizam, usul ve kanunların icrasına dikkat etmek 11.) Günah mahal ve mekanlarının ve buralarda bulunan şahısların ve kumarhanelerin teftiş ve araştırılması buraların menedilmesi. 12.) İşini gücünü terk ederek işlerin yürütülmesine mâni olma amacında olan amele ve işçileri toplanmaları durumunda kalabalıkların asayişi ihlal edecek girişimlerinin önünün alınması. 13.) Ahlak ve genel adabı bozacak konularda matbaa, kitabevleri ile dışarıdan gelen zararlı yayınların engellenmesi. 14.) Tiyatro gibi halkın eğlenmesi amacıyla düzenlenen oyun ve organizasyonlara polis tarafında verilen ruhsat dahilinde gerekli önlemleri almak. 15.) Bayram ve tatil günlerinde gerekli olan kanun ve nizamlar uyarıca gerekli tedbirleri almak ilgilileri bilgilendirmek. 16.) Borsa ve kasino tabir edilen yerlerde tellal ve simsarlık yapacakları ruhsatlandırmak ve ruhsatsız olanların faaliyet göstermelerine müsaade etmemek. 17.) Şüpheli ölümlerin aydınlatılması ve çeşitli diğer kriminal konularda gerekli soruşturmaları gerçekleştirmek için uzman kimyager, tabip ve cerrah istihdam etmek[478].

On üçüncü madde çerçevesinde tanımlanan kısaca matbuat düzenlemesi olarak nitelendirilebilecek olan uygulamanın ilk örnekleri 1821 yılındaki Mora İsyanının hemen akabinde görmek mümkündür. Walsh'a göre gümrüklerden İstanbul'a sokulmak istenen kitaplar istisnasız incelemenden geçiyor ve bu iş için de Ermeni Patrikhanesi'nin yardımına başvuruluyordu[479].

[478] Ergin, *a.g.e.*, C. II, s. 878-880.; Kılınç, *agt*., s.41-42.; Mesut Gülmez, "Polis Örgütünün İlk Kuruluş Belgesi Kaynağı", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 16, S. 4, 1983, s. 3-15.
[479] Walsh, *a.g.e.*, s. 215-217.

Literatürdeki hâkim anlatı, 1845 Polis Meclisi ve 1846 yılında Zabtiye Müşiriyeti'nin kuruluşu ile İhtisap Nezareti'nin İstanbul asayişi hakkındaki görev ve yetkilerini bu iki kuruma devrettiği yönündedir[480]. Araştırmacıların bu kanaatlerine Ergin'in *Mecelle-i Umur-ı Belediye* adlı mevzuat derlemesi türündeki eseri kaynaklık etmektedir[481]. Oysa sahada durum çok daha farklı bir görünüm arz etmekle birlikte söz konusu devir işlemi birden bire gerçekleşemeyecek derecede girifttir. Bir önceki bölümde zikredildiği gibi İhtisap Nezareti'nin temel kolluk görevlerinden biri, İstanbul'a her türlü serseri, başıboş ve ne idüğü belirsiz insanların doluşmalarını önlemek ve bunları ikamet bölgeleri başta olmak üzere her bakımdan kontrol altında tutmaktır. İstanbul'un serseri ve işsiz güçsüzlerden korunması kaygısı o kadar ciddi bir meseledir ki, 1870'li yıllara ait polis düzenlemeleri hakkındaki layihada dahi yer almaktadır[482].

İhtisap Nezareti'nin İstanbul asayişi konusundaki görevlerinin Zaptiye'ye devri yaklaşık beş yıllık bir süreçte peyderpey tamamlanmıştır. Nezaretin uhdesindeki han memurluklarının zaptiyeye devri 11.8.1265 (1849) tarihinde başlamıştır[483]. Sürecin tamamlanmasının ise Şaban 1267 / Haziran 1851'i bulmuştur ve bu tarihte Zaptiye Müşirine yazılan bir yazıda İhtisap Nezareti'nin tamamen lağvedilerek Zaptiyeye bağlandığı tebliğ edilmiştir[484]. Bu tarihe dek İhtisap Nezareti ve Zaptiye Müşiriyeti, İstanbul'daki redif askerlerinin yoklamasını (isbat-ı vücud eylemelerini) yapmak gibi konularda birlikte görevlendirilmişlerdir[485]. Bu işbirliği, taşradan İstanbul'a gelenlerin denetlenmesi ve önceden sürgün edilenlerin geri dönmemeleri gibi konularda da kendini göstermiştir, bu konuda Zaptiye Müşiri ve İhtisap Nazırı ilgili emrin birlikte

---

[480] Abdülkadir Özcan, "Zaptiye" *TDVİA*, C. 44, s. 129. (ss.128-130.) ; "*1261'de polis ve 1262'de zaptiye müşiriyeti kurulunda Nezâret sadece narh ve esnaf işlerine bakar oldu*." Kazıcı, a.g.e., s. 37.; Ufuk Kılınç, *Tanzimat Dönemi İstanbul'unda İç Güvenlik ve Suçla Mücadele*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2021, s. 56.

[481] Ergin, *a.g.e.*, C. I, s. 359.

[482] Arşiv kataloğunda H. 1258 yılına ait olduğu bilgisi kayıtı olan Liman Polisi hakkında Fransızca ve Türkçe bir layihada aynı temel kaygı caridir: "*Serseri, işsiz güçsüz adamlar ve hatta canilerin takibi gibi her nevi polis mesaili ile Dersaadete gelen giden yolcuların pasaport ve tezkerelerinin yoklanması umuru ...*" A.} DVN.MKL. 72/2, s.1. Fakat ilgili layihada yer alan "*Sirkeci Şimendifer İstasyonu*" ibaresinden, layihanın H. 1258 (1842-43) yılına ait olamayacağı ve adı geçen istasyonun kuruluş tarihi olan 1871'den sonraki bir tarihe ait olması gerektiği anlaşılmaktadır. Sirkeci Şimendifer İstasyonu kuruluşu hk. bkz. Vahdettin Engin, "Rumeli Demiryolu", *TDVİA*, Cilt: 35, 2008, s. 325. (325-337.)

[483] İ. MVL. 144/4045.; Görev yaptıkları kiralık odalar da devre dahildir.

[484] A.} MKT.NZD. 35/40. 27.07.1267.

[485] A.} MKT. 214/70, 28.8.1262.; Yedi yıl sonra da aynı konu hakkında her iki kurumda görevlendirilmiştir. A.}MKT.NZD. 80/16, 28.08/1269.

muhataplarıdır[486]. İhtisap Nezareti, İstanbul'a gelen-gidenlerin kontrollerini yapmak ve jurnallerini düzenleme görevini ilga edilene dek devam ettirmiştir. Bunula birlikte özellikle esnafı, töhmetleri karşılığında İhtisap nezaretinde hapsetmeye devam etmiştir[487]. İhtisap Nezareti ancak 1271'de (Ağustos 1855) Şehremaneti'nin tesisiyle tasfiye edilebilmiştir[488].

Kapanmasından kısa bir süre önce talep üzerine Meclis-i Vâlâ'ya arz edildiği anlaşılan bir raporda İhtisap Nezareti'nin iştigal ettiği işlerin bir özeti bulunmaktadır ve Nezaretin icra etmekte olduğu konular hakkında bilgi verilmiştir[489]. Öte yandan raporun tarihi de bir hayli dikkat çekicidir, 1269/1853'ten sonraki bir tarihe ait olduğu anlaşılmaktadır ve bu tarih, literatürde Zaptiyenin kuruluşu ile hemen o esnada İhtisap Nezareti'nin kolluk görevlerini toptan Zaptiyeye devrettiği yönündeki bilgileri tartışmaya açacak niteliktedir. Üzerinde en çok durulan mesele ise mürur tezkeresidir. İlk maddeye göre İstanbul'a gelen fesat ehli ve meçhulülahval olanların fark ve temyiz edilmesi meselesinin önemine hayli vurgu yapılmış ve bu konuda gösterilecek bir dikkatsizliğin *ahalinin emniyetine ihanet* etmek anlamına geleceği ifade edilmiştir. Mürur tezkeresi hakkında başlıca aksaklığın taşrada düzenlenen tezkerelerde gösterilen dikkatsizlik olduğu vurgulanmıştır. Raporda Nezaretin icra etmekte olduğu bir diğer konu ikamet ve nüfus kayıtlarının takibidir. Bir mahalleden diğer mahalleye taşınmak ve İstanbul'a hane göçü çerçevesinde yerleşmek gibi nüfus hareketliliği gibi konularda mahalle muhtar ve imamları ile yakın bir işbirliği yapılmakta olduğu görülmektedir. Mahallelerinde şayet meçhulülahval bir şahıs tespit edilirse imam ve muhtarlar da mesul olacaklarından bahisle bu konuda ihbarla yükümlü olduklarının zaman zaman imam ve muhtarlara hatırlatılması gibi işler İhtisap tarafından yürütülmektedir. Bu konuda özellikle ilgili görevlilerin rehavetlerinin zaman zaman aylık raporların gecikmesine sebep olduğuna dair bir tespit de yapılmıştır. Bunu takip eden diğer bir maddede aynı konunun patrikhaneler aracılığı ile yürütülmesi konusudur. Bir önceki maddede muhtar ve imamların yaptıkları işleri gayrimüslim

[486] A.} MKT.MVL. 23/62, 06.03.1266.
[487] Örnek bir jurnal için bkz. A.}MKT. 54/29, H. 1262.
[488] A.}DVN. 105/52, 12.11.1271.; C. BLD. 99/4917, 29.11.1271.
[489] A.}DVN. MKL. 72/25. "*İhtisap Nezaretinde narh es'ar ve saire haklarında ba-irâde-i seniyye müesses olan nizâm ve usûl-i kadim ile teferru'atının hülasa olarak ber-veçh-i zir-i beyan olunur*" başlığını taşıyan raporun düzenlenme tarihi belirsizdir. Fakat bazı konulardaki görevlendirmelerin hangi tarihte Nezarete verildiğine dair düşülen kayıtlar bulunmaktadır. En geç tarihli kayıt 8 Receb 1269 (17 Nisan 1853) tarihine aittir ve bu tarihten sonra düzenlenmiş olmalıdır.

nüfus için patrikhaneler yapacaklardır. Beşinci madde, tüm esnaftın şüpheli ve meçhulülahval şahıslardan kefilsiz mal ve eşya almamaları konusunun takibidir. Bu konuda gösterilen kayıtsızlığın hırsızların işlerine bir kat daha revaç vermek anlamına geleceğinden bahisle sık sık esnafların bu konu hakkında tembih edilmesi ve şayet çalıntı bir mal aldıkları tespit edilirse o malın ücretsiz bir şekilde sahibine iade edileceği gibi konuların takibinin İhtisap tarafından yapıldığı ifade edilmiştir[490]. Altıncı madde, Dersaadet ve Bilad-ı Selasede bulunan sapa sokaklar ve etrafı açık viranelerde biriken çöplerin temizlenmesi konularında mahalle imam ve muhtarları ile işbirliğiyle yürütülmekte olduğu kaydedilmiştir. Gerekli temizliklerin yapılmadığı durumlarda buraların çeşitli hastalıkların ortaya çıkışına sebep olacağından bu konunun bir kamu sağlığı konusu olduğu vurgulanmıştır. Yedinci madde, şehir içi yük taşımacılığını düzenlemektedir ve bu konuda kullanılan hayvanlara gerekli duyarlılığın gösterilmesi konularının takibidir. Sekizinci madde ikinci el eşya ticaretini (oturakçı ve koltukçu esnafını) düzenlemektedir. Bu madde kapsamında kamu malı başta olmak üzere dul ve yetimlerin ellerinden yok pahasına eşya alınmaması konusunun takibidir. Dokuzuncu madde Asâkir-i Nizamiye neferlerinin bazı çarşı ve pazar esnafından tabanca ve bıçak gibi silahlar satın alarak bunları firar gibi durumlarda zabitlerine karşı kullandıkları, zaman zaman adam vurmak ve yaralamak gibi ağır suçlara bulaştıkları tespitiyle; askerlere ateşli ve delici kesici silahların satışının yasaklanması konularında ilgililere gerekli tembihleri yapmak. Onuncu madde çergeci esnafının düzene konulması. On birinci madde Üsküdar ve Beşiktaş açıkları başta olmak üzere boğazda deniz trafiğinin düzene konulması ve denizde seyreden tekne ve gemilerin sahile yaklaşmamaları konularının takibi. On ikinci madde, İstanbul'da bulunan tüm esnafın kethüdaları kefaletiyle yıllık tezkere almaları, tezkeresiz kimsenin esnaflık yaptırılmaması, konu hakkında gerekli özen ve dikkati göstermeyenlerin hapsedilmeleri. On üçüncü madde, kalabalık cadde ve sokaklarda insanların geçişlerini engelleyerek şekilde küfe ve tabla üzerinde sergi açarak satış yapanların menedilmesi ve bu konuda ısrar edenlerin on-on beş gün hapsedilmeleri. On dördüncü madde, Kapalı Çarşı içinde alışveriş yapan kadınların rahatsız edilmemeleri için gerekli önlemleri almak ve Kapalı Çarşı içerisinde mevcut kahvehanelerden başka dükkanlar dahil olmak üzere hiçbir yerde ve ayakta tütün

[490] İlgili emir 9 Receb 1269 İhtisap Nezareti ile Zaptiye Müşirine birlikte yazılmıştır. A.}MKT.NZD. 76/93.

içilmesi yasak olduğundan bu konuda çarşı esnafını sık sık tembih ederek yasağa uymayanları üç-beş gün ihtisapta hapsetmek. On beşinci madde, kantar ve terazi gibi ölçü tartı aleti kullanan esnafın (kantar ve terazi üreticileri de dahil) aletlerinin belirli aralıklarla kontrollerini yapmak, bu konuda halkın şikayetlerini takip etmek. On altıncı madde esnaf gruplarının birbirlerinin iş kollarına tecavüzünün menedilmesi. On yedinci madde, rüsumat-ı miriyenin vaktinde toplanması. On sekizinci madde, boğaz taşımacılığında kayıkçıların fazla ve fahiş ücret taleplerinin engellenmesi. On dokuzuncu madde, yiyecek maddelerinin fiyatlarının takibi ve stokçuluğun önlenmesi. Yirminci madde, kasapların denetimi ve Hıdırellez'den önce kuzu kesilmesi ve kuzu etinin satışı yasağının takip edilmesi. Yirmi birinci madde, tahmishanelerde çekilen kahvelerden kıyye başına maliye hazinesine alınan ikişer kuruşun tahsili ve kahve çekirdeği çekimlerinde kahvenin içine başka şeyler katılmamasının takibi. Yirmi ikinci madde, kahvehanelerin dükkân içinden sokağa taşmaması, kahvehaneler önüne iskemle ve hasır serilerek müşteri ağılanmaması ve burada çubuk ve nargile kullanımı yasağını takip etmek. Ayrıca söz konusu madde bu konunun İstanbul ahalisinin huzur ve rahatlarını "*istihsal-i rahat ve aramişleri*" bozacak nitelikte olduğundan bahsedilmektedir. Yasağa uymayan müşteriler de dükkân sahibiyle birlikte tedip edileceklerdir. Yirmi üçüncü madde yine kamu sağlığı kapsamında sokak ve cadde temizliği konusuyken, yirmi dördüncü madde de karantina kurallarının takip edilerek karantinada bulunan gemilere kıyıdan kayıklarla geçişlerin engellenmesidir. Yirmi beşinci madde limanlara yanaşan yolcu gemisi ve vapurların içlerinden çıkacak yolcu ve eşyaların kontrolü ve bunların gümrüklere yönlendirilmesiyken son madde de bu maddeye benzer biçimde kimsenin tezkeresiz yolcu gemilerine bindirilmemesi ve tezkeresiz gelenler var ise bunların geldikleri yerlere iadeleridir[491].

Tüm bu işler göz önüne alındığında ortaya çıkan genel tablo iki başlık altında değerlendirilebilir. Örneklerden açıkça anlaşıldığı üzere şehir içi yük taşımacılığından boğazdaki deniz trafiğini düzenlemeye; kamu sağlığı kapsamında sokak temizliği ve halkın karantina kurallarına riayet ettirilmesine dek uzanan tüm örnekler, İhtisap Nezareti'nin iştigal ettiği temel konuların şehir hayatını düzenleyici nitelikte olduğunu göstermektedir. Diğer genel başlık ise çalışmanın önceki başlıklarında defalarca

[491] A.}DVN. MKL. 72/25.

vurgulanmış olan mürur tezkeresi konusu çerçevesinde İstanbul'un serseri ve başıboş takımından her yönüyle muhafazasıdır. Ayrıca eklemek gerekmektedir ki, İstanbul'un nüfus işlerini takip etmek konusunun da İhtisaba verilmiş olması, Nezaretin bilgi ve istatistik temelli modern devlet aygıtı olarak icra etmiş olduğu fonksiyonlarından biridir.

6. SONUÇ

Çalışma boyunca İstanbul kamu güvenliği ve kent asayişi olguları üzerinden, kolluk kurum ve uygulamalarının gelişimleri, güvenlik için duyulan endişe kaynaklarının dönüşümü ve bu endişeler ile nasıl başa çıkıldığı sorularına yanıt aranmıştır. Çalışma her ne kadar 1826-1846 yılları arasıyla sınırlandırılmış olsa da 1826 düzenlemelerini anlamlı bir zemine oturtmak adına kolluğun geleneksel dönemi olarak tanımlanan 1826 yılı öncesine ait kolluk uygulamalarına dair bir takım çıkarım ve tespitler de elde edilmiştir. Bunlardan ilki, XVI-XVIII. yüzyıllar arasında Osmanlı pratiğinin başkent kamu güvenliği sorumluluğunu tek bir kişi ya da kuruma devretmediği, Subaşı ve Asesbaşı örneklerinde görüldüğü üzere, birbirine hem bir denge unsuru hem de bir tür rekabet oluşturacak biçimde kurgulayarak, sistemde meydana gelmesi olası problemlere karşı son derece esnek ve geçişken bir idare anlayışının mevcut olduğudur. Özellikle bahse konu 1826 öncesinde, günümüzdeki anlamıyla modern cezalandırma (özellikle hapishane) sistemlerinin olmadığı bir dönemde suç ve kabahatler karşılığında devlet erkinin yaptırım gücü (idam, kalebentlik, kürek ve sürgün cezaları gerektiren ağır suçlar hariç olmak üzere) fiziksel şiddet içeren değnek cezasıyla birlikte para cezasıydı. Cerime bedeli olarak tahsil edilen para cezaları aynı zamanda fazladan bir masraf yapmadan hazır bir kolluk gücünü de finanse edebilmekteydi. Her ne kadar suistimale oldukça açık bir uygulama olsa da suçlu ve kabahatlilerden doğrudan tahsil edilen para cezaları, çalışmada görüldüğü üzere yalnızca İstanbul'da değil taşrada da oldukça yaygın bir biçimde 1826'ya dek yürütülmüştür.

1826 yılı pek çok alanda olduğu gibi kent güvenliği ve kolluk kurumlarının kurumsal gelişim basamakları açısından da gerçek bir kırılma noktasıdır. Seraskerliğin (Asâkir-i Mansûre Muhammediye Ordusunun) İstanbul'daki kolluk görevleri hakkındaki talimname ile İhtisap Ağalığı Nizamnamesi, 1826 yılı düzenlemeleri içerisinde özel bir öneme sahiptir. Her iki metnin de ortak noktası İstanbul'da asayişin nasıl muhafaza edileceği ile ilgilidir. Fakat İstanbul'un her bakımdan muhafazası konusunda, ele alınan dönemde İhtisap Ağalığına (takip eden süreçte İhtisap Nezaretine) görece daha büyük bir sorumluluk düşmektedir. İktidarın İhtisap Nezaretine atfettiği önemin de göstergelerinden olan bu sorumluluklar, İstanbul asayişine karşı tehdit oluşturduğu düşünülen endişe kaynaklarının da temel göstergeleri arasındadır. Bu durum 1826

sonrası dönemde İstanbul asayişi hakkında duyulan endişe kaynaklarının dönüşümünden okunulabilmektedir. Söz konusu endişe kaynakları arasında en büyük pay şüphesiz yeniçeri bakiyeleri ve olası isyana destek vermesi muhtemel görülen ne idüğü belirsiz işsiz güçsüz kalabalıklardır. Çalışmada zikredildiği üzere Vaka-i Hayriye sürecinde İstanbul'dan sürülen yaklaşık yirmi bin kişinin İstanbul'a tekrar ayak bas(a)mamalarını sağlamak bu dönemde iktidar erkince İstanbul asayişini muhafaza etmenin en temel yolu olarak kabul edilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu muhafazanın bir uzantısı olarak ortaya çıkan ve çalışma boyunca sıkça bahsedilen mürur tezkeresi konusu, etkin bir bürokrasi kurma teşebbüsleri arasında üst sıralarda zikredilebilecek bir girişimdir. Fakat çok kısa bir süre sonra İstanbul'a girmesi sakıncalı görülen kişiler tespit edilmeye başlanmıştır. Bunun üzerine oldukça ciddi bir karşılık olarak İhtisap Ağası başta olmak üzere burada görevli personelin neredeyse tamamı görevden alınarak çeşitli cezalara çarptırılmış ve İhtisap kurumu yeni baştan teşkilatlandırılmıştır. Buna gerekçe olarak da Ağa başta olmak üzere görevlilerin mürur tezkeresi konusunda sergilemiş oldukları özensizlikler gösterilmiştir. Dahası II. Mahmud'un bu konuya vaktinde tavır alınamamış olsaydı *nasıl bir ihtilale sebep olacak bir fesat* olduğuna yönelik sözleri padişahın bizzat kendi endişelerini yansıtması bakımından özel bir öneme sahiptir[492]. Öte yandan, 1828 tarihinde İstanbul'u ziyaret eden Macfarlane'in, Türklerin "tembel ve pervasız doğalarına aykırı" bulduğu pasaport büroları ve yüksek organize bir polis teşkilatı olarak bahsettiği kurum, İhtisap Nezareti'nden başkası değildir.

1830'lu yıllarda da aynı endişe kaynaklarıyla mücadele olanca hızıyla devam etmiştir. Fakat bu dönemde iktidar, teknik imkân ve kapasiteleri azami verimlilikte kullanmayı

[492] "*Vaka-i Hayriyeden beri Dersaadetimizin ahvâl-i sevabıka nazaran asayişi derkâr iken seferlerin imtidatı sebebiyle köşede bucakta kalmış mülga-i menhuse bakiyelerinden mürur u ubur etmekte olan eşhasın yedlerine ita edilmekte olan tezkerelere merkez-i layıkında dikkat ve ihtimam olunmadığından işte ol-makule eşhasın derun-ı Asitane-i Saadetimizde tecemmu ve teksiriyle bir müddetten beri ne gûnâ çirkin hareket havadislerinin tekevvün ve tahdisinden başka erbâb-ı fesâd dahi bayağı etvarlarını değiştirerek üzerlerine lazım olmayan kelâmları söylemeye mütecâsir oluyorlar elhamdülillah ol-makûle dimağında fesâd olanlar zahire çıktığından bir taraftan ceza-yı sezâlarını bulmaktadırlar. Ancak bütün bütün ihtisap memurlarının 'adem-i dikkat ve ihtimamsızlığından olduğu zahir ve aşikar olmağla hala İhtisap Ağası Mustafayı ve yanında işe karışıyor adamlarını şimdi toptan muhafız-ı hassa habsine gönderip ve kâffe-i emvâl ve eşyasının canib-i miriden zabt u temhir olunmasını defterdar vekiline havale idesin. Ve merkumun uhdesinde bulunan İhtisap Ağalığı dahi hala Fes Nazırı Mustafa Efendiye nezaret-i mezkûr uhdesinde kalmak üzere tevcih ve icra olunsun maazallah-ı te'âla bu hususa vaktiyle tavır alınmamış olaydı ne derece ihtilale bâ'is olacak fenalıkların zuhuru derkâr idi. Rabbim teala hazretleri herhalde ism-i pâkı ve sevgili habib-i ekremi hürmetine devlet-i aliyemizi kudretiyle emanında eyleye âmin."* HAT. 500/24495.

gerektiren bir bürokratik atılım gerçekleştirmiştir. En sade ifadesiyle çeşitli konulardaki raporlar olarak özetlenebilecek jurnaller üzerinden yürütülen gözetleme faaliyetleri, haber alma ağını gündelik hayatın içerisinde belirli bir sistematiğe oturtmuştur. Bu yolla bilgi ve iktidar arasında güçlü bir bağ oluşturulmuştur. Hatta öyle ki, Takvim-i Vekâyi'nin 15 Ocak 1835 tarihli nüshasında, Avrupa'da cari olan polis usulünün Osmanlı'daki karşılığının jurnal demek olduğu ifade edilmiştir. Bu dönemde, bilgi ve istatistik üzerinden temellendirilen yeni iktidar teknolojileri sayesinde, bir insan deryası olan İstanbul'a bir gün içerisinde hangi kapı ya da limandan kaç kişinin giriş-çıkış yaptığı ve bu insan sirkülasyonunun nereden gelip nereye gittiği, bunların ne kadarının Müslüman ne kadarının gayrimüslim cemaatlerden olduğuna dair çeşitli konularda detaylı raporlar elde edilmiştir. Mahalle imam ve muhtarlarının da birer devlet memuru olarak, söz konusu bilgi üretme süreçlerine aktif bir biçimde dahil edilmesi ile devlet, toplumun adeta kılcal damarlarına dek nüfuz edebilmiştir. Bilginin toplanması, depolanması ve iktidarca okunaklı hale getirilmesi süreçleri bilindiği üzere modern devletin temel unsurlarındandır ve bahsedilen tüm bu süreçler, Giddens'dan Pierson'a dek modern devlet kuramcılarının açıklamaları ile uyum göstermektedir. Öte yandan, söz konusu süreçler iktidar nezdinde özneleştirme (*subjectivity*) pratikleriyle birlikte yönetimsellik (*governmentality)* açıklamaları üzerinden izah edilebilir niteliktedir. Mürur tezkereleri üzerinden inşa edilmeye başlanan bireysel kimliklendirme doğrudan doğruya bir özneleştirme faaliyeti olarak kabul görmektedir. İhtisap Nezareti, Seraskerlikle birlikte bu sürecin en önemli paydaşıdır. Gelişen süreçte mürur tezkerelerine ek olarak tıpkı mürur tezkereleri gibi kişiye ve kişinin hamil olduğu silaha özel ve bir yıl geçerli olmak üzere silah tezkerelerinin düzenlenmesi uygulaması da İhtisap Nezareti kanalıyla başlatılmaya teşebbüs edilmiştir. Bu çerçevede İhtisap Nezareti, başkentin kamusal düzenini doğrudan ilgilendiren ticari hayatını düzenleme, kamu sağlığına taalluk eden çöp dökme ve temizlik kurallarına riayet edilmesinden gıda güvenliğine dek geniş bir yelpazede görevlendirilmiştir. Fakat nezaretin fonksiyonu yalnızca bunlarla sınırlı değildir. Tüm bu faaliyetlerin yanında, İhtisap Nezareti bilgi ve istatistik üretimindeki aktif rolü ile bir modern devlet aygıtı olarak modern kolluğun kurumsal bir basamağı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda mevcut literatürde İhtisap Nezareti'nin yalnızca bir beledi kolluk örgütü olduğu yönündeki görüşlerin maluliyetini bir kez daha vurgulamak gerekmektedir.

İhtisap Nezareti ve Seraskerlik arasında ayrım, daha çok iş bölümü üzerinden kendini ele vermektedir ve bu ayrımın basitçe adli ve idari kolluk olarak tanımlanması mümkündür. Bilindiği üzere, suçun meydana gelmesinden önceki süreçler idari kolluğun konusunu teşkil ederken; suçun meydana gelmesinden sonra yürütülen faaliyetler adli kolluk olarak tanımlanmaktadır. Her iki kolluk faaliyeti birbirinin tamamlayıcısıdır fakat adli kolluğun 'bastırıcı' niteliği daha barizdir. Bu konu en basit şekilde şöyle izah edilebilir: meydana gelen bir hırsızlık hadisesi sonucunda suçluyu ele geçirmek ve gerekli adli süreçlere nezaret etmek (adli kolluk) Seraskerliğin sorumluluğundayken; kefilsiz, çalıntı mal alıp-satmanın önlenmesi, haliyle de hırsızlık suçuna "revaç verilmemesi" konusunda ilgililerin belirli aralıklarla tembihlenerek gerekli önlemlerin alınması (idari kolluk) İhtisap Nezareti'nin iş konusunu teşkil etmektedir. Fakat bu sınıflandırmanın kurumların yürüttüğü faaliyetlerin "baskın karakterleri" üzerinden yapıldığı ve hiçbir surette böyle bir ayrıma bahse konu dönemde rastlanmadığı ifade edilmelidir. Hem Seraskerliğin idari kolluk alanında hem de İhtisap Nezareti'nin adli kolluk süreçlerinde elbette aktif rolleri bulunmaktadır. Örneğin çalışma içerisinde bahsedilen devriye faaliyetleri önleyici niteliğiyle Seraskerliğin idari kolluk hizmeti olarak ileri sürülebilir ve benzer şekilde ihtisap dairesinde *mahbes* edilerek tecziye edilen suçlu esnaflar ya da İstanbul'a tezkeresiz kaçak yollardan girmeye çalışan taşralılar da İhtisap Nezareti'nin adli kolluk uygulamalarına birer örnektir.

1830'lu yılların ikinci yarısından itibaren, Vaka-i Hayriye üzerinden on yıldan uzun bir süre geçmişken, İstanbul asayişi için temel endişe kaynaklarında da ciddi bir değişim gözlemlenmektedir. Bu sefer sakıncalı görülen kitleler, uğursuz ocaklı takımı değil; yabancı ülke vatandaşları olan *müstemenler*dir. Özellikle 1838 tarihli Baltalimanı Ticaret Antlaşması ile İstanbul'da görülmeye başlayan yabancı sermaye ve haliyle İstanbul'un demografik kompozisyonu içerisinde yabancı ülke vatandaşlarının artış kaydetmeye başlaması, İstanbul asayişi için öncelikli endişe kaynağı haline gelmiştir. 1840 yılında İstanbul nüfusu içerisinde yüzde bir buçuk olan başka ülke tabiiyetindeki kişisi oranı, kırk yıl içerisinde neredeyse on kat artarak yüzde on beşler mertebesine dayanacaktır. Bir başka devlet tabiiyetindekilerin temel endişe kaynağı haline gelmesindeki sebep Osmanlı ceza hukukunun bu dönemde henüz varlık

gösterememesi olarak özetlenebilir. Bilindiği gibi ilk Osmanlı Ceza Kanunu 1840 tarihlidir. İlgili kanunnameye dek, suç ve kimi kabahatler karşısında devletin yaptırımı, karakollarda ve zaman zaman bizzat Seraskerlikte verilen fiziksel şiddet (falaka, değnek) cezalarıdır. Çalışmada karakol vukuat jurnallerinden ileri sürülen örneklerden de hatırlanacağı gibi, 26 defterin ait oluğu zaman aralığında (1837-39) yalnızca iki hadise Kadı mahkemesine aksetmiş, diğer tüm hadiselerde suçlu ve kabahatliler herhangi bir yargılama olmaksızın kollukça tecziye edilmiştir. Fakat ister Müslüman ister gayrimüslim olsun Osmanlı tabiiyetinde olanlar için standart bir prosedür olan bu tecziye ve tedip mekanizması, söz konusu suçlu ve kabahatli başka bir ülkenin vatandaşı olduğunda kolluğun olası yaptırımı kapitülasyonlara aykırı bulunduğu gerekçesiyle uluslararası krizlere gebe hale gelmektedir. Bu duruma ileri sürülebilecek en kestirme örnek, Miyop Çörçil (William Churchill) Olayıdır. Olay sonucunda gelişen süreçler Osmanlı'yı uluslararası bir kriz içerisinde bırakmış ve işler, Hariciye Nazırı Akif Efendi'nin görevinden alınmasına kadar uzanarak İngiliz Büyükelçisi Ponsonby'nin ifadesiyle Osmanlı kabinesini zor durumda bırakmıştır. Bu tarihten sonraki örneklerde kollukça yakalanan bir başka devlet tabiiyetinde olan şahıslar kançılaryasına gönderilmekle yetinilmiştir. Üstelik söz konusu yabancı ülke vatandaşları arasında basit bir formalite ile yabancı elçilik himayesine giren ve aslında Osmanlı tabiiyetinde olan gayrimüslimler de bulunmaktadır. Walsh, White, Macfarlane ve Engelhardt gibi gözlemcilerin aktardığı bu sorun yalnızca Osmanlı'yı değil ilgili elçilikleri de ciddi sıkıntılara sokmaktaydı. Haliyle bu soruna bir çare üretilmesi herkesin ortak menfaatine olacaktı. Hukuk tarihçileri tarafından Polis Meclisinin bir karma mahkeme statüsünde nitelendirilmesinin temelinde de bu durum yer almaktadır. Karma mahkemeler kapitülasyonlar çerçevesinde tarafların uzlaşı sağlayacakları bir zemin meydana getirecekti. Tophane-i Amire'ye bağlı bir polis idaresinin ilk kuruluşunun İstanbul'da yabancı nüfusun yoğunlukla olduğu Pera/Beyoğlu eksininde olması da bu durumun göstergeleri arasındadır.

Fakat özellikle konu hakkında Tanzimat döneminde modern kolluk örgütlerinin kuruluşlarının incelendiği çalışmalarda da ifade edildiği üzere, meselenin hayli ciddi bir maddi külfeti bulunmaktadır. İhtisap Nezareti'nin tamamen lağvedilmesinin 1855'e dek uzamasındaki en etkili faktörün de kuvvetle muhtemel bu maddi külfet olduğu ifade edilmelidir. Çalışmada zikredildiği üzere İhtisap Nezareti'nin ilk kez

lağvına yönelik çıkan kararın uygulanması akamete uğramış ve nezaret İstanbul'da şehir hayatının düzenlenmesine yönelik görevlerini tamamen ilga edildiği 1855'e dek yürütmeye devam etmiştir. İhtisap Nezareti hakkında literatürdeki yaygın kanaatlerin kökenleri irdelendiğinde söz konusu yargıların, Mecelle-i Umûr-ı Belediyye gibi mevzuat derlemesi türünden eserler üzerinden elde edildiği görülmektedir. Örneğin 1826 tarihli ilk nizamnamede Mansûre Ordusundan alınacak 20-30 kadar neferle işlerin yürütülmesi planlamıştır. Fakat kısa bir süre sonra İhtisap Nezareti, kendi personel kadrolarını ihdas ederek kalabalık bir kâtip ve kavas sınıfını istihdam etmiştir. Mevcut literatürde bu gibi önemli detayların gözden kaçırılması yukarıda ileri sürüldüğü gibi sadece mevzuatın temel alınmasından kaynaklanmaktadır. Oysa sahadaki durum mevzuatın aksine bir görünüm arz etmektedir. İhtisap Nezareti'nin maaş defterleri gibi önceki çalışmalarda göz ardı edilmiş mali kayıtlarının kullanılmasıyla konu hakkında daha aydınlatıcı bilgiler elde edilebilmiştir. Ayrıca İhtisap kurumunun 1826 itibariyle yalnızca başkentte görevlendirildiği, müteakip süreçte sadece İzmir, Edirne ve Selanik'te müstakil İhtisap Nazırlıklarının kurulabildiği hususunu da zikretmek gerekmektedir. Modern kolluğun doğuşu ve ilk dönemlerini konu edinen literatür, çoğunlukla topyekûn bir yaklaşımla tüm Osmanlı coğrafyasına dair tespitler ileri sürme eğilimindedir. Oysa çalışmanın yalnızca İstanbul ile sınırlandırılmış olduğunu son kez vurguladıktan sonra; söz konusu bütüncül yaklaşımın uzantısı olarak kolluğun sivilleşmesi konusunda 1845 yılını işaret eden tespitler yeniden tartışmaya açılmalıdır.

1829 tarihli Londra Metropoliten Polis Departmanı'nın kuruluş kanunu ile 1826 tarihli ilk İhtisap Ağalığı Nizamnamesi kıyaslandığında her iki kuruma ihale edilen görev ve sorumlulukların benzerlikleri de farklılıkları da dikkate değerdir. En dikkat çekici ortak yan bir kent halkının mevzuat (kanun, nizamname, talimname vs.) çerçevesinde belirlenmiş "asude hâl" üzere gündelik yaşamlarını huzur ve barış ortamında devam ettirebilmeleridir. Bununla birlikte elbette siyasi iktidarın muhafazası ekseninde toplumsal olaylar ile siyasi suçlarla mücadele söz konusu asude hâlin önde gelen unsurları arasında yer almaktadır. Avrupa'da jandarma adıyla var olan askeri statülü ve özellikle kırsalda devlet otoritesini temsil eden bir kolluk kurumunun, Osmanlılarca *zaptiye* adıyla isimlendirerek teşkilatlandırılması bu bağlamda dikkat çekicidir. *Osmanlı Jandarmasının Kuruluşu ile İlgili Bazı Problemler* adlı çalışmasında

Özcan'ın ifadesiyle "*Jandarma statüsündeki bir kuvvetin doğrudan bu adı almamış olması onun jandarma olmadığı anlamına gelmez*" tespitini İhtisap Nezareti ekseninde polis teşkilatına uyarlamak makul bir yaklaşım olacaktır. Hatta öyle ki, 1845'te kurulan esasında bir karma mahkeme olan Polis Meclisi'nin 1850'de kaldırılmasının ardından polis isminin yeniden anılması için de uzun bir süre geçmesi gerekecektir.

Bu çerçevede konu hakkında tartışılmaya açılarak revize edilmesi gerekenler yalnızca mevcut literatür ise sınırlı değildir. Günümüz kolluk kurumlarının tevarüs ettiklerini iddia ettikleri kurumsal geleneklerin de tartışılması gerektiği orta çıkmaktadır. Çalışma sonucunda şu hususun altını özellikle çizmek gerekmektedir ki hem askeri hem sivil statülü modern kolluğun arketipleri çalışmanın ele aldığı dönemde ortaya çıkmıştır. Çalışmanın çıkarımları arasında zapt etmenin, polis/zaptiye teşkilatları ile özdeşleştirilmemesi ve polisliğin polis adını taşıtan sistemlerle başlatılması fikrinin bertaraf edilmesi gerektiğini de vurgulamak gerekmektedir. Neocloeus'un da ifade ettiği gibi zapt etmenin tarihi aynı zamanda devlet erkinin de tarihidir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Belgeler

Sadaret Mektubî Kalemi (A. MKT.) 73/99.

Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı (A.}MKT.MVL.) 2/15.

Ali Emirî Sultan Abdülhamid I (AE. SABH.I.) 14/1287, 7/688.

Ali Emirî Sultan Mahmud I (AE.SMHD.I) 264/21377.

Ali Emirî Sultan Mahmud II (AE.SMHD.II.) 45/2974, 43/2833, 43/2831, 43/2832, 47/3084.

Ali Emirî Sultan Osman III (AE.SOSM.III.) 66/4993.

Ali Emirî Sultan Selim III (AE.SSLM.III.) 264/15274.

Cevdet Askeriye (C. AS.) 312/12884, 434/18042, 1180/52587, 592/24937, 955/41527, 955/41527, 168/8038, 615/25937.

Cevdet Belediye (C. BLD.) 113/5623, 13/622, 3/127, 31/1514, 32/1565, 33/1612, 35/1748.

Cevdet Dahiliye (C. DH.) 13/608.

Cevdet Maliye (C. ML.) 528/21616, 151/6355.

Cevdet Saray (C. SM.) 65/3289, 95/4752, 98/4941, 90/4535.

Cevdet Zabtiye (C. ZB.) 2/75, 29/1403, 87/4312, 73/3639, 77/3831, 80/3984, 26/1253.

Hatt-ı Hümayun (HAT.) 189/9020, 192/9417, 192/9417, 203/10518, 1231/47986, 1243/48311-A, 1243/48311-B, 1243/48311-C, 1385/54936, 1389/55259, 263/15236, 1567/20, 279/16449, 289/17078, 295/17530, 181/8222, 189/9020, 190/9139, 191/9266, 192.9428, 192/9402, 339/19371, 341/19488, 341/19506, 211/1135, 463/22663, 463/22676, 525/25660, 290/17358, 630/31156, 313/18482, 335/19228, 1084/44138, 470/23034, 479/23454, 1270/49201, 500/24495, 1294/50254, 1314/51227, 1315/51277, 1315/51284, 1315/51285, 1317/51353, 517/25274, 1340/52412, 525/25660, 526/25782, 526/25783, 589/28938, 736/34935-A, 736/34935-B, 470/23034-A, 211/11470, 1244/48313, 263/15236, 279/16449, 284/17078, 285/17094, 464/22735, 1316/51301, 637/31391.

Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi Evrakı (HR. MKT.) 17/70.

İrade Dahiliye (İ. DH.) 21/1038, 21/1038/1, 66/3287, 8/359, 17/782.

İrade Meclis-i Vâlâ (İ. MVL.) 26/408.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA. e.) 500/40, 785/30, 452/26, 546/10.

Defterler

Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayun Kalemi Defterleri (A. DVN. d.) 829, 832, 835, 831, 868, 899, 834.

Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayun Kalemi Mühimme Defterleri (A. DVNSMHM.d.) 136.

Bâb-ı Âsafî Kanunname-i Askeri Defterleri (A.{DVNSKNA.d.) 1.

Bâb-ı Âsafî Name-i Hümayun Defterleri (A.{DVNSNMH.d) 10.

Bâb-ı Âsafî Mühimme Defterleri (A.{DVNSMHM.d.) 129, 135, 136.

Bâbıâli Evrak Odası Ayniyat Defterleri (BEOAYN.d.) 573-585.

Bâb-ı Defterî Başmuhasebe İstanbul Ağalığı Defterleri (D. BŞM. İSA. d.) 16553.

Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Zimmet Halifeliği Defterleri (D. BŞM. ZMT. d.) 13998.

Bâb-ı Defterî Yeniçeri Kalemi Defterleri, (D. YNÇ. d.) 34881, 34954.

Bâb-ı Defterî Ceride Defterleri (D. CRD. d.) 39880, 39881.

Maliye Nezareti Masarifat Defterleri (ML. MSF. d.) 2566, 4413, 7416.

Nüfus Defterleri (NFS. d.) 8.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS. MA. d.) 8362, 5049, 5472.

Süreli Yayınlar

Takvim-i Vekâyi

Yayınlanmış Birincil Kaynaklar

Mühimme Defterleri

3 Numaralı Mühimme Defteri 966-968/1558-1560, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1993.

6 Numaralı Mühimme Defteri (972/ 1564-1565) <Özet-Transkripsiyon ve indeks>, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1995.

82-1 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1027-1028/M. 1618-1619) Özet-çeviri yazı, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ankara 2020."

82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618) özet, transkripsiyon, indeks ve tıpkıbasım, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 2000.

85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041 (1042)/1630-1631 (1632)) özet, transkripsiyon, indeks, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 2002.

Kadı Sicilleri

İstanbul Kadı Sicilleri 65 Bab Mahkemesi 150 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1730-1732) / proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz, çeviri yazı / mukabele Ali Coşkun – Abdullah Sivridağ; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli, Kültür AŞ, İstanbul 2019.

İstanbul Kadı Sicilleri 66 Bab Mahkemesi 151 Numaralı Sicil (H. 1143-1144 / M. 1731) / proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz, çeviri yazı / mukabele Abdullah Sivridağ – Ali Coşkun ; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli, Kültür AŞ, İstanbul 2019.

İstanbul Kadı Sicilleri Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 - 1667), Rıfat Günalan ; Arapça metin Mehmet Akman; kontrol eden Mustafa Oğuz ; proje yönetmeni M. Akif Aydın; ed. Coşkun Yılmaz, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul 2011.

İstanbul Kadı Sicilleri 62 Kartal Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1128-1133 / M. 1716-1721) / proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Rasim Erol – Sabri Atay; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli, Kültür AŞ, İstanbul 2019.

İstanbul Kadı Sicilleri 75 Adalar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1178-1184 / M. 1764-1771) / proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Abdülkadir Altın – Nedim Pakırdağ; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli, Kültür AŞ, İstanbul 2019.

İstanbul Kadı Sicilleri 81 Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793) / proje yönetmeni M. Âkif Aydın ; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Abdülkadir Altın – Nedim Pakırdağ – Yılmaz Karaca; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli, Kültür AŞ, İstanbul 2019.

İstanbul Kadı Sicilleri 83 İstanbul Mahkemesi 97 Numaralı Sicil (H.1217-1225 / M. 1802-1810) / proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Mürsel Sarı – Ayhan Işık – Numan Yekeler; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli, Kültür AŞ, İstanbul 2019.

İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 90 Numaralı Sicil (H. 1090 - 1091 / M. 1679 - 1680). / hazırlayanlar Fuat Recep, Hüseyin Kılıç, Rasim Erol, Sabri Atay, Salih Kahriman, Yılmaz Karaca; Arapça metin Mehmet Akman; kontrol eden Fikret Sarıcaoğlu; proje yönetmeni M. Akif Aydın ; ed. Coşkun Yılmaz, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul 2011.

İstanbul Kadı Sicilleri 72 Eyüp Mahkemesi 182 Numaralı Sicil (H. 1154-1161 / M. 1741-1748) / proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Abdulkadir Altın – Salih Kahriman; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli, Kültür AŞ, İstanbul 2019.

İstanbul Kadı Sicilleri 51 İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1072-1073 / M. 1661-1663) / proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Yılmaz Karaca v.dğr.; Arapça çeviri Mehmet Akman; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli, Kültür AŞ, İstanbul 2019.

İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil (H. 1073-1074/M. 1663-1664). / hazırlayanlar Rasim Erol, Salih Kahriman, Fuat Recep, Sabri Atay, Hüseyin Kılıç, Yılmaz Karaca; Arapça metin Mehmet Akman; kontrol eden Fikret Sarıcaoğlu; proje yönetmeni M. Akif Aydın; ed. Coşkun Yılmaz, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul 2010.

İstanbul Kadı Sicilleri 43 Tophane Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 966-967 / M. 1558-1559) / proje yönetmeni M. Âkif Aydın ; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Rıfat Günalan – Mustafa Oğuz; Arapça çeviri Mehmet Akman; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli, Kültür AŞ, İstanbul 2019.

İstanbul Kadı Sicilleri 57 İstanbul Mahkemesi 22 Numaralı Sicil (H. 1107-1108 / M. 1695-1697) / proje yönetmeni M. Âkif Aydın ; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Ali Coşkun v.dğr.; Arapça çeviri Mehmet Akman; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli, Kültür AŞ, İstanbul 2019.

İstanbul Kadı Sicilleri 88 İstanbul Mahkemesi 154 Numaralı Sicil (H. 1237-1246 / M. 1822- 1831) / proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Abdullah Sivridağ – Mustafa Yılmaz; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli, Kültür AŞ, İstanbul 2019.

Araştırma-İnceleme ve Telif Eserler

ABOU-EL-HAJ, Rıfa'at Ali, *Modern Devletin Doğası; 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, Çev.: O. Özel; C. Şahin, İmge Kitabevi, Ankara 2000.

ABOU-L-EL-HAJ, Rifa'at Ali, *1703 İsyanı; Osmanlı Siyasanın Yapısı*, Çev. Çağdaş Sümer, Tan Kitap Evi Yayınları, Ankara, 2009.

ADDISON, Charles G., *Damascus and Palmyra: a Journey to the East: With a Sketch of the State and Prospects of Syria Under Ibrahim Pasha*, vol. 1, London 1838.

AGOSTON, Gabor "A Flexible Empire: Authority and its Limits On The Ottoman Frontiers", *International Journal of Turkish Studies,* 9/1-2, 2003, s.15-32.

Ahmed Cevad Paşa, "*Târîh-i Askerî-i Osmânî: Devlet-i Aliyye'nin ibtidâ-yı teşekkülünden bugüne kadar vukūa gelen tertîbât-ı askeriyye ve vukūāt-ı harbiyyesini şamildir, Kitâb-ı evvel [1. kitap], "Yeniçeriler" : Yeniçerilerin ihdâsından ilgāsına değin ahvâl-i târîhiyyelerini bâhistir*", Cilt:1, Kırk Anbar Matbaası, İstanbul 1299.

Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, Cilt: 9, Matbaa-i Amire, 1292.

Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfî Efendi Tarihi*, Cilt: 1, Haz.: Ahmet Hezarfen, Yapı Kredi Yayınları& Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.

AKDAĞ, Mustafa, "Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu*", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 3, 1947, s.291-309.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Cilt: 2, 2. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul 1979.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Osmanlı Devletinde Belediye Teşkilâtı ve Belediye Kanunları*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2005.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri 1. Kitap Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnâmeleri,* Cilt: 1, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1990.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri,* Cilt: 9, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1996.

AKYILDIZ, Ali, "Sened-i İttifak'ın İlk Tam Metni", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı:2, 1998, s. 209-222.

ALTUĞ, Uğur, "Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Dergâh-ı Âli Çavuşluğunun Kariyer Yolları ve Çavuşlar", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, Cilt: 3, Sayı: 5, 2016, s.116-128.

ALYOT, Halim, *Türkiye'de Zabıta*, Ankara 1947.

ARAT, Reşit Rahmeti, *Kutadgu Bilig I; Metin*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1947.

ARIKAN, V. Sema, *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993.

ARSLANTÜRK, H. Ahmet (Haz.), *Abdurrahman Abdî Paşa Kanunnamesi,* Okur Kitaplığı, İstanbul 2012.

AYAR, Talip, "*Sahhaflar Şeyhi-Zade Mehmed Es'ad Efendi'nin "Üss-i Zafer" Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2005.

BARKAN, Ömer Lütfü, "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar I; Kanunname-i İhtisab-ı İstanbul el-Mahrûsa", *Tarih Vesikaları*, Cilt: I, Sayı: 5, 1942, 326-340.

BARKAN, Ömer Lütfü, *XV ve XVIıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları; Kanunlar,* Cilt: 1, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1943.

BASSANO, Luigi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, Çev.: Selma Cangi, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2020.

BAŞARAN, Betül, *Selim III, Social Control and Policing in Istanbul at the End of the Eighteenth Century Between Crisis and Order*, Brill, Leiden 2014.

BAYRAK, Meral, *1821 Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir 1999.

BELLESILES, Michael A., "Firearms Regulation: A Historical Overview", *Crime and Justice*, Vol. 28, 2001, s. 137-195.

BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

BEYDİLLİ, Kemal "Yeniçeri", *TDVİA*, Cilt: 43, İstanbul 2013, s. 450-462.

BEYDİLLİ, Kemal, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2001.

BEYHAN, Mehmet Ali, "Islahatlar ve Buhranlar Literatürü: III. Selim ve II. Mahmud Dönemi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2003.

BİNBİR, Gökçe, *18 ve 19. Yüzyıllarda, İstanbul'da Üretim ve Ticaretin Denetiminde İhtisap Kurumu'nun Yeri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012.

BOYAR, Ebru; FLEET, Kate, *Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi*, Çev. Serpil Çağlayan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

BREÜNİNG, Hans Jacob, *Breüning Seyahatnamesi; Doğu Ülkelerine Yolculuk 1579*, Çev.: Selma Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2020.

BULUNUR, Kerim İlker, "*Osmanlı Galatası (1453-1600)",* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2013.

Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*; *(Tarih-i Sultan Selim-i Salis ve Mahmud-ı Sanî),* Cilt:1&2, Haz.: Mehmet Ali Beyhan, TTK Yayınları, Ankara 2003.

CEBECİ, Dilaver, "Osmanlı Devletinde İhtisab Ağalığı" *Türk Dünyası Araştırmaları*, 49, 1987, 171-220.

CEBECİ, Dilaver, *Osmanlı Devletinde İhtisab Ağalığı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1986.

CHAPMAN, Brian, *Police State*, Pall Mall Press, London 1970, s. 16-18.

CLARK, John Heaviside, *The Military Costume of Turkey*, Thomas McLean, Great Britain, 1818.

COŞGEL, Metin, M. Boğaç Ergene, Haggay Etkes, Thomas J. Miceli, "Crime and Punishment in Ottoman Times: Corruption and Fines", *Journal of Interdisciplinary History*, 43:3, 2013, s.353-376.

ÇAKIR, Yunus Emre, "İstanbul'da Demografi ve Göç 1840-1842: İstanbul'un Aylık Nüfus Raporları Üzerine Bir Analiz Denemesi," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.15, 2022, s. 243-267.

ÇAKIR, Yunus Emre, "Üsküdar ve Beşiktaş Karakol Jurnallerine Göre Bâb-ı Seraskerî Karakollarında Kolluk Hizmetleri", *Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, Ed. İ. H. Demircioğlu, A. Özcan, Y. Yiğit, Berikan Basım Yayın, Ankara 2018, ss.455-477.

ÇELİK, Yüksel, "Nizâm, İntizâm ve Tanzimât Mihverinde Bir Padişah Portresi; Mahmûd-ı Sânî", *II. Mahmud; Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul*, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010, s. 20-53.

ÇELİK, Yüksel, *Şeyhü'l-Vüzerâ Koca Hüsrev Paşa; II. Mahmud Devrinin Perde Arkası*, TTK Yayınları, Ankara 2013.

ÇİFTÇİ, Cafer, "Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetleri", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, Sayı: 27, Bahar 2010, s.30.

DANIŞMAN, Zuhuri, *Koçibey Risalesi*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1972.

DERİN, Fahri Ç., "Tüfenkçi-Başı Arif Efendi Tarihçesi", *Belleten,* Cilt: XXXVIII, Sayı: 151, s. 379-443.

DERİN, Fahri Ç., "Yayla İmamı Risalesi", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 3,1973, s. 213-272.

DEVELİ, Hayati (Haz.), *XVIII. Yy. İstanbul'a Dair Risâle-i Garîbe,* , Kitabevi, İstanbul 1998.

DİK, Oğuzhan, "*Mustafa Necîb Efendi Tarihi Koyunoğlu Yazma Nüshası*", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elâzığ 2010,

ERDOĞDU, İbrahim, "Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisap Müessesesi ve Muhtesiplik Üzerine Bir Deneme", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi,* Cilt: 11, Sayı: 11, 2000, s. 123-145.

ERGENÇ, Özer, "*Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı; XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya",* Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

ERYÜKSEL, Ahmet, *İstanbul Kadılığı 213 Numaralı Ferman Defterine Göre 1831-1863 Seneleri Arasında Sosyal ve İktisadi Hayata Dair Kararlar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990, s. 83-84.

EŞREFOĞLU, Eşref "İstanbul'da İhtisâb Mevzuâtı ve 1682-1684 Senelerinde İhtisâb Mukataasıyla İlgili Bir Belge", Tarih Enstitüsü Dergisi, S. 4-5, 1974, s.195-211.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,* Cilt:1, Haz.: R. Dankoff, S. A. Kahraman, Y. Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.

FOUCAULT, Michel, *Hapishanenin Doğuşu*, Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitapevi, Ankara 1992.

Gelibolulu Mustafa Âli, *Nushatü's-Selâtîn; Siyaset Sanatı,* Haz. Faris Çerçi, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2015.

GERLACH, Stephan, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, Cilt: 2, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2010.

GIBB, Sir Hamilton; BOWEN, Harold, "*Islamic Society and the West; a study of impact of western civilization on Moslem culture in the near east"*, Vol. I, Oxford University Press, 1899.

GOODWIN, Godfrey, *Yeniçeriler*, Çev.: D. Türkömer, Doğan Kitap, İstanbul 2001.

GÜL, Abdülkasim, *18. Yüzyılda Yeniçeri Teşkilatı*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Erzurum 2020.

GÜLMEZ, Mesut, "Polis Örgütünün İlk Kuruluş Belgesi Kaynağı", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 16, S. 4, 1983, s. 3-15.

HAMMER, Joseph von, *İstanbul ve Boğaziçi*, Cilt 1, Çev. Senail Özkan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 329.

HİNDOĞLU, Artin, *Dictionnaire abrégé français-turc (turc-français)*, 1838.

Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, Haz.: Sevim İlgürel, TTK Yayınları, Ankara 1998.

İLGÜREL, Mücteba, "XVII. Yüzyıl Balıkesir Şer'iyye Sicillerine Göre Subaşılık Müessesesi", *VIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Cilt: II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1976, s. 1275-1281.

İNALCIK, Halil; Anhegger, Robert, *Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örf-i Osmani; İkinci Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasakname ve Kanunnameler*, TTK Yayınları, Ankara 2000.

İNALCIK, Halil "Adâletnâmeler", *Belgeler*, Cilt: II, Sayı: 3-4, 1965, s. 49-142.

İNALCIK, Halil *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, TTK Yayınları, Ankara 1987.

İNALCIK, Halil *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*, İSAM Yayınları, İstanbul 2011.

İNALCIK, Halil *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet*, Eren Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2005.

İNALCIK, Halil, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1300-1600, Cilt: 1, Çev.: Halil Berktay, Eren Yayıncılık, İstanbul 2009.

İNALCIK, Halil, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu", *Belleten*, Cilt: XXVIII, Sayı: 112, 1964, s. 603-622.

İNALCIK, Halil, "Tımar", *TDVİA*, Cilt: 41, İstanbul 2012, s.168-173.

İPEK, Nedim "Churchill Vak'ası", *Belleten*, Cilt: LIX, Sayı: 226, 1995, s. 661-714.

JELAVİCH, Barbara, *Balkan Tarihi; 18. ve 19. Yüzyıllar*, Çev.: İ. Durdu vd., Küre Yayınları, İstanbul 2009.

KAFADAR, Cemal, "Yeniçeri", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt:7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, İstanbul 1994, s.472-476.

KAFADAR, Cemal, *Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict*, M.A. Thesis, McGill University, Montreal 1981.

KARAL, Enver Ziya *Osmanlı Tarihi, Cilt: V; Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, TTK Yayınları, 10. Baskı, Ankara 2017.

KARAOĞLU, Ömer *19.Yüzyıla Ait Bir İhtisab Defteri Değerlendirmesi,* Okur Akademi, İstanbul 2020.

Kâtip Çelebi, *Düstûru'l-amel li-ıslahi'l-halel*, Haz. Ali Can, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.

KAYAÇAĞLAYAN, Naime Yüksel, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yeniçerilerin Politik ve Sosyo-Ekonomik Rolleri: İstanbul Örneği*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlamamış Doktora Tezi, Ankara 2018.

KAZICI, Ziya, *Osmanlı'da Yerel Yönetim (İhtisab Müessesesi)*, Bilge Yay., İstanbul 2006.

KAZICI, Ziya *Osmanlılarda İhtisab Müessesesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1982.

KENAN, Seyfi (Der.), *Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi*, İSAM Yayınları, İstanbul 2010.

KIRLI, Cengiz, Devlet ve İstatistik: Esnaf Kefalet Defterleri Işığında III. Selim İktidarı", *"Nizâm-ı Kadîm"den "Nizâm-ı Cedîd"e III. Selim ve Dönemi*, Seyfi Kenan (ed.), İSAM Yayınları, İstanbul 2010, s. 183-212.

KIRLI, Cengiz, *Sultan ve Kamuoyu; Osmanlı Modernleşme Sürecinde "Havâdis Jurnalleri" (1840-1844)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

KOÇ, Ümit, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çavuşluk Teşkilatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2, 2002, s. 395-420.

KOÇU, Reşad Ekrem, *Yeniçeriler*, Doğan Kitap, İstanbul 2004.

KOÇU, Reşat Ekrem, *İstanbul Tulumbacıları*, Ana Yayınevi, İstanbul 1981.

KÖSE, Osman, "XVIII. Yüzyıl Sonları Rus ve Avusturya Savaşları Esnasında Osmanlı Devletinde Bir Uygulama: İstanbul'da İçki ve Fuhuş Yasağı", *Turkish Studies*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2007, s. 104-123.

KUŞU, Selma, *XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Eyüp'te Sosyal ve Ekonomik Yaşam,* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Edirne 2019.

KÜÇÜKKÖY, İrfan, *II. Mahmud Dönemine Ait İstanbul Kadılığı 154 Nolu Ferman Defteri'nin İzahlı Tahlili*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1987.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "1826 Düzenlemelerinden Sonra İzmir İhtisab Nezareti", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı*, Sayı: 13, 1987, 481-520.

LÉVY-AKSU, Noémi, *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş 1879-1909*, Çev. Serra Akyüz, İletişim Yayınları, İstanbul 2017

MACFARLANE, Charles, *Constantinople in 1828: A Residence of Sixteen Months in the Turkish Capital and Provinces with an Account of the Present State of the Naval and Military Power and of the Resources of the Ottoman Empire*, London 1829.

MANTRAN, Robert, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul; Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi,* Cilt:1, Çev.: M. A. Kılıçbay, E. Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.

MARSİLLİ, Graf, *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti*, Çev.: M. Kaymakam Nazmi, Büyük Erkan-ı Harbiye Matbaası, Ankara 1934.

Mehmed Es'ad Efendi, "*Teşrîfât-ı Kadîme; Osmanlı İmparatorluğunda Teşrifat"*, Haz. Mehmet Arslantürk, Miraç Tosun, Serdal Soyluer, Okur Kitaplığı, İstanbul 2012.

MERGEN TÜRK, Nazlı Esim, *The notion of hassa soldiery and kul identity in the early Ottoman State - example of the janissary corps - a comparative study,* Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyaş Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2022.

MICHAUD, J. F.; POULOULAT, J. J. F. *İmparatorluklar Şehri İstanbul 1830*, Çev.: Nedim Demirtaş, Say Yayınları, İstanbul 2014.

MOLTKE, Helmuth von, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Çev.: Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996.

Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'ât, I-IV: İndeksli Tıpkıbasım*, Haz. Yılmaz Kurt, TTK Yayınları, Ankara 2014.

MUTLU, Şamil "Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışına Dair Yeni Bazı Tespitler", *Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular; -Oluşum, Teşkilât ve İşlev*, Ed. Feridun M. Emecen, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.

MUTLU, Şamil, *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati; Mehmet Daniş Bey ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1994.

NEOCLEOUS, Mark, *Toplumsal Düzenin İnşası; Polis Erkinin Eleştirel Teorisi*, Çev.: Ahmet Bekmen, h2o Kitap, İstanbul 2012.

ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

ORTAYLI, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2008.

ÖZCAN, Abdülkadir (Haz.), *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704),* TTK Yayınları, Ankara 2000.

ÖZCAN, Abdülkadir (Haz.), *Kanunnâme-i Âli Osman*, Kronik, İstanbul 2018.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Karakullukçu", *TDVİA*, Cilt: 24, İstanbul 2001, s.438-439.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Osmanlı Askeri Teşkilatı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarih*, Cilt: 1, Ed.: E. İhsanoğlu, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 1994.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Yeniçeri Ocağı ve Vaka-i Hayriye", *II. Mahmud; Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul*, Ed.: Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010, s. 85-101.

ÖZCAN, Ahmet, "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 32, S. 53, s. 173-194.

ÖZCAN, Ahmet, "Osmanlı Jandarmasının Kuruluşu ile İlgili Bazı Problemler", *Türk Tarihçiliğine Katkılar; Mustafa Kafalı Armağanı,* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Üçler Bulduk, Abdullah Üstün (Ed.), Ankara 2013, s. 153-162.

ÖZCAN, Ahmet, "Uzun Hasan Kanunları ve Osmanlı Dönemine Yansımaları", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı: 29, 2011, s. 173-192.

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.:I MEB Yay. İstanbul 1993, s.93.

PETERS, Rudolph, *Crime and Punishment in Islamic Law; Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-first Century*, Cambridge University Press, New York 2005.

PROUSIS, Theophilus C., "British Embassy Reports on the Greek Uprising in 1821-1822: War of Independence or War of Religion?", *Archivum Ottomanicum*, 28, 2011, s. 171-222.

RHASIS, Georges *Vocabulaire François-Turc*, Saint Petersburg, Imprimerie Impériale, 1828.

Sahhaflar Şeyhi-Zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi (Bâhir Efendinin Zeyl ve İlaveleriyle) 1237-1241/1821-1826*, Haz.: Ziya Yılmazer, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000.

SAHİLLİOĞLU, Halil, "Bâd-ı Hevâ", *TDVİA*., Cilt: 4, İstanbul 1991, s. 416-418.

SAKİN, Orhan, *Yeniçeri Ocağı; Tarihi ve Yasaları*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2011.

SAMASTI, Fatmanur, *History of identification in the Ottoman Lands: From the security of the person to the Security of the state: implementation of Mürur Tezkeresi in the nineteenth century*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

SARIKAYA, Hüseyin, "*Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakā'İku'l-Ahbâr'I 1209-1219/1794-1805"*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul 2013.

SARIYILDIZ, Gülden, "Tanzimat ve Osmanlı Bürokrasisinde Yemin Müessesesi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S.1, 2002, s.251-268.

SERTOĞLU, Midhat (Haz.), *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi*, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1992.

SERTOĞLU, Mithat, *Osmanlı Tarihi Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, "Yunan İhtilali ve II. Mahmud'un Politikaları", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 12, 2004, s. 49-56.

SHAW, Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt: 1, E Yayınları, İstanbul 2008.

SUNAR, Mehmet Mert, *Arş İleri; Asâkir-i Mansûre Ordusunda Teşkilat, Talim ve Talimnameler*, Okur Kitaplığı, İstanbul 2016.

SUNAR, Mehmet Mert, *Cauldron of Dissent: A Study Of The Janissary Corps, 1807-1826*, State University of New York at Binghamton, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006.

ŞAHİN, Rahman, "*22 Numaralı Mühimme Defterinin (H.981/M.1573) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s.1-107),*" Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2014.

ŞAKAR, Muzaffer Fehmi, *1101/1102 (1690/1691) Tarihli 100 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

Şânî-Zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-Zâde Tarihi (1223-1237/ 1808-1821),* Cilt: 1, Haz.: Ziya Yılmazer, Çamlıca Basım Yayım, İstanbul 2008.

Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, "*Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi Mür'i't-Tevârih*", Cilt: 1, Çev. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976.

Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, "*Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi Mür'i't-Tevârih*", Cilt: 2, Çev. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1980.

ŞEN, Seniha, "*30 Numaralı Atik Şikâyet Defteri (1110/1698) (İnceleme-Metin)",* Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.

TAŞ, Hülya "İhtisâb Mukâta'ası Verilerinin Şehir Ekonomisi Açısından Anlamı: Ankara Örneği", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* S 13, 2007, 409-436.

TAŞYAKAN, Barış, *The volunteer firefighters of İstanbul 1826-1923*, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, 193 s.

TONGUR, Hikmet, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Polis Akademisi Yayınları, Ankara 2016.

TOPRAK, Seydi Vakkas *Nuri Tarihi (Metin-İnceleme)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011.

TOROSER, Tayfun (Haz.), *Kavanin-i Yeniçeriyan*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

ULUSKAN, Murat, "*Divân-ı Hümayûn Çavuşları*", Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004.

UYAR, Mesut; ERİCSON, Edward J., *Osmanlı Askeri Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

UZUN, Melek Tuğba, *H.1128-1129 125 Numaralı Mühimme Defteri (Tasnif-Metin),* Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2019.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "III. Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden 1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Ait Vekayi", *Belleten*, Cilt: XXXVII, Sayı: 148, s.615-616.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapukulu Ocakları I; Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, 3. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1988.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Teşkilatında Kapıkulu Ocakları I, Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, TTK Yayınları, Ankara 1998.

ÜNVER, Süheyl "Yeniçeri Kullukları", *Tarih Dünyası*, Cilt: II, Sayı: 18, 31 Aralık 1950, s. 781-782.

Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'ât-ı Rûz-Merre*, Cilt: II, Haz.: M. Doğan, R. Ahıskalı, E. Afyoncu, M. Ak, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara 2017.

VANE, C. W., *a Steam Voyage to Constantinople by the Rhine and the Danube in 1840-41, and to Portugal, Spain, &c., in 1839,* Vol. 1, London 1842.

WALSH, Robert *İrlandalı Bir Vaizin Gözüyle II. Mahmud İstanbul'u*, Çev.: Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul 2021.

WARLOW, T.A., *Firearms, the Law and Forensic Ballistics*, 2nd Edition, Taylor & Francis, 2003.

YARAMIŞ, Ahmet, *İkinci Mahmut Döneminde Asakir-i Mansure-i Muhammediye 1826-1839*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2002.

YARCI, Güler, "Osmanlıda Yemin ve Tahlif", *Yemin Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi, İstanbul 2013, s. 17-72.

YAŞAR, Ahmet, "İstanbul Hanları; 18. Yüzyıl Sonu ve 19. Yüzyıl Başı", *I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Ed.: Feridun M. Emecen, Emrah Safa Gürkan, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi-İBB Yayınları, İstanbul 2013, s. 511-524.

YAZICI, Muhammed, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'da Kamu Düzeni ve Subaşılık Kurumu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009.

YEŞİL, Fatih, "III. Selim Devri Siyasî Literatürüne Bir Katkı: Yeni Bir Layiha Üzerine Notlar", *Belleten*, Cilt:76, Sayı:275, 2012.

YEŞİL, Fatih, *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi Ebubekir Ratib Efendi (1750-1799)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.

YILDIZ, Gültekin, "Payitaht İstanbul'un Son Yüzyılı", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, Cilt: 2, 2015, s.174-233.

YILDIZ, Gültekin, *Mapusane; Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi, 2012.

YILDIZ, Gültekin, *Neferin Adı Yok; Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devletinde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi, İstanbul 2009.

YILDIZ, Kenan, *1660 İstanbul Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlili*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012.

YILMAZ, İlkay, *Serseri, Anarşist ve Fesadın Peşinde; II. Abdülhamid Dönemi Güvenlik Politikaları Ekseninde Mürur Tezkereleri, Pasaportlar ve Otel Kayıtlar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.

YILMAZ, Metin, *İslam Şurta Teşkilatı (Ortaya Çıkışı ve İşleyişi)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2003.

YÜCEL, Yaşar, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar, Kitâb-ı Müstetâb, Kitâbu Mesâlihi'l-Müslimîn ve Menâfi'i'l-Mü'minîn, Hırzü'l-Mülûk*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

YÜCEL, Yaşar, Selami Pulaha, *I. Selim Kanunnameleri (1512-1520)*, TTK Yayınları, Ankara 1995.

YÜKSEL, Ahmet, *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2017.

ZARINEBAF, Fariba, *Crime and Punishment in Istanbul: 1700-1800*, University of California Press, 2011.

EKLER

Görsel 1: John Heaviside Clark'ın *The Military Costume of Turkey* (1818) adlı eserinde Türk Polisi (*Officer of Turkish Police*) görseli.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

ORCID	0000-0002-9075-7458
Adı Soyadı	Yunus Emre ÇAKIR
Doğum Yeri	Yapraklı
Doğum Tarihi	1991

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Fakülte	Edebiyat Fakültesi
Bölüm	Tarih Bölümü

YÜKSEK LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	YDS (…..) YÖKDİL (68,75) TOEFL (….) EILTS (….)

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Görevi/Pozisyonu	Araştırma Görevlisi
Tecrübe Süresi	5 Yıl

KATILDIĞI

Kurslar	Dijital Beşeri Bilimler Akademisi, CBS (ArcGIS)
Projeler	Millî Mücadele'de Cephe Gerisi (Gençlik ve Spor Bak.)

İLETİŞİM

Adres	Çankırı
E-mail	yemrecakir@gmail.com